

Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai

Nr. 2

ISSN 2029-9958

2013

Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai Nr. 2

X-osios Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencijos medžiaga

Leidinio leidybą parėmė:

VU Filosofijos fakulteto
Specialiosios psichologijos
laboratorija

Lietuvos
psichologų
sąjunga

Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencijos rėmėjai:

OVC
Consulting

Leidinių sudarė ir redagavo: Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Vaiva Klimaitė, Andrius Lošakevičius, Rasa Geležinytė, Paulina Želvienė, Olga Zamalijeva.

Leidinyms yra recenzuojamas. Nuoširdžiai dėkojame mokslininkams, recenzavusiems X Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencijos „Psichologija sveikatai ir gerovei“ pranešimus, kurie buvo atrinkti į šį leidinį:

Prof. dr. Audronė Liniauskaitė
Prof. dr. Rimantas Kočiūnas
Doc. dr. Dalia Nasvytienė
Doc. dr. Evaldas Kazlauskas
Doc. dr. Ilona Čėsniėnė
Doc. dr. Laima Bulotaitė
Doc. dr. Rūta Sargautytė
Dr. Agnė Matulaitė
Dr. Aldona Radzevičienė
Dr. Antanas Kairys
Dr. Asta Zbarauskaitė
Dr. Donatas Noreika

Dr. Ieva Urbanavičiūtė
Dr. Ingrida Gabrielavičiūtė
Dr. Irena Žukauskaitė
Dr. Jurgita Lazauskaitė-Zabielskė
Dr. Kristina Vanagaitė
Dr. Neringa Grigutytė
Dr. Rita Rekašiūtė – Balsienė
Dr. Vaida Kalpokienė
Dr. Viktoras Keturakis
Dr. Vita Mikuličiūtė
Dr. Vytautas Navickas

Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencijos organizatoriai:

Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra
Bendrosios psichologijos katedra

Konferencijos mokslo komitetas:

Pirmininkė: Prof. dr. Danutė Gailienė
Nariai: Doc. dr. Rasa Barkauskienė
Doc. dr. Vilmantė Pakalniškienė
Dr. Paulius Skruibis

Konferencijos organizacinis komitetas:

Pirmininkė: Vaiva Klimaitė
Nariai: Andrius Lošakevičius
Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė
Ieva Dulinskaitė
Lauryna Rakickienė
Olga Zamalijeva
Paulina Želvienė
Rasa Geležinytė
Said Dadašev

TURINYS

Andrius Katariskis, Aidas Perminas. Slaugytojų subjektyviai suvokiamo streso bei vilties išgyvenimo sąsajos..... 5

Augustinas Rotomskis. Netolerancija neapibrėžtumui ir nerimas..... 9

Dovilė Normantaitė, Aidas Perminas. Jaunesnių ir vyresnių 13-17 metų paauglių agresyvaus elgesio palyginimas po intervencijos, grįstos kognityvine-elgesio terapija..... 13

Daiva Svirušytė, Loreta Zajančauskaitė-Staskevičienė. Lėtinį skausmą patiriančių asmenų įsitikinimų apie skausmą sąsajos su emocijų reguliacija ir socialiniu palaikymu 18

Gabija Jarašiūnaitė, Rūta Kavaliauskaitė-Keserauskienė, Aidas Perminas. Sirgti linkusios asmenybės tipų bei juos sudarančių psichologinių savybių analizė 22

Inga Arūnaitė, Kristina Žardeckaitė-Matulaitienė. „Jaunimo linijos“ savanorių gebėjimas atpažinti emocijas iš balso 27

Juliana Lozovska. Agresija psichoterapijuose: klientų pykčio reakcijų motyvacijos kokybinė analizė 31

Kristina Blauzdžiūnaitė, Rita Žukauskienė. Suvokto tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos su depresijos simptomais paauglystėje: moderuojantis lyties, amžiaus bei asmenybės bruožų vaidmuo..... 35

Kristina Kovalčikienė, Loreta Bukšnytė-Marmienė. Doktoranto profesinį identitetą lemiančių veiksnių analizė..... 40

Lauryna Rakickienė. Vaikų vykdomosios funkcijos vertinimas: problemos ir galimybės..... 45

Lina Tiešytė, Arvydas Kuzinas. Vaizdo spalvos ir formos sąveikos vaidmuo žiūrovo emocijoms... 49

Odeta Geležėlytė, Danutė Gailienė. Sveikatos specialistų ir ne specialistų nuostatos nusižudžiusiųjų artimųjų atžvilgiu..... 54

Olga Zamalijeva, Eglė Paulikaitė, Roma Jusienė. Gydymo nurodymų laikymosi sąsajos su psichosocialiniais veiksniais 58

Paulina Želvienė, Evaldas Kazlauskas, Aušra Naujokaitė. Psichologinės gerovės ir psichologinės traumos sąsajos 62

Rasa Geležinytė, Dalia Bagdžiūnienė. Darbuotojų tėkmės patyrimo atliekant darbo užduotis ir užduoties charakteristikų sąsajos 67

Rūta Maziliauskaitė, Visvaldas Legkauskas. Darbuotojų lojalumo organizacijai sąsajos su organizacijos nario savimone ir tarpasmeninių santykių kokybe darbe 71

Raimonda Petrolienė, Liuda Šinkariova. Ekspresyvaus rašymo taikymo galimybės išemine širdies liga sergantiesiems..... 77

Rūta Vasiliauskaitė. Darbuotojų įsipareigojimas organizacijai ir reakcija į komentarus apie jų bei konkurentų darbovietes..... 80

Birutė Jakubkaitė, Rimantas A. Kočiūnas. Patyriminės grupės mokymosi kontekste: pirminio dalyvių požiūrio analizė..... 83

Dovilė Rupeikaitė, Liuda Šinkariova. Senyvo ir seno amžiaus žmonių kognityvinių funkcijų sąsajos su jų išsilavinimu ir kompensacinių technikų naudojimu..... 87

Elizaveta Lemesheva. Tęstinumo hipotezės sapnų tyrimuose 92

<i>Eglė Mažulytė, Evaldas Kazlauskas, Paulina Želvienė, Miglė Dovydaitytė, Paulius Skruibis.</i> Trumpalaikės eklektinės potrauminio streso terapijos (BEPP) metodo veiksmingumas: Vilniaus BEPP studijos pradinio tyrimo duomenys	95
<i>Eglė Urvelytė, Aidas Perminas.</i> Studentų pasitenkinimo kūno vaizdu sąsajos su seksualiniu pasitenkinimu poroje.....	99
<i>Ieva Bieliauskienė, Gražina Gudaitė.</i> Vyras klientas ir moteris psichoterapeutė: terapinį santykį formuojančių veiksnių kokybinė analizė	104
<i>Izabelė Grauslienė, Rasa Barkauskienė.</i> Vaikų, turinčių dėmesio ir aktyvumo sunkumų, asmenybės bruožai: raiška ir prognostinės galimybės.....	108
<i>Inga Lengvinienė, Ieva Šidlauskaitė-Stripeikienė.</i> Darbo neturinčių moterų depresiškumas bei jo sąsajos su įvairiais sociodemografiniais veiksniais	113
<i>Ieva Vaskelienė, Danutė Gailienė, Evaldas Kazlauskas.</i> Tėvų politinių represijų įtaka vaikų psichologinei savijautai.....	117
<i>Ieva Dulinskaitė, Gražina Gudaitė.</i> Terapinės sąjungos formavimosi sąsajos su kliento individualios raidos ir amžiaus ypatumais.....	122
<i>Jonas Eimontas, Danutė Gailienė.</i> Devynmečio berniuko savižudybė Lietuvos žiniasklaidoje.....	126
<i>Kristina Jokštaitė, Birutė Pociūtė.</i> Studentų pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu, įsipareigojimo profesijai ir aspiracijų sąsajos	131
<i>Katrė Šimkevičiūtė, Vaclovas Martišius.</i> Analogijos perkėlimo priklausomybė nuo pirminės problemos sprendimo būdo ir užuominos pateikimo	137
<i>Mantas Tvarijonavičius, Dalia Bagdžiūnienė.</i> Darbuotojų psichologinis įgalinimas: definicijos detektyvas ir klausimyno sudarymas	142
<i>Rasa Kuodytė-Kazielenė, Jolanta Sondaitė.</i> Emocinis intelektas, stresas, nerimas, depresiškumas tarp darbuotojų viešojo administravimo srityje	148
<i>Vaiva Klimaitė, Danutė Gailienė.</i> Prasmės ieškojimas netekties patyrimo: ar įmanoma tirti prasmę?.....	152
<i>Viktorija Maslenikova, Laima Bulotaitė.</i> Senų žmonių emocinių išgyvenimų ir jų reguliacijos sąsajos	156
<i>Viktorija Meščeriakova, Liuda Šinkarjova.</i> Lėtinį nugaros skausmą patiriančių asmenų skausmo sukeliama trukdymo įvairioms gyvenimo sritims ir skausmo įveikų skirtumai, atsižvelgiant į pablogėjusios nuotaikos išreikštumą.....	160
<i>Laura Sabaliauskaitė, Albinas Bagdonas.</i> Ikimokyklinukų WPPSI–III verbalinių užduočių atlikties analizė.....	165

SLAUGYTOJŲ SUBJEKTYVIAI SUVOKIAMO STRESO BEI VILTIES IŠGYVENIMO SĄSAJOS

Andrius Katariskis, dr. Aidas Perminas
 Vytauto Didžiojo universitetas
andrius.katariskis@gmail.com

Slaugytojo darbo specifika pasižymi padidintu streso lygiu, jame susiduriama su daugiau stresogeningų įvykių, nei kasdiniame gyvenime (Herth, 2005; Glumbakaitė ir kt. 2007). Išgyvenamo streso lygis tiesiogiai susijęs su medicinos personalo darbo ir asmeninio gyvenimo kokybe (Glumbakaitė ir kt., 2007). Didesnis vilties patyrimo lygis gali padėti įveikti stresą (Herth, 2005). Šio darbo tikslas nustatyti ryšius tarp slaugytojų vilties patyrimo lygio, naudojamų vilties didinimo strategijų ir subjektyviai suvokiamo streso bei darbe patiriamų stresogeningų įvykių. Tyrimo metu nustatyta, kad didėjant subjektyviai suvokto streso lygiui mažėja išgyvenamos vilties lygis. Tai pat nustatyta, kad daugiau stresogeningų įvykių darbe patiriantys slaugytojai pasižymi didesniu vilties išgyvenimu bei, kad slaugytojos, patiriančios daugiau stresogeningų įvykių, tačiau pasižyminčios didesniu, nei vidutinis vilties išgyvenimu, patiria mažiau subjektyviai suvokiamo streso. Tyrimo rezultatai rodo, kad slaugytojos dažniau patiriančios su konfliktais susijusius stresogeningus įvykius yra linkusios rečiau naudoti racionaliu mąstymu pagrįstą vilties įkvėpimo ir palaikymo strategiją. Taip pat, didėjant subjektyviai suvokto streso lygiui mažėja racionaliu mąstymu pagrįstos vilties įkvėpimo strategijos naudojimas.

Slaugytojo darbo specifika pasižymi padidintu streso lygiu, jame susiduriama su daugiau stresogeningų įvykių, nei kasdiniame gyvenime (Kirkcaldy, Martin, 2000; Glumbakaitė ir kt., 2007). Nustatyta, kad patiriamo streso lygis yra tiesiogiai susijęs su medicinos personalo darbo ir asmeninio gyvenimo kokybe (Glumbakaitė ir kt., 2007)

Manoma, kad kuo didesnis vilties išgyvenimo lygis, tuo lengviau žmogus pergyvena stresogeningus įvykius, atranda sau tinkamus įveikos būdus (Herth, 2005). Teigiama, kad viltis, veikdama kaip streso buferinė zona, palengvina streso įveiką, tuo pačiu skatinama elgesį, kuris padeda išlaikyti ar sustiprinti savo vilties išgyvenimą. Didesnis vilties patyrimo lygis gali padėti įveikti stresą (Herth, 2005).

Šiame darbe pateikiamame tyrime vadovaujama K. Dufault bei D.C. Martocchio (1985) vilties apibrėžimu, kuriame ji nusakoma kaip tvirtas, tačiau neuztikrintas lūkestis, jog ateityje laukia tai, kas yra realu ir individui asmeniškai svarbu. Remiantis šiuo apibrėžimu, tyrimų metu buvo išskirti keturi aspektai, kurie turi įtakos vilties patyrimo lygiui. Atliepiant šias sritis tampa įmanoma išskirti strategijas, kuriomis vadovaujantis įmanoma įkvėpti ir palaikyti viltį (Herth, 1993). Kiekviena išskirta strategija api-

ma atskirą vilties patyrimo sritį ir nurodo esminius jos komponentus, kuriais remiantis įmanomas vilties išgyvenimo padidinimas ar palaikymas kitam asmeniui (Herth, 1993):

- Patirtimi pagrįsta strategija – apima gyvenimiškų sunkumų, išbandymų ir kliūčių priėmimą kaip neatsiejamą, neišvengiamą gyvenimo dalį.
  - Tarpusavio santykiais pagrįsta strategija – apima savęs susiejimo su kitais jausmo vystymą.
  - Dvasingumu pagrįsta strategija – apima tikėjimą ar tikėjimąsi to, kas nėra įrodyta bei tikėjimą, kad esama realybė turi potencialo keistis į geresnę, teigiamesnę.
  - Racionaliu mąstymu pagrįsta strategija – apima tikslų numatymą, resursų paiešką ir gavimą, sudarymą savo praeities, ateities ir dabarties pojūčio bei subtilaus balanso tarp kontrolės ir fatalistiškumo savo gyvenime išlaikymą.
- Viltis negali egzistuoti vakuume – tarpusavio santykiai yra esminiai ir svarbiausi siekiant ją įkvėpti ir palaikyti (Perkins, Repper, 2005). Taigi, galima teigti, kad slaugytojas, dažniau naudojantis šias strategijas, efektyviau įkvėps viltį savo pacientams.

Apžvelgiant į esamą literatūrą streso tema, matome, kad reakcijos į stresogeningus įvykius yra individualios ir priklauso nuo į stresorių rea-

guojančios asmenybės bruožų, kompetencijų ir kitų aplinkybių (Lazarus, 1980; Folkman, 2010). Taigi ypač svarbu ne tik kiek stresogeninių įvykių žmogus patiria, tačiau ir kaip juos vertina.

Iki šiol atliktais tyrimais didesnė streso rizika slaugytojų darbe yra įrodyta (Butkutė, Bulotienė, 2011). Taip pat yra tyrimų, kurie rodo vilties patyrimo lygio ir slaugytojų naudojamų vilties įkvėpimo strategijų svarbą jų darbo kokybei ir asmeninei gerovei (Herth, 2005). Tačiau trūksta tyrimų, kurie nagrinėtų šių reiškinių sąsajas. Atsakius į klausimą ar patiriamas streso lygis yra susijęs su vilties išgyvenimo lygiu turėtume papildomą įrankį streso prevencijai ir mažinimui slaugytojų ir kito medicinos personalo darbe.

Darbo tikslas

Šio darbo tikslas yra nustatyti ryšius tarp slaugytojų vilties patyrimo lygio, naudojamų vilties įkvėpimo strategijų ir subjektyviai suvokiamo streso bei darbe patiriamų stresogeninių įvykių.

Siekiant tikslo išsikeltos šios hipotezės:

- Slaugytojų vilties išgyvenimas yra susijęs su stresogeninių įvykių darbe patyrimu.
- Daugiau stresogeninių įvykių patiriančios ir pasižyminčios didesniu vilties išgyvenimu slaugytojos patiria mažiau subjektyviai suvokto streso.
- Stresogeninių įvykių patyrimas slaugytojų darbe yra susijęs su jų naudojamomis vilties įkvėpimo ir palaikymo strategijomis.
- Slaugytojų vilties išgyvenimas yra susijęs su subjektyviai suvoktu stresu.
- Subjektyviai suvoktas stresas yra susijęs su slaugytojų naudojamomis vilties įkvėpimo ir palaikymo strategijomis.

Metodika

Tyrimo metu buvo atlikta anketinė tiesioginė, nuolatinė kontaktą su pacientais turinčių slaugytojų apklausa. Viso tyrimo dalyvavo 49 respondentės, jų amžiaus vidurkis 34 ± 6 metai. Dauguma apklaustųjų turėjo aukštesnįjį išsilavinimą (83,7 %).

Slaugytojų vilties išgyvenimo lygiui nustatyti buvo naudotas K. Herth 1992 metais sukurtas HHI (*Herth Hope Index*) klausimynas (Kronba-

cho alfa 0,824). Slaugytojų naudojamos vilties įkvėpimo ir palaikymo strategijos buvo nustatomos naudojant K. Herth 1993 metais sudarytą HIQ (*Hope Intervention Questionnaire*) (Kronbacho alfa: patyrimu pagrįsta strategija 0,894, tarpusavio santykiais pagrįsta strategija 0,871, racionalių mąstymu pagrįsta strategija 0,917, dvasingumu pagrįsta strategija 0,801). Stresogeniniai įvykiai slaugytojų darbe buvo nustatyti remiantis 10 stresogeninių įvykių medikų darbe klausimynu. Visoms metodikoms naudoti buvo gauti autorių sutikimai. Nelietuviškos metodikos buvo išverstos autoriaus.

Klausimynas buvo sudarytas remiantis atlikta literatūros apžvalga apie stresogeninius įvykius ir stresą slaugytojų darbe (Kronbacho alfa 0,816). Tyrimo metu buvo atlikta atsakymų į stresogeninių įvykių klausimyną faktorinė analizė. Jos metu išskirti su slauga, emocijomis ir konfliktais susiję faktoriai. Subjektyviai suvokto streso lygis buvo vertinamas naudojant 1983 metais S. Cohen, T. Kamarck ir R. Marmelstein sudarytu klausimynu *Perceived Stress Scale* (Kronbacho alfa 0,704).

Statistinės analizės metu panaudoti statistiniai metodai: Pearsono koreliacija, faktorinė analizė su Varimax pasukimu, Man Whitney kriterijus.

Rezultatai ir jų aptarimas

Tyrimo metu nustatyta, kad daugėjant su slauga susijusių stresogeninių įvykių (paciento sveikatos pablogėjimų, mirčių skaičiumi ir pan.) didėja slaugytojų viltis ($r = 0,289$; $p = 0,04$). Šiuos rezultatus galima aiškinti keletu būdų. Pirmiausiai prisimenant F. Miller (2007) teiginį, kad nevilčių sukelia įvykiai, kurie asmens gyvenime subjektyviai matomi kaip turintys didelę asmeninę reikšmę. Stresoriaus suvokimo kaip keliančio grėsmę svarbą jo interpretacijai patvirtina ir kiti autoriai (Lazarus, 1980; Folkman, 2010; ir kt.). Galima manyti, kad pacientų savijautos pablogėjimas nėra slaugytojų subjektyviai suvokiamas kaip turintis didelę reikšmę ar keliantis grėsmę joms pačioms: stresogeninių įvykių skaičius neparodo kaip jie vertinami subjektyviai pačių slaugytojų. Slaugytojos misija – padėti žmogui, jį slaugyti, taigi galimai viltis tampa psichologine gynyba: įvykių daug, o slaugytojos viliasi, kad viskas bus gerai.

Šių rezultatų aptarimas tiesiogiai susijęs su

kita darbe tikrinta hipoteze. Jos rezultatai rodo, kad slaugytojos, patiriančios daugiau su konfliktais ($p = 0,003$), slauga ($p = 0,001$) ir emocine parama ($p = 0,09$) susijusių stresogeninių įvykių, tačiau pasižyminčios didesniu nei vidutinis vilties išgyvenimu, patiria mažiau subjektyviai suvokiamo streso. Galima manyti, kad slaugytoja, darbe patirianti didesnę kiekį stresogeninių įvykių ir kaip vieną iš įveikos būdų panaudojanti viltį, apie ją daugiau mąstanti, daugiau ties ją susitelkianti subjektyviai įvykius vertina kaip nekeliančius streso. Taigi, viltis apsaugo nuo subjektyviai suvokiamo streso išgyvenimo.

Nustatyta, kad didėjant subjektyviai suvokto streso lygiui mažėja išgyvenamos vilties lygis ($r = -0,587$; $p = 0,001$). Tai patvirtina teorines prielaidas (Herth, 2005), kad stresas mažina vilties išgyvenimą. Daug įtampos patiriančių slaugytojų darbo kokybė krenta, prastėja jų pačių pasitenkinimas darbu, tai neigiamai paveikia jų asmeninį gyvenimą, didėja perdegimo sindromo rizika (Herth, 2005; Glumbakaitė ir kt., 2007).

Apibendrinami iki šiol apžvelgtus duomenis galime daryti išvadą, kad didėjant stresogeninių įvykių skaičiui vilties išgyvenimas didėja, o didėjant subjektyviai suvokto streso lygiui vilties lygis mažėja. Tai parodo, kad slaugytojoms viltis veikia kaip įveikos strategija: susiduriant su sunkumais vilties patiriama daugiau, o ji mažėja tik tada, kai įvykis ar situacija subjektyviai suvokiami kaip keliantys įtampą, grėsmę ar panašiai.

Tyrimo rezultatai rodo, kad patiriant daugiau su konfliktais susijusių stresogeninių įvykių racionalaus mąstymo vilties didinimo strategiją darbe su pacientais naudojama mažiau ($r = -0,307$; $p = 0,027$). Taip pat nustatyta, kad didėjant subjektyviai suvokto streso lygiui mažėja racionaliu mąstymu pagrįstos vilties didinimo strategijos naudojimas ($r = -0,235$; $p = 0,014$). Mažesnę racionaliu mąstymu grįstos vilties didinimo strategijos naudojimą slaugytojų darbe su pacientais, galima aiškinti tuo, kad dalyvaujant

konflikte asmenį užvaldo emocijos ir sunku mąstyti remiantis logika. Šios strategijos, kaip besiremiančios logika ir situacijos aiškinimusi naudojimas galėtų padėti konfliktus spręsti efektyviau ir, galimai, sumažinti jų skaičių.

Galima pastebėti, kad atliktas tyrimas patvirtina esmines teorines prielaidas, kad stresas turi įtakos vilties išgyvenimui (Snyder, 2002; Herth, 2005). Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad viltis apsaugo nuo streso išgyvenimo. Didėjant stresogeninių įvykių skaičiui, vilties išgyvenimas didėja, o didėjant subjektyviai suvokto streso lygiui, vilties lygis mažėja. Taip pat nustatyta, kad didėjant konfliktiniams įvykiams darbe bei augant subjektyviai patiriamam streso lygiui rečiau naudojama racionalaus mąstymo vilties didinimo strategija. Šie duomenys nurodo darbo didinant slaugytojų vilties išgyvenimo lygį tikslumą, bei skatinimo taikyti daugiau į vilties didinimą orientuotų strategijų svarbą.

Išvados

1. Didesnis slaugytojų vilties išgyvenimo lygis yra susijęs su dažnesniu su slauga susijusių stresogeninių įvykių darbe patyrimu.
2. Dažnesnis su konfliktais susijusių stresogeninių įvykių darbe patyrimas yra susijęs su retesniu slaugytojų racionaliu mąstymu pagrįstos vilties įkvėpimo ir palaikymo strategijos naudojimu.
3. Mažesnis slaugytojų išgyvenamos vilties lygis yra susijęs su didesniu subjektyviai suvokto streso lygiu.
4. Didesnis subjektyviai suvokto slaugytojų streso lygis yra susijęs su mažesniu racionaliu mąstymu pagrįstos vilties įkvėpimo strategijos naudojimo dažnumu.
5. Slaugytojos, patiriančios daugiau stresogeninių įvykių, tačiau pasižyminčios didesniu, nei vidutinis vilties išgyvenimu, patiria mažiau subjektyviai suvokiamo streso.

Literatūra

Butkutė D., Bulotienė G. (2011). Onkologų bendravimo įgūdžių tobulinimo poreikio tyrimas. Aktualūs psichosocialinės onkologijos klausimai. 1-oji tarptautinė psichosocialinės onkologijos konferencija. Vilnius: VU, p. 27-31

Cohen, S., Kamarck, T., and Mermelstein, R.

(1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24, 386-396.

Dufault, K., & Martocchio, B. C. (1985). Hope: Its spheres and dimensions. *Nursing Clinics of North America*, 20(2), 379-391.

Folkman S. (2010). *Stress, Coping And Hope*.

Psycho-Oncology 19, 901-908.

Glumbakaitė E., Kalibatas J., Kanapeckienė V., Mikutienė D. (2007). Pirminės sveikatos priežiūros centruose dirbančių slaugytojų streso ir psichologinių reikalavimų darbe sąsajos sustros pasekmėmis. Gerontologija 8 (1) p. 31-38.

Herh K. (1992). Abbreviated Instrument to Measure Hope: Development and Psychometric Evaluation. Journal of Advanced Nursing, 17, 1251-1259.

Herth K. (2005). State of the Science of Hope in Nursing Practice: Hope, the Nurse, and the Patient. In J. Elliott (ed), Interdisciplinary Perspectives on Hope (pp. 169-211). New York: Nova Science Publisher.

Kirkcaldy B.D., Martin T., (2000). Job stress and

satisfaction among nurses: individual differences. Stress Medicine 16(2), 77-89.

Lazarus, R.S. (1980). The stress and coping paradigm. In L.A.Bond and J.C.Rosen (Eds.), Competence and coping during adulthood, London, England, p.28-75.

Miller J.F. (2007). Hope: A Construct Central to Nursing. Nursing Forum, 42(1), 12-19.

Perkins R., Repper J. (2005). Rehabilitation and recovery. In I. Norman, I Ryre (Ed.), The Art and Science of Mental Health Nursing. A Textbook of Principles and Practise (p. 128-153). New York: Open University Press.

Snyder C.R. (2002). Hope Theory: Rainbows in the Mind. Psychological Inquiry, 13 (4), 249-275.

HEALTH CARE NURSES SUBJECTIVELY PERCEIVED STRESS CONNECTIONS WITH THEIR HOPE EXPERIENCE LEVEL

Andrius Katariskis, dr. Aidas Perminas

Vytautas Magnus University

andrius.katariskis@gmail.com

One of health care nurses work attributes is high stress level (Glumbakaitė et al, 2007) Hope could be named as a buffer zone, that facilitates overcome of stressful events (Herth, 2005). Main aim of this work is trying to find out how does connect health care nurses subjectively perceived stress level with their hope experience level and does subjectively perceived stress level connect with hope inspiration strategies, that nurses choose to use. Main results of this research shows that: 1. when subjectively perceived stress level increases, hope experience level decreases; 2. higher health care nurses level of hope is connected with higher stressful events connected with nursing experience; 3. nurses, that experience more stressful events, but has more hope, tends to experience less perceived stress; 4. when subjectively perceived stress level increases, then rational thinking based hope inspiration strategy usage level decreases; 5. higher experience of stressful events connected with conflicts in job is connected with decrease of rational thinking based hope inspiration strategy usage level.

NETOLERANCIJA NEAPIBRĖŽTUMUI IR NERIMAS

Augustinas Rotomskis
Vilniaus universitetas
rotomskis.augustinas@gmail.com

Nepaisant ryškaus progreso generalizuoto nerimo tyrinėjimuose per pastaruosius du dešimtmečius, įvairios teorinės generalizuoto nerimo koncepcijos yra vis naujai įvertinamos ir revizuojamos. Viena iš dominuojančių modernių generalizuoto nerimo teorijų yra Netolerancijos Neapibrėžtumui Modelis (Dugas ir kt., 1998). Įvairūs tyrimai rado ryšį tarp netolerancijos neapibrėžtumui ir generalizuoto nerimo (Khawaja, McMahon, 2011). Vis dėlto, didžioji dauguma atliktų tyrimų yra koreliaciniai, kurių metu prašoma atsiminti anksčiau patirtas emocines būsenas. Įvairūs autoriai kvietionuoja tokių duomenų patikimumą (Behar ir kt., 2009) ir egzistuoja poreikis iširti ryšį tarp netolerancijos neapibrėžtumui ir nerimo, taikant įvairesnius metodus eksperimentinėje arba kvaziekspimentinėje paradigmoje. Šiame tyrime siekta užpildyti ankstesnių tyrimų spragas ir iširti, kokias emocijas netolerantiški neapibrėžtumui individai išgyvena neapibrėžtose situacijose. Tyrime dalyvavo šimtas trisdešimt keturi studentai iš įvairių studijų krypčių. Taikant loterijos žaidimą, buvo manipuluotas situacijos neapibrėžtumo lygmuo. Tyrimo metu rasta, kad individai su aukšta netolerancija neapibrėžtumui buvo labiau linkę patirti nerimą aukšto neapibrėžtumo eksperimentinėse situacijose.

Generalizuotas nerimas yra psichikos liga, nuo kurios kenčia, įvairių autorių duomenimis, apie 3 procentai Vakarų pasaulio gyventojų (Ruscio ir kt., 2007). Pagrindinis šio sutrikimo požymis yra nuolat jaučiamas nerimas (patologinis nerimavimas), kuris neapsiriboja ir nėra stipriai susijęs su jokiais konkrečiomis išorinėmis aplinkybėmis (t.y. jis yra „laisvai plūduriuojantis“). Dominuojantys simptomai gali būti įvairūs, bet dažniausiai skundžiamasi nuolatinio nervingumu, virpulių, raumenų įtampa, prakaitavimu, galvos svaigimu, širdies plakimu, silpnumu ir diskomfortu epigastriume. Dažnai baiminamasi, kad pats pacientas ar jo artimieji susirgs ar pateks į kokią nors nelaimingą atsitikimą (TLK-10).

Per pastaruosius dvejus dešimtmečius pastebėtas ryškus progresas generalizuoto nerimo tyrinėjimų srityje, kuris sąlygojo įvairių efektyvesnių psichoterapijos metodų atsiradimą ir padėjo geriau suprasti šį psichologinį fenomeną. Įvairūs nauji teoriniai generalizuoto nerimo modeliai yra nuolat revizuojami ir atnaujinami. Vienas iš populiariausių naujų generalizuoto nerimo modelių yra Netolerancijos Neapibrėžtumui Modelis (Dugas ir kt., 1998). Šis modelis postuluoja, kad netolerancija neapibrėžtumui yra pagrindinis komponentas generalizuoto nerimo procese ir sąlygoja patologinį nerimavimą.

Individai, kurie kenčia nuo generalizuoto nerimo, netoleruoja dviprasmių, neaiškių ir neapibrėžtų situacijų, vertina jas kaip nemaloniais, nepakenčiamais ir sukeliančias stresą. Neaiškiose situacijose individai su generalizuotu nerimu patiria nerimą ir kitas negatyvias reakcijas, kurios trukdo adaptyviai įveikti iškytančius sunkumus ir skatina kognityvinį vengimą.

Įvairūs tyrimai patvirtina Netolerancijos Neapibrėžtumui Modelio pagrindinę hipotezę, kad netolerancija neapibrėžtumui yra susijusi su patologiniu nerimavimu. Pirma, yra sutariama, kad netolerancija neapibrėžtumui yra validus konstruktas. Netolerancija neapibrėžtumui yra stabilus bruožas, kuris yra nepriklausomas nuo individo laikinos būsenos (Buhr, Dugas, 2006). Antra, įvairūs koreliaciniai tyrimai rodo, kad egzistuoja ryšys tarp netolerancijos neapibrėžtumui ir patologinio nerimavimo, kuris būdingas generalizuotam nerimui (Khawaja, McMahon, 2011). Vis dėlto, daugelyje tyrimų prašoma atsiminti praeities patirtis ir jas vertinti, kas skatina kvietionuoti gautų rezultatų patikimumą, nes įvairūs atminties tyrinėjimai rodo, kad emocijų atgaminimas ilgalaikėje ir trumpalaikėje perspektyvose yra kokybiškai skirtingi procesai. Siekiant užpildyti ankstesnių tyrimų spragas, buvo atlikti du eksperimentiniai tyrimai, tyrinėjantys ryšį tarp netolerancijos neapibrėžtumui ir nerimo, kurie

rado prieštaraujančius rezultatus. Greco ir Rodger (2001) rado, kad individų su aukšta netolerancija neapibrėžtumui fiziologiniai matavimai (kraujospūdis, širdies plakimas ir t.t.), atliekant neapibrėžtas, distresą sukeliančias užduotis, nesiskyrė nuo individų, kurie tolerantiški neapibrėžtumui. Tačiau kitame tyrime Greco ir Rodger (2003) rado, kad individų su aukšta netolerancija neapibrėžtumui kraujospūdis buvo aukštesnis, stebint dviprasmius, nemalonus vaizdinius, nei individų, kurie tolerantiški neapibrėžtumui. Šie tyrimai rodo, kad ryšys tarp netolerancijos neapibrėžtumui ir emocinės būsenos neapibrėžtų, dviprasmių situacijų metu yra neaiškus.

Tyrimai rodo, kad situacijos su rizikingais sprendimais yra suvokiamos kaip neapibrėžtos (Ladouceur ir kt., 2000). Iki šiol nėra tirta, kokias emocijas individai su aukšta netolerancija dviprasmiškumui išgyvena priiminėjant rizikingus sprendimus. Šiame tyrime taikyta anksčiau netolerancijos dviprasmiškumui tyrimuose netaikyta eksperimentinė situacija su dalyvavimu rizikingoje loterijoje.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar netolerantiški neapibrėžtumui individai turi predispoziciją patirti nerimą neapibrėžtose situacijose.

Tyrimo hipotezė – netolerantiški neapibrėžtumui individai yra labiau linkę išgyventi nerimą neapibrėžtose situacijose.

Metodika

Tyrimo dalyvavo 134 tiriamieji, kurie atsakė į skelbimą, patalpinta socialiniame tinkle „Facebook“. Iš 134 dalyvavusių tiriamųjų 57 buvo vyriškosios lyties ir 77 – moteriškosios. Vidutinis jų amžius buvo 22,07 (SD = 2,468). 67 tiriamieji buvo iš socialinių mokslų studijų programų, 13 – iš biomedicinos studijų programų, 8 – iš fizinių mokslų studijų programų, 23 – iš technologijos mokslų studijų programų, 10 – iš humanitarinių mokslų studijų programų ir 13 – iš menų arba kitų studijų programų.

Tyrimas buvo atliekamas individualiai su kiekvienu tiriamuoju sutartu laiku Vilniaus Universiteto auditorijose. Tyrimo pradžioje tiriamųjų buvo paprašyta užpildyti Netolerancijos Neapibrėžtumui Skalę ir anketą apie demografinius duomenis. Tada tiriamieji buvo atsitiktinai traukiant burtus paskirti į padidinto arba sumažinto neapibrėžtumo eksperimentines situacijas.

67 tiriamieji atsitiktinai buvo atrinkti į padidinto neapibrėžtumo eksperimentinę situaciją ir kiti 67 – į sumažinto neapibrėžtumo eksperimentinę situaciją. Padidinto neapibrėžtumo eksperimentinėje situacijoje buvo 26 tiriamieji su aukšta netolerancija neapibrėžtumui ir 41 tiriamieji su žema netolerancija neapibrėžtumui. Sumažinto neapibrėžtumo eksperimentinėje situacijoje buvo 33 tiriamieji su aukšta netolerancija neapibrėžtumui ir 34 tiriamieji su žema netolerancija neapibrėžtumui. Tolerancija neapibrėžtumui buvo įvertinta remiantis Netolerancijos Neapibrėžtumui Skalės suminiu įverčiu (žr. Netolerancijos Neapibrėžtumui Skalę). Tiriamiesiems buvo paaiškinta, kad bus tiriamos jų įsitikinimų sąsajos su emocinėmis reakcijomis ir detalai pristatoma eksperimentinė procedūra. Tiriamieji buvo informuoti, kad bet kada gali nutraukti dalyvavimą tyrime. Po eksperimentinės procedūros pristatymo tiriamųjų buvo paprašyta užpildyti informuotą sutikimą apie dalyvavimą tyrime. Užpildžius informuotą sutikimą, buvo atliekama eksperimentinė užduotis. Po eksperimentinės užduoties atlikimo tiriamieji užpildydavo anketą, kurioje buvo įvertinti jų emociniai atsakai į užduotį, bei anketą patikrinti manipuliacijos sėkmingumą. Pasibaigus tyrimui tiriamiesiems buvo suteikiamas grįžtamasis ryšys apie tyrimą.

Eksperimentinė užduotis. Eksperimentinė užduotis buvo loterijos žaidimas. Tiriamiesiems buvo pateikiami kortelių rinkiniai, kurie susideda iš kortelių, pažymėtų raidėmis „L“ ir „P“. Raidė „L“ reikšdavo laimėjimą, o raidė „P“ – pralaimėjimą. Sumažinto neapibrėžtumo situacijoje tiriamiesiems buvo aukšta tikimybė laimėti loteriją. Tiriamieji buvo informuojami, kad egzistuodavo 70 procentų tikimybė laimėti 2 litus ir 30 procentų tikimybė pralaimėti, kas reikštų, kad tiriamasis turėtų klausytis 30 sekundžių įrašo, kaip per lentą yra braukiama nagais. Padidinto neapibrėžtumo situacijoje tiriamiesiems buvo maža tikimybė laimėti loteriją. Tiriamieji buvo informuojami, kad egzistuodavo 10 procentų tikimybė laimėti 20 litų ir 90 procentų tikimybė pralaimėti, kas reikštų, kad tiriamasis turėtų klausytis 5 minutes įrašo, kaip per lentą yra braukiama nagais. Iš tiesų, pralaimėjimo atveju tiriamųjų nebuvo prašoma klausytis įrašo ir visiems tiriamiesiems buvo suteikiamas grįžtamasis ryšys, siekiant pašalinti galimą diskomfortą, kilusį tyrimo metu.

Netolerancijos Neapibrėžtumui Skalė. Ši skalė susideda iš 27 teiginių, kuriuos reikia įvertinti 5 balų Likerto skalėje (1 – visiškai nesutinku, 2 – nesutinku, 3 – nei sutinku, nei nesutinku, 4 – sutinku, 5 – visiškai sutinku). Ji buvo išversta iš anglų kalbos į lietuvių gavus sutikimą iš Michel Dugas ją išversti ir naudoti tyrime. Remiantis skalės suminiu įverčių vertinamas individo netolerantiškumas neapibrėžtumui. Jei individas surinkdavo daugiau nei 70 balų, buvo manoma, kad jis turi aukštą netoleranciją dviprasmiškumui.

Emocinių atsakų anketa. Siekiant įvertinti patiriamas emocijas eksperimentinės užduoties metu, šiam tyrimui buvo sukurta anketa. Buvo vertinamas 9 emocijų intensyvumas eksperimentinės užduoties metu: nerimo, baimės, pykčio, nuostabos, liūdesio, pasišlykštėjimo, džiaugsmo, kaltės ir gėdos. Kad būtų galima įvertinti kiekvienos patiriamos emocijos intensyvumą, buvo pateikiami 9 klausimai su analogiška formuluote: „Kaip Jūs vertinate jaučiamą (emociją) šiuo momentu? Apibraukite skaičių“. Skalėje reikėdavo įvertinti vienos iš devynių patiriamų emocijų (nerimo, baimės, pykčio, nuostabos, liūdesio, pasišlykštėjimo, džiaugsmo, kaltės, gėdos) intensyvumą. Skalė susideda iš 6 pasirinkimų: 5 – labai aukštas (-a), 4 – aukštas (-a), 3 – vidutinis (-ė), 2 – žemas (-a), 1 – labai žemas (-a), 0 – nėra.

Eksperimentinės manipuliacijos patikrinimas. Penki klausimai (1 lentelė) buvo taikyti įvertinti situacijos neapibrėžtumą, kuriuos reikėdavo įvertinti 5 balų Likerto skalėje (1 – visiškai nesutinku, 2 – nesutinku, 3 – nei sutinku, nei nesutinku, 4 – sutinku, 5- visiškai sutinku). 5 klausimų suminis įvertis rodė, kiek eksperimentinė situacija buvo suvokiama kaip neapibrėžta. Skalės klausimai buvo sudaryti remiantis Ladouceur, Gosselin ir Dugas (2000) rekomendacijomis.

1 lentelė. Klausimai, skirti įvertinti eksperimentinės situacijos neapibrėžtumą

Klausimai
Loterijos rezultato nežinojimas mane neramino.
Jei aš būčiau žinojęs, kad laimėsiu pinigus, mane būtų mažiau erzinusį užduotis.
Neapibrėžtumas loterijos metu kėlė man įtampą.
Aš rūpinausi, ar laimėsiu loteriją.
Mane erzino, kad nebuvo garantijos, jog aš laimėsiu loteriją.

Rezultatai ir jų aptarimas

Netolerancijos Neapibrėžtumui Skalės psichometrinės charakteristikos. Tyrimo metu rastos skalės psichometrinės charakteristikos yra geros. Rastas aukštas vidinis suderinamumas ($\alpha = 0,978$), kas rodo aukšta skalės patikimumą. Rasta aukšta standartinė deviacija ($SD = 27,03$) ir skalės vidurkis ($M = 69,01$) rodo, kad tiriamųjų atsakymai yra pakankamai išsibarstę ir nėra bendros tendencijos atsakinėti tam tikru būdu. Taip pat atskiri teiginiai gerai koreliavo su visa skale (koreliacijos svyravo nuo 0,56 iki 0,91). Faktoriinė analizė identifikavo 1 faktoriaus struktūrą. Šis faktorius paaiškina 66,204 procentus bendros duomenų dispersijos. Kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,35 iki 0,91. Keizerio-Mejerio-Olkinio matas buvo 0,956.

Manipuliacijos patikrinimas. Taikant Stjudeto kriterijų nepriklausomoms imtims, buvo rasta, kad tiriamieji vertino padidinto netikrumo situaciją kaip labiau neapibrėžtą ($M = 21,55$) nei sumažinto netikrumo situaciją ($M = 12,58$), $p < 0,01$.

Ryšys tarp netolerancijos neapibrėžtumui ir emocinių reakcijų neapibrėžtose situacijose. Taikant Stjudeto kriterijų nepriklausomoms imtims nustatyta, kad individai su aukšta netolerancija neapibrėžtumui padidinto neapibrėžtumo eksperimentinėje situacijoje buvo labiau linkę patirti nerimą ($M = 4,31$) nei individai su žema netolerancija neapibrėžtumui ($M = 3,41$), $p < 0,01$. Taikant Spearmano kriterijų nustatyta, kad yra statistiškai reikšminga koreliacija ($r = 0,65$) tarp netolerancijos neapibrėžtumui ir nerimo, $p < 0,01$. Daugiau nerasta statistiškai reikšmingų skirtumų tarp individų su skirtingu tolerancijos neapibrėžtumui lygmeniu patiriamų emocijų (baimės, pykčio, nuostabos, liūdesio, pasišlykštėjimo, džiaugsmo, kaltės ir gėdos) abejuose eksperimentinėse situacijose. Taigi tyrimo metu nustatyta, kad individai su aukšta netolerancija neapibrėžtumui yra labiau linkę patirti nerimą neapibrėžtose situacijose. Tai patvirtina pagrindinį Netolerancijos Neapibrėžtumui Modelio postulata, kad netolerancija neapibrėžtumui yra predispozicija, kuri sąlygoja nerimą. Šie papildomi duomenys suteikia daugiau aiškumo debatams, kaip netolerancija neapibrėžtumui veikia individo emocinę būklę neapibrėžtu, neaiškiu, dviprasmių situacijų metu.

Tyrimo ribotumai. Atliktas tyrimas turi keletą

reikšmingų ribotumų. Pirma, tiriamųjų imtis buvo studentai. Galima kvestionuoti tyrimų rezultatų generalizaciją kitoms imtims. Antra, nebuvo galimybės išmatuoti Netolerancijos Neapibrėžtumui Skalės konvergentinio ir diskriminančio validumo, taigi negalima detaliau įvertinti skalės psichometrinių charakteristikų. Trečia, yra kvestionuotinas emocijų reakcijų matavi-

mas taikant savistabą. Psichofiziologiniai emocijų matavimai laikomi labiau validūs ir patikimi.

Išvados

Netolerantiški neapibrėžtumui individai yra labiau linkę išgyventi nerimą neapibrėžtose situacijose.

Literatūra

Behar, E., DiMarco, I., Hekler, E. B., Mohlman, J., & Staples, A. M. (2009). Current theoretical models of generalized anxiety disorder (GAD): Conceptual review and treatment implications. *Journal Of Anxiety Disorders*, 23(8), 1011-1023.

Buhr, K., & Dugas, M. J. (2006). Investigating the construct validity of intolerance of uncertainty and its unique relationship with worry. *Journal of Anxiety Disorders*, 20, 222-236.

Dugas, M.J., Gagnon, F., Ladouceur, R., & Freeston, M.H. (1998). Generalized anxiety disorder: A preliminary test of a conceptual model. *Behaviour Research and Therapy*, 36(2), 215-226.

Greco V., & Roger D. Coping with uncertainty: The construction and validation of a new measure (2001). *Personality and Individual Differences*. 31 (4), September, 519-534.

Greco V., & Roger D. Uncertainty, stress, and

health (2003). *Personality and Individual Differences*. 34 (6), April, 1057-1068.

Khawaja, N., & McMahon, J. (2011). The Relationship of Meta-Worry and Intolerance of Uncertainty With Pathological Worry, Anxiety, and Depression. *Behaviour Change*, 28(4), 165-180.

Ladouceur, R., Gosselin, P., Dugas, M. J. (2000). Experimental manipulation of intolerance of uncertainty: A study of a theoretical model of worry. *Behaviour Research and Therapy*, 38, 933-941.

Ruscio, A.M., Chiu, W.T., Roy-Byrne, P., Stang, P.E., Stein, D.J., Wittchen, H.U., Kessler, R.C. (2007). Broadening the definition of generalized anxiety disorder: effects on prevalence and associations with other disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(5), 662-76.

TLK-10. Tarptautinė statistinė ligų ir sveikatos problemų klasifikacija (1997). Pasaulinė sveikatos organizacija, dešimtoji redakcija, p. 980.

INTOLERANCE OF UNCERTAINTY AND ANXIETY

Augustinas Rotomskis
Vilnius University
rotomskis.augustinas@gmail.com

Despite the recent progress in generalized anxiety disorder research in the last two decades, various theoretical conceptualizations continue to undergo scrutiny and refinement. One of the dominant modern generalized anxiety disorder theories is The Intolerance of Uncertainty Model (Dugas et. al., 1998). Various studies found a relationship between intolerance of uncertainty and generalized anxiety disorder (Khawaja, McMahon, 2011). Still the majority of studies yra correlational, during which participants recall previous emotional states. Various authors question the reliability of the results from these studies (Behar ir kt., 2009) and the need for more experimental or quasiexperimental studies is highlighted. The current study aims to correct the limitations of previous research and research, what kind of emotions do intolerant of uncertainty individuals experience in uncertain situations. One hundred thirty four students from various undergraduate courses participated in the study. Intolerance of uncertainty was manipulated via a lottery game. It was found that individuals with high intolerance of uncertainty were more likely to experience anxiety in uncertain experimental situations.

JAUNESNIŲ IR VYRESNIŲ 13-17 METŲ PAAUGLIŲ AGRESYVAUS ELGESIO Palyginimas po intervencijos, grįstos kognityvine-elgesio terapija

Dovilė Normantaitė, dr. Aidas Perminas
Vytauto Didžiojo universitetas
dovile.normantaitė@gmail.com

Tyrimo tikslas – palyginti jaunesnių ir vyresnių paauglių agresyvaus elgesio pokyčius. Tyrimė dalyvavo 283 Kauno miesto mokiniai, kurių amžius pasiskirstė nuo 13 iki 17 metų. Tiriamieji buvo suskirstyti į dvi grupes: tiriamąją bei lyginamąją. Tiriamajai grupei buvo taikomi pykčio kontroliavimo mokymo užsiėmimai, pirmasis matavimas atliktas prieš intervenciją, antrasis matavimas - po intervencijos. Lyginamajai grupei atlikti du matavimai be intervencijos taikymo. Abejuose matavimuose tiriamieji turėjo užpildyti A. H. Buss ir M. Perry agresijos klausimyną. Tiramiosios grupės dalyviai dalyvavo penkiuose užsiėmimuose po 45 min. kartą per savaitę. Tiriamieji buvo suskirstyti į dvi grupes pagal amžių, kurie priklausė ankstyvosios paauglystės ir vidurinėsios paauglystės laikotarpiams, ir buvo lyginami tarpusavyje pagal pasikeitusius agresijos poskalių balus. Tyrimo rezultatai parodė, kad vyresnių merginų pykčio poskalės pokyčiai didesni nei jaunesnio amžiaus merginų. Taigi vyresnės merginos po intervencijos taikymo jaučia mažesnę pyktį, nei jaunesnės merginos. Atitinkamoje lyginamojoje grupėje bei tiriamosios grupės vaikinų imtyje tokių pokyčių nenustatyta.

Smurtas tarp mokinių yra dažnai paplitęs reiškinys ir yra pastebėta, jog vis dažnėja agresijos apraiškų mokyklose (Dennis, 2007; Wienclaw, 2009). Taigi agresija yra viena iš sunkiausių problemų mokyklos aplinkoje, kuri gali pasireikšti įvairiomis formomis. Amedahe, Owusu-Banahene (2007) aprašė labiausiai paplitusias keturias agresijos formas: tiesioginę, netiesioginę, verbalinę ir fizinę. Šios agresijos formos gali pasireikšti atskirai arba viena kitą papildydamos, taip pat toks pasireiškimas gali būti vienkartinis ar besitęsiantis kurį laiką, taip įgaudamas patyčių formą. Anot Valeckienės (2007), patyčios yra viena iš dažniausiai pasitaikančių agresijos formų mokyklose. Taigi yra maža riba, kada agresija perauga į patyčias, nes, anot Targamadzės ir Valeckienės (2007), patyčių reiškinio priežastys yra susijusios su bendromis agresijos priežastimis. Vadinasi nagrinėdami agresijos reiškinį geriau suprasime ir patyčių priežastis.

Įvairūs tyrimai atskleidžia agresyvaus elgesio pasekmes ne tik aukai, bet ir pačiam agresoriui. Anot Humphrey ir Brooks (2006) tyrimo, didelis skaičius vaikų nelanko mokyklų dėl agresyvumo. Schwartz ir kt. (2006) ištyrė, jog asmenys, kurie yra linkę agresyviai elgtis, pasižymi mažesniais pažymiais nei mokiniai, kuriems nebūdingas toks elgesys. Wienclaw (2009) atlikęs

tyrimą pastebėjo, kad vaikai, kurie rodo agresyvių elgesį, yra didesniame pavojuje nusikaltamumui, medžiagos piktnaudžiavimui, ankstyvai tėvystei, ir depresijai vėliau gyvenime. Taigi agresorius susiduria su įvairiais sunkumais, kurie yra tiek trumpalaikiai, tiek ilgalaikiai.

Skiba ir McKelvey (2000) teigė, jog stipriausias faktorius, kuriantis smurtinę aplinką mokykloje, yra pyktis. Mokiniai, kurie nemoka kontroliuoti savo pykčio, yra linkę į agresyvių elgesį. Taigi remiantis šiais tyrimais galima teigti, jog didėjančios agresijos apraiškos mokykloje bei patyčios atsiranda dėl to, jog vis daugėja mokinių, nenaudojančių pykčio kontrolės, todėl šiame darbe buvo naudojama pykčio kontroliavimo programa. Pasirenkant programos būdį buvo atsižvelgiama į Sukhodolsky ir kt. (2004) atliktą pykčio kontroliavimo intervencijų efektyvumo meta analizę, kurioje buvo gauta išvada, jog kognityvinės-elgesio intervencijos yra efektyvios mokant paauglius kontroliuoti pyktį. Tačiau nėra iki galo aišku, kokį efektyvumą pasieks programos, taikomos skirtingame paauglystės laikotarpyje.

Tyrimai apie agresijos pasireiškimą skirtingame paauglystės amžiaus tarpsnyje nėra vienareikšmiai. Lindeman (1997) teigė, jog pykčio išraiška – agresija vystosi netolygiai paauglystės amžiuje. Anot Reyes ir kitų (2003) nėra daug

duomenų, nusakančių apie pykčio kontrolę tarp jaunesnio amžiaus paauglių. Tuo tarpu Ge ir kt. (2001) teigė, jog iki vidurinėsios paauglystės didėję elgesio ir emociniai sunkumai, o vėlesniame amžiuje stabilizuojasi. Tačiau Lindeman (1997) gavo priešingus rezultatus, jog paaugliai labiausiai linkę agresyviai elgtis 14-17 metų. Taigi tyrimų rezultatai išsiskiria, todėl svarbus išsamesnis šios srities tyrinėjimas, nes tai gali sietis su skirtingu intervencijų efektyvumu.

Olatunji ir Lohr (2004) ištyrė, jog pykčio kontroliavimų programų efektyvumas priklauso nuo pykčio intensyvumo, ta pati programa taima vieniems klientams gali būti daugiau ar mažiau efektyvi nei dirbant su kitais klientais, pasižyminčiais skirtingu pykčio nekontroliavimo lygiais. Kadangi pagal vienus autorius skirtingame paauglystės amžiuje agresyvumas pasireiškia nevienodai, tai svarbu žinoti, kaip tai paveiks paauglio išmokimą. Tačiau nėra iki galo aišku apie agresijos pasireiškimą skirtingame paauglystės amžiaus tarpsnyje, todėl svarbu atlikti tyrimus, palyginančius agresyvaus elgesio pokyčių skirtumus tarp paauglių ankstyvojoje ir viduriniojoje paauglystėje. Todėl šiame darbe buvo iškeltas tikslas palyginti jaunesnį ir vyresnį paauglių agresyvaus elgesio pokyčius.

Metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 283 dviejų Kauno gimnazijų ir dviejų Kauno vidurinių mokyklų 13-17 metų mokiniai (145 – vaikinai; 138 – merginos). Tiriamaioje grupėje buvo – 141 respondentas; lyginamojoje – 142. Tiek tiriamosios, tiek lyginamosios grupių paaugliai buvo suskirstyti į amžiaus grupes pagal Reyes ir kt. (2003) aprašytus paauglystės amžiaus tarpsnius: 13-14 ankstyvoji paauglystė, 15-17 vidurinioji paauglystė.

Procedūra. Tiriamieji buvo parinkti pagal patogumą, tačiau dalyvavo savo noru bei su tėvų leidimais. Kiekvienoje tiriamojoje mokykloje buvo atrinktos klasės, kurios priklausė tiriamajai ar lyginamajai grupei. Abejų grupių dalyviai pildė lygiai tokius pačius klausimynus po du kartus.

Tiriamoji grupė pirmąjį matavimą atliko pirmojo užsiėmimo metu, prieš pristatant intervenciją, antras matavimas atliktas iškart po paskutinio užsiėmimo. Tiek pirmas, tiek antras lyginamosios grupės matavimai vyko pamokų metu,

susitarus su mokytojais ir mokyklos administracija, antras matavimas buvo pateiktas po pirmojo praėjus penkioms savaitėms.

Tiriamajai grupei buvo taikomi užsiėmimai, paremti Feindler sukurtą kognityvine - elgesio terapija pagrįsta pykčio kontroliavimo metodika (*The art of self control*). Originali programa skirta 13 – 17m. paaugliams ir trunka 12 sesijų. Šiame darbe buvo pasirinkta sumažinti sesijų trukmę iki 5 užsiėmimų, nes, anot Humphrey ir Brooks (2006), Bennett, Gibbons (2000) tyrimų, trumpalaikiai užsiėmimai yra tokie pat efektyvūs kaip ir ilgalaikiai. Užsiėmimų trumpinimas nesumažino mokomų technikų, skirtų kontroliuoti pyktį, skaičiaus, tik buvo pakeistas šių technikų mokymo būdas. Prieš pradėdami vykdyti tyrimą užsiėmimai buvo pateikti šešių asmenų žvalgomajai grupei siekiant išsiaiškinti ar užduotys įdomios, naudingos bei suprantamos.

Užsiėmimų tikslai:

1 užsiėmimas. Tikslas – sukurti grupės taisykles bei motyvuoti mokinius lankyti tolimesnius užsiėmimus.

2 užsiėmimas. Tikslas – pykčio proceso pristatymas bei supažindinimas su trimis pykčio kontroliavimo būdais (įsivaizdavimas, skaičiavimas atgal, gilus kvėpavimas).

3 užsiėmimas. Tikslas – pristatyti progresyviąją raumenų relaksaciją bei mąstymo į priekį, priminimų technikas.

4 užsiėmimas. Tikslas – pristatyti gynimosi reakcijos būdą bei savo būsenos įvertinimo techniką.

5 užsiėmimas. Tikslas – pristatyti konfliktų sprendimo būdus.

Užsiėmimai vykdavo grupėse, vienas užsiėmimas truko 45 min, kartą per savaitę, taigi mokiniai turėjo dalyvauti užsiėmimuose viena kartą per savaitę penkias savaites iš eilės. Užsiėmimai vykdavo pamokų metu, vienoje grupėje dalyvavo 10-15 mokinių, kurie sėdėdavo ratu. Visus užsiėmimus koregavo ir vedė šio darbo autorė.

Įvertinimo priemonės. Darbe buvo naudotas Buss ir Perry Agresijos klausimynas (*Aggression Questionnaire*; Fisher, Corcoran, 1994). Buvo atliktas dvigubas vertimas pagal visus reikalavimus. Dvigubą vertimą atliko šio darbo autorė bei Lina Normantienė.

Klausimynas matuoja fizinę agresiją, verbalią agresiją, pyktį ir priešišumą. Iš viso yra 29 klausimai, į kuriuos galima atsakyti iš pateiktų

penkių atsakymo variantų.

Buvo apskaičiuotas ryšys tarp poskalių pirmo ir antro matavimų metu. Pearsono koreliacijos koeficientas tarp tiriamų kintamųjų buvo statistiškai reikšmingas. Tarp fizinės agresijos pirmo ir antro matavimo koreliacijos koeficientas buvo 0,619, verbalinės agresijos – 0,457; pykčio – 0,549; priešiško – 0,508. Taigi ryšys tarp fizinės agresijos, pykčio ir priešiško pirmo ir antro matavimų metu buvo vidutinio stiprumo, o tarp verbalinės agresijos pirmo ir antro matavimų – silpnas.

Fizinės agresijos patikimumas 0,737; verbalinės agresijos patikimumas – 0,552; priešiško poskalės patikimumas – 0,718; pykčio poskalės patikimumas – 0,644 (patikimumą rodo

cronbach alpha).

Rezultatai

Siekiant atskleisti kaip skiriasi agresyvaus elgesio pokytis po kognityvinės - elgesio intervencijos tarp jaunesnio ir vyresnio amžiaus paauglių, buvo lyginami agresyvaus elgesio įverčių pokyčio vidurkiai, gauti iš pirmo agresyvaus elgesio matavimo atėmus antrą matavimą. Taigi jei antro matavimo metu agresyvaus elgesio poskalių balai sumažėjo, tai parodys teigiamas skaičius. Lyginant jaunesnių ir vyresnių paauglių agresyvų elgesį naudotas nepriklausomų kintamųjų t testas. Rezultatai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Tiriamosios ir lyginamosios grupių agresyvaus elgesio pokyčių palyginimas tarp jaunesnio ir vyresnio amžiaus paauglių.

TIRIAMOJI GRUPĖ						
	Vaikiniai			Merginos		
	Jaunesni (N = 50)	Vyresni (N = 33)	p	Jaunesnės (N = 18)	Vyresnės (N = 40)	p
	Vid. (St. nuokrypis)	Vid. (St. nuokrypis)		Vid. (St. nuokrypis)	Vid. (St. nuokrypis)	
Fizinė agresija	0,1 (±5,5)	1,7 (±7,3)	0,300	1,2 (±4,5)	3 (±6,6)	0,241
Verbalinė agresija	0,3 (±4,3)	2,3 (±5,4)	0,072	1,4 (±3,2)	1,9 (±4,3)	0,640
Priešiškumas	-0,5 (±6,2)	1,2 (±8,4)	0,321	3,6 (±4,9)	3,5 (±6,1)	0,960
Pyktis	-0,9 (±4,9)	1,7 (±6,4)	0,055	0,4 (±3,5)	3,7 (±5,4)	0,008
LYGINAMOJI GRUPĖ						
	Vaikiniai			Merginos		
	Jaunesni (N = 19)	Vyresni (N = 24)	p	Jaunesnės (N = 24)	Vyresnės (N = 56)	p
	Vid. (St. nuokrypis)	Vid. (St. nuokrypis)		Vid. (St. nuokrypis)	Vid. (St. nuokrypis)	
Fizinė agresija	-0,5 (±4,8)	0,5 (±5)	0,495	-1 (±4,2)	-0,1 (±5,7)	0,472
Verbalinė agresija	-0,5 (±4,1)	-0,3 (±2,9)	0,821	-0,1 (±3,6)	0,4 (±3,7)	0,602
Priešiškumas	0,9 (±5,5)	0,6 (±4,9)	0,831	2 (±6,1)	-0,2 (±4,7)	0,090
Pyktis	-1,4 (±4,7)	-0,3 (±3,5)	0,375	-0,6 (±4,1)	-0,5 (±3,9)	0,895

Rezultatai atskleidžia, jog vaikinių imtyje statistiškai reikšmingo skirtumo nėra nei vienoje agresyvaus elgesio poskalėje, lyginant jaunesnio ir vyresnio amžiaus paauglių rezultatus ($\alpha = 0,05 < p$). Merginų imtyje statistiškai reikšmingo skirtumo neaptikta fizinės agresijos, verbalinės agresijos, priešiško poskalėse ($\alpha = 0,05 < p$). Tačiau merginų imtyje statistiškai reikšmin-

gas skirtumas pykčio poskalėje ($\alpha = 0,05 > p$). Vyresnių merginų pykčio poskalės pokyčiai didesni nei jaunesnio amžiaus merginų. Taigi vyresnės merginos po intervencijos taikymo jaučia mažesnę pyktį nei jaunesnės merginos po intervencijos.

Lyginamojoje grupėje jaunesnių ir vyresnių paauglių visų agresyvaus elgesio poskalių įver-

čių pokytis statistiškai patikimai nesiskyrė ($\alpha = 0,05 < p$).

Rezultatų aptarimas

Palyginus paauglių fizinės agresijos, verbalinės agresijos, priešiško pokyčius, nebuvo aptikti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp vyresnio ir jaunesnio amžiaus paauglių, vadinasi poveikis abejuose amžiaus tarpsniuose buvo panašus. Tai gali būti paaiškinama Lochman ir kt. (2005), jog lyginant ankstyvosios ir vidurinio amžiaus paauglystės agresijos pasireiškimą, pastebima, jog abejuose laikotarpuose, paaugliams yra panašiai būdinga agresyviai elgtis, tačiau skiriasi pykčio atsiradimo priežastys, jaunesnius paauglius labiau paveikia stimulai, kurie trukdo pasiekti tam tikro norimo tikslo, tuo tarpu vyresni paaugliai labiau linkę agresyviai elgtis, kai yra grėsmė jų savęs vertinimui.

Merginos, tiek jaunesnės tiek vyresnės, po intervencijos pasižymėjo mažesniais balais pykčio poskalėje, tačiau vyresnių pokytis buvo didesnis. Tai galėjo būti dėl to, kad jaunesnio amžiaus paaugliams yra mažiau būdinga kontroliuoti pyktį (Lowenstein, 2004), taigi vyresnio amžiaus paaugliams būdinga geresnė pykčio kontrolė, todėl poveikis vyresniems paaugliams ir turėjo būti didesnis, nes jei asmuo gebėtų kontroliuoti pyktį, tik nežino, kaip tai padaryti, tai pamokius pykčio kontroliavimo technikų, turėtų efektyviau jas ir taikyti.

Taip pat, anot A. Wigfield (2005), vidurinio amžiaus paauglystėje abstraktus mąstymas yra labiau susiformavęs nei ankstyvojoje paauglystėje, taigi vidurinio amžiaus paauglystės merginos galėjo geriau suprasti mokomas technikas ir labiau jas priimti nei jaunesnio amžiaus paauglės ir todėl intervencija padarė joms didesnę poveikį. Lowenstein (2004) pastebėjo, jog jaunesnio amžiaus paaugliams svarbesnis yra tėvų dalyvavimas intervencijoje nei vyresnio amžiaus paaugliams. Šioje intervencijoje tėvai nebuvo įtraukti, todėl tai galėjo sietis su mažesniu po-

veikiu jaunesnio amžiaus paauglėms.

Tai, jog skirtumai pastebimi tik merginų imtyje, galima paaiškinti per lyčių skirtumus. Anot Palujanskienės ir Uzdiolos (2004), vaikams yra labiau būdinga nekontroliuoti savo pykčio nei merginoms, o anot Malinauskienės ir Žukauskienės (2007), paaugliams yra būdingas agresyvaus elgesio stabilumas, kai paaugliai turi sunkumų kontroliuodami pyktį. Taigi kadangi vaikinai turi didesnių pykčio kontrolės sunkumų nei merginos, tai jiems intervencijos poveikis bus vienodas kiekviename amžiaus laikotarpyje, tačiau šiame darbe merginos turi didesnių sunkumų pykčio kontroliavime nei vaikinai. Šie neatitiktimai galėjo atsirasti dėl Lietuvoje nepritaikytų normų, kuriomis šiame darbe buvo vertinami paaugliai. Kitas aiškinimas būtų toks, kad, anot Howels ir kt. (2008), asmuo, turintis pykčio kontrolės didesnių sunkumų, po intervencijos pasiekė didesnę efektą, nes galės daugiau išmokyti nei asmuo, kuris prieš intervenciją gerai kontroliavo pyktį.

Šiame straipsnyje buvo nagrinėjami tik pykčio, verbalinės, fizinės bei priešiško pokyčių skirtumai tarp jaunesnio ir vyresnio amžiaus paauglių. Koks skirtumas yra tarp lyginamosios ir tiriamosios grupių nebuvo pateiktas, todėl analizuojant nėra kalbama apie taikytos pykčio kontrolės programos intervencijos efektyvumą, o orientuojamasi į agresijos pokyčius skirtingame paauglystės amžiaus periode.

Išvados

1. Vyresnių merginų agresyvaus elgesio pokytis pagal pykčio poskalę po intervencijos, grįstos kognityvine–lgesio terapija, statistiškai reikšmingai buvo didesnis nei jaunesnių merginų. Atitinkamoje lyginamojoje grupėje bei tiriamojame grupėje vaikinų imtyje tokių pokyčių nenustatyta.

2. Fizinės agresijos, verbalinės agresijos ir priešiško pokytis tarp vyresnio ir jaunesnio amžiaus paauglių statistiškai reikšmingai nesiskyrė.

Literatūra

Amedahe F. K., Owusu-Banahene N. O. (2007). Sex differences in the forms of aggression among adolescent students in Ghana. *Research in Education*, 78, 54-65.

Bennett D. S., Gibbons T. A. (2000). Efficacy of child cognitive-behavioral interventions for

antisocial behavior: a meta-analysis. *Child and family behavior therapy*, 22(1), 1-17.

Dennis L. (2007). Violence in school: What can we do? *Pastoral care in education*, 25(2), 14-21.

Fisher J., Corcoran K. (1994). *Measures for clinical practice*. New York: A division of

Macmillan.

Ge X., Conger R. D., Elder G. H. (2001). Pubertal transition, stressful life events, and the emergence of gender differences in adolescent depressive symptoms. *Developmental psychology*, 37 (3), 404–417.

Howels K., Day A., Bubner S., Jauncey S., Williamson P., Parker A., Heseltine K. (2008). Anger management and violence prevention: state of the art and improving effectiveness. *Forensic and applied psychology research group*, 11, 1-16.

Humphrey N., Brooks A. G. (2006). An evaluation of a short cognitive-behavioral anger management intervention for pupils at risk of exclusion. *Emotional and behavioral difficulties*, 11(1), 5-23.

Lindeman M., Harakka T., Keltikangas-Jarvinen L. (1997). Age and gender differences in adolescents' reactions to conflict situation: aggression, prosociality, and withdrawal. *Journal of youth and adolescence*, 26(3), 339-342.

Lowenstein L. F. (2004). Anger-has it a positive as well as negative value? (Recent research into causes, associated features, diagnosis and treatment, 1998-2003). *Journal of human behavior in the social environment*, 9(3), 21-42.

Lochman J. E., Powel N. R., Clanton N., McElroy H. K. (2005). Nacionalinė mokyklų psichologų asociacija. Anger and aggression. [žiūrėta: 2013-03-30]. Prieiga per internetą: <http://www.nasponline.org/publications/booksproducts/NAS-CBIII-05-1001-009-R02.pdf>

Malinauskienė O., Žukauskienė R. (2007). Paauglių emocijų ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai.

Psichologija, 35, 19-23.

Olatunji B. O., Lohr J. M. (2004). Nonspecific factors and efficacy of psychosocial treatments for anger. *The scientific review of mental health practice*, 3(2), 3-20.

Reyes L. R., Meininger J. R., Liehr P., Chan W., Mueller W. H. (2003). Anger in adolescents. Sex, ethnicity, age differences, and psychometric properties. *Nursing research*, 52(1), 2-11.

Schwartz D., Gorman A. H., Nakamoto J., McKay T. (2006). Popularity, social acceptance, and aggression in adolescent peer groups: links with academic performance and school attendance, *development psychology*, 42(6), 1116-1127.

Skiba R., McKelvey J. (2000). Early identification and intervention. *Anger management. Save and responsive schools*, 2(3), 4-6.

Sukhodolsky D. G., Kassinove H., Gorman B. S. (2004). Cognitive-behavioral therapy for anger in children and adolescent: a meta-analysis. *Aggression and violent behavior*, 9(3), 247-260.

Targamadžė V., Valeckienė Dž. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Pedagogika*, 19, 159-162.

Valeckienė Dž. (2007). Patyčių tarp bendraamžių prevencijos strategijų mokykloje analizė: užsienio šalių patirtis. *Tiltai*, 4, 53-67.

Wienclaw R. (2009). Crime and violence in schools. *Crime and violence in schools - research starters sociology*, 1-6.

Wigfield A., Lutz S. L., Wagner A. L. (2005). Early adolescent development across the middle school years: implication for school counselors. *Professional school counseling*, 9(2), 112-119.

THE CHANGES IN AGGRESSION OF YOUNGER AND OLDER 13-17 YEAR-OLD ADOLESCENTS AFTER COGNITIVE-BEHAVIORAL INTERVENTION

Dovilė Normantaitė, dr. Aidas Perminas

Vytautas Magnus university

dovile.normantaitė@gmail.com

The aim of the research study was to compare the changes in aggression of younger and older adolescents after cognitive-behavioral intervention. There were 283 students of age 13 to 17 from Kaunas. The participants were separated into two groups: control and experimental. Both experimental and control groups were tested twice. The experimental group had intervention. The first testing was carried out before intervention; the second testing was carried out after intervention. The control group had only two measurements. In the both measurements, participants had to fill out the same questionnaire: Buss and Perry Aggression questionnaire. Participants of the experimental group had 5 sessions of 45 minutes each once a week. Intervention based on cognitive-behavioral therapy was used. Results of the research showed that by using cognitive-behavioral intervention, anger of older girls changed more in comparison to younger girls.

LĒTINIŲ SKAUSMĄ PATIRIANČIŲ ASMENŲ ĮSITIKINIMŲ APIE SKAUSMĄ ŠĄSAJOS SU EMOCIJŲ REGULIACIJA IR SOCIALINIŲ PALAIKYMŲ

Daiva Svirušytė, dr. Loreta Zajančauskaitė-Staskevičienė
 Vytauto Didžiojo universitetas
daiva.svirusyte@gmail.com

Pranešime pristatomi tyrimo, kurio tikslas analizuoti nugaros ir sąnarių lėtinį skausmą patiriančių asmenų įsitikinimų apie skausmą, socialinio palaikymo ir emocijų reguliacijos sąsajas, duomenys. Tyrime dalyvavo 152 lėtinį skausmą patiriantys asmenys. Iš jų 56 jaučia sąnarių skausmą stabilioje būsenoje, 37 – nugaros skausmą paūmėjimo būsenoje, 59 – nugaros skausmą stabilioje būsenoje. Tyrimo klausimyną sudarė trys metodikos: Įsitikinimų apie skausmą klausimynas, Emocijų reguliacijos klausimynas, Norbeck socialinio palaikymo klausimynas. Tyrime nustatyta, kad adaptyvesni įsitikinimai apie skausmą labiau būdingi vyrams nei moterims. Ekspresyvaus slopinimo strategiją dažniau naudoja skausmą patiriantys vyrai nei moterys. Lėtinį skausmą patiriančių moterų socialinis palaikymas ir socialinis tinklas didesni nei vyrų. Dažnesnis kognityvinio pakartotinio įvertinimo strategijos naudojimas susijęs su neadaptyvesniais įsitikinimais apie skausmą, o dažnesnis ekspresyvaus slopinimo strategijos naudojimas susijęs su adaptyvesniais įsitikinimais. Lėtinį skausmą patiriančios moterys, gaunančios daugiau realaus palaikymo, dažniau naudoja kognityvinio pakartotinio įvertinimo strategiją.

Lėtinis skausmas – daugiausia klausimų kelianti skausmo forma. Jis jaučiamas ilgą laiką, kelia didelį diskomfortą ir dažnai kyla ne tik dėl fiziologinio pažeidimo, bet yra sąlygojamas ir psichologinių veiksnių. Šių dienų mokslininkai, analizuojantys skausmą, remiasi biopsichosocialiniu skausmo modeliu, kuriuo teigiama, kad įvairūs ir toli gražu ne vien sensoriniai, kaip buvo manyta anksčiau, bet ir kognityviniai, emociniai, elgesio, gyvenimo būdo, bei socialiniai ir kultūriniai veiksniai sukuria unikalų kiekvieno žmogaus skausmo patyrimą (Baublienė, 2005).

Vienu iš tokių veiksnių galima laikyti įsitikinimus apie skausmą. Jie sudaro asmens įsitikinimų sistemos dalį, kuri atspindi asmeninį skausmo patyrimo supratimą (Williams, Thorn, 1989). Per tam tikrus įsitikinimus asmuo suvokia savo skausmo priežastis, vyksmą laike, pasekmes, ir šis suvokimas suteikia jam savitas nuorodas, kaip skausmą įveikti ir kaip suprasti savo ligą. Taigi skausmą patiriančių žmonių įsitikinimai yra svarbus rodiklis prognozuojant tolesnį funkcionavimą ir prisitaikymą prie skausmo (Jensen ir kt., 1993; Jensen ir kt., 2002; Raichle ir kt., 2007).

Kitas svarbus veiksnys suvokiant skausmą bei prisitaikant prie jo – socialinis palaikymas. Manoma, kad kokybiškas socialinis palaikymas

gali teigiamai veikti fizinę ir psichologinę gerovę (Helgeson, Cohen, 1996; Uchino ir kt., 1996), mažinti skausmo intensyvumą (Feldman ir kt., 1999). Skausmo tyrimai rodo, jog emocijų reguliacija taip pat gali būti svarbus faktorius, ypač jei atsižvelgiame į skausmo patyrimą lydintį emocinį turinį. Tyrimų duomenys skiriasi: vieni jų rodo tiesioginį emocijų reguliacijos poveikį skausmo intensyvumui (Ruiz-Aranda ir kt., 2009), kiti – netiesioginį (Middendorp ir kt., 2005), bet veikiant psichologinę gerovę ir socialinį funkcionavimą. Publikuota tyrimų apie nepriklausomą visų trijų faktorių įtaką asmens gyvenimo kokybei ir funkcionavimui, tačiau ar jie kaip nors veikia vienas kitą, nėra žinoma.

Tyrimo tikslas – analizuoti lėtinį skausmą patiriančių asmenų įsitikinimus apie skausmą, suvokiamą socialinį palaikymą ir emocijų reguliaciją bei įvertinti jų sąsajas.

Metodika

Tiriamieji – asmenys, patiriantys nugaros ir sąnarių skausmus. Šie skausmai priskiriami dažniausiai patiriamiems lėtiniais skausmams (Pancyreva, 2005). Tyrime dalyvavo 152 asmenys: 105 (69,1 proc.) moterys ir 47 (30,9 proc.) vyrai. 56 (36,8 proc.) tyrimo dalyviai jaučia sąnarių skausmą remisijos būsenoje, 37 (24,3 proc.) – nugaros skausmą paūmėjimo būsenoje,

59 (38,8 proc.) – nugaros skausmą remisijos būsenoje. Tiriamųjų amžius nuo 23 iki 83 metų, vidurkis 53,24 metų. Laikotarpis, kurį tiriamieji jaučia skausmą, nuo 1 metų iki 59 metų, vidurkis 7,56 metų. Tyrimė dalyvavo stacionare gydomi pacientai, taip pat artrito bendrijos nariai ir patogiosios tikslinės atrankos būdu atrinkti tiriamieji.

Įvertinimo priemonės. Įsitikinimų apie skausmą klausimynas (The Survey of Pain Attitudes; Jensen, Karoly, 1997). Trumpesnioji 35 klausimų versija. Klausimyną sudaro septynios nuostatų skalės, padalintos į dvi sritis: 1) adaptivių įsitikinimų (kontrolės ir emocijų skalės) ir 2) neadaptivių įsitikinimų (rūpinimosi, vaistų vartojimo, neįgalumo, medicinos veiksmingumo ir žalos skalės). Klausimyno skalių Cronbacho alfa nuo 0,50 (vaistų vartojimo) iki 0,84 (rūpinimosi skalė).

Emocijų reguliacijos klausimynas (Emotion Regulation Questionnaire; Gross, John, 2003), skirtas vertinti emocijų reguliacijos strategijoms, jį sudaro 2 skalės: kognityvinio pakartotinio vertinimo (Cronbacho alfa - 0,862) ir ekspresyvaus slopinimo (Cronbacho alfa - 0,814). Kognityvinis pakartotinis vertinimas – potencialiųjų emocijas sukeliančių situacijų interpretavimas neemociniais terminais. Tai naujos prasmės suteikimas situacijai, kad pasikeistų ir emocinė reakcija į šią situaciją. Ekspresyvus slopinimas aiškinamas kaip emocijų raiškos elgesio kontrolė, kai žmogus savyje laiko emocijas ir jų neišlieja. Kognityvinis pakartotinis vertinimas laikomas adaptyvia emocijų reguliacijos strategija, ekspresyvus slopinimas – mažiau adaptyvia (Butler ir kt., 2003).

Norbeck socialinio palaikymo klausimynas (Norbeck Social Support Questionnaire; Norbeck, 1995), vertina socialinio palaikymo pobūdį (emocinį ir realų palaikymą) ir socialinio tinklo savybes (santykių stabilumą, kontaktų dažnį). Skalių Cronbacho alfa nuo 0,830 iki 0,990.

Rezultatai ir jų aptarimas

Palyginus ūmioje būsenoje ir remisijoje esančių tiriamųjų įsitikinimus apie skausmą, rastas tik vienas skirtumas: remisijoje esantys asmenys yra labiau įsitikinę, kad vaistai yra reikalingi gydant lėtinį skausmą, nei asmenys, esantys ūmioje būklėje ($U = 1459,50$, $p = 0,004$; Mann-

Whitney U testas). Nerasta skirtumų tarp ūmioje būsenoje ir remisijoje esančių asmenų emocijų reguliacijos strategijų, socialinio palaikymo bei socialinio tinklo. Kadangi paūmėjusį lėtinį skausmą jaučiančių asmenų duomenys buvo rinkti stacionare, į kurį dažniausiai kreipiamasi kai jau vaistai nebededa ir skausmas būna itin stiprus, galima būtų manyti, jog paūmėjusį skausmą jaučiantys pacientai nebemano, kad vaistai būtini jų skausmui gydyti – būtinos tam tikros procedūros.

Nustatyta, kad adaptyvesni įsitikinimai apie skausmą labiau būdingi vyrams, nei moterims: vyrai labiau linkę kontroliuoti savo skausmą, yra labiau įsitikinę, kad yra ryšys tarp skausmo ir emocijų, bei mano, kad kiti turi labiau jais rūpintis, kuomet jaučiamas skausmas. Taip pat rasta skirtumų tarp lyčių naudojant emocijų reguliacijos strategijas: kaip ir tikėtasi (Gross, John, 2003; Middendorp ir kt., 2005), ekspresyvaus slopinimo strategiją dažniau naudoja skausmą patiriantys vyrai, nei moterys. Skyresi ir socialinio palaikymo ypatumai: moterų suvokiamas socialinis palaikymas ir socialinis tinklas didesnis nei vyrų.

Rasta įsitikinimų apie skausmą bei emocijų reguliacijos strategijų naudojimo skirtumų atsižvelgiant į amžių, pavyzdžiui, jaunesnio amžiaus moterys dažniau mano, kad yra neįgalios dėl skausmo, nei vyresnio amžiaus moterys. Pakartotinio kognityvinio įvertinimo strategiją jaunesnio amžiaus moterys naudoja dažniau, nei vyresnės. Ekspresyvaus slopinimo strategiją vyresnio amžiaus vyrai naudoja dažniau, nei jaunesni.

Kintamųjų ryšiui tirti buvo pasirinktas Pearsono koreliacijos koeficientas. Analizuojant duomenis apie įsitikinimų sąsajas su socialiniu palaikymu, tiek moterų, tiek vyrų grupėse reikšmingų ryšių nebuvo rasta ($p > 0,05$). Ieškant sąsajų tarp įsitikinimų apie skausmą ir emocijų reguliacijos strategijų naudojimo, rasta reikšmingų ryšių moterų grupėje. Labiau išreikštas pakartotinio įvertinimo naudojimas susijęs su silpniau išreikštu įsitikinimu, kad skausmą galima kontroliuoti ($r = -0,332$, $p = 0,001$), bei kad medicina gali išgydyti jaučiamą skausmą ($r = -0,220$, $p = 0,024$), ir su stipresniu įsitikinimu, kad dėl skausmo tampama neįgaliau ($r = 0,211$, $p = 0,031$). Labiau išreikštas ekspresyvaus slopinimo naudojimas susijęs su stipresniu

įsitikinimu, kad emocijos gali veikti skausmo intensyvumą ($r = 0,224$, $p = 0,022$). Taip pat labiau išreikštas ekspresyvaus slopinimo strategijos naudojimas susijęs su silpnesniu įsitikinimu, kad skausmas daro žalą ($r = -0,264$, $p = 0,007$).

Vyrų grupėje taip pat kaip ir moterų rastas labiau išreikšto pakartotinio įvertinimo naudojimo ryšys su silpnesniu įsitikinimu, kad skausmą galima kontroliuoti ($r = -0,352$, $p = 0,015$). Vyrų ekspresyvaus slopinimo strategijos naudojimas siejasi su įsitikinimu, kad vaistai būtini gydant skausmą ($r = -0,547$, $p = 0,043$), tačiau tik paūmėjusio lėtinio skausmo būsenoje. Analogiškų tyrimų nepavyko rasti. Logiška manyti, kad kaip tik adaptyvesnė emocijų reguliacijos strategija turėtų būti susijusi su adaptyvesnio įsitikinimo apie skausmą buvimu, o siekiant išsiaiškinti kodėl taip nėra, reikėtų atlikti daugiau tyrimų.

Analizuojant, ar labiau išreikštas kognityvinio pakartotinio įvertinimo strategijos naudojimas siejasi su didesniu socialiniu palaikymu, bei didesniu socialiniu tinklu, o labiau išreikštas ekspresyvaus slopinimo strategijos naudojimas – su mažesniu socialiniu palaikymu ir mažesniu

socialiniu tinklu, rastas ryšys tarp moterų labiau išreikšto pakartotinio įvertinimo strategijos naudojimo ir labiau išreikšto realaus palaikymo ($r = 0,243$, $p = 0,013$). Yra tokius atradimus patvirtinančių tyrimų (Uchino ir kt., 1996; Gross, 2002; Gross, John, 2003; Lopes ir kt., 2005). Vyrų grupėje sąsajų tarp socialinio palaikymo, socialinio tinklo ir emocijų reguliacijos strategijų naudojimo nebuvo rasta ($p > 0,05$).

Išvados

Tyrimė nustatyta, kad adaptyvesni įsitikinimai apie skausmą labiau būdingi vyrams, nei moterims. Ekspresyvaus slopinimo strategiją dažniau naudoja skausmą patiriantys vyrai, nei moterys. Lėtinį skausmą patiriančių moterų socialinis palaikymas ir socialinis tinklas didesni nei vyrų.

Dažnesnis kognityvinio pakartotinio įvertinimo strategijos naudojimas susijęs su neadaptyvesniais įsitikinimais apie skausmą, o dažnesnis ekspresyvaus slopinimo strategijos naudojimas susijęs su adaptyvesniais įsitikinimais. Lėtinį skausmą patiriančios moterys, gaunančios daugiau realaus palaikymo, dažniau naudoja kognityvinio pakartotinio įvertinimo strategiją.

Literatūra

Baublienė J. (2005). Skausmo samprata ir gydymas. Vilnius: vaistų žinios.

Butler E. A., Eglolf B., Wilhelm F. H., Smith N. C., Erickson E. A., Gross J. J. (2003). The Social Consequences of Expressive Suppression. *Emotion*, 3, 48–67.

Feldman S. I., Downey G., Schaffer-Neitz R. (1999). Pain, negative mood, and perceived support in chronic pain patients: A daily diary study of people with reflex sympathetic dystrophy syndrome. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67, 776–785.

Gross J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology*, 39, 281–291.

Gross J. J., John O. P. (2003). Individual Differences in Two Emotion Regulation Processes: Implications for Affect, Relationships, and Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 348–362.

Helgeson V. S., Cohen S. (1996). Social support and adjustment to cancer: Reconciling descriptive, correlational, and intervention research. *Health Psychology*, 15, 135–148.

Jensen M. P., Ehde D. M., Hoffman A. J.,

Patterson D. R., Czerniecki J. M., Robinson L. R. (2002). Cognitions, coping and social environment predict adjustment to phantom limb pain. *Pain*, 95, 133–142.

Jensen M. P., Turner J. A., Romano J. M., Lawler B. K. (1993). Relationship of pain-specific beliefs to chronic pain adjustment. *Pain*, 57, 301–309.

Lopes O. N., Salovey P., Côté S., Beers M. (2005). Emotion Regulation Abilities and the Quality of Social Interaction. *Emotion*, 5, 113–118.

Pancyreva I. (2005). Lėtinis neologinis skausmas. *Skausmo medicina*, 3, 6.

Raichle K. A., Hanley M., Jensen M. P., Cardenas D. D. (2007). Cognitions, Coping, and Social Environment Predict Adjustment to Pain in Spinal Cord Injury. *The Journal of Pain*, 8, 718–729.

Ruiz-Aranda D., Salguero J. M., Fernandez-Berrocal P. (2009). Emotional Regulation and Acute Pain Perception in Women. *The Journal of Pain*, 11, 564–569.

Uchino B. N., Cacioppo J. T., Kiecolt-Glaser J. K. (1996). The relationship between social support and physiological processes: A review with emphasis on underlying mechanisms and implications for health. *Psychological Bulletin*, 119,

488–531.

Middendorp H. van, Geenen R., Sorbi M. J., Hox J. J., Vingerhoets J. J. M., Doornen L. J. P. van, et al. (2005). Styles of emotional regulation and their associations with perceived health in patients

with rheumatoid arthritis. *Annals of Behavioral Medicine*, 30, 44-53.

Williams D. A., Thorn B. E. (1989). An empirical assessment of pain beliefs. *Pain*, 36, 351-358.

THE RELATIONSHIPS BETWEEN PAIN ATTITUDES AND EMOTION REGULATION AND SOCIAL SUPPORT AMONG PERSONS WHO EXPERIENCE CHRONIC PAIN

Daiva Svirusytė, dr. Loreta Zajančauskaitė-Staskevičienė
Vytautas Magnus University
daiva.svirusyte@gmail.com

The aim of the research is to evaluate pain attitudes, social support and emotion regulation of persons who experience chronic back and joint pain relationships. 152 persons who feel chronic pain participated in the study. The participants filled out a questionnaire that consists of three methods: The Survey of Pain Attitudes, Emotion Regulation Questionnaire, Norbeck Social Support Questionnaire. The results show that more adaptive pain attitudes are more common among men than among women. Pain experiencing men more often than women employ the strategy of expressive suppression. Women who experience chronic pain receive more emotional, tangible and total functional social support, and have wider social network than men do. Frequent use of cognitive reappraisal strategy is related to less adaptive pain attitudes, while frequent use of expressive suppression strategy is related to more adaptive pain attitudes. Women who experience chronic pain and receive more tangible support more frequently use the strategy of cognitive reappraisal.

SIRGTI LINKUSIOS ASMENYBĖS TIPŲ BEI JUOS SUDARANČIŲ PSICHOLOGINIŲ SAVYBIŲ ANALIZĖ

Gabija Jarašiūnaitė, Rūta Kavaliauskaitė-Keserauskienė, dr. Aidas Perminas
 Vytauto Didžiojo universitetas
g.jarasiunaite@smf.vdu.lt, r.kavaliauskaite-keserauskiene@smf.vdu.lt

Pasaulio Sveikatos organizacijos duomenimis, kasmet didėja sergamumas lėtinėmis neinfekcinėmis ligomis, tokiomis kaip širdies ir kraujagyslių, onkologinėmis ligomis, depresija, astma, reumatoidiniu artritu (PSO, 2011). Nepaisant to, jog daugelis gydytojų vis dar dažnai ieško genetinių ir fiziologinių ligą sukeliančių veiksnių, dauguma pamažu sutinka, kad ligos išsivystymui, eigai ir prognozei įtakos turi ir žmogaus asmenybiniai veiksniai. Mokslinėje literatūroje vis dažniau naudojamas terminas „sirgti linkusi asmenybė“ (disease prone personality), tačiau vieningo jos apibrėžimo iki šiol nėra. Kalbant apie lėtines neinfekcines ligas, nemažas dėmesys yra skiriamas asmenybės konstruktam sąlyginai pavadintiems elgsenos tipu A, tipu C, tipu D ir aleksitimija. Visgi, pastaraisiais metais mokslininkai vis dažniau kelia klausimą, ar anksčiau atrasti ir naujai besirandantys asmenybės tipai vienas su kitu „nepersidengia“ ir vis dėlto yra atskiri asmenybės konstruktai (Williams ir kt., 2011; Wang, 2012). Taigi, šio pranešimo tikslas – apibrėžti „sirgti linkusios asmenybės“ konstrukto problematiką, implikuojant mokslinę diskusiją bei tolimesnius tyrimus šioje srityje.

Kasmet pasaulyje nuo širdies ir kraujagyslių ligų miršta apie 17 milijonų, nuo įvairių vėžinių susirgimų – apie 7 milijonus gyventojų. Manoma, kad 2030 m. nuo širdies ir kraujagyslių ligų mirs 23,6 milijono žmonių, taip pat padvigubės su vėžiniais susirgimais susijusių mirčių skaičius. Pasaulyje astma serga apie 235 milijonų žmonių, apie 250 milijonų žmonių kenčia nuo depresijos ir šie skaičiai nuolat auga (PSO, 2011).

Tradiciniai rizikos veiksniai negali iki galo paaiškinti sergamumo šiomis ligomis ir mirštamumo didėjimo, todėl ieškoma kitų rizikos veiksnių: demografinių, socialinių, psichologinių, emocinių, tokių kaip socialinė klasė, šeimyninė padėtis, darbo krūvis, nerimas, streso įveikimo mechanizmai ir kt. Vienas iš rizikos veiksnių yra ir asmenybės tipas.

Sirgti linkusios asmenybės tipai

Jau keletą dešimtmečių atliekami tyrimai siekiant įrodyti konkrečių asmenybės tipų sąsajas su sergamumu lėtinėmis neinfekcinėmis ligomis bei apibrėžti sirgti linkusią asmenybę. Teigiama, jog imlesni ligoms yra asmenys, pasižymintys elgsenos tipu A (Friedman, Rosenman, 1975; Goštautas, Perminas, 2004); tipu D (Dennolet, Brutsaert, 1998; Denollet, 2005); tipu C (Blatny, Adam, 2008); aleksitimija (Beresnevaitė ir kt.

2003; de Vente ir kt., 2006).

Tipas A tyrėjų paprastai siejamas su išemine širdies liga (Perminas, Goštautas, 2004; Eaker ir kt., 2004). Dar 1981 m. A tipo elgesys JAV Nacionalinio sveikatos instituto buvo pripažintas nepriklausomu išeminės širdies ligos rizikos veiksniu (Rosenman, 1982), kurio reikšmė susirgti prilyginama biologinių rizikos veiksniu (padidėjusio cholesterolio kiekio kraujyje, padidėjusio arterinio kraujo spaudimo, rūkymo) svarbai (Wielgosz, Nolan, 2000). Tipas C siejamas su bronchine astma, reumatoidiniu artritu ir vėžiniais susirgimais (Hosaka ir kt., 1999). Asmenybės tipas D pasižymi polinkiu sirgti širdies ir kraujagyslių ilgomis (Schiffer ir kt., 2006; Sher, 2005), vėžiniais susirgimais, depresija (Kupper ir kt., 2013), potrauminio streso sutrikimu (Pedersen, Denollet, 2004). Susirgus šie asmenys turi didesnę blogų ligos baigčių riziką, įskaitant didesnę mirtinumą nuo išeminės širdies ligos (Denollet ir kt., 1996). Aleksitimija yra susijusi su koronarine širdies liga (Beresnevaitė ir kt., 2003; Striškaitė ir kt., 2007), vėžiu (Messina, Fogliani, 2011), psichologinėmis ir psichiatrinėmis problemomis (Kerr ir kt., 2004; de Vente ir kt., 2006).

Kai kurie autoriai (Goštautas ir kt, 1993; Tindle ir kt., 2009) nurodo, jog ne visas asmenybės tipas, tačiau vienas ar keli jį sudarančių

bruožų (pvz., priešiškus) yra susiję su didesniu polinkiu sirgti širdies ir kraujagyslių ligomis. Autorių minimi atskiri su stipresne reakcija į stresorių ir rizika susirgti lėtinėmis neinfekcinėmis ligomis susiję asmenybės bruožai: dominavimas, priešiškus, rungtyniavimas, nesugebėjimas atpažinti ir apibūdinti savo emocijų, nerimastingumas (Siegmans ir kt., 2000; Felsten, Leitten, 1996; Vingerhoets ir kt., 2007). Taip pat prieštaringumo įneša vienu tyrėjų gautas minėtų asmenybės savybių ar konstruktyvų sąsajos su konkrečiomis ligomis, tačiau kiti tyrėjai šių sąsajų neranda (Helmer ir kt., 1991; Kenneth, Hart, 1997).

Sirgti linkusios asmenybės tipus sudarančių psichologinių savybių analizė

Sirgti linkusios asmenybės tipai (A, C, D ir aleksitimija) autorių dažniausiai apibūdinami kaip atskiri konstruktai. Analizuojant mokslinę literatūrą kyla abejonių, ar iš tiesų šie konstruktai yra atskiri ir skirtingi. Tiek asmenybės tipas A, tiek tipas D bei aleksitimija siejami su širdies ir kraujagyslių ligomis, tipas C ir tipas D bei aleksitimija siejami su onkologiniais susirgimais (Sher, 2005, Hosaka ir kt., 1999).

Mokslinėje literatūroje taip pat yra keliama prielaida, kad siejasi / persidengia patys asmenybės konstruktai. M. Defourney, P. Hubin ir D. Luminet (1977) tyrimas parodė, jog A tipo vyrai daug sunkiau rado žodžius apibūdinanti savo jausmams rodant jiems teminio apcepcinio testo (TAT) korteles nei B tipo vyrai. Jų atsakymai turėdavo mažesnę emocinį atspalvį apibūdinant asmeninius užsiėmimus bei tarpasmeninius santykius, taip pat buvo stebimas fantazijos skurdumas. M. Hiroshi ir O. Junichiro (1999) tirdami A tipo elgsenos asmenis taip pat rado, jog jie turi aleksitimiško briožų. R. Conrad (2007) tyrimas dalinai patvirtina prielaidas, jog A tipo elgsena ir aleksitimija susiję. Jo atlikto tyrimo duomenimis aleksitimija buvo susijusi su priešišku, vienu iš A tipo elgsenos komponentų. Visgi kiti autoriai šių konstruktyvų sąsajų nerado (Keltikangas-Jarvinen, 1990; Sureda, 1999; Beresnevaitė ir kt., 2007).

T. Hosaka ir kt. (1999, cit. pgl. Eysenck, 1988) nurodo, jog asmenys, pasižymintys C tipu, pasižymi aukštu priešišku ir pykčio lygiu – vienais pagrindinių A tipo komponentų. Nors

L. Williams, C. Curren, G. Bruce (2011) tyrimo metu atskleista, jog D tipo asmenybė ir aleksitimija turi skirtingą struktūrą, tačiau autoriai laikosi nuomonės, kad konstruktai persidengia teoriškai ir konceptualiai. Aleksitimija apibrėžiama sunkumais atpažįstant bei apibūdinant emocijas, skurdžia vaizduote ir išoriškai orientuotu mąstymu. Ji yra susijusi su depresija ir nerimastingumu, širdies ir kraujagyslių ligomis. Panašiai ir D tipo asmenybė, pasižyminti polinkiu į neigiamas emocijas ir socialiniu varžymusi, yra susijusi su psichologinio distreso simptomais (apimant nerimą ir depresiją) ir numato prastą ligos prognozę susirgus širdies ir kraujagyslių ligomis. F. De Fruyt ir J. Denollet (2002) parodė, jog D tipo komponentai polinkis į neigiamas emocijas ir socialinis varžymasis yra tampriai susiję su neurotizmu ir ekstraversija. Panašiai taip pat aleksitimija teigiamai koreliavo su neurotizmu ir neigiamai su ekstraversija O. Luminet ir kt. (1999) tyrime.

Nagrinėjant A tipo (*Bortnerio A tipo skalė*, Bortner, 1969; *Paauuglių/suaugusiųjų A tipo elgsenos skalė (AATABS-3)*, Forgays ir kt., 1993; *ERCTA-a* skalė, Rodriguez Sutil ir kt., 1998); D tipo (*14 teiginių D tipo vertinimo skalė (DS14)*, Denollet, 2005), C tipo (*C tipo asmenybės aprašas (TCPI)*, Rahe, Solomon, 1997) ir aleksitimijos (*20 teiginių Toronto aleksitimijos skalė (TAS-20)*, Bagby ir kt., 1994) konstruktus matuojančius klausimynus rasta keletas panašumų. TCPI 1 klausimas „Kaip dažnai ginčijiesi?“ turinio prasme panašus į AATABS-3 skalės 12 teiginių porą „Aš esu labai linkęs/-usi ginčytis su kitais / Aš retai ginčijuosi su kitais“. TCPI 2 klausimas „Ar esi linkęs pritari kitiems, o ne ginti save?“ panašus į AATABS-3 skalės 2 teiginių porą „Aš dažnai nusileidžiu, net tuomet kai žinau, kad kitas nėra teisus / Aš visada bandau įrodyti savo tiesą“. 10 TCPI skalės klausimas „Ar tu linkęs pykti ant žmonių, kurie tave gaidina (tokių kaip lėti vairuotojai važiuojantys prieš tave)“ susijęs su 26 AATABS-3 teiginių pora „Laukdamas ko nors, pvz., eilėje parduotuvėje aš imu labai nekantrauti/Aš galiu likti kantrus laukdamas ko nors pakankamai ilgai“. Taip pat TCPI 11 klausimas susijęs su AATBS-3 6 ir 3 teiginių poromis „Kuomet kažkas ar kas nors mane supykdo, aš visiems tai parodau / Kuomet kažkas ar kas nors mane supykdo,

stengiuosi tai užmiršti”, „Kuomet ant ko nors pykstu, aš jiems tai tiesiai išsakau / Kuomet ant ko nors pykstu, aš dažniausiai tyliai sau iškalbu kitiems skirtus priekaištus“. DSI14 skalės 5 teiginys „Aš dažnai esu susierzinęs“ turiniu panašus į AATABS-3 skalės 14 teiginių porą „Aš lengvai susierzinu / Dažniausiai aš esu ramus“. ERCTA-a skalės 8 klausimas „Ar tau sunku išreikšti savo emocijas?“ ir Bortnerio skalės 12

teiginių pora „Išreiškiau jausmus – Neišreiškiau savo jausmų“ susijusios su daugeliu TAS-20 skalės klausimų.

Taigi, galima teigti, kad linkusios sirgti asmenybės tipus A, C ir D bei aleksitimiją sudarančios asmenybės savybės iš dalies persidengia ir populiaciniai tyrimai, leisiantys tiksliau apibrėžti linkusios sirgti asmenybės bruožus vis dar išlieka aktualūs.

Literatūra

- Bagby R. M., Taylor G. J., Parker J. D. A. (1994). The twenty-item Toronto Alexithymia Scale-II: convergent, discriminant, and concurrent validity. *J Psychosom Res*, 38, 33-40.
- Beresnevaitė M., Taylor G. J., Bagby R. M. (2007). Assessing Alexithymia and Type A Behavior in Coronary Heart Disease Patients: A Multimethod Approach. *Psychother Psychosom*, 76(3), 186-192.
- Beresnevaitė M., Vasiliauskas D., Grižas V. (2003). Alexithymia in angiographically confirmed coronary artery disease patients. *Seminars in Cardiology*, 9 (2), 32 – 37.
- Blatny M., Adam Z. (2008). Type C personality (cancer personality): current view and implications for future research. *PubMed*. 54(6), 638-45.
- Bortner R. W. (1969). A Short Rate Scale as a Potential Measure of Pattern A Behavior. *Journal of Chronic Diseases*, 22, 87-91.
- Conrad R., Weber N. F., Lehnert M., Holz F. G., Liedtke R., Eter N. (2007). Alexithymia and Emotional Distress in patients With Central Serous Choroidopathy. *Psychosomatics*, 48(6), 489-495.
- De Fruyt F., Denollet J. (2002). Type D Personality: A Five-factor Model Perspective. *Psychology and Health*, 17 (5), 671–683.
- Defourney M., Hubin P., Luminet D. (1976/77). Alexithymia, ‘pensée opératoire’, and predisposition to coronopathy. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 27(2), 106 – 114.
- Denollet J. (2005). Standard Assessment of Negative Affectivity, Social Inhibition, and Type D Personality. *Psychosomatic Medicine* 67, 89–97.
- Denollet J. (2010). At the interface between mind and body. *Public Service Review: Science and Technology*, (7).
- Denollet J., Brutsaert D. L. (1998). Personality, disease severity, and the risk of long-term cardiac events in patients with a decreased ejection fraction after myocardial infarction. *Circulation*, 97, 167-173.
- Denollet J., Sys S. U., Stroobant N., Rombouts H., Gillebert T. C., Brutsaert D. L. (1996). Personality as independent predictor of long-term mortality in patients with coronary heart disease. *Lancet*, 347, 417–421.
- De Vente W., Kamphuis J. H., Emmelkamp P. M. (2006). Alexithymia, Risk Factor or Consequence of Work-Related Stress? *Psychotherapy Psychosomatics*, 75, 304-311.
- Eaker E. D., Sullivan L. M., Kelly-Hayes M., D’Agostino R.B., Benjamin E.J. (2004). Does job strain increase the risk for coronary heart disease or death in men and women? The Framingham Offspring Study. *Am J Epidemiol*, 159, 950–8.
- Felsten G., Leitten Ch.L. (1996). Gender of Opponent and Type A Competitiveness Predict Cardiovascular Responses During Competition. *Journal of Social Behavior & Personality*, 11, 79-96.
- Friedman M., Rosenman H. (1975). *Type A Behaviour and Your Heart*. Fawcett Publications, New York, 319-320.
- Forgays D. K., Forgays D.G., Bonaiuto P., Wrzesniewski K. (1993). Measurement of the Type A Behavior Pattern from adolescence through mid-life: Further development of AATABS. *Journal of Behavioral Medicine*, 16 523-537.
- Goštautas A., Domarkienė S., Appels A., Jenkins D. (1993). Type A Behaviour as a Psychological IHD risk factor in a 15 – year follow-up study. *Ischemic Heart Disease: Diagnosis, Clinical Manifestations and Prevention*. Kaunas Medical Academy. Kaunas: Institute of Cardiology, 30 – 35.
- Goštautas A., Perminas A. (2004). Rūkyto, stresogeninės elgsenos (A tipo) bei šių rizikos veiksnių sąveikos įtaka susirgti miokardo infarktu ir mirti (25 metų stebėjimo duomenys). *Medicina*. 40 (3), 265-271.
- Helmer C. D., Ragland D. R., Syme S. L. (1991) Hostility and Coronary Artery Disease. *Am J Epidemiol*, 133 (1), 12–22.
- Hiroshi M., Junichiro O. (1999). Type A behavior pattern and stress coping: An emotional psychological view. *Journal of Type A Behavior Pattern*, 10 (1), 35-40.
- Hosaka T., Fukunishi I., Aoki T., Rahe R. H. Solomon G. F. (1999). Development of a „Type C“

Inventory: Cross-Cultural Applications. *Tokai J Exp Clin Med.*, 24 (2), 73-76.

Keltikangas-Järvinen L. (1990). Alexithymia and Type A behaviour compared in psychodynamic terms of personality. *Br J Med Psychol*, 63 (2), 131-135.

Kenneth E., Hart A. (1997). Moratorium on Research Using the Jenkins. Activity Survey for Type A Behavior? *Journal of Clinical Psychology*, 53, 905–907.

Kerr S., Johnson V. K., Gans S. E., Krumrine J. (2004). Predicting Adjustment During the Transition to College: Alexithymia, Perceived Stress, and Psychological Symptoms. *Journal of College Student Development* [žiūrėta 2013-02-20]. Prieiga internetu:

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3752/is_200411/ai_n9472310.

Kupper N., Pedersen S. S., Höfer S., Saner H., Oldridge N., Denollet J. (2013). Cross-cultural analysis of Type D (distressed) personality in 6222 patients with ischemic heart disease: A study from the International HeartQoL Project. *International Journal of Cardiology*.

Luminet O., Bagby R. M., Wagner H., Taylor G. J., Parker J. D. (1999). Relation between alexithymia and the Five Factor Model of personality: A facet level analysis *Journal of Personality Assessment*, 73, 345-358.

Messina A., Fogliani A. M. (2011). Alexithymia in oncologic disease: Association with cancer invasion and hemoglobin levels. *Annals of Clinical Psychiatry*, 3(2), 125-130.

Pasaulio Sveikatos Organizacija (2011). Genes and disease. [žiūrėta 2013-02-18]. Prieiga internetu: <http://www.who.int/genomics/public/geneticdiseases/en/index3.html>.

Pedersen S. S., Denollet J. (2004). Validity of the Type D personality construct in Danish post-MI patients and healthy controls. *Journal of Psychosomatic Research*, 57(3), 265-272.

Rahe R. H., Solomon. G. F. (1997) An Immunosuppressive Questionnaire designed to measure typical behaviors and emotions of persons with cancer. American Institute of Stress annual Meeting, Montreux, Switzerland.

Rosenman R. H. (1982). Role of Type A Behaviour Pattern in the Pathogenesis and Prognosis of Ischemic heart Disease. *Psychological Problems*

Before and After Myocardial Infarction. *Basel*. 29, 77-84.

Schiffer A. A., Pavan A., Pedersen S. S., Gremigni P., Sommaruga M., Denollet J. (2006). Type D personality and cardiovascular disease: Evidence and clinical implications. *Minerva Psichiatrica*, 47(1), 79-87.

Sher L. (2005). Type D personality: the heart, stress, and cortisol. *QJM*, 98, 323–329.

Siegmán A.W., Townsend S. T., Civelek A. C., Blumenthal R. S. (2000) Antagonistic Behavior, Dominance, Hostility, and Coronary Heart Disease. *Psychosomatic Medicine*, 62(2), 248-257

Striškaitė J., Martinkėnas A., Varoneckas G. (2007). Aleksitimija ir miego struktūros pokyčiai tarp žmonių sergančių koronarine širdies liga. *Sveikatos mokslai*, 17(4), 1047-1049.

Sureda B., Valdės M., Jódar I., de Pablo J. (1999). Alexithymia, type A behaviour and bulimia nervosa. *European eating Disorders Review*, 7(4), 286-292.

Rodríguez Sutil C., Corbacho P. G., del Rosario Martínez Arias M., González Alvarez M., Pulido requero E. (1998). Type A Behaviour with ERCTA scale in normal subjects and coronary patients. *Psychology in Spain* 2(1), 43-47.

Tindle H. A., Chang Y. F., Kuller L. H., Manson J. E., Robinson J. G., Rosal M. C., Siegle G. J., Matthews K. A. (2009). Optimism, cynical hostility, and incident coronary heart disease and mortality in the Women's Health Initiative. *Circulation*, 120(8), 656-62.

Vingerhoets J. J. M., Nyklicek I., Denollet J. (2007). Emotion Regulation: Conceptual and Clinical Issues. New York: Springer.

Wielgosz A.T., Nolan, R. P. (2000). Biobehavioral factors in the context of ischemic cardiovascular diseases. *J Psychosom Res.* 48, 339–345.

Williams L., Curren C., Bruce G. (2011). Are alexithymia and Type D personality distinct or overlapping constructs? A confirmatory factor analysis of the Toronto alexithymia and Type D scales. *Personality and Individual Differences*, 51, 683–686.

Wang Y. (2012). Associations among type A and type D personalities, metabolic syndrome, and anxiety/depression. PhD thesis, The University of Hong Kong, Pokfulam, Hong Kong, p. 248.

THE ANALYSIS OF DISEASE PRONE PERSONALITY TYPES AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS

Gabija Jarašiūnaitė, Rūta Kavaliauskaitė-Keserauskienė, dr. Aidas Perminas
Vytautas Magnus University
g.jarasiunaite@smf.vdu.lt, r.kavaliauskaite-keserauskiene@smf.vdu.lt

World Health Organization states that there is an annual increase of morbidity from chronic non-infectious diseases such as cardiovascular diseases, cancer, depression, asthma, rheumatoid arthritis (WHO, 2011). Despite the fact that many physicians still often look for genetic and physiological causes of diseases, most of them also agree that personality also has an influence to the etiology, progress and prognosis of the disease. The term of “disease prone personality” is quite common in scientific literature, but there are still quite many discussions about it. There are quite many studies made about the relation of alexithymia, type A behaviour pattern, type C and type D personalities and the diseases. However, in recent years more and more discussions about whether these personality types are separate constructs or they overlap each other appear (Williams, Curren, Bruce, 2011, Wang, 2012). Thus, the aim of this study was to define the problem of the construct of disease prone personality and initiate a scientific discussion about the need of further researches in this field.

„JAUNIMO LINIJOS“ SAVANORIŲ GEBĖJIMAS ATPAŽINTI EMOCIJAS IŠ BALSO

Inga Arūnaitė, dr. Kristina Žardeckaitė-Matulaitienė
Vytauto Didžiojo universitetas
inga.arunaite@gmail.com

Tyrimu siekta iširti „Jaunimo linijos“ savanorių gebėjimą atpažinti emocijas iš balso. Tyrime dalyvavo 22 VDU studentai ir 12 Kauno „Jaunimo linijos“ savanorių. Dalyvavo 27 moterys ir 7 vyrai. Tiriamiesiems pateiktas balso įrašas, iš kurio reikėjo atpažinti jame reiškiamas emocijas (džiaugsmą, pyktį, liūdesį, nuobodulį, baimę arba susidomėjimą). Kiekviena emocija reiškiamą jauno bei vyresnio amžiaus vyro bei moters, naudojant neutralaus emocinio turinio sakinį („Dabar išeinu iš kambario, grįšiu vėliau“). Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp „Jaunimo linijos“ savanorių ir VDU studentų emocijų atpažinimo iš balso nebuvo nustatyta. Visoje imtyje emocijos buvo atpažintos tikslumu nuo 50 % iki 88 %. Tiriameji geriausiai atpažino pyktį, šiek tiek prasčiau – džiaugsmą, o prasčiausiai – liūdesį. Vyresnio amžiaus aktorių emocijos buvo atpažintos geriau nei jaunų. Moterys geriau nei vyrai atpažino pyktį. Nustatyta, kad kuo optimistiškesnis tiriamoji požiūris į gyvenimą, tuo jis geriau atpažįsta baimę bei kitas neigiamas emocijas.

Tyrimu¹ buvo siekta iširti „Jaunimo linijos“ savanorių gebėjimą atpažinti emocijas iš balso. „Jaunimo linija“ yra emocinės paramos tarnyba, veikianti nuo 1991 metų. Joje trejuose miestuose savanoriai dirba apie pusantro šimto žmonių, kurie teikia pagalbą telefonu bei internetu. Pagrindinis įrankis konsultavime yra darbas su emocijomis, kurias galima atpažinti iš ribotų šaltinių: pašnekovo pasisakymų ir balso. Manome, kad būtent emocijų atpažinimas iš balso galėtų būti vienas iš rodiklių, rodančių būsimo savanorio pasirengimą bei tinkamumą darbui linijoje. Tai nustatyti aktualu tiek norint užtikrinti geresnį skambinančiųjų konsultavimą, tiek produktyviai išnaudoti mokymams skirtą laiką.

J. A. Russel su bendraautoriais (2003) teigia, kad veido išraiškos bei balsas yra vieni svarbiausių aspektų žmonių bendravime. Negana to, V. Auberger su kolega (2003) teigia, jog vien tik balso išraiškos gali būti gana nustatyti pašnekovo išgyvenamą emociją. Jos balsu perduodamos keičiant intonaciją, vadinasi, atpažindamas emocijas žmogus remiasi balso dažnio, amplitudės ir trukmės pokyčiais (Mitchell, Kingston, 2011).

Tyrimais nustatyta, kad žmogus gali atpažinti bazines emocijas iš balso nuo 60 % iki 100 % tikslumu, kai stimulus yra pateikiamas tokiu greičiu, kokiu tariami žodžiai bei nepateikiama jokia leksinė ar sintaksinė nuoroda į emociją. Taip pat nustatyta, kad prasčiausiai atpažįstamas džiaugsmas (Laukkanen ir kt., 1996). J. Toivonen ir kolegų (2006) darbe atrasta, kad liūdesys ir pyktis nebuvo atpažinti taip tiksliai, kaip tikėtasi. Tai keista, kadangi realiame gyvenime pyktis yra lengvai atpažįstamas pirmausia dėl išlikimui svarbių priežasčių. Kita vertus, P. Barkhuysen ir bendraautorių (2010) tyrime buvo nustatyta, kad vis dėlto iš balso daug geriau atpažįstamos neigiamos emocijos. K. Byron (2007) teigia, kad visų amžiaus grupių moterys geriau nei tokio paties amžiaus vyrai atpažįsta emocijas iš veido išraiškų, todėl tokios tendencijos galima tikėtis ir emocijų atpažinime iš balso.

Nors yra atlikta nemaža emocijų atpažinimo tyrimų, P. Barkhuysen su kolegomis (2010) kalba apie jų problematiką. Jie teigia, kad suvaidinta stimulinė medžiaga kelia abejonių dėl jos ekologinio validumo.

Tyrimo tikslas – įvertinti „Jaunimo linijos“ savanorių gebėjimą atpažinti emocijas iš balso. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: a) įvertinti, ar atpažįsta ir kiek tiksliai „Jaunimo linijos“ savanoriai atpažįsta skirtingas emocijas iš balso; b) nustatyti, ar emocijų iš balso atpažinimas yra susijęs su jų reiškiančio asmens

¹Inga Arūnaitė dėkoja už Lietuvos mokslo tarybos projekto „Studentų mokslinės veiklos skatinimas“ (VP1-3.1-MM-01-V-02-003) paramą. Projektas yra finansuojamas pagal žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioritetą „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ iš Europos socialinio fondo ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų.

lytimi ir amžiumi; c) nustatyti, kaip emocijų atpažinimas iš balso yra susijęs su vertinančiojo lytimi, studijuojama profesija bei psichologinės pagalbos teikimo telefonu patirtimi. Keliamos 6 hipotezės: H1: savanoriai atpažįsta emocijas iš balso geriau nei ne savanoriai; H2: psichologijos studentai geriau atpažįsta emocijas iš balso nei kitų specialybių studentai; H3: geriausiai atpažįstamos emocijos yra džiaugsmas, liūdesys ir pyktis; H4: geriau atpažįstamos tos emocijos, kurias reiškia tos pačios lyties ir amžiaus žmogus, kaip tas, kuris jas atpažįsta; H5: geriau emocijas iš balso atpažįsta moterys nei vyrai; H6: geriau emocijas iš balso atpažįsta daugiau psichologinės pagalbos teikimo patirties turintys savanoriai.

Metodika: Tyrimui buvo naudojamas eksperimentas. Tiriamiesiems pateiktas klausimynas su svarbiausiais demografiniais klausimais bei balso įrašas, iš kurio reikėjo atpažinti reiškiama emociją. Buvo pateiktos šešios emocijos (džiaugsmas, pyktis, liūdesys, nuobodulys, baimė ir susidomėjimas), kiekviena iš jų reiškiama jauno bei vyresnio amžiaus vyro bei moters. Emocijos pasirinktos atsižvelgiant į tai, kurias, manoma, dažniausiai išgyvena skambinantieji. Kiekvienai emocijai atspindėti naudojamas maždaug 3 sekundžių trukmės neutralaus emocinio turinio sakiny: „Dabar išeinu iš kambario, grįšiu vėliau“. Tarp balso įrašų palikta 10 sekundžių pauzė atsakymui. Balso įrašė pateiktos emocijos sukurtos profesionalių aktorių. Aktoriai 8 emocijoms sukūrė po kelis variantus, kurie visi buvo pateikti 5 ekspertams (VDU Bendrosios psichologijos ir Teorinės psichologijos katedrų dėstytojams). Tyrimui atrinktos tos emocijos ir tie jų variantai, kuriuos atpažino 60 % ir daugiau ekspertų. Jauno vyro liūdesio ir pagyvenusio vyro baimės emocijos buvo atpažintos prasčiau nei 60 %, tačiau įvertinus, jog šios emocijos svarbios „Jaunimo linijos“ darbe ir kitų aktorių minėtų emocijų įrašai buvo ekspertų gerai atpažinti, buvo nuspręsta palikti jas šiame tyrime. Tiriamiesiems įrašai pateikti atsitiktine tvarka. Renkantis tokį tyrimo būdą buvo remiamasi K. Byron (2007) atliktu tyrimu bei T. Banziger ir kolegų (2009) straipsniu. Tiriamųjų optimizmo laipsniui įvertinti naudotas vienas klausimas su 7 kategorijų skale, kurioje -3 reiškė visišką pesimizmą, o +3 – visišką optimizmą.

Duomenų apdorojimui naudota SPSS 16.0 programa. Dviejų nominalinių kintamųjų priklausomumui nustatyti naudotas chi kvadrato kriterijus. Dviejų ranginių kintamųjų statistiniam ryšiui įvertinti naudotas Spearmano koreliacijos koeficientas.

Tyrimo eiga: Tiriamieji grupėmis iki 10 žmonių buvo sukviesti į kompiuterių klasę, kurioje visi prie skirtingų kompiuterių, užsidėję ausines, turėjo išklausti balso įrašus ir atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Buvo duoti nurodymai įrašą klausyti tik vieną kartą, nestabdyti įrašo, nes atsakymui paliktos vienodos, pakankamos laiko pauzės, taip pat nekreipti dėmesio į sakinio prasmę, nes svarbus tik emocinis jo turinys. Visų kompiuterių garsas sureguliuotas optimaliu garsu. Išklusius vieną įrašą iš karto prašoma atsakymų lape pažymėti vieną iš šešių pateiktų emocijų, kuri, tiriamųjų nuomone, buvo perteikiama įrašė.

Tiriamieji: Tyrime dalyvavo Vytauto Didžiojo universiteto studentai bei Kauno „Jaunimo linijos“ savanoriai. Iš viso tyrime dalyvavo 34 tiriamieji. Vidutinis tiriamųjų amžius – 21 metai. Vyriausias -27, jauniausias – 19 metų. Dalyvavo 27 moterys ir 7 vyrai. Dalyvavo 22 nesantys savanoriais ir neketinantys jais tapti (17 psichologijos studentų ir 5 kitų kryptių studentai), 3 paruošiamosios programos dalyviai (visos moterys) ir 9 esami savanoriai (2 iš jų vyrai). Į tyrimą „Jaunimo linijos“ savanoriai buvo kviečiami pristačius tyrimą Visuotiniame narių susirinkime bei paskelbus apie jį internetinėje „Jaunimo linijos“ konferencijoje. Į paruošiamosios programos dalyvius bei psichologijos studentus buvo kreiptasi asmeniškai. Kitų VDU specialybių studentai buvo kviečiami skelbimu VDU intranete.

Rezultatai: Dėl mažo paruošiamosios programos dalyvių skaičiaus teko apjungti esamų ($n = 9$) ir būsimų savanorių ($n = 3$) imtis į vieną tiriamųjų grupę ($n = 12$) ir pavadinti ją „Jaunimo linijos“ savanoriais. Lyginant savanorių ir ne savanorių emocijų atpažinimą, statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo rasta. Reikšmingų skirtumų nerasta ir lyginant skirtingų specialybių studentų emocijų atpažinimą.

Vis dėlto, lyginant emocijų atpažinimą bendroje imtyje, nustatyta, kad jaunos moters reiškiamas emocijas tiriamieji atpažino geriau nei jauno vyro ($p = 0.001$), vyresnio amžiaus

moters prasčiau, nei tokio amžiaus vyro emocijas ($p = 0.002$). Iš to seka, kad pagyvenusio amžiaus vyro emocijas tiriamieji atpažino geriau nei jauno amžiaus vyro ($p = 0.000$). Apskritai vyresnio amžiaus aktorių emocijas tiriamieji atpažino geriau nei jauno amžiaus aktorių ($p = 0.001$).

Pykčio emocija atpažinta statistiškai reikšmingai geriau nei visos kitos emocijos. Džiaugsmą tiriamieji atpažino geriau nei liūdesį ($p = 0.001$), baimę ($p = 0.012$), susidomėjimą ($p = 0.007$) bei nuobodulį. Baimę ($p = 0.013$) ir susidomėjimą ($p = 0.004$) atpažino geriau nei liūdesį. Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp kitų emocijų atpažinimo nebuvo rasta. Emocijų atpažinimo vidurkiai pateikti 1 lentelėje.

Įvertinus lyčių skirtumus atpažįstant emoci-

jas, nustatyta, jog tik pyktį statistiškai reikšmingai geriau atpažįsta moterys negu vyrai ($p = 0.020$). Pagal kitų emocijų atpažinimą skirtumų tarp lyčių nenustatyta.

Nustatyta statistiškai reikšminga vidutinio stiprumo koreliacija tarp tiriamųjų bendro požiūrio į gyvenimą ir apskritai neigiamų emocijų ($p = 0.430$; $p = 0.011$) bei konkrečiai baimės atpažinimo ($p = 0.371$; $p = 0.031$) – kuo tiriamieji pozityviau žiūri į gyvenimą, tuo geriau jį atpažįsta minėtas emocijas.

Teigiamas emocijas tiriamieji atpažino tikslumu nuo 38 % iki 100 %, neigiamas – nuo 56 % iki 94 %. Apskritai visos emocijos buvo atpažintos tikslumu nuo 50 % iki 88 %.

1 lentelė. Emocijų atpažinimo vidurkiai.

Teisingai atpažintos emocijos	N	Min.	Max.	Vidurkis	Stand. nuokrypis
Džiaugsmas	34	1	4	3.26	.666
Liūdesys	34	0	4	2.26	.751
Pyktis	34	3	4	3.85	.359
Nuobodulys	34	2	4	2.56	.705
Baimė	34	1	4	2.82	.968
Susidomėjimas	34	1	4	2.88	.769
Visos teigiamos	34	3	8	6.15	1.234
Visos neigiamos	34	9	15	11.50	1.376
Iš viso	34	12	21	17.65	2.130

Išvados

Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp „Jaunimo linijos“ savanorių ir VDU studentų emocijų atpažinimo iš balso nebuvo nustatyta. Tai, ko gero, lėmė maža tiriamųjų imtis. Visoje imtyje emocijos buvo atpažintos tikslumu nuo 50 % iki 88 %. Nustatyta, kad tiriamieji geriausiai atpažino pyktį, šiek tiek prasčiau – džiaugsmą. Prasčiausiai atpažintas liūdesys. Vyresnio amžiaus aktorių emocijos buvo atpažintos geriau nei jaunų, senyvo vyro – geriau nei senyvos moters,

jauno amžiaus vyro – prasčiau nei jaunos moters. Tirtos moterys geriau nei tirti vyrai atpažino emocijas, tačiau statistiškai reikšmingas skirtumas nenustatytas. Vis dėlto moterys tikrai geriau atpažino pyktį. Nustatyta, kad kuo optimistiškesnis tiriamojo požiūris į gyvenimą, tuo jis geriau atpažįsta baimę bei kitas neigiamas emocijas. Tokius rezultatus, ko gero, lėmė maža tiriamųjų imtis. Taip pat įtakos galėjo turėti nevienodas skirtingų aktorių emocinis išraiškinimas įrašuose.

Literatūra

Auberge, V., Cathiard M. A. (2003). Can we hear the prosody of smile? *Speech Communication*, 40 (1–2), p. 87–97.

Banziger T., Grandjean D., Scherer K. R. (2009) Emotion recognition from expressions in face, voice,

and body: the multimodal emotion recognition test (MERT). *Emotion*, Vol. 9, No. 5, 691-704.

Barkhuysen P., Krahmer E., Swerts M. (2010) Crossmodal and incremental perception of audiovisual cues to emotional speech. *Language and*

speech, 53 (1), p. 3-30.

Byron K. (2007) Male and female managers' ability to 'read' emotions: relationships with supervisor's performance ratings and subordinates' satisfaction ratings. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 80, p. 713-733.

Laukkanen A. M, Vilkinen E, Alku P, Oksanen H. (1996) Physical variations related to stress and emotional state: a preliminary study. *J Phon.*, /24, p. 313-35.

Mitchell R. L. C., Kingston R. A. (2011) Is Age-

related Decline in Vocal Emotion Identification an Artefact of Labelling Cognitions? *International Journal of Psychological Studies*, 3 (2), p. 156-163.

Russell J. A., Bachorowski J. A., Fernandez-Dols J. M. (2003) Facial and Vocal Expressions of Emotion. *Annual reviews. Psychology*, 54, p. 329-349.

Toivanen J., Waaramaa T., Alku P., Laukkanen A. M., Seppanen T., Vayrynen E., Airas M. (2006) Emotions in [a]: A perceptual and acoustic study. *Logopedics Phoniatrics Vocology*, 31, p. 43-48.

THE ABILITY OF „JAUNIMO LINIJA“ VOLUNTEERS TO IDENTIFY EMOTION FROM VOICE

Inga Arūnaitė, dr. Kristina Žardeckaitė-Matulaitienė
Vytautas Magnus University
inga.arunaite@gmail.com

The present study examined the ability of „Jaunimo linija“ volunteers to identify emotion from voice. The sample consisted of 22 VMU students and 12 Kaunas „Jaunimo linija“ volunteers (27 women and 7 men). Participants listened to the voice recording, expressing different emotions (joy, sadness, anger, boredom, fear and interest). Each emotion was expressed by young and older age man and woman. Neutral emotional meaning having sentence was used („I am going out of the room now, and I'll be back later.“). No significant differences were found between „Jaunimo linija“ volunteers and VMU students. The accuracy of emotion recognition among all participants was between 50 % and 88 %. Perception accuracy of anger was the highest, accuracy of joy was a little lower and sadness – the lowest. Emotions expressed by older actors were recognized in higher accuracy. Women recognized anger more accurately than men. Moreover, the more optimistic participants were, the better they recognized fear and other negative emotions.

AGRESIJA PSICHOTERAPINIUISE SANTYKIUOSE: KLIENTŲ PYKČIO REAKCIJŲ MOTYVACIJOS KOKYBINĖ ANALIZĖ

Juliana Lozovska

Vilniaus universitetas

juliana.lozovska@gmail.com

Nepaisant agresijos paplitimo bei aktualumo, keliamų prielaidų apie konstruktyvias bei destruktivias jos galimybes bei vaidmenį psichiniame gyvenime bei raudoje, agresija vis dar lieka nepakankamai ištyrinėta sritis. Gelminis agresijos supratimas, jautrus lyties veiksnio įtakai, gali padėti ne tik plėtoti teorinę bazę, spręsti socialines problemas, bet taip pat ir geriau suprasti pokyčio galimybes psichoterapijoje. Siekiant atskleisti subjektyvią pykčio reakcijų motyvaciją psichoterapijuose santykiuose, buvo atliktas kokybinis tyrimas, kuriame dalyvavo keturios moterys, baigusios ilgalaikę psichoterapiją. Pusiau struktūruoto pokalbio metu surinkti duomenys toliau buvo analizuojami remiantis teminės analizės principais. Duomenų analizė atskleidė, kad tiriamosios savo pykčio reakcijas terapiniuose santykiuose sieja su grėsme Aš vaizdui, laiko ir erdvės ribų pažeidimais, terapeuto neatitikimu lūkesčiams. Remiantis tyrimo išvadomis, svarbu būtų toliau tyrinėti gelmines agresijos prielaidas, agresijos raiškos bei pokyčio galimybes psichoterapijoje.

Agresijos reiškinys psichologus domina ne pirmą dešimtmetį. Atliktuose empiriniuose tyrimuose nagrinėjamos agresijos raiškos sąsajos su lytimi, vaikystės patirtimis, vidiniais struktūromis, atskleidžiami subjektyvūs agresijos patyrimo aspektai (Bjorkqvist, 1994; Bjorkqvist, Niemela, 1992; Eatough ir kt., 2008; Jack, 1999; Lozovska, Gudaitė, 2011). Šiuolaikinėje psichodinaminėje psichologijoje keliamos teorinės prielaidos apie agresiją ir jos gelmines priežastis, konstruktyvias agresijos panaudojimo galimybes (Austin, 2005; Greene 1986; Kradin, 2005; Martin, 1986; Rizzuto ir kt., 2004; Samuels, 1996). Vis dėlto, nepaisant egzistuojančios literatūros, gelminis šio reiškinio tyrinėjimas išlieka iki šiol aktualus – vis dar trūksta integruotos ir visapusiškos agresijos sampratos, kuri aprėptų įvairius agresijos raiškos aspektus, autoriai nesutaria tarpusavyje dėl agresijos įtakų, sampratos bei motyvacijos traktavimo.

Agresiją svarbu tyrinėti ne tik siekiant peržiūrėti bei papildyti turimą teorinę bazę, svarbus ir praktinis šių žinių pritaikymas. Aukštas agresijos paplitimas visuomenėje, agresijos sąsajos su įvairiomis psichologinėmis problemomis, psichine ir fizine sveikata skatina įdėmiau pažvelgti ne tik į išorinę agresijos raišką, tačiau analizuoti ir gelmines agresijos prielaidas, subjektyvią agresijos išgyvenimo patirtį bei ieškoti konstruktyvaus ir kūrybingo agresijos panaudojimo galimybių. Toks konstruktyvus agre-

sijos panaudojimas dažnai tampa itin problemiškas moterų atveju, kurios socializacijos eigoje neturi pakankamai galimybių eksperimentuoti su savo agresija, ieškoti tinkamų būdų pykčiui išreikšti, kitaip tariant netenka svarbaus įrankio konstruktyviam savo ribų nubrėžimui, ribų perstūmimui, savęs įtvirtinimui. Negausūs šios srities tyrimai rodo, kad moterys agresiją dažnai patiria kaip gąsdinančią, besiribojančią su baime išprotėti, kaltės išgyvenimais (Jack, 1999). Šios įžvalgos rodo būtinybę atsižvelgti į lyties veiksnio svarbą, atliekant tolesnius empirinius bei teorinius agresijos tyrimus.

Galiausiai svarbu yra tyrinėti ne tik agresijos raišką, tačiau ir ieškoti agresijos pokyčio galimybių. Tam itin palankias aplinkybes gali sudaryti psichoterapijos tyrimai, kuriuose galime stebėti bei vertinti agresijos raišką bei pokyčius. Be to, didesnis dėmesys agresijos klausimui bei agresijos integravimas į psichoterapinius tyrimus gali duoti naudos ir pačiai psichoterapijai. Remiantis teorinėmis įžvalgomis apie agresijos sąsajas su psichinės energijos ištakomis (Austin, 2005), agresijos motyvaciją bei ryšį su nepatenkintais poreikiais bei augimo galimybėmis, galima kelti prielaidas, kad agresija gali atlikti itin reikšmingą vaidmenį tiek vertinant psichoterapijos veiksmingumą, tiek kaip energijos ir galimybių rezervuaras. Kaip teigia viena agresijos tyrinėtojų: „Tyrinėjama agresijos teritoriją < ... > aš atradau žemę, apgyvendintą pačiomis bai-

siausiomis fantazijomis, tačiau taip pat nuostabiausiomis veiksmo bei pokyčio galimybėmis“ (Jack, 1999, p. 1).

Atsidūrusi šioje dar nepakankamai ištyrinėtoje žemėje, šiame pranešime norėčiau daugiau dėmesio skirti vienam svarbiam agresijos aspektui – tai pykčio reakcijų motyvacijos aiškinimui psichoterapiniame procese. Pradžioje trumpai pristatysiu agresijos bei jos motyvacijos sampratą, toliau pateiksiu dalies atlikto tyrimo rezultatų analizę, kuria siekiama atskleisti, su kokiais motyvais moterys sieja savo išgyventą pyktį psichoterapiniuose santykiuose.

Agresija ir jos motyvacija

Klasikinėje psichoanalizėje apibrėžiant agresiją buvo akcentuojamas jos ryšys su griovimo motyvu. Vėlesnėse psichodinaminėse teorijose agresijos samprata buvo daug kartų peržiūrėta, jos motyvai susieti su poreikių frustracija, apsauga, keliamos prielaidos ne tik apie agresijos destruktivias, bet ir konstruktyvias galimybes. Siekdama aprėpti įvairius agresijos raiškos aspektus bei galimybes, šiame tyrime remiuosi šiuolaikine psichodinamine agresijos samprata. Čia agresija apibrėžiama kaip biologinį pagrindą turinti reakcija, kylanti organizmui susidūrus su poreikių frustracija, ribų pažeidimais ar kliūtimis sutiktomis raidos kelyje (Austin, 2005; Kast, 2011; Martin, 1986; Rizzuto ir kt., 2004). Šiame apibrėžime atsispindi tiek agresijos ištakų, tiek jos motyvų supratimas. Išskiriamos kelios agresijos motyvų grupės – poreikių patenkinimas, ribų apsauga ir brėžimas, kliūčių pašalinimas.

Be to, svarbu atkreipti dėmesį, kad agresija gali pasireikšti tiek išoriniame elgesyje, tiek viduje bei įgyti emocijų, fantazijų, vaizdinių pavidalą (Austin, 2005). Priklausomai nuo asmens sąmoningumo, patirties, raidos ypatumų, vidinių santykių, agresija gali būti susieta su tokiomis emocijomis kaip pyktis, neapykanta, baimė, gėda, kaltė, bejėgiškumas, neviltingas, rečiau su tokiomis išgyvenimais kaip galios jausmas, džiaugsmas, pasididžiavimas savimi (Austin, 2005). Turėdama omenyje šią agresijos raiškos formų įvairovę, šiame pranešime apsiribosiu vienu iš agresijos raiškos aspektų – subjektyviu pykčio reakcijų motyvacijos aiškinimu.

Metodologija

Tyrimo² tikslas. Atsižvelgiant į agresijos klausimo svarbą bei aktualumą šiuolaikinėje visuomenėje, šiuo tyrimu siekiama atskleisti subjektyvius agresijos raiškos, motyvacijos bei pokyčių aiškinimo aspektus, išskylančius klientų psichoterapinės patirties istorijose. Pasitelkiant kokybinius tyrimo metodus, leidžiančius atskleisti išgyvenimų įvairovę bei užtikrinti gilesnį reiškinio supratimą, tiriama, su kokiais motyvais klientės sieja savo agresyvius impulsus terapeutų atžvilgiu, kaip jos mato ir supranta psichoterapijoje vykstančius agresijos pokyčius, kaip agresijos pokyčiai atsispindi jų vidiniame ir išoriniame gyvenime. Šiame pranešime plačiau apžvelgsiu tik dalį atlikto tyrimo rezultatų ir gilinuosiu, su kokiais prielaidomis klientės sieja savo išgyventą pyktį terapeutų atžvilgiu.

Tyrimo metodai. Duomenims surinkti buvo naudojamas pusiau struktūruotas pokalbis, kuris paprastai trukdavo apie dvi valandas. Pirmoje pokalbio dalyje tiriamosioms būdavo pateikiamas vienas bendras klausimas. Siekiant išsaugoti pasakojimo vientisumą, tiriamųjų buvo prašoma papasakoti savo psichoterapijos istoriją, atskleidžiant joms reikšmingiausias terapijos momentus, prisiminimus. Antrojoje pokalbio dalyje tiriamosioms buvo užduodami papildomi klausimai apie terapinį procesą, santykius su terapeutu, pykčio reakcijų raišką, motyvus bei kaitą terapiniuose santykiuose.

Surinkti duomenys buvo analizuojami remiantis teminės analizės principais (Boyatzis, 2009). Susipažinus su duomenimis, tekstas buvo skaidomas į smulkesnius vienetus ir koduojamas, toliau kodai buvo jungiami į didesnes temas, kurios vėliau buvo įvardijamos bei iliustruojamos atitinkamomis ištraukomis. Analizuojant tekstus buvo vertinamas tiek pažodinis, tiek gelminis duomenų aspektas: pasakojimuose ieškoma tiesioginių bei netiesioginių užuominų apie agresijos bei pykčio reakcijų motyvaciją. Analizuojant tekstą pažodžiui, buvo remiamasi pačių tiriamųjų įžvalgomis apie pykčio reakcijų motyvus terapiniuose santykiuose. Atliekant interpretacinę teksto analizę, remiamasi psichodinaminės psichologijos idėjomis apie agresijos funkcionavimą bei sąsajas su sąšmoniniais kompleksais. Siekiant užtikrinti išskirtų temų

² Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr.MIP-107/2012/L.SS-250000-2150)

patikimumą, duomenų analizę atliko tiek tyrėja, tiek supervisorė, o gautos temos buvo lyginamos bei koreguojamos.

Tiriamosios. Tyrimo dalyvavo keturios moterys (29-35 metai), turinčios aukštąjį išsilavinimą, netekėjusios bei paskutinių 1-3 metų laikotarpiu baigusios ilgalaikę psichoterapiją, trukusią nuo 1,5 iki 4 metų. Tiriamosios buvo įtrauktos į tyrimą atsižvelgiant į jų pačių norą bei sutikimą dalyvauti tyrime, taip pat kviečiamos remiantis psichoterapeutų rekomendacijomis. Dvi tiriamosios yra baigusios analitinę psichoterapiją, trukusią atitinkamai 3 ir 4 metus. Kitos dvi dalyvės baigė iki dviejų metų trukusią psichoterapiją, paremtą egzistenciniais–humanistiniais principais.

Rezultatai

Subjektyvaus tiriamųjų pykčio reakcijų aiškinimo analizė atskleidė, kad tiriamosios savo pykčio reakcijas terapiniuose santykiuose sieja su keliais motyvais. Pykčiu kartais reaguojama į terapeuto interpretacijas, prieštaravimų pastebėjimus, kritiką savo ar artimųjų atžvilgiu. Šią motyvų grupę galime sieti su siekiu apginti, apsaugoti savo Aš vaizdą. Kiti pykčio reakcijų motyvai susiję su suvokta ar realia grėsme laiko, erdvės, asmeninėms riboms. Galiausiai pyktį taip pat gali sukelti situacijos, kuriose susiduriama su terapeuto neatitikimu klientų lūkesčiams. Toliau trumpai apibūdinsime bei pasiūlydamos ištraukas iliustruosime kiekvieną šių grupių.

Pyktis kaip reakcija į grėsmę Aš vaizdui. Psichoterapinių istorijų analizė atskleidė, kad vienas iš pykčio reakcijų terapiniuose santykiuose motyvų gali būti siekis apsaugoti savo Aš vaizdą. Viena tiriamoji tai įvardina taip: „Pykau, kai terapeutė blogai kalbėjo apie mano tėvus. Galvojau, kaip ji šitai drįsta. Kaip dabar suprantu, čia buvo kažkokia mano gynybinė reakcija į tai, ką ji pasakė.“ Tokių atsakymų tiriamųjų istorijose pasitaikė ir daugiau: pykčiu reaguojama į interpretacijas, prieštaravimų pastebėjimus, kritiką savęs ar artimųjų atžvilgiu. Kaip pastebi V. Kast (2011), kalbėdama apie agresiją bei pyktį psichoterapijoje, savęs apsauga yra vienas iš svarbių agresijos motyvų. Agresyvos reakcijos atlieka gynybinę funkciją ir apsaugo nuo skausmingų įžvalgų bei emocijų.

Pyktis kaip reakcija į ribų pažeidimus. Pyk-

čiu taip pat gali būti reaguojama į terapeuto ribų peržengimą, laiko ar erdvės ribų nepaisymą. Kai kurios tiriamosios pykčiu reaguoja į terapeuto asmeninį atsivėrimą, subjektyviai suvokiamą kaip asmeninių ribų pažeidimą: „Man buvo jausmas, kad ji peržengia ribas, pasakodama apie save, ko aš visai nenoriu žinoti. Man to nereikėjo, man tik veidrodžio reikėjo, o ne kokio patarėjo ar mokytojo“. Tiek šitoje, tiek kitose istorijose pykčio motyvai dažnai persipina – pykčiu reaguojama tiek į suvokiamą ribų peržengimą, tiek į terapeutės neatitikimą klientės lūkesčiams. Šie pykčio motyvai taip pat aptinkami ir D. C. Jack (1999) tyrimuose, kur moterys savo agresyvias reakcijas sieja su savo teritorijos gynimu, savisauga, reakcija į apribojimus.

Pyktis kaip reakcija į terapeuto neatitikimą lūkesčiams. Savo pykčio reakcijas tiriamosios sieja ir su terapeuto neatitikimu lūkesčiams. Tai iliustruoja ši citata: „Kažkaip labai pripratau, kad terapeutė visada buvo tokia atliepianti, jausminga. Kartais man netgi atrodė, kad ji manim žavisi, ir tas man buvo labai malonu. Kažkurio momentu toks elgesys pasikeitė, ji tapo santūresnė. Kartu ir pykau, ir jaučiausi sutrikusi.“ Panašūs motyvai išryškėja ir kitų tiriamųjų istorijose – pyktis psichoterapijoje išgyvenamas dėl nepatenkintų palaikymo, žavėjimosi, dėmesio, atspindėjimo poreikių. Šiuolaikinėse psichodinaminėse teorijose poreikių frustracija yra išskiriama kaip vienas iš reikšmingų agresijos motyvų (Rizzuto ir kt., 2004). Šias tendencijas taip pat atskleidžia ir kiti subjektyvių pykčio motyvų analizės tyrimai (Eatough ir kt., 2008).

Apibendrinimas

Nors ilgą laiką agresija buvo traktuojama gana vienpusiškai, akcentuojant destruktivųjį jos aspektą, tačiau ši samprata yra nepakankama, siekiant atskleisti visą galimų agresijos motyvų įvairovę. Remiantis atlikta duomenų analize, galima teigti, kad pykčiu psichoterapiniuose santykiuose dažnai yra reaguojama į grėsmę Aš vaizdui, asmeninėms riboms ir erdvei, terapeuto neatitikimą klientų lūkesčiams. Pyktis kaip gynybinė reakcija į terapeuto interpretacijas, kritiką kliento ar jo artimųjų atžvilgiu leidžia išlaikyti Aš vaizdą, apsaugoti nuo neigiamų emocijų. Pykčio reakcijas tiriamosios taip pat sieja su terapeuto laiko, erdvės, asmeninių ribų

pažeidimais. Šiai grupei gali būti priskirtas ir terapeuto asmeninis atsiskleidimas, kuris skirtingų tiriamųjų yra traktuojamas nevienareikšmiškai. Tuo atveju, kai terapeuto atsivėrimas yra suvokiamas kaip kliento asmeninės ar terapinės erdvės pažeidimas, į jį reaguojama pykčiu. Galiausiai pyktis yra minimas ir terapeutų neatitikimo klientų lūkesčiams kontekste. Pykčio reak-

cijos kyla situacijose, kuriose yra nepatenkinami klientų palaikymo, žavėjimosi, dėmesio, atspindėjimo poreikiai. Remiantis šiomis pradinėmis įžvalgomis apie subjektyvių pykčio motyvų įvairovę psichoterapiniuose santykiuose, svarbu būtų ir toliau plėtoti gelminį agresijos supratimą, tyrinėti agresijos motyvų raišką bei kaitą psichoterapiniuose santykiuose.

Literatūra

Austin S. (2005). Women's aggressive fantasies: a post-jungian exploration of self-hatred, love and agency. London: Routledge.

Bjorkqvist K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: a review of recent research. Sex roles, 30, 177-188.

Bjorkqvist K., Niemela P. (1992). New trends in the study of female aggression. Of mice and women: aspects of female aggression / Ed. By K. Bjorkqvist and P. Niemela. San Diego, CA: Academic Press.

Boyatzis R. (2009). Transforming qualitative information: thematic analysis and code development. Thousand Oaks: Sage Publications.

Eatough V., Smith J.A., Shaw R. (2008). Women, anger, aggression: an interpretative phenomenological analysis. Journal of Interpersonal Violence, 23, 12, 1767-1799.

Greene R.K. (1986). Aggression: a Jungian point of view. Quadrant: journal of the C. G. Foundation for Analytical Psychology, 19, 2, 49-59.

Jack D. C. (1999). Behind the mast: destruction and creativity in women's aggression. London: Har-

vard University Press.

Kast V. (2011, Rugsėjis). Pyktis ir agresija analitinėje psichoterapijoje. Pranešimas skaitytas Praktinės psichologijos studijų centro organizuotame seminare, Vilnius.

Kradin R. (2005). Roots of empathy and aggression. Journal of Analytical Psychology, 50, 431-449.

Lozovska J., Gudaitė G. (2011). Moterų agresijos ir tėvo kompleksų sąsajos. Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris, 6, 99-120.

Martin S.A. (1986). Anger as inner transformation. Quadrant: the journal of the C. G. Jung Foundation for Analytical Psychology, 19, 1, 31-46.

Mizen, R., Morris M. (2007). On aggression and violence: an analytic perspective. New York.

Rizzuto A.M., Meissner W.W., Buie D.H. (2004). The dynamics of human aggression: theoretical foundations, clinical applications. New York: Brunner-Routledge.

Samuels A. (1996). The plural psyche: personality, morality and the father. London: Routledge.

AGGRESSION IN THE PSYCHOTHERAPEUTIC RELATIONSHIP: QUALITATIVE ANALYSIS OF CLIENTS ANGER MOTIVATION

Juliana Lozovska
Vilnius University
juliana.lozovska@gmail.com

Despite widely acknowledged problems of aggression, presumptions on its constructive and destructive possibilities, its role in psychic health and development, aggression still remains scarcely explored phenomenon. In-depth gender sensitive understanding of aggression might not just broaden our scientific scope, but might also become vehicle for social as well as personal change. The aim of this research is to propose closer look at the subjective motivation of anger in women. Data were gathered using semi-structured interviews with 4 female clients, who finished their long term psychotherapy, and analyzed according to the principles of thematic analysis (Boyatzis, 2009). As the analysis of the results shows, subjectively anger is associated with perceived danger to self image, border violations, therapist's mismatch to client's expectations. The research shows further necessity of in-depth explorations of aggression, its changes and subjectively important factors in therapy.

SUVOKTO TĖVŲ AUKLĖJIMO STILIAUS SĄSAJOS SU DEPRESIJOS SIMPTOMAIS PAAUGLYSTĖJE: MODERUOJANTIS LYTIES, AMŽIAUS BEI ASMENYBĖS BRUOŽŲ VAIDMUO

Kristina Blauzdžiūnaitė, dr. Rita Žukauskienė
 Mykolo Romerio universitetas.
kristina.blauzdziunaite@gmail.com

Šio darbo tikslas – išsiaiškinti suvokto tėvų auklėjimo stiliaus sąsajas su paauglių depresijos simptomais bei nustatyti moderuojantį lyties, amžiaus bei asmenybės bruožų vaidmenį. Analizei naudoti testinio projekto, atlikto Klaipėdos regiono mokyklose 2008-2011 metais, duomenys. Tiriamųjų imtį sudarė 1306 mokiniai, kurių amžius 14- 18 metų ($M = 16,26$; $SD = 0,928$), iš jų 534 vaikinai, 772 merginos. Tyrimo metu išsiaiškintas suvokiamas tėvų auklėjimo stilius (EMBU, Arrindell ir kt., 1999; Arrindell ir kt., 1994), paauglių asmenybės bruožai (NEO-FFI, Costa, McCrae, 1992) bei depresijos simptomai (YSR 11/18, Achenbach, Rescorla, 2001). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad suvokiamas tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių depresijos simptomais: abiejų tėvų emocinė šiluma neigiamai susijusi, o perdėta globa ir atstūmimas teigiamai susiję su paauglių depresijos simptomais. Tik lytis ir sąmoningumas veikia kaip moderuojantys veiksniai tarp tėvo atstūmimo ir depresyvių simptomų bei tarp motinos atstūmimo ir depresyvių simptomų. Kitoms sąsajoms lytis, asmenybės bruožai ir amžius poveikio neturi.

Paauglystė yra laikoma itin jautriu periodu, kurio metu gali išsivystyti depresijos simptomai. Atlikti tyrimai paauglių depresijos tematika rodo, kad depresiškumas ne tik atspindi negebėjimą prisitaikyti, bet gali būti rimtas pasikartojančios, lėtinės depresijos, tokių problemų kaip mokymosi sunkumai, piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotikais, ankstyvo nėštumo, problemiški santykių, suicidinių ketinimų signalas (Hammen, 2009).

Daugelis autorių pripažįsta, kad ypatingai svarbus aplinkos veiksnys, susijęs su paauglių psichine sveikata yra jų santykiai su tėvais, tėvams būdingas auklėjimo stilius (Rapee, 1997). Anot N. Darling ir L. Steinberg (1993; cit. pg. Malinauskienė, Žukauskienė, 2004) auklėjimo stilius – tai stabilų požiūrį ir įsitikinimų visuma, kuri sudaro vaikų auklėjimo praktikos kontekstą. Auklėjimo stilius veikia vaiko vystymąsi per tėvų turimas vertybes ir tikslus, siekiant socializuoti vaiką, taikomas auklėjimo praktikas ir tėvų išreiškiamą požiūrį į vaiką (Darling, Steinberg, 1993). R. Yahav (2006) bei S. Berg ir kt. (2003) atlikti tyrimai atskleidė, kad visi suvokiami tėvų auklėjimo stiliai (maža emocinė šiluma, per didelė globa ir atstūmimas) susiję su paauglių depresijos simptomais, tačiau stipriausios sąsajos rastos tarp motinos emocinės šilumos stokos bei atstūmimo ir depresijos simptomų. F.

Kakihara ir kolegų (2010) tyrimo duomenimis, tėvų atstūmimas, dideli apribojimai susiję su aukštesniais depresyvių simptomų įverčiais, kai paaugliai jaučiasi pernelyg stipriai kontroliuojami, tuo tarpu suteikta savarankškumo, dalyvavimo sprendimų priėmimuose galimybė susijusi su mažesniu depresijos simptomų pasireiškimu. Yra ir tokių tyrimų, kurie pateikia priešingus rezultatus, jog suvokiama mažesnė globa iš tėvų yra rizikos faktorius depresijos simptomams pasireikšti (Avagianou, Zafiropoulou, 2008; Carlin ir kt., 2001). Apžvelgus tyrimus galima matyti, kad tyrimų rezultatai nėra vieningi. Be to, trūksta tyrimų, kuriuose būtų atsižvelgta į tėvų lytį, analizuojant auklėjimo stiliaus reikšmę paaugliams.

Svarbiu veiksniu depresijos simptomų didiniam ar mažesniai pasireiškimui gali būti ir individualios paauglio savybės, tokios kaip amžius ir lytis. Ankstesni tyrimai, kuriuose domėtasi auklėjimo stiliaus ir depresiškumo ryšiais atsižvelgiant į paauglio lytį, pateikia skirtingus rezultatus. Kai kurie tyrimai rodo, kad tik suvokiamas tėvų atstūmimas padeda nuspėti vaikinų depresijos simptomus, o merginų depresiškumą padeda numatyti tiek emocinės šilumos stoka, tiek per didelė globa bei atstūmimas (Hagglof ir kt., 2009; Hoge ir kt., 2003). Kiti tyrimai rodo, kad tėvų atstūmimas (Akse ir kt., 2008), mažes-

nė tėvų parama (Needham, 2008) susiję tiek su merginų, tiek su vaikinių depresijos simptomais, bet ryšys merginų imtyje didesnis. Priešingai, B. Duriez ir kolegų (2008) tyrimo rezultatai atskleidė, kad psichologinė tėvų kontrolė leidžia nuspėti berniukų, bet ne mergaičių depresijos simptomus. Taigi iš anksčiau atliktų tyrimų rezultatų vis dar nėra visiškai aišku, ar skiriasi suvokiamo auklėjimo stiliaus sąsajos su depresiskumu priklausomai nuo lyties.

Paauglio amžius taip pat gali būti reikšmingas numatant depresijos simptomų pasireiškimą. N. Hurd, M. Zimmerman (2010) tyrime atskleista, kad merginų depresiskumas linkęs didėti su amžiumi, kai vaikinių depresiskumas su amžiumi mažėja. Yra tyrimų, rodančių ir tai, kad tiek viduriniojoje, tiek vėlyvojoje paauglystėje merginos dažniau susiduria su depresija nei vaikinai (Goodwin, Gotlib, 2003; Hammen, 2009). Be to, amžius gali daryti paauglį jautresnį ar atsparesnį tėvų taikomam auklėjimo stiliui. Visgi, šiai individualiai charakteristikai tokio pobūdžio tyrimuose skiriama itin mažai dėmesio. Pavyzdžiui, F. Kahirara su kolegomis (2010) savo tyrime pastebėjo, kad pernelyg didelė kontrolė, griežti tėvų apribojimai stipresnį neigiamą efektą daro vyresniesiems paaugliams. Priešingai, amžiaus poveikis nerastas M. Y. Bamaca-Colbert ir kt. (2012) tyrime, kurio rezultatai parodė, kad tiek jaunesniųjų, tiek viduriniojo amžiaus paauglių patiriama paremianti motinystė susijusi su mažesniais depresijos simptomais.

Dar viena svarbi individuali charakteristika, galinti tapti apsauginiu veiksniu, mažinančiu depresijos simptomų pasireiškimo tikimybę paauglystėje, yra paauglio asmenybės bruožai. Tyrimuose atskleidžiama, kad neurotizmas teigiamai, o ekstraversija bei sutariamumas neigiamai susiję su depresijos simptomais (Finch, Graziano, 2001; Isometsa, Jylha, 2006). Kiti tyrimai rodo, kad paaugliai, pasižymintys didesniu ekstraversijos, sąmoningumo, sutariamumo, emocinio stabilumo (Asthana, 2011; Bario Gandara, Ortiz, 2007) atvirumo patyrimui (Bario Gandara, Ortiz, 2007) lygiu, yra mažiau depresyvūs. Tačiau H. S. Asthana (2011) nerado ryšio tarp depresijos simptomų ir atvirumo patyrimui. Taip pat yra tyrimų, atskleidžiančių asmenybės bruožų bei suvokiamo tėvų auklėjimo stiliaus ryšius. Pavyzdžiui, R. L. Campbell ir kt. (1984) atliktame tyrime atskleista, kad šiltesnis, labiau stimu-

liuojantis tėvų auklėjimas yra susijęs su tokiu auklėjimą patyrusių asmenų didesniu ekstraversiškumu, kai per didelę kontrolę, vaikų atstūmimas yra susijęs su didesniais neurotizmo įverčiais. Visgi, itin trūksta tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas asmenybės bruožų vaidmuo tėvų auklėjimo stiliaus ir depresijos simptomų sąsajoms.

Apžvelgus mokslinę literatūrą galima pastebėti, kad daugelis autorių randa suvokiamo tėvų auklėjimo stiliaus sąsajas su depresijos simptomais paauglystėje. Tačiau ypač trūksta tyrimų, kuriuose būtų atsižvelgiama į tokių individualių charakteristikų kaip lytis, amžius, asmenybės bruožai efektą nagrinėjant auklėjimo stiliaus ir paauglių psichologinio prisitaikymo ryšius.

Taigi siekiant geresnio depresyvių simptomų genezės supratimo, šio darbo tikslas – išsiaiškinti, ar yra, ir kaip suvoktas tėvų auklėjimo stilius susijęs su paauglių depresijos simptomais. Taip pat šiame darbe stengiamasi išsiaiškinti, ar lytis, amžius bei asmenybės bruožai veikia kaip moderuojantys veiksniai, darantys poveikį tėvų auklėjimo stiliaus ir paauglių depresijos simptomų sąsajoms. Išskeltos hipotezės, kad:

1. suvokiamas tėvų auklėjimo stilius susijęs su paauglių depresijos simptomais;
2. asmenybės bruožai, lytis, amžius veikia kaip moderuojantys veiksniai tarp suvokiamo tėvų auklėjimo stiliaus ir depresijos simptomų.

Metodika

Tiriamieji. Šiame darbe naudojami tęstinio projekto, atlikto 2008-2011 metais Klaipėdos regiono aštuoniose vidurinėse mokyklose (N = 2896), pirmojo ir antrojo matavimo duomenys (t.y., tų moksleivių, kurie II matavimo metu vis dar mokėsi Klaipėdos apskrities vidurinėse mokyklose). Šio tyrimo imtį sudarė 1306 mokiniai, kurių amžius 14-18 metų (M = 16,26; SD = 0,928)), iš jų 534 vaikinai, 772 merginos.

Tyrimo eiga. Tyrimas atliktas 2008-2011 m., kiekvieną pavasarį apklausiant tuos pačius tiriamuosius. Buvo gauti tyrimo dalyvavusių mokyklų vadovų bei tiriamųjų tėvų sutikimai. Dalyvavimas buvo savanoriškas. Apklausos vyko pamokų metu raštu.

Įvertinimo būdai. Asmenybės bruožams nustatyti panaudota klausimyno NEO PI-R (*NEO Personality Inventory*) sutrumpinta versija (Costa, McCrae, 1992) NEO-FFI, susidedanti iš 5 subskalių: sąmoningumo, sutariamumo, atviru-

mo patyrimui, neurotizmo ir ekstraversijos. Šie duomenys buvo surinkti pirmo matavimo metu, 2008 metais.

Suvokiamam tėvų auklėjimo stiliui išsiaiškinti naudota sutrumpinta EMBU klausimyno versija (*Egna Minnen Beträffande Upp-fostran*, Arrindell ir kt., 1999; Arrindell ir kt., 1994), susidedanti iš 3 skalių (atstūmimo, perdėtos globos, emocinės šilumos), kuriose atskirai teirujamasi apie tėvo ir apie motinos auklėjimo stilių. Depresijos simptomams išsiaiškinti panaudota Jaunuolių klausimyno (*YSR 11/18: Youth Self-Report*, Achenbach, Rescorla, 2001) nerimo / depresijos skalė. Šie duomenys buvo surinkti antro matavimo metu, 2009 metais.

Tyrimo rezultatai

Suvokiamo tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos su paauglių depresijos simptomais. Siekiant išsiaiškinti, ar suvokiamas tėvų auklėjimo stilius susijęs su paauglių depresijos simptomais, atlikta Pearsono koreliacinė analizė. Rezultatai pateikti 1-oje lentelėje.

Koreliacinė analizė atskleidė, kad visi suvokiami auklėjimo stiliai yra reikšmingai, nors ir nestipriai susiję su paauglių depresijos simptomais ($p < 0,01$). Iš abiejų tėvų patirta perdėta globa bei atstūmimas teigiamai susijęs su aukštesniais depresijos simptomais, o abiejų tėvų emocinė šiluma neigiamai susijusi su depresijos simptomais.

1 lentelė. Suvokiamo tėvų auklėjimo stiliaus ir depresijos simptomų ryšiai.

Suvokiamas tėvų auklėjimo stilius	Depresijos simptomai
Tėvo atstūmimas	0,251**
Motinos atstūmimas	0,267**
Tėvo emocinė šiluma	-0,209**
Motinos emocinė šiluma	-0,204**
Tėvo perdėta globa	0,113**
Motinos perdėta globa	0,149**

** $p < 0,01$

Moderuojantis lyties, amžiaus, asmenybės bruožų vaidmuo tėvų auklėjimo stiliaus ir paauglių depresijos simptomų sąsajoms. Bandant išsiaiškinti, ar lytis, amžius bei asmenybės bruožai veikia, kaip moderuojantys veiksniai tarp tėvų auklėjimo stiliaus ir depresiškuo sąsajų, atlikta hierarchinė daugialypė regresinė analizė, vadovaujantis rekomendacijomis moderuojančio kintamojo vaidmens nustatymui taikant hierarchinę regresinę analizę (Baron ir kt., 2004; Feng ir kt., 2009). Atlikta regresinė analizė, kurioje priklausomas kintamasis yra paauglių depresijos simptomai, o nepriklausomi kintamieji – paauglių lytis, tėvų auklėjimo stiliai bei naujas kintamasis (t.y. kombinacija, sudaryta iš paauglių lyties bei tėvų auklėjimo stilių skaitinių reikšmių); regresinė analizė, kurioje priklausomas kintamasis – paauglių depresijos simptomai, o nepriklausomi kintamieji yra paauglių amžius, tėvų auklėjimo stiliai bei naujas kintamasis (t.y. kombinacija iš paauglių amžiaus bei tėvų auklėjimo stilių); regresinė analizė, kurioje priklausomas kintamasis paauglių depresijos simptomai, o nepriklausomi kintamieji yra paauglių asmenybės bruožai, tėvų auklėjimo stiliai bei naujas kintamasis (t.y. kombinacija iš paauglių

asmenybės bruožų bei tėvų auklėjimo stilių).

Gauti rezultatai atskleidė, kad tik sąsajos tarp tėvo atstūmimo ir depresijos simptomų ($\beta = 0,082$, $t(1305) = 2,097$, $p < 0,05$), bei sąsajos tarp motinos atstūmimo ir depresijos simptomų ($\beta = 0,136$, $t(1305) = 3,368$, $p < 0,01$) veikia lyties veiksnys. Be to, sąsajos tarp tėvo atstūmimo ir depresijos simptomų ($\beta = 0,1$, $t(1305) = 3,688$, $p < 0,05$), bei sąsajos tarp motinos atstūmimo ir depresijos simptomų ($\beta = 0,074$, $t(1305) = 2,773$, $p < 0,01$) veikia sąmoningumo veiksnys. Analizuojant duomenis atskleista, kad moderuojančios reikšmės atskirų tėvų auklėjimo stilių ir depresijos simptomų sąsajoms amžius bei kiti asmenybės bruožai neturi.

Rezultatų aptarimas

Tyrimo rezultatai iš dalies patvirtino kelias hipotezes. Rasta, kad suvokiamas tėvų auklėjimo stilius susijęs su paauglių depresijos simptomais. Tai atitinka daugelį kitų atliktų tyrimų (Berg ir kt., 2003; Yahav, 2006). Iš abiejų tėvų patirta perdėta globa bei atstūmimas yra teigiamai, o emocinė šiluma neigiamai susiję su paauglių depresiškuu.

Kelta hipotezė, kad asmenybės bruožai, lytis,

amžius veikia kaip moderuojantys veiksniai tarp suvokiamo tėvų auklėjimo stiliaus ir depresijos simptomų, pasitvirtino tik iš dalies. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad sąsajas tarp tėvo atstūmimo ir depresijos simptomų bei ryšius tarp motinos atstūmimo ir depresijos simptomų veikia lyties veiksnys. Tai papildoma B. Hagglof ir kt. (2009) bei E. Hoge ir kt. (2003) atliktų tyrimų rezultatus, parodžiusius, kad tėvų atstūmimas leidžia nuspėti didesnį paauglių depresiškumą. Šiuo tyrimu taip pat atskleista, kad abiejų tėvų atstūmimo ir depresijos simptomų sąsajas veikia paauglių sąmoningumas. Tai patvirtina anksčiau atliktus tyrimus (Asthana, 2011; Bario Gandara, Ortiz, 2007). Įdomu, kad šio tyrimo metu nerastas kitų asmenybės bruožų poveikis auklėjimo stiliaus ir depresijos simptomų sąsajoms, mat yra tyrimų, rodančių, kad būtent ekstraversija ir neurotizmas geriausiai padeda nuspėti depresiškumo lygį (Asthana, 2011; Goodwin, Gotlib,

2003). Tyrimo rezultatai taip pat neparodė moderuojančio amžiaus efekto minėtosioms sąsajoms. Visgi reikalinga atlikti daugiau panašaus pobūdžio psichologinių tyrimų, kad būtų galima palyginti gautus rezultatus bei nustatyti, ar išties amžius nemoderuoja tarp tėvų auklėjimo stiliaus ir paauglių depresijos simptomų.

Išvados

1. Suvokiamas tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių depresijos simptomais. Kuo daugiau patiriama abiejų tėvų šilumos, mažiau atstūmimo ir perdėtos globos, tuo mažiau depresijos simptomų.

2. Tik lytis ir sąmoningumas veikia, kaip moderuojantys veiksniai tarp tėvų atstūmimo ir depresyvių simptomų. Kitoms sąsajoms nei lytis, nei asmenybės bruožai, nei amžius reikšmės neturi.

Literatūra

Achenbach T. M. (1991). Manual for the youth self-report form and 1991 profile. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.

Akse J., Hale W. W., VanderValk I. (2008). The interplay of early adolescents' depressive symptoms, aggression and perceived parental rejection: a four-year community study. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 928-940.

Arrindell W. A. (1999). The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*, 27, 613.

Arrindell W.A., Perris, C., Eisemann M., Van der Ende J., Gaszner P., Iwawaki S., Maj M., Zhang, J.-E. (1994). Parental rearing behaviour from a cross-cultural perspective: A summary of data obtained in 14 nations. *Parenting and psychopathology* / Ed. by C. Perris, W.A. Arrindell, M. Eisemann. 145–171. Chichester, England: Wiley.

Asthana H. S. (2011). Relationship of Big Five personality factors to subjective well-being of adolescents. *Indian Journal of Social Science Research*, 8, 18-28.

Avagianou P. A., Zafiropoulou M. (2008). Parental bonding and depression: personality as a mediating factor. *International Journal Of Adolescent Medicine And Health*, 20, 261-9.

Bámaca-Colbert M. Y., Umaña-Taylor A. J., Gayles J.G. (2012). A developmental-contextual model of depressive symptoms in Mexican-origin female adolescents. *Developmental Psychology*, 48, 406-

421.

Barron K. E., Frazier P. A., Tix A. P. (2004). Testing Moderator and Mediator Effects in Counseling Psychology Research. *Journal of Counseling Psychology*, 51(1), 115-134.

Berg S., Muris P., Meesters C. (2003). Internalizing and externalizing problems as correlates of self-reported attachment style and perceived parental rearing in normal adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 12, 171-183.

Campbell R. L., Clayer J. R., Ross M. W. (1984). Child-rearing patterns and dimensions of personality. *Social Behavior & Personality: An International Journal*, 12, 153-156.

Carlin J. B., Patton G. C., Coffey C., Postero M., Wolfe R. (2001). Parental 'affectionless control' in adolescent depressive disorder. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 36, 475-480.

Costa P. T., McCrae R. R. (1992). Revised NEO personality inventory (NEO PI-R) and NEO five-factor inventory (NEO-FFI) professional manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Darling N., Steinberg L. (1993). Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.

Duriez B., Soenens B., Luyckx K., Vansteenkiste, M., Goossens L. (2008). Clarifying the link between parental psychological control and adolescents' depressive symptoms. *Merrill-Palmer Quarterly*, 54, 411-444.

Feng X., Hipwell A. E., Keenan K., Henneberger

A. K., Rischall M. S., Butch J., Coyne C., Boeldth D., Hinze A. K., Babinski D. E. (2009). Longitudinal Associations Between Emotion Regulation and Depression in Preadolescent Girls: Moderation by the Caregiving Environment. *Developmental Psychology*, 45, 798-808.

Finch J. F., Graziano W. G. (2001). Predicting depression from temperament, personality, and patterns of social relations. *Journal of Personality*, 69, 27-55.

Goodwin R. D., Gotlib I. H. (2004). Gender differences in depression: the role of personality factors. *Psychiatry Research*, 126, 135-142.

Hägglöf B., Nishikawa S., Sundbom E. (2010). Influence of perceived parental rearing on adolescent self-concept and internalizing and externalizing problems in Japan. *Journal of Child & Family Studies*, 19, 57-66.

Hammen C. (2009). Adolescent depression: stressful interpersonal contexts and risk for recurrence. *Current Directions in Psychological Science*, 18, 200-204.

Hoge E., Muris P., Meesters C., Schouten E. (2004). Effects of perceived control on the relationship between perceived parental rearing behaviors and symptoms of anxiety and depression in non-clinical preadolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 51-58.

Hurd N., Zimmerman M. (2010). Natural mentors, mental health, and risk behaviors: a longitudinal analysis of african american adolescents transitioning into adulthood. *Journal of Community Psy-*

chology, 46, 36-48.

Isometsä E., Jylhä P. (2006). The relationship of neuroticism and extraversion to symptoms of anxiety and depression in the general population. *Depression and Anxiety*, 23, 281-289.

Yahav R. (2007). The relationship between children's and adolescents' perceptions of parenting style and internal and external symptoms. *Child: Care, Health & Development*, 33, 460-471.

Kakihara F., Tilton-Weaver L., Kerr M. (2010). The relationship of parental control to youth adjustment: do youths' feelings about their parents play a role? *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 1442-1456.

Malinauskienė O., Žukauskienė R. (2004). Paauglių depresijos simptomų, savivertės, šeimos socialinio-ekonominio statuso ir tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos. *Psichologija*, 30, 17-28.

Needham B. L. (2008). Reciprocal relationships between symptoms of depression and parental support during the transition from adolescence to young adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 893-905.

Ortiz M. A., Barrio Gándara M. V. (2007). Temperamental and personality variables in child and adolescent depressive symptomatology. *Psicothema*, 19, 43-48.

Rapee R. M. (1997). Potential role of child-rearing practices in the development of anxiety and depression. *Clinical Psychology Review* 17, 47-67.

THE ASSOCIATIONS BETWEEN PERCEIVED PARENTING STYLE AND ADOLESCENTS' DEPRESSIVE SYMPTOMS: MODERATING EFFECT OF GENDER, AGE AND PERSONALITY TRAITS

Kristina Blauzdžiūnaitė, dr. Rita Žukauskienė
Mykolas Romeris university
kristina.blauzdziunaite@gmail.com

This study aims to investigate the associations between perceived parenting style and adolescents' depressive symptoms and to explore moderating effect of gender, age, personality traits. Data for this analysis was taken from a longitudinal study, carried out in high schools of the Klaipėda region during the period from 2008 until 2011. The sample consisted from 1306 adolescents (772 girls and 534 boys) aged 14 to 18 years (M = 16.26, SD = 0.928). The participants completed questionnaires about perceived parenting styles (EMBU, Arrindell ir kt., 1999; Arrindell ir kt., 1994), adolescents' personality traits (NEO-FFI, Costa, McCrae, 1992) and their depressive symptoms (YSR 11/18, Achenbach, Rescorla, 2001). The study revealed that perceived parenting style is related to adolescents' depressive symptoms: high perceived parental emotional warmth, low overprotection and low rejection correlates with low adolescents' depressive symptoms. Furthermore, results show that both the association between father's rejection and depressive symptoms, and the association between mother's rejection and depressive symptoms is moderated by gender and consciousness. Other associations are not moderated by gender, personality traits and age.

DOKTORANTO PROFESINĮ IDENTITETĄ LEMIANČIŲ VEIKSNIŲ ANALIZĖ

Kristina Kovalčikienė, dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė
 Vytauto Didžiojo universitetas
k.kovalcikiene@smf.vdu.lt

Iki šiol nėra atskleista, kokie veiksniai lemia, kad doktorantas susitapatina su vienu ar kitu profesiniu vaidmeniu, ar juos integruoja, suvokia arba ne savo profesinį identitetą ir baigęs studijas yra linkęs dirbti arba palikti profesinės veiklos sritį. Kadangi profesinis identitetas gali būti paaiškintas asmens vidiniais bei išoriniais veiksniais, šio straipsnio tikslas – nustatyti ir aprašyti svarbiausius doktoranto profesiniam identitetui įtakos turinčius veiksnius. Tyrimo metodu pasirinkta mokslinės literatūros apžvalga ir analizė. Rezultatai ir išvados: apžvelgus mokslinę literatūrą, galima išskirti tris svarbiausias veiksmų grupes: (1) psichologiniai veiksniai (asmenybės savybės, mąstymo stilius), (2) socialiniai veiksniai (mokslinio vadovo, kolegų ir kitų studentų, darbdavio, šeimos ir draugų palaikymas) ir (3) akademinės aplinkos veiksniai (studijų/mokslų sritis, darbo sąlygos). Atkreiptinas dėmesys, kad doktoranto sociodemografinės charakteristikos (lytis, amžius, metai doktorantūros programoje, tėvų išsilavinimas, darbinė patirtis) taip pat turi reikšmės doktoranto profesinio identiteto formavimuisi ir raiškai.

Aktualumas. Profesinis identitetas yra esminė sėkmingos karjeros sąlyga, o profesionalaus mokslininko identiteto vystymas yra esminė užduotis doktorantui (Austin, McDaniels, 2006), tačiau doktorantai atsiduria tam tikroje specifinėje padėtyje, kur jie tuo pačiu metu mokosi prisiimti atitinkamą doktorantūros studento vaidmens identitetą, kai tuo tarpu dirba su užduotimis, kurios reikalauja priimti dėstytojo bei mokslininko vaidmens identitetą (Jazvac-Martek, 2009). Taigi doktoranto profesinis identitetas yra sudėtingas, daugialypis konstruktas, išreiškiantis doktoranto tapatumą su akademinė aplinka ir siejamas su toje aplinkoje atliekamais socialiniais vaidmenimis. Padidėjęs ne laiku ginamų disertacijų skaičius bei studentų nubyrėjimas doktorantūros programose rodo svarbą identifikuoti sunkumus, su kuriais studentai susiduria, ir plėtoti pagalbos jiems būdus (West ir kt., 2011), kadangi doktorantų (ne)išlaikymas labai brangiai kainuoja aukštosiomis mokykloms (Gardner, 2009) ir gali turėti įtakos studentų asmeniniam gyvenimui (pvz., ateities sėkmei darbe rinkoje) bei socialines pasekmes visuomenei (pvz., talentingi vadovai, novatoriški tyrėjai, produktyvūs mokslininkai) (Gardner, 2009; Lovitts 2005). Galiausiai, doktorantūros studijos yra laikas, kai prasideda mokslininko formavimo(si) procesas (Baker, Lattuca, 2010) ir įgyjami priklausymo akademinėi bendruomenei įpročiai (Rastauskienė ir kt., 2009; Samalavičius,

2006), tačiau doktorantų rengime nėra skiriama pakankamai dėmesio studentų profesinio identiteto formavimui (Martinsuo, Turkulainen, 2011; McAlpine, Norton 2006; Rasanen, Korpiaho, 2011), todėl doktorantai gali turėti sunkumų susivokiant kas jie gali ir nori būti baigę doktorantūros studijas. Kaip bebūtų, profesinis identitetas yra paveikus ugdymo elementams (Cristafulli, 2009), todėl gali būti formuojamas. Visa tai rodo, kad yra svarbu tyrinėti veiksnius, kurie turi reikšmę doktorantų profesinio identiteto raiškai, kadangi tai yra lanksčiausias periodas, kada įvairūs psichologiniai, socialiniai ir kiti veiksniai gali turėti įtakos profesinio identiteto formavimasi bei raiškai.

Taigi šio **tyrimo tikslas** – nustatyti ir aprašyti svarbiausius veiksnius, lemiančius doktorantūros studentų profesinio identiteto formavimąsi ir raišką. Tyrimo objektas – veiksniai, lemiantys doktorantūros studentų profesinį identitetą.

Profesinis identitetas – tai prasminis profesinio kryptingumo komponentas, nusakantis profesinės veiklos poreikį ir pasirengimą jai (Eropova, 2007, cit. pg. Rastauskienė ir kt., 2009). Profesinis identitetas gali būti apibūdinamas kaip gana stabili ir ilgalaikė savybių, nuostatų, vertybių, motyvų ir patirčių visuma, kuri padeda asmeniui apibrėžti savo profesinį vaidmenį siekiant objektyvių darbinų bei subjektyvių asmeninių sėkmių (Cristafulli, 2009; Dobrow, Higgins, 2005). Profesinis identitetas

yra susijęs su individo savęs pripažinimu tam tikros profesijos atstovu, nariu (Ibarra, 1999) bei yra susijęs su profesinio vaidmens prisiėmimu (Pratt ir kt., 2006).

Šio tyrimo naujumą rodo tai, kad iki šiol nėra atskleista, kokie veiksniai lemia, kad doktorantas susitapatina su vienu ar kitu profesiniu vaidmeniu, ar juos integruoja, suvokia arba ne savo profesinį identitetą ir baigęs studijas yra linkęs dirbti arba palikti profesinės veiklos sritį. Taigi doktorantų profesinės identifikacijos mokslinė problema psichologijos požiūriu yra susijusi su prielaida, kad profesinis identitetas gali būti paaiškintas asmens vidiniais bei išoriniais veiksniais ir jų sąveikomis. Taigi, šiame straipsnyje nagrinėjamos mokslo problemos pagrindinis tyrimo klausimas: kokie veiksniai lemia doktorantų profesinį identitetą?

Straipsnio metodu pasirinkus mokslinės literatūros analizę, veiksniai buvo suskirstyti į tris grupes: (1) psichologiniai veiksniai, (2) socialiniai veiksniai, (3) akademinės aplinkos veiksniai.

Veiksniai, lemiantys profesinį identitetą doktorantūros studijose

Psichologiniai veiksniai yra bene svarbiausia ir mažiausiai tyrinėta veiksnių grupė, turinti didžiausią reikšmę doktorantų profesiniam identitetui, nes, nepaisant to, jog gyvenimas veikia asmens charakterį ir formuoja bei keičia jo įpročius, asmenybės ypatumai išlieka gana stabilūs ir, pasak Keirsej (1998, cit. pg. Guseva ir kt., 2009), diktuoja reakcijų tempą, ritmą ir greitį asmens veikloje. Literatūros analizė atskleidė, kad asmenybės savybės gali tapti aktualia studento profesinės identifikacijos studijų kryptyje kliūtimi (Jonušaitė, Žydzūnaitė, 2009), turi reikšmę karjeros sėkmei (Judge, Higgins, 1999) ir profesinės veiklos sėkmei (Jonutytė, 2007). Tyrimai rodo, kad dvi savybės labiausiai charakterizuoja žmogų profesinėje veikloje – tai sąžiningumas ir neurotizmas (Busato ir kt., 2000; Judge, Higgins, 1999; Nofle, Robins, 2007; O'Connor, Paunonen, 2007; Urbanavičiūtė, 2009). Literatūros analizė taip pat atskleidė, kad mąstymo stiliai taip pat yra svarbūs psichologiniai veiksniai, galintys turėti reikšmę doktoranto profesiniam identitetui. Priešingai nei gabumai ar intelektas, kuris pažymi, kaip gerai asmuo gali kažką daryti,

mąstymo stiliai atspindi tai, kaip asmuo labiau mėgsta (teikia pirmenybę) panaudoti turimus gabumus (Zhang, Sternberg, 2005). Tyrimais įrodyta, kad mąstymo stilius turi reikšmę studentų akademiniams pasiekimams (Bagley, Mallick, 1998; Bernardo ir kt., 2002; Cano-García, Hughes, 2000; Luk, 1998; Zhang, 2001; 2002, 2004; 2007). Tyrimų rezultatai rodo, kad vykstantis, konservatyvus, vidinis ir hierarchinis mąstymo stiliai yra susiję su geresniais mokymosi pasiekimais.

Socialiniai veiksniai susilaukė bene daugiausia tyrėjų dėmesio doktorantų profesinio identiteto tematikoje. Didžioji dauguma tyrimų analizavo, kokį vaidmenį vaidina socialiniai santykiai doktoranto profesinio identiteto vystymuisi (Baker, Lattuca, 2010; Chapman ir kt., 2009; Ghosh, Githens, 2009; Martinsuo, Turkulainen, 2011; Sweitzer, 2008; 2009) bei jo suvokimui (Colbeck, 2008; Dobrow, Higgins, 2005), kadangi socialiniai tinklai gali tarnauti kaip profesinio identiteto konstravimo mechanizmai (Ibarra ir kt., 2005). Literatūroje akcentuojama mokslinio vadovo palaikymo svarba. Tyrimai pabrėžia mokslinio vadovo, kaip svarbiausio asmens reikšmę doktoranto sėkmei (Martinsuo, Turkulainen, 2011; Sweitzer, 2009) ir profesinio identiteto formavimuisi (Baker, Lattuca, 2010; Ghosh, Githens, 2009). Literatūroje taip pat pabrėžiama mokslinės bendruomenės svarba (Carter 2006; Chapman ir kt., 2009; Ghosh, Githens, 2009; Ibarra ir kt., 2005). Nustatyta, kad fakulteto narių palaikymas turi reikšmę doktoranto tyrimų produktyvumui (Kim, Karau, 2009). Taigi kolegų ir kitų studentų palaikymas taip pat yra svarbus doktoranto profesinio identiteto formavimuisi. Nustatyta, kad darbdavio palaikymas gali vaidinti svarbų vaidmenį progresui doktorantūros studijose (Malfray, Yates 2003). Šeimos, draugų palaikymas turi reikšmę doktoranto darbo produktyvumui (Maher ir kt., 2004).

Akademines aplinkos veiksniai taip pat turi reikšmę doktorantų profesinės identifikacijos procesui. Skirtingų studijų programų studentų profesinė identifikacija skiriasi dėl programos ypatumų (Rastauskienė ir kt., 2009). Programos organizavimas ir struktūra nubrėžia gaires doktoranto saviraiškai (Lovtits, 2005) bei vidinio profesionalumo formavimuisi (Crisafulli, 2009). Samalavičius (2006), analizavęs

akademių disciplinų kultūros tyrinėtojo T. Becher darbus, pažymi, kad priklausymas skirtingoms mokslo disciplinoms formuoja bendruomenės kultūrų įvairovę, kur kiekviena akademinė bendruomenė turi specifinius saviškių „atpažįstamumo“ kriterijus. Be to, disciplinas sudarančios akademinės bendruomenės naudoja ir tam tikrus kultūros elementus, tokius kaip tradicijos, papročiai, veikla, etikos kodeksas, elgsenos taisyklės, lingvistinės ir simbolinės komunikacijos bei prasmų perteikimo formos, todėl narystė konkrečioje bendrijoje priklauso ir nuo to, kaip įsisavinamas jos techninis žodynas ir kiek asmuo esti lojalus grupės išpažįstamos normoms. Lovitts (2008) pažymi, kad mokslo srities kultūra formuoja normas, vertybes ir įsitikinimus, kurie lemia elgesį ir mokymąsi. Visa tai rodo, kad studijų (mokslo) sritis yra aktualus akademinės aplinkos veiksnys, kuris turi būti įvertintas, analizuojant doktoranto profesinį identitetą. Kitas svarbus akademinės aplinkos veiksnys – darbo sąlygos arba doktorantų darbo aplinka yra laikoma reikšmingu kintamuoju profesinio identiteto formavimuisi (Kim, Karau, 2009; Lambie, Vaccaro, 2011).

Be aukščiau minėtų psichologinių, socialinių ir akademinės aplinkos veiksnių, doktoranto *sociodemografinės charakteristikos* taip pat turi reikšmę jo profesinio identiteto raiškai. Atlikti tyrimai rodo, kad akademinis identitetas yra susijęs su lytimi. Merginų studentės pasižymi stipresniu akademinio identitetu nei vaikinai (Karanauskienė, Kardelis, 2005). Nustatyta, kad su amžiumi įgyjamo patyrimo dėka profesinis

identitetas kinta (Mieroop, Clifton, 2012). Su metais programoje doktorantai įgauna tam tikrų žinių ir įgūdžių, o įgytos kompetencijos dalyvaujant mokslinėse veiklose skatina identiteto formavimąsi (Baker, Lattuca, 2010; Gu-seva ir kt., 2009). Studentų akademinis sėkmingumas yra susijęs su tėvų išsilavinimu (Lee ir kt., 2004; Naumann ir kt., 2003; Pascarella ir kt., 2004; Rodriguez, 2003). Dirbančių studentų akademinis identitetas yra silpnesnis nei nedirbančių studentų (Karanauskienė, Kardelis, 2005). Be to, dirbantys asmenys į doktorantūros studijas ateina jau turintys tam tikrą profesinį identitetą (Baker, Lattuca, 2010).

Išvados

1. Doktoranto profesiniam identitetui didžiausią reikšmę turintys psichologiniai veiksniai apima asmenybės savybes (sąžiningumas ir neurotizmas) bei mąstymo stilių (vykdantis, konservatyvus, vidinis ir hierarchinis).
2. Doktoranto profesiniam identitetui svarbūs asmeniniai socialiniai ryšiai bei artimosios aplinkos palaikymas (mokslinio vadovo, kolegų ir kitų studentų, darbdavio, šeimos ir draugų aplinka).
3. Akademinės aplinkos veiksniai, turintys reikšmę doktoranto profesiniam identitetui yra studijų (mokslo) sritis bei darbo sąlygos.
4. Doktoranto sociodemografinės charakteristikos, tokios kaip lytis, amžius, metai doktorantūros studijose, tėvų išsilavinimas bei profesinė praktinė veikla taip pat turi reikšmę doktoranto profesinio identiteto raiškai.

Literatūra

- Austin A. E., McDaniels M. (2006). Using Doctoral Education to Prepare Faculty to Work Within Boyer's Four Domains of Scholarship. New Directions for Institutional Research, 129, 51-65.
- Bagley C., Mallick K. (1998). Field independence, cultural context and academic achievement: a commentary. British Journal of Educational Psychology, 68, 581-587.
- Baker V. L., Lattuca L. R. (2010). Developmental Networks and Learning: Toward an Interdisciplinary Perspective on Identity Development during Doctoral Study. Studies in Higher Education, 35(7), 807-827.
- Bernardo A. B., Zhang, L. F., Callueng C. M. (2002). Thinking styles and academic achievement

among Filipino students. Journal of Genetic Psychology, 163(2), 149-163.

Busato V. V., Prins F. J., Elshout J. J., Hamaker C. (2000). Intellectual ability, learning style, personality, achievement motivation and academic success of psychology students in higher education. Personality and Individual Differences, 29, 1057-1068.

Cano-García F., Hughes E. H. (2000). Learning and thinking styles: an analysis of their interrelationship and influence on academic achievement. Educational Psychology, 20(4), 413-430.

Carter P. (2006). Straddling boundaries: Identity, culture, and school. Sociology of Education, 79,

304-29.

Chapman D. D., Wiessner C. A., Morton J. (2009). Crossing Scholarly Divides: Barriers and Bridges for Doctoral Students Attending Scholarly Conferences. *New Horizons in Adult Education & Human Resource Development*, 23(1), 6-24.

Colbeck C. L. (2008). Professional identity development theory and doctoral education. *New Directions for Teaching and Learning*, 113, 9-16.

Crisafulli S. (2009). Universiteto studentų profesinės identifikacijos procesas socialinių mokslų studijose. Daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.

Dobrow S., Higgins M. (2005). Developmental networks and professional identity: a longitudinal study. *Career Development International*, 10, 567-583.

Gardner S. K. (2009). Special Issue: The Development of Doctoral Students – Phases of Challenge and Support. *ASHE Higher Education Report*, 34(6), 1-14.

Ghosh R., Githens R. P. (2009). Application of Social Network Theory: Doctoral Students' Experiences in Conferences. *New Horizons in Adult Education & Human Resource Development*, 23(1), 25-28.

Guseva S., Dombrovskis V., Kokina I. (2009). Identification of professions: psychological peculiarities of acquiring a professional identity of teachers. *Problems of Education in the 21st Century*, 10, 30-37.

Ibarra H. (1999). Provisional Selves: Experimenting with Image and Identity in Professional Adaptation. *Administrative Science Quarterly*, 44, 764-791.

Ibarra H., Kilduff M., Tsai W. (2005). Zooming in and out: Connecting individuals and collectivities at the frontiers of organizational network research. *Organization Science*, 16(4), 359-371.

Jazvac-Martek M. (2009). Oscillating role identities: the academic experiences of education doctoral students. *Innovations in Education and Teaching International*, 46(3), 253-264.

Jonušaitė S., Žydžiūnaitė V. (2009). Socialinius mokslus studijuojančių universiteto studentų profesinės identifikacijos formavimasi ribojantys veiksniai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(22), 83-91.

Jonutytė I. (2007). Asmenybės savybių svarba socialinio pedagogo profesinės veiklos sėkmei, jų tobulinimas. *Tiltai*, 39(2), 113-125.

Judge T. A., Higgins C. A. (1999). The Big Five personality traits, general mental ability, and career success across the life span. *Personnel Psychology*, 52(3), 621-652.

Karanauskienė D., Kardelis K. (2005).

Relationship between Students' Academic Identity and Academic Achievements. *Socialiniai mokslai*, 1(47), 62-70.

Kim K., Karau S. J. (2009). Working Environment and the Research Productivity of Doctoral Students in Management. *Journal of Education for Business*, 85(2), 101-106.

Lambie G. W., Vaccaro N. (2011). Doctoral Counselor Education Students' Levels of Research Self-Efficacy, Perceptions of the Research Training Environment, and Interest in Research. *Counselor Education & Supervision*, 50(4), 243-258.

Lee J. J., Sax L. J., Kim K. A., Hagedorn L. S. (2004). Understanding students' parental education beyond First Generation status. *Community College Review*, 32(1), 1-21.

Lovitts B. E. (2005). Being a good course-taker is not enough: a theoretical perspective on the transition to independent research. *Studies in Higher Education*, 30(2), 137-154.

Lovitts B. E. (2008). The Transition to Independent Research: Who Makes It, Who Doesn't, and Why. *The Journal of Higher Education*, 79(3), 296-325.

Luk S. C. (1998). The relationship between cognitive style and academic achievement. *British Journal of Educational Technology*, 29(2), 137-147.

Maher M. A., Ford M. E., Thompson C. M. (2004). Degree Progress of Women Doctoral Students: Factors that Constrain, Facilitate, and Differentiate. *The Review of Higher Education*, 27(3), 385-408.

Malfroy J., Yates L. (2003). Knowledge in action: Doctoral programmes forging new identities. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 25(2), 119-148.

Martinsuo M., Turkulainen V. (2011). Personal commitment, support and progress in doctoral studies. *Studies in Higher Education*, 36(1), 103-120.

McAlpine L., Norton J. (2006). Reframing our approach to doctoral programs: An integrative framework for action and research. *Higher Education Research and Development*, 25(1), 3-17.

Mieroop D. Van De, Clifton J. (2012). The interplay between professional identities and age, gender and ethnicity. Introduction. *Journal of Pragmatics*, 22(2), 193-201.

Naumann W. C., Bandalos D., Gutkin T. B. (2003). Identifying variables that predict college success to First-Generation college students. *Journal of College Admission*, 181, 4-9.

Noftle E. E., Robins R. W. (2007). Personality Predictors of Academic Outcomes: Big Five Correlates of GPA and SAT Scores. *Journal of*

Personality and Social Psychology, 93(1), 116-130.

O'Connor M. C., Paunonen S. V. (2007). Big Five personality predictors of post-secondary academic performance. *Personality and Individual Differences*, 43, 971-990.

Pascarella E. T., Pierson C. T., Wolniak G. C., Terenzini P. T. (2004). First-Generation college students. *Journal of Higher Education*, 75(3), 249-285.

Pratt M. G., Rockmann K. W., Kaufmann J. B. (2006). Constructing professional identity: the role of work and identity learning cycles in the customization of identity among medical residents. *Academy of Management Journal*, 49(2), 235-262.

Rasanen K., Korpiaho K. (2011). Supporting Doctoral Students in Their Professional Identity Projects. *Studies in Continuing Education*, 33(1), 19-31.

Rastauskienė G. J., Kardelis K., Kardelienė L., Kavaliauskas S. (2009). Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų kūno kultūros dėstytojų profesinio identiteto raida. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 3(74), 79-86.

Rodriguez S. (2003). What helps some First-Generation students succeed? *About Campus*, 8(4), 17-23.

Samalavičius A. (2006). Akademinės bendruomenės ir universiteto kultūros. *Logos*, 46, 6-13.

Sweitzer V. (2008). Networking to Develop a Professional Identity: A Look at the First-Semester

Experience of Doctoral Students in Business. *New Directions for Teaching and Learning*, 113, 43-56.

Sweitzer V. (2009). Towards a Theory of Doctoral Student Professional Identity Development: A Developmental Networks Approach. *The Journal of Higher Education*, 80(1), 1-33.

Urbanavičiūtė I. (2009). Bakalauro pakopos studentų ketinimo eiti pasirinktu profesiniu keliu ypatumai: dviejų imčių analizė. *Psichologija*, 39, 45-58.

Zhang L. F. (2001). Do thinking styles contribute to academic achievement beyond self-rated abilities? *Journal of Psychology*, 135(6), 621-637.

Zhang L. F. (2002). Thinking styles: their relationships with modes of thinking and academic performance. *Educational Psychology*, 22(3), 331-348.

Zhang L. F. (2004). Revisiting the predictive power of thinking styles for academic performance. *Journal of Psychology*, 138(4), 351-370.

Zhang L. F. (2007). Intellectual styles and academic achievement among senior secondary school students in rural China. *Educational Psychology*, 27(5), 675-692.

Zhang L. F., Sternberg R. J. (2005). A threefold model of intellectual styles. *Educational Psychology Review*, 17(1), 1-53.

West I. J. Y., Gokalp G., Edlyn V., Fischer L., Gupton J. (2011). Exploring effective support practices for doctoral students' degree completion. *College Student Journal*, 45(2), 310-323.

ANALYSIS OF DOCTORAL STUDENT'S PROFESSIONAL IDENTITY DETERMINANTS

Kristina Kovalčikienė, dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė
Vytautas Magnus University
k.kovalcikiene@smf.vdu.lt

Background. Still there is no disclosure of the factors that determine doctoral student's identification with one or another professional role, realization of professional identity, and decision to work or leave professional activities after studies completion. As professional identity can be explained by individual internal and external factors, the aim of this paper is to identify and describe the most important factors influencing doctoral student's professional identity. The review and analysis of scientific literature were chosen as a method for this paper. Results and conclusions. Following the scientific literature, three major groups of factors for professional identity of doctoral students were indicated: (1) psychological factors (personality traits, thinking styles), (2) social factors (support of research supervisor, colleagues and other students, employer, family and friends), and (3) academic environmental factors (studies/science field, working conditions). Doctoral student's socio-demographic characteristics (gender, age, year in PhD program, parent education, work experience) also has implications for professional identity formation and expression.

VAIKŲ VYKDOMOSIOS FUNKCIJOS VERTINIMAS: PROBLEMOS IR GALIMYBĖS

Lauryna Rakickienė

Vilniaus universitetas

lauryna.lunicevaite@gmail.com

Vykdomoji funkcija – tai grupė aukštesniųjų pažintinių gebėjimų, kurie kontroliuoja bei reguliuoja kitus gebėjimus bei elgesį. Tyrimai rodo, kad aukštesni vaikų vykdomieji gebėjimai susiję su didesne akademinė bei socialine sėkme, o menki vykdomieji gebėjimai būdingi kai kuriems vaikystės sutrikimams, tarp jų aktyvumo ir dėmesio sutrikimui. Nepaisant akivaizdžios vykdomųjų gebėjimų svarbos vaiko psichologinei sveikatai bei gerovei, iki šiol beveik nekalbama apie galimą šių gebėjimų įvertinimo klinikiniais ar pedagoginiais tikslais naudą. Šiuo metu pasaulyje naudojama vos keletas standartizuotų vykdomosios funkcijos testų, leidžiančių įvertinti bendrą vykdomosios funkcijos lygį, tačiau ne atskirus vykdomuosius gebėjimus. Pranešime pristatomi šiuo metu naudojami vykdomosios funkcijos testai ir užduotys, aptariami metodologiniai vykdomųjų funkcijų tyrimo sunkumai bei analizuojamos vykdomųjų funkcijų testų taikymo psichologinėje praktikoje galimybės.

Jau praėjusiame amžiuje psichologai iškėlė hipotezę, kad už aukštesniojo lygmens kognityvinį funkcionavimą atsakinga atskira kognityvinė sistema, kurią jie pavadino vykdomąja (*executive*) (Baddeley, 1996). Kadangi sudėtinga kognityvinė veikla pirmiausia priskiriama suaugusiems, vaikų vykdomąja funkcija domėtasi kur kas mažiau. Tačiau pastarąjį dešimtmetį su pratus, kad geresnis vaikų vykdomosios funkcijos pažinimas gali turėti didelę teorinę ir praktinę reikšmę, smarkiai pagausėjo vaikų vykdomosios funkcijos tyrimų: buvo aptiktas intriguojantis ryšys tarp vaikų vykdomosios funkcijos gebėjimų bei psichikos teorijos (Pellicano, 2007; Hughes, Ensor, 2007); atrasta, kad pažeista vykdomoji funkcija būdinga net keletui svarbių vaikystės sutrikimų, tarp jų aktyvumo ir dėmesio sutrikimui bei autizmo sindromui (Ruble, Scott, 2002; Willcutt ir kt., 2005); nustatyta, kad žemesni vaikų vykdomieji gebėjimai susiję su menkesniais akademineis įgūdžiais ir pasiekimais, ir šio ryšio negalima paaiškinti vien intelekto skirtumais (Mazzocco, Kover, 2007); rastas teigiamas ryšys tarp vaikų vykdomųjų gebėjimų ir jų socialinės kompetencijos lygio (Nigg ir kt., 1999). Nors iki šiol sukauptos žinios apie vaikų vykdomąją funkciją dar gana padrikos, jau galima pagrįstai teigti, kad vykdomieji gebėjimai svarbūs vaikų psichologinei sveikatai ir gerovei. Nepaisant to, iki šiol beveik nekalbama apie galimą šių gebėjimų įvertinimo klinikiniais ar pedagoginiais tikslais naudą. Šiuo metu pasaulyje naudojama vos pora standartizuotų vyk-

domosios funkcijos testų, kurių pritaikymo galimybės gana siauros, o tyrimo tikslais sukurtos vykdomųjų gebėjimų vertinimo užduotys nėra naudojamos psichologų praktikoje. Šio darbo tikslas – pristatyti iki šiol sukurtus vaikų vykdomosios funkcijos įvertinimo instrumentus, atskleisti jų privalumus ir trūkumus bei aptarti galimą vykdomosios funkcijos testų taikymo psichologinėje praktikoje naudą bei galimybes.

Vykdomosios funkcijos apibrėžties ir tyrimo problema

Vykdomoji funkcija (*executive function*) – tai asmens pažintinių gebėjimų posistemė, padedanti susieti patirtį su veiklos vykdymu bei reguliavimu. Šios sąvokos daugiskaitinė forma („vykdomosios funkcijos“) vartojama, kai norima pabrėžti, kad pažintinės veiklos vykdymo funkcija yra keliasapėktė, apima grupę smulkesnių pažintinių funkcijų: planavimą, elgesio korekciją atsižvelgiant į naują patirtį, atminties reprezentacijų atnaujinimą, kai kurias sudėtingesnes dėmesio formas ir daug kitų.

Didžiausia vykdomosios funkcijos tyrimo problema – tai tinkamo ir vieningo operacinio apibrėžimo trūkumas (Ruble, Skott, 2002). Taip pat nėra baigtinio vykdomąją funkciją atliekančių gebėjimų (vykdomųjų gebėjimų) sąrašo. Vykdomosios funkcijos tyrimuose dažniausiai tiriami vos keli gebėjimai, kuriuos mažiau sudėtinga operacionalizuoti ir tirti, nors pripažįstama, kad šie gebėjimai neatspindi viso vykdomosios funkcijos vaidmens. Pastaraisiais metais

daugelis autorių savo darbuose susitelkė ties trimis vykdomosiomis funkcijomis: a) gebėjimu lanksčiai „persijungti“ nuo vienos psichinės veiklos krypties prie kitos (*mental set shifting*); b) gebėjimu efektyviai atnaujinti darbinės atminties reprezentacijas (*working memory updating*), c) gebėjimu nuslopinti dominuojantį (tačiau esamoje situacijoje netinkamą) atsaką (paprastai motorinį ar verbalinį) (*response inhibition*) (Smith, Jonides, 1999). Net keliuose tyrimuose, kurių autoriai atliko įvairių vykdomosios funkcijos testų rezultatų faktorinę analizę, gauti trys latentiniai faktoriai, atitinkantys išvardintuosius (Miyake ir kt., 2000; Latzman ir kt., 2010). Kaip pabrėžia Miyake su kolegomis (2000), šie trys vykdomieji gebėjimai yra savarankiški, nors ir koreliuoja tarpusavyje. Taigi kalbėjimas apie vykdomąją funkciją apskritai prasmingas, tačiau svarbu sukonkretinti, kurios iš vykdomųjų funkcijų analizuojamos.

Vaikų vykdomosios funkcijos vertinimo instrumentai

Tradiciškai vykdomajai funkcijai įvertinti buvo naudojamos vadinamosios „priešskaitinės užduotys“ (*prefrontal tasks*). Jau praėjusiam amžiuje psichologai pastebėjo, kad priešskaitinių smegenų žievės skilčių traumą patyrę pacientai praranda gebėjimą šias užduotis atlikti. Geriausiai žinomi ir plačiausiai taikomi tokių užduočių pavyzdžiai – Londono ir Hanojaus bokštų užduotys, Viskonsino kortelių rūšiavimo užduotis. Yra sukurti ir šių užduočių atitikmenys vaikams. Šios užduotys pakankamai sudėtingos, sėkmingam jų atlikimui reikia įvairių pažintinių gebėjimų, tarp jų tiek priskiriamų vykdomajai funkcijai, tiek ir ne, panaudojimo bei tarpusavio koordinavimo.

Delis–Kaplan vykdomosios funkcijos sistema (*Delis-Kaplan executive function system*, Delis ir kt., 2004) ir neuropsichologinio įvertinimo sistemos NEPSY (Kork-man ir kt., 1998) vykdomosios funkcijos subteistai sudaryti iš būtent tokių tradicinių vykdomosios funkcijos užduočių ir yra vieninteliai autorei žinomi šiuo metu pasaulyje naudojami standartizuoti vykdomosios funkcijos įvertinimo instrumentai. Pirmasis instrumentas skirtas tiek vaikų nuo 8 metų, tiek suaugusiųjų, antrasis – tik vaikų vykdomajai funkcijai įvertinti. Šiuos instrumentus naudoja klinikiniai psichologai, siekdami įvertinti sme-

genų pažeidimo po traumos laipsnį bei edukaciniai psichologai, siekdami įvertinti sutrikimų turinčių ar gabių vaikų aukštesniojo lygmenės kognityvinių funkcionavimą. Tokių testų naudojimas suteikia informacijos apie bendrą tiriamojo vykdomųjų gebėjimų lygį, tačiau jų pagrindų negalima daryti išvadų apie atskirus tiriamojo vykdomuosius gebėjimus.

Kitas būdas įvertinti tiriamojo vykdomąją funkciją, naudojamas moksliniuose tyrimuose – pateikti jam įvairių sąlyginai paprastų neoropsichologinių užduočių, skirtų atskiriems vykdomosios funkcijos komponentams įvertinti. Kaip jau minėta, šiuo metu mokslininkai daugiausia dėmesio skiria trims vykdomosioms funkcijoms: kognityvinio atsako slopinimui, psichinės veiklos perkėlimui ir darbinės atminties reprezentacijų atnaujinimui.

Kognityvinio atsako slopinimas – bene dažniausiai tiriama vykdomoji funkcija, glaudžiai susijusi su impulsyvumu. Atsako slopinimo užduotyse tiriamieji arba prašomi į jiems pateikiamus stimulus reaguoti kitu būdu nei jiems įprasta ir patogiu arba esant tam tikroms sąlygoms apskritai susilaikyti nuo reakcijos, nors reaguoti būtų natūralu. Skiriamos „karšto“ atsako slopinimo užduotys (*“hot” inhibition tasks*), kai dominuojantis atsakas yra susijęs su tiriamojo emocijomis bei motyvacija (pavyzdžiui, lošimo užduotys, kur nuslopinti dominuojantį atsaką sunkiau dėl apėmusio lošimo azarto) bei „vėsaus“ atsako slopinimo užduotys (*cool inhibition tasks*), kai atsakas su tiriamojo emocijomis nei motyvacija nesusijęs (pavyzdžiui, klasikinė Stroop užduotis, kur reikia reaguoti į žodžio spalvą, o ne reikšmę, kaip mums įprasta).

Psichinės veiklos perkėlimo užduoties rezultatas visada priklauso nuo to, kaip greitai tiriamasis sugeba „persijungti“ tarp dviejų skirtingų, nors ir panašių kognityvinių užduočių. Perkėlimo greitis nustatomas palyginus atlikimo greitį atliekant kiekvieną iš dviejų užduočių atskirai ir atlikimo greitį, kuomet abi užduotys atliekamos paeiliui, kaskart perkeliant dėmesį nuo vienos prie kitos.

Darbinės atminties reprezentacijų atnaujinimo užduotimis iš esmės vertinamas tiriamųjų darbinės atminties gebėjimas, jos skiriasi nuo įprastų darbinės atminties užduočių, tokių kaip WISC-III (Wechsler, 1999) Skaičių sekos užduotis. Reprezentacijų atnaujinimo užduotyse ti-

riamajam paprastai pateikiama daugiau elementų, nei įmanoma įsiminti, ir prašoma atsiminti tik paskutinę aktualią informaciją. Taigi geresnį užduoties įvertinimą gauna tie, kurie geba greičiausiai ir efektyviausiai pasenusią informaciją pakeisti nauja.

Naudojami šio tipo užduotis vaikų vykdomiesiems gebėjimams įvertinti psichologai praktikai galėtų ne vien nustatyti bendrą vykdomosios funkcijos lygį bet ir įvertinus atskirus vykdomuosius gebėjimus nubrėžti šių gebėjimų profilį. Tačiau svarbu nepamiršti, kad nei viena užduotis nevertina tam tikros vykdomosios funkcijos nepriklausomai nuo kitų vykdomųjų funkcijų ar joms nepriskiriamų kognityvinių gebėjimų, tokių kaip verbaliniai gebėjimai, selektyvus dėmesys ir pan., taigi susiduriame su validumo problema. Vis dėlto, naudojant standartines priemones psichologinio įvertinimo instrumentų patikimumui ir validumui užtikrinti būtų įmanoma sukurti pakankamai pigų, nesunkiai administruojamą, trumpą ir informatyvių standartizuotą testą, leisiantį tiek įvertinti tiriamojo bendrą vykdomosios funkcijos lygį, tiek nustatyti vykdomųjų gebėjimų profilį.

Vykdomosios funkcijos vertinimo vaikystėje reikšmė

Toks instrumentas psichologams praktikams galėtų būti naudingas dėl kelių priežasčių. Prasta vykdomoji funkcija būdinga net kelėti vaikystės sutrikimų, tačiau geriausiai literatūroje aprašytos aktyvumo ir dėmesio sutrikimų turinčių vaikų vykdomosios funkcijos (Fuggetta, 2006, Latzman ir kt., 2010). Manoma, kad vykdomosios funkcijos deficitas – tai neuropsichologinis sutrikimo pagrindas, lemiantis kitus aktyvumo ir dėmesio sutrikimų simptomus (Baddeley, 1996). Todėl vykdomosios funkcijos įvertinimo instrumentai gali tapti dar vienu vertingu informacijos šaltiniu šiuos sutrikimus diagnozuojant. Be to, nustatyta, kad klinikinėse aktyvumo ir dėmesio sutrikimų bei elgesio sutrikimų turinčių vaikų imtyse menkesni vykdomieji gebėjimai siejami su neadaptivių socialiniu elgesiu, socialumo stoka, agresyvumu bei rimtais mokymosi sunkumais (Clark ir kt., 2002). Taigi vykdomosios funkcijos testai atliktų atrankos (*screening*) funkciją: leistų ridenti-fikuoti sutrikimų turinčius vaikus, patirsiančius didžiausių sunkumų akademinėje ir socialinėje

sirtyse. Galiausiai testai, leidžiantys įvertinti atskirus vykdomuosius gebėjimus, būtų naudingi sudarant šių vaikų vykdomųjų gebėjimų profilį, kuriuos remiantis galėtų būti ruošiamos rekomendacijos vaiko ugdymui.

Vaikų vykdomųjų gebėjimų vertinimas galėtų būti vertingas ne vien klinikiniais atvejais. Tyrimai rodo, kad ir įprastos raidos vaikų vykdomieji gebėjimai susiję su jų akademiniais įgūdžiais ir pasiekimais, ir šio ryšio negalima paaiškinti vien in-telekto skirtumais, t.y. žemesni vykdomieji gebėjimai gali būti kai kurių vidutinio ir aukštesnio už vidutinį intelektą vaikų akademinį nesėkmių priežastimi (Mazzocco, Kover, 2007). Taip pat jie gali būti susiję ir su vaikų patiriamais socialiniais sunkumais (Hughes, Ensor, 2009). Dažniausiai su vaikų socialiniu prisitaikymu siejamas atsako slopinimas, dažnai autorių įvardinamas kaip slopinančioji kontrolė. Nigg ir bendraautoriai (1999) nustatė, kad ankstyvas gebėjimas nuslopinti dominuojantį, tačiau esamoje situacijoje netinkamą atsaką leidžia prognozuoti aukštą socialinės kompetencijos lygį ir gerą savitvardą mokyklos metais.

Vaikų vykdomosios funkcijos ryšio su kitais vaikų funkcionavimo aspektais tyrimai pradėti pakankamai seneniai ir dar anksti remiantis jų rezultatais daryti galutines išvadas. Vis dėlto yra pagrindo manyti, kad vykdomosios funkcijos sunkumai gali būti kai kurių vaikų akademinį ir socialinių problemų priežastimi. Geriau pažinę šių vaikų vykdomuosius gebėjimus galėtume efektyviau jiems padėti, juolab kad kai kurios poveikio priemonės gali būti visai paprastos: tarkime, vaiko mokymas naudoti vidinę kalbą savo dėmesiui reguliuoti.

Apibendrinimas ir išvados

Nepaisant kai kurių metodologinių sunkumų, vaikų vykdomųjų gebėjimų vertinimas praktiniais tikslais yra įmanomas ir gali būti naudingas. Šiuo metu pasaulyje naudojama vos keletas standartizuotų vykdomosios funkcijos testų, leidžiančių įvertinti bendrą vykdomosios funkcijos lygį, tačiau pastarojo dešimtmečio tyrimų rezultatai leidžia spėti, kad atskiri vykdomosios funkcijos komponentai gali turėti skirtingą įtaką vaikų sėkmei akademinėje ir socialinėje srityse. Jei tolesni vaikų vykdomosios funkcijos tyrimai patvirtins šį spėjimą, psichologams praktikams

naudingas būtų ir instrumentas, leidžiantis įvertinti atskirus vykdomuosius gebėjimus (atsako slopinimą, psichinės veiklos perkėlimą ir darbinės atminties reprezentacijų atnaujinimą) bei

nustatyti šių gebėjimų profilį. Toks instrumentas leistų geriau suprasti galimas sutrikimų turinčių ir įprastos raidos vaikų patiriamų sunkumų priežastis ir suteikti kryptingą ir savalaikę pagalbą.

Literatūra

Baddeley A. (1996). Exploring the central executive. The Quarterly Journal of Experimental Psychology, 49, 5-28.

Clarc C., Prior M., Kinsella G. (2002). The relationship between executive function abilities, adaptive behavior, and academic achievement in children with externalising behavior problems. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 43, 785-796.

Delis, D. C., Kramer, J. H., Kaplan, E. Holdnack, J. (2004). Reliability and validity of the Delis-Kaplan executive function system – an update. Journal of the International Neuropsychological Society, 10, 301-303.

Fisher N., Happe F. (2005). A training study of theory of mind and executive function in children with autistic spectrum disorders. Journal of Autism and developmental disorders, 35, 757-771.

Fuggetta G. P. (2006). Impairment of executive functions in boys with attention deficit/hyperactivity disorder. Child Neuropsychology, 12, 1–21.

Hughes C., Ensor R. (2007). Executive function and theory of mind: predictive relations from ages 2 to 4 Developmental Psychology, 43, 1447-1459.

Korkman, M., Kirk, U., Kemp, S. L. (1998). NEPSY. San Antonio, TX: Psychological corporation.

Latzman R. D., Elkovitch N., Young J., Clark L. A. (2010). The contribution of executive functioning to academic achievement among male adolescents. Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology, 32, 455-462.

Miyake A., Friedman N. P., Emerson M. J., Witzki A. H., Howerter A., Wager T. D. (2000). The uni-

ty and diversity of executive functions and their contributions to complex “Frontal lobe” tasks: a latent variable analysis. Cognitive Psychology, 41, 49-100.

Mazzocco M., Kover S. T. (2007). A longitudinal assessment of executive function skills and their association with math performance. Child Neuropsychology, 13, 18-45.

Nigg J. T., Quamma J. P., Greenberg M. T., Kusche C. A. (1999) A two-year longitudinal study of neuropsychological and cognitive performance in relation to behavioral problems and competencies in elementary school children. Journal of Abnormal Child Psychology, 27, 51-63.

Pellicano E. (2007). Links between theory of mind and executive function in young children with autism: clues to developmental primacy. Developmental Psychology, 49, 974-900.

Ruble L. A., Scott M.M. (2002). Executive functions and the natural habitat behaviors of children with autism. Autism, 6, 365-381.

Smith, E. E., Jonides, J. (1999). Storage and executive processes in the frontal lobes. Science, 283, 1657–1661.

Wechsler D. (2002). Wechslerio intelekto skalė vaikams – trečias leidimas. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 226.

Willcutt E. G., Doyle A. E., Nigg J. T., Faraone S. V., Pennington B. F. (2005). Validity of executive function theory of attention deficit / hyperactivity disorder: a meta-analytic review. Biological Psychiatry, 57, 1336–1346.

ASSESSMENT OF EXECUTIVE FUNCTION IN CHILDREN: PROBLEMS AND POSSIBILITIES

Lauryna Rakickienė

Vilnius University

lauryna.lunicevaite@gmail.com

Executive function is an umbrella term for a group of higher order cognitive abilities, coordinating and regulating other abilities and behavior. Research on executive function suggest that high executive abilities are positively related to children's academic and social success, while executive dysfunction is characteristic to some childhood disorders, including attention deficit hyperactivity disorder. In spite of the apparent significance of executive abilities to child's psychological health and wellbeing, possible uses of executive function measures in clinical or school settings are scarcely discussed. Just a few standardized instruments of executive function assessment are being used worldwide. These instruments provide information on the general level of executive function, but not separate executive abilities. Here we present most commonly used executive function tests and tasks, discuss methodological problems of executive function assessment and analyze possible advantages of using executive function tests in psychological practice.

VAIZDO SPALVOS IR FORMOS SĄVEIKOS VAIDMUO ŽIŪROVO EMOCIJOMS

Lina Tiesytė, Arvydas Kuzinas
 Mykolo Romerio universitetas
lina.tiesyte@gmail.com

Šio darbo tikslas buvo išsiaiškinti spalvos ir formos sąveikos ypatumus, sąlygojančius skirtingas emocijų dimensijų vertinimus. Imtį sudarė 41 tiriamasis, iš jų 32 moterys ir 9 vyrai. Tyrimui naudota psichologiniams eksperimentams atlikti skirta PsychoPy programa, kurios pagalba tiriamiesiems buvo pateikti 42 skirtingų spalvų ir formų stimulai bei vertinimo skalės, atitinkančios emocijų dimensijas: valentingumą, sužadininimą ir dominavimą. Gauti rezultatai rodo, kad tiek forma, tiek spalvos tonas turi įtakos emocijų dimensijų vertinimams. Apvalių figūrų sukeltos emocijos vertintos kaip malonesnės ir labiau kontroliuojamos nei aštrių figūrų. Sužadininimo dimensijoje tokių dėsningumą nepastebėta. Trumpų bangų spalvų (žalios, mėlynos, violetinės) figūros buvo įvertintos kaip maloniausios. Labiausiai sužadinančias emocijas sukėlė raudonos spalvos, po jų sekė kitų chromatinųjų spalvų figūros. Achromatinių spalvų figūros buvo įvertintos kaip mažiausiai malonios ir sužadinančios. Mėlyna ir žalia spalvos įvertintos kaip sukeliančios maloniausias ir labiausiai kontroliuojamas emocijas, tuo tarpu labiausiai kontroliuojančiomis įvardytos raudonos ir juodos spalvos figūrų sukeltos emocijos.

Tarp emocijų, minčių ir elgesio vyksta nuolatinė sąveika, todėl emocijos turi didelę svarbą mūsų gyvenime (Pérez-Espinosa ir kt., 2012). Aplinkoje mus supa gausybė stimulų, besiskiriančių savo vizualinėmis charakteristikomis, kurios paveikia skirtingas emocines reakcijas (Bar, Neta, 2006; Elliot ir kt., 2007; Kaya, Epps, 2004; Lakens ir kt., 2011; Lau ir kt., 2011; Ou ir kt., 2004c; Silvia, Barona, 2009; Suk, 2006). Spalva ir geometrinė forma laikomi universaliais vaizdo elementais, nes jais galima manipuluoti ne tik dinamiškuose, bet ir statiškuose vaizduose (Kuzinas, Čėsnienė, 2010). Dėl šios priežasties detalčiau analizuojamos būtent spalvos ir geometrinės formos bei patiriamų emocijų sąsajos.

Tyrimų rezultatai rodo, kad tokie vaizdo elementai kaip spalva ir forma yra susiję su skirtingo pobūdžio emocijomis (Bar, Neta, 2006; Carbon, 2010; Detenber ir kt., 2000; Leder ir kt., 2011; Kaya, Epps, 2004; Leichsenring, 2004; Ou ir kt., 2004a, 2004b; Silvia, Barona, 2009; Valdez, Mehrabian, 1994), vienoms spalvoms / formoms teikiama didesnė pirmenybė nei kitoms (Bar, Neta, 2006; Hemphill, 1996; Jacobsen, Hofel 2002; Kaya, Epps, 2004; Leder ir kt., 2011; Silvera ir kt., 2002; Silvia, Barona, 2009; Terwogt, Hoeksma, 1995; Tinio, Leder 2009), tiek spalva, tiek forma prisideda prie produkto supratimo, dėmesio patraukimo, lū-

kesčių produkto atžvilgiu ir turi įtakos vartotojo sprendimui pirkti (Ares, Deliza, 2010; Ngo ir kt., 2012; Wang, Chou, 2010).

Viena ankstesniųjų tyrimų problema yra ta, kad atliekant spalvų – emocijų derinimo užduotis buvo ribotas tiek spalvų, tiek emocijų skaičius (pvz., Zentner, 2001). Tai reiškia, kad ir tiriamųjų atsakymai turėjo "ribas", tad tyrimo rezultatai negalėjo adekvačiai atspindėti realybės. Be to, į spalvą gali būti ne viena reakcija – tai gali būti mišri emocija. Mes dažnai jaučiame ne vieną emociją, bet jų kombinaciją, kuri gali būti sudaryta net ir iš priešingų pagrindinių (*basic*) emocijų. Pavyzdžiui, sielvartą išgyvenantis žmogus paprastai jaučia liūdesį, pyktį, baimę ir kartais net nuostabą (Velásquez, 1997). Todėl šiame darbe remiamasi dimensiniu požiūriu į emocijas, kuris leidžia aprašyti didesnę emocijų įvairovę, nes neapriboja jų „etiketėmis“ (pvz., laimė, liūdesys, pyktis ir pan.). Taip pat, remiantis anksčiau atliktais tyrimais (Detenber ir kt., 2000; Leder ir kt., 2011; Suk, Irtel, 2008; Valdez, Mehrabian, 1994; Watson ir kt., 2011), pastebėta, kad subjektyvios patirties komponento matavimas remiantis emocijų dimensijomis gali atskleisti net ir nedidelius emocijų reakcijų pokyčius į spalvą ar formą. Remiantis PAD (*Pleasure-Arousal-Dominance*) modeliu, dabar yra plačiai priimta, kad emocijos gali būti apibūdinamos trimis esminėmis san-

tykinai nepriklausomomis dimensijomis: emoci- niu valentingumu (tai subjektyvus malonumo ar nemalonus jausmas), sužadiniu (tai subjek- tyvi aktyvacijos ar atsipalaidavimo būseną) ir dominavimu (tai kontrolės / įtakos jausmas si- tuacijai ar kitiems žmonėms) (Anders ir kt., 2004; Feldman Barrett, 1998; Mehrabian, 1996).

Apžvelgus spalvų charakteristikų ir emocijų dimensijų tyrimus pastebėta nesutapimų: daugu- ma autorių (Gorn ir kt., 1997; Suk, Irtel, 2008; Valdez, Mehrabian, 1994) sutinka dėl sodrio ir šviesio sąsajų su valentingumu (malonumu) ir sužadiniu. Vis dėlto yra prieštarų rezultatų, susijusių su dominavimo dimensija ir spalvų charakteristikomis. Taip pat nesutarimų kyla dėl spalvos tono sąsajų su emocijų dimensijomis. Vieni (Suk, Irtel, 2008) teigia, kad tonas turi stiprių ryšių su emociniais atsakais, kiti (Valdez, Mehrabian, 1994) teigia, kad neturi. Dėl šios priežasties atliekame tyrimą kintamuoju pasi- renkamas spalvos tonas.

Nustatyta, kad yra tendencija apvalesnes formas ir kontūrus vertinti teigiamiau, o kam- puotas formas ir kontūrus vertinti neigiamiau (Aronoffo ir kt., 1992; Bar, Neta, 2006; Carbon, 2010; Leder ir kt., 2011; Silvia, Barona, 2009; Zebrowitz, 1997). Kadangi minėtuose tyrimuose visos figūros buvo achromatinių spalvų, šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar skiriasi chro- matinių ir achromatinių spalvų figūrų ir emocijų sąsajos.

Pavienių vaizdo elementų tyrimai yra reikš- mingi, nes jie padeda suprasti pavienių vaizdo elementų ypatumus ir įvertinti kiekvieno jų sąsajas su emocijomis, dėmesiu ar atmintimi, prognozuoti galimas reakcijas ir t.t. Tačiau vie- no izoliuoto vaizdo elemento (pvz., formos) ty- rimas negali atskleisti to, ką galėtų vaizdo ele- mentų (pvz., spalvos ir formos) sąveikos tyri- mas (Sirtautienė, Sirtautas, 2006), kuris padėtų pasirinkti efektyviausius vaizdo elementų de- rinius, padėsiančius siekti norimų tikslų, pvz., „įtikinti“ vartotoją pirkti, sukurti norimą pro- dukto ar įmonės įvaizdį ir pan. Vis dėlto, Lietu- voje yra atlikta vos keletas tyrimų, nagrinė- jančių vaizdo elementų ir emocijų reakcijų są- sajas (Lapė, Masiliūnaitė, 2001; Sirtautienė, Sir- tautas, 2006).

Atliekant spalvų ir emocijų sąsajų tyrimus, spalva paprastai būna vaizduojama kvadrato ar

stačiakampio formos figūros rėmuose (Kaya, Epps, 2004; Ou ir kt., 2004a; Terwogt, Hoeksma, 1995; Valdez, Mehrabian, 1994). Tuomet kyla klausimas, kaip būtų reaguojama į spalvą, jei ji būtų pateikta ne tik kvadrato, bet ir kitokių figūrų rėmuose: apskritimo ar trikampio. Todėl pagrindinis šio *darbo tikslas* ir yra išsiaiškinti spalvos ir formos sąveikos ypatu- mus, sąlygojančius skirtingas emocijų dimensijų vertinimus. Dėl šios priežasties bus remiamasi standartizuota spalvų sistema, tiriamųjų atsakymai į spalvą nebus varžomi ribotu emocijų skaičiumi, o spalvos ir formos sąveiką sieksime atskleisti skirtingas spalvas pateikdami skirtingų geometrinį figūrų rėmuose.

Uždaviniai: išsiaiškinti spalvos tono įtaką emocijų dimensijų – valentingumo, sužadavimo ir dominavimo – vertinimui, bei išsiaiškinti fi- gūros apvalumo / kampuotumo įtaką emocijų dimensijų – valentingumo, sužadavimo ir domi- navimo – vertinimui.

Hipotezės:

1. trumpų bangų spalvų figūros (mėlynos, žalios, violetinės) sukels malonesnes emocijas nei ilgų bangų spalvų (raudonos) ir achro- matinių spalvų (baltos, pilkos, juodos) figūros;
2. apvalių formų figūros bus įvertintos kaip malonesnės nei aštrių formų figūros;
3. chromatinių spalvų figūros (raudonos, ža- lios, mėlynos, violetinės) bus labiau sužadinan- čios nei achromatinių spalvų figūros;
4. aštrių formų figūros bus įvertintos kaip la- biau sužadinančios nei apvalių formų figūros;
5. raudonos spalvos figūros bus įvertintos kaip labiausiai kontroliuojančios;
6. aštrių formų figūros bus įvertintos kaip la- biau kontroliuojančios nei apvalių formų figū- ros.

Metodika

Buvo atliktas eksperimentas, kuriame daly- vavo 41 studentas, nuo 18 iki 26 metų amžiaus (amžiaus vidurkis 21,27 m., standartinis nuo- krypis – 1,718), iš jų 32 moterys ir 9 vyrai. Tyri- mui naudota psichologiniams eksperimentams atlikti skirta PsychoPy programa (1.75.01 ver- sija). Tiriamiesiems buvo pateikti 42 vaizdiniai stimuli. Šie stimuli buvo sudaryti Adobe Pho- toshop CS3 programa iš septynių skirtingų CIELAB spalvų sistemos spalvų (chromatinių: raudonos, žalios, mėlynos ir violetinės; achro-

matinių: baltos, pilkos, juodos) ir šešių geometrinų figūrų (apskritimo, lygiakraščio trikampio ir kvadrato; buvo sukurta kiekvienos figūros apvali ir aštri versija). Kadangi kintamuoju pasirinktas spalvos tonas, chromatinių ir pilkos spalvos figūrų šviesio ir chromatinių figūrų sodrio reikšmės buvo vienodos. Siekiant tikslumo, visos figūros buvo vienodo aukščio (15 cm). Figūros buvo pateiktos pilkos spalvos fone 13,3 colių skersmens monitoriuje.

Tiriamieji kiekvieną iš stimulų stebėjo šešias sekundes, po kurių kiekvieną matytą vaizdą turėjo įvertinti trijose semantinio diferencialo skalėse (nuo 1 iki 7) atitinkančiose emocijų dimensijose: valentingumą, sužadimą ir dominavimą. Buvo prašoma įvertinti, kokias emocijas tiriamajam sukelia pateiktas vaizdas: kiek kilusi emocija maloni-nemaloni, silpna-stipri, kontroliuojanti-kontroliuojama. Skalės buvo pateiktos kompiuterio monitoriuje: viena po kita, tiriamieji turėjo pasirinkti ir kompiuterio pelytės pagalba užfiksuoti skaičių, atitinkantį jaučiamą emociją.

Rezultatai ir jų aptarimas

Skirtumams tarp vidurkių nustatyti buvo taikytas Post Hoc testas (Bonferroni kriterijus). Tyrimo rezultatai parodė, kad tiek spalvos tonas, tiek forma turi įtakos vaizdo malonumo-nemalonumo vertinimui. Apvalių formų figūros buvo įvertintos kaip malonesnės nei to pačio spalvos tono aštrių formų figūros ($p \leq 0,05$). Tai patvirtina, kad žmonės apvalias (*curved*) linijas, formas ir objektus mėgsta labiau nei kamputas (*angled*), t.y., ar apvalesnių formų objektai vertinami palankiau nei griežtų, kamputų formų (Aronoffo ir kt., 1992; Carbon, 2010; Leder ir kt., 2011; Silvia, Barona, 2009). Taip pat buvo reikšmingi spalvos tonų skirtumai. Kaip ir buvo tikėtasi, achromatinių ir raudonos spalvos figūros buvo įvertintos kaip mažiau malonios nei trumpų bangų chromatinės spalvos (mėlyna, žalia, violetinė) ($p \leq 0,05$). Šie rezultatai patvirtina, kad spalvoti vaizdai sulaukia daugiau teigiamų emocijų nei tokie pat baltos, pilkos ir juodos spalvos vaizdai (Kaya, Epps, 2004). Mėlyna spalva buvo įvertinta kaip labiausiai maloni ($p \leq 0,05$), tačiau reikšmingai nesiskyrė nuo žalio spalvos tono figūrų, kurios buvo antros pagal sulauktas teigiamas emocijas. Šie rezultatai sutampa su kitų tyrimų, kai mėlyna

spalva buvo įvertinta teigiamiausiai (Ou ir kt., 2004b; Terwogt, Hoeksma, 1995; Valdez, Mehrabian, 1994).

Vertinant figūrų sukeltą emocijų intensyvumą nustatyta, kad figūros apvalumas / kampuotumas įtakos sužadimui neturėjo ($p > 0,05$). Nors tikėtasi, kad aštrių formų figūros bus labiau sužadinančios, kadangi, manoma, sukelia grėsmės jausmą (Bar, Neta, 2006; Larson ir kt., 2007), tiriamoje imtyje tokių dėsningumų nerasta. Vis dėlto įtakos sužadimui turėjo spalvos tonas. Nustatyta, kad labiausiai sužadinančios buvo raudonos spalvos figūros ($p \leq 0,05$), tačiau reikšmingai nesiskyrė nuo mėlyno spalvos tono figūrų, kurios buvo antros pagal sukeltą emocijų intensyvumą. Po jų sekė žalios, violetinės, juodos, baltos ir pilkos spalvos figūros. Tai patvirtina ankstesnių tyrimų rezultatus, kad chromatiniai vaizdai yra labiau įdominantys (Detenber ir kt., 2000).

Dominavimo dimensijos ir stimulų formų vidurkių palyginimo rezultatai parodė, kad apvalių figūrų sukeltos emocijos įvertintos kaip labiau kontroliuojamos ($p \leq 0,05$). Taip pat yra reikšmingų rezultatų, susijusių su spalvos tonu: labiausiai kontroliuojamos buvo apvalių mėlynos ($p \leq 0,05$), žalios ($p \leq 0,05$) spalvos figūrų, o labiausiai kontroliuojančiomis įvardytos raudonos ($p \leq 0,05$) ir juodos ($p \leq 0,05$) spalvos figūrų sukeltos emocijos. Apvalios mėlynos ir žalios spalvos figūros buvo įvertintos kaip maloniausios ir tuo pačiu labiausiai kontroliuojamos. Tai gali rodyti, kad tiriamieji iš dalies painioja malonumo ir dominavimo dimensijas.

Išvados

1. Trumpų bangų spalvų (mėlynos, žalios, violetinės) ir apvalių formų figūrų sukeltos emocijos buvo įvertintos kaip labiau malonios, nei ilgų bangų (raudonos) ir achromatinių spalvų aštrių formų figūrų.

2. Chromatinių spalvų figūrų sukeltos emocijos buvo įvertintos kaip labiau sužadinančios nei achromatinių spalvų. Figūros apvalumas / kampuotumas įtakos sužadimui neturėjo.

3. Apvalių formų figūrų sukeltos emocijos buvo įvertintos kaip labiau kontroliuojamos, nei aštrių formų figūrų. Raudonos ir juodos spalvos figūros sukėlė mažiausiai kontroliuojamus jausmus.

Literatūra

- Anders S., Lotze M., Erb M., Grodd W., Birbaumer N. (2004). Brain Activity Underlying Emotional Valence and Arousal: A Response-Related fMRI Study. *Human Brain Mapping*, 23, 200-209.
- Ares G., Deliza R. (2010). Studying the influence of package shape and colour on consumer expectations of milk desserts using word associations and conjoint analysis. *Food Quality and Preference*, 21, 930-937.
- Aronoff J., Woike B. A., Hyman L. M. (1992). Which are the Stimuli in Facial Displays of Anger and Happiness? Configurational Bases of Emotion Recognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1050-1066.
- Bar M., Neta M. (2006). Human Preference for Curved Visual Objects. *Psychological Science*, 17(8), 645-648.
- Carbon C. C. (2010). The cycle of preference: long-term dynamics of aesthetic appreciation. *Acta Psychologica*, 134(2), 233-244.
- Detenber B. H., Simons R. F., Reiss J. E. (2000). The Emotional Significance of Color in Television Presentations. *Media Psychology*, 2(4), 331-355.
- Elliot A. J., Maier M. A., Moller A. C., Friedman R., Meinhardt J. (2007). Color and Psychological Functioning: The Effect of Red on Performance Attainment. *Journal of Experimental Psychology: General*, 136(1), 154-168.
- Feldman Barrett L. (1998). Discrete Emotions or Dimensions? The Role of Valence Focus and Arousal Focus. *Cognition and Emotion*, 12(4), 579-599.
- Gorn G. J., Chattopadhyay A., Yi T., Dahl D.W. (1997). Effects of Color as an Executional Cue in advertising: They're in the Shade. *Management Science*, 43(10), 1387-1400.
- Hemphill M. A. (1996). Note on Adults' Color-Emotion Associations. *The Journal of Genetic Psychology*, 157(3), 275-280.
- Jacobsen T., Höfel L. (2002). Aesthetic judgments of novel graphic patterns: analyses of individual judgments. *Perceptual and Motor Skills*, 95(3), 755-766.
- Kaya N., Epps H. H. (2004). Relationship Between Color and Emotion: A Study of College Students. *College Student Journal*, 38, 396-405.
- Kuzinas A., Čėsniėnė I. (2010). Vaizdo pateikimo būdo ir žiūrovo emocijų sąveika: mokslinių tyrimų rezultatų analizė. *Socialinis darbas*, 9(1), 150 – 157.
- Lakens D., Semin G. R., Foroni F. (2012). But for the Bad, There Would Not Be Good: Grounding Valence in Brightness Through Structural Similarity. *Journal of Experimental Psychology: General*, 141, 584-594.
- Lapė J., Masiliūnaitė L. (2001). Spalvos įtaka reklamos poveikiui. *Psichologija*, 23, 79-87.
- Larson C. L., Aronoff J., Stearns J. J. (2007). The Shape of Threat: Simple Geometric Forms Evoke Rapid and Sustained Capture of Attention. *Emotion*, 7(3), 526-534.
- Lau C., Schloss K. B., Eagleman D. M., Palmer S. E. (2011). Color-Grapheme Associations in Non-Synesthetes: Evidence of Emotional Mediation. *Journal of Vision*, 11(11), 394.
- Leder H., Tinio P. P. L., Bar M. (2011). Emotional valence modulates the preference for curved objects. *Perception*, 40, 649-655.
- Leichsenring F. (2004). The Influence of Color on Emotions in the Holtzman Inkblot Technique. *European Journal of Psychological Assessment*, 20(2), 116-123.
- Mehrabian A. (1996). Pleasure-Arousal-Dominance: A General Framework for Describing and Measuring Individual Differences in Temperament. *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social*, 14(4), 261-292.
- Ngo M. K., Piqueras-Fiszman B., Spence C. (2012). On the colour and shape of still and sparkling water: Insights from online and laboratory-based testing. *Food Quality and Preference*, 24, 260-268.
- Ou L. C., Luo M. R., Woodcock A., Wright A. (2004a). A Study of Colour Emotion and Colour Preference. Part I: Colour Emotions for Single Colours. *Color Research and Application*, 29(3), 232-240.
- Ou L. C., Luo M. R., Woodcock A., Wright A. (2004b). A Study of Colour Emotion and Colour Preference. Part III: Colour Preference Modeling. *Color Research and Application*, 29(5), 381-389.
- Pérez-Espinosa H., Reyes-García C.A., Villaseñor-Pineda L. (2012). Acoustic feature selection and classification of emotions in speech using a 3D continuous emotion model. *Biomedical Signal Processing and Control*, 7, 79-87.
- Silvera D. H., Josephs R. A., Giesler R. B. (2002). Bigger is Better: The Influence of Physical Size on Aesthetic Preference Judgments. *Journal of Behavioral Decision Making*, 15, 189-202.
- Silvia P. J., Barona C. M. (2009). Do People Prefer Curved Objects? Angularity, Expertise, and Aesthetic Preference. *Empirical Studies of the Arts*, 27, 24-42.
- Sirtautienė D., Sirtautas V. V. (2006). Televizijos reklamos elementai ir auditorija: santykio bruožai.

Informacijos mokslai, 36, 95-108.

Suk H. J. (2006). Color and Emotion – A Study on the Affective Judgment Across Media and in Relation to Visual Stimuli. [žiūrėta 2013 sausio 7 d.]. Prieiga internetu: http://ub-madoc.bib.uni-mannheim.de/1336/1/version_11_0.pdf

Suk H. J., Irtel H. (2008). Emotional Response to Color Across Media. COLOR Research and Application., 35(1), 64 - 77.

Terwogt M. M., Hoeksma J. B. (1994). Colors and Emotions: Preferences and Combinations. The Journal of General Psychology, 122(1), 5-17.

Tinio P. P. T., Leder H. (2009). Just How Stable are Aesthetic Features? Symmetry, Complexity and the Jaws of Massive Familiarization. Acta Psychologica, 130, 241-250.

Valdez P., Mehrabian A. (1994). Effects of Color on Emotions. Journal of Experimental Psychology: General, 123(4), 394-409.

Velasquez J. D. (1997). Modelling Emotions and

Other Motivations in Synthetic Agents. Proceedings of the fourteenth national conference on artificial intelligence and ninth conference on Innovative applications of artificial intelligence, 10-15.

Wang R. W. Y., Chou M. C. (2010). The Comprehension Modes of Visual Elements: People Know About the Contents by Product Packaging. International Journal of Bussiness Research and Management, 1(1), 1-13.

Watson D. G., Blagrove E., Evans C., Moore L. (2011). Negative Triangles: Simple Geometric Shapes Convey Emotional Valence. Emotion, 12, 18-22.

Zebrowitz L. A. (1997). Reading faces: Window to the soul? Boulder, CO: Westview Press.

Zentner M. R. (2011). Preferences for colours and colour – emotion combinations in early childhood. Developmental Science, 4(4), 389-398.

THE INFLUENCE OF COLOR AND SHAPE INTERACTION ON VIEWERS' EMOTIONS

Lina Tiesytė, Arvydas Kuzinas
Mykolas Romeris University
lina.tiesyte@gmail.com

The purpose of this study was to determine features of color and shape interaction leading to different evaluation of emotion dimensions. The sample comprised 41 subjects, including 32 women and 9 men. The research was based on PsychoPy program, which allowed to represent 42 different color-shape stimuli, and the evaluation scales corresponding to the dimensions of emotion: valence, arousal and dominance. Results showed that both shape and color hue affect scores of emotion dimensions. Emotions evoked by round shapes were evaluated as more pleasant and more controlled than emotions evoked by angular shapes. Such patterns were not observed in arousal dimension. Short-wavelength color (green, blue, purple) shapes were most pleasant. Most arousing color was red, followed by other chromatic colors. Achromatic color shapes were evaluated as inducing most unpleasant and least arousing emotions. Blue and green colors were assessed as causing most pleasant and most controlled emotions, while red and black color shapes caused most controlling emotions.

SVEIKATOS SPECIALISTŲ IR NE SPECIALISTŲ NUOSTATOS NUSIŽUDŽIUSIŲJŲ ARTIMŲJŲ ATŽVILGIU

Odeta Geleželytė, dr. Danutė Gailienė
Vilniaus universitetas
odeta.gelezelyte@gmail.com

Neigiamos nuostatos nusižudžiusiųjų artimųjų atžvilgiu gali apsunkinti jų gedulo procesą bei lemti reikalingos pagalbos neprieinamumą. Šiame nuostatų nusižudžiusiųjų artimųjų atžvilgiu tyrime dalyvavo 61 sveikatos specialistas ir 45 ne sveikatos specialistai. Dalyviams buvo pateikta savižudybės šeimoje situacija ir autorių sudarytas klausimų rinkinys, kuriuo buvo siekiama išsiaiškinti respondentų nusižudžiusiųjų artimųjų situacijos sampratą bei nuostatas pagalbos nusižudžiusiųjų artimiesiems atžvilgiu. Rezultatai buvo apdorojami kokybinių duomenų turinio analizės būdu (Bernard, Ryan, 2010) bei naudojantis statistinės analizės priemonėmis. Apibendrinant, tiek sveikatos specialistai, tiek ne specialistai nusižudžiusiųjų artimųjų situaciją (artimųjų išgyvenimų, pokyčių šeimoje bei darbe, tolimesnių šeimos narių reakcijų, visuomenės nuostatų savižudybių atžvilgiu aspektais) vertina kaip sudėtingą. Neigiamų nuostatų artimųjų atžvilgiu išraiška minimali bei tiek sveikatos specialistai, tiek ne specialistai reiškė teigiamą nuostatą socialinio tinklo narių ir profesionalų pagalbos nusižudžiusiųjų artimiesiems atžvilgiu. Vis dėlto, tam tikri aspektai (kaltės motyvo pasikartojimas, santykių šeimoje, kaip savižudybės priežasties, įvardijimas) gali būti vertinami kaip neigiamos nuostatos nusižudžiusiųjų artimųjų atžvilgiu apraiškos.

Jau daugelį metų Lietuvoje egzistuoja didelio savižudybių skaičiaus problema. Savižudybė ne tik nesinašė žmogaus gyvybę, bet ir palieka gendinčius artimuosius, kuriems tai gali tapti trauminio įvykiu, lemiančiu fiziologinius, psichinius bei socialinius sunkumus. Tyrėjai daugiau ar mažiau sutaria dėl nusižudžiusiųjų artimųjų išgyvenamos psichologinės būsenos ir reakcijų po netekties, kurios gali apimti šoką, siaubą, neigimą, kaltę, pyktį, gėdą, prarastą pasitikėjimą pamatinėmis vertybėmis, kitų savižudybių šeimoje baimę, mintis apie savo savižudybę, po-trauminį streso sindromą (Clark, Goldney, 1995; Dyregrov, 2003; Anneberg, 2006; Polukordienė, 2008). Kokybinių duomenų analizės rodo, jog tarp nusižudžiusiųjų artimųjų dažnesnės tam tikros specifinės reakcijos: klausimai, kodėl taip atsitiko, padidėjęs kaltės, kaltinimo, atsakomybės, atstūmimo jausmas ir kitos (Clark, Goldney, 1995; Clark, 2001; Jordan, 2001; Dyregrov, 2003). Po artimojo savižudybės svarbi tiek socialinio tinklo narių, tiek profesionalų teikiama pagalba ir parama, nes šios skirtingos pagalbų rūšys padeda tenkinti skirtingus paliktųjų poreikius, susiduriant su minėtais sunkumais (Hall, Epp, 2001; Dyregrov, 2003; Wilson, Marshall; 2010).

Nuostatos³ turi įtakos mūsų elgsenai, emocijoms, suvokimui, mąstymui. Daugelį metų skirtingose kultūrose vyravo ar kai kuriose vis dar vyrauja ypač neigiamas požiūris į nusižudžiusiųjų artimuosius (Dyregrov, 2002; Cvinar, 2005; Anneberg, 2006). Deja, artimiesiems tenka susidurti ir su stigmatizacijos⁴ fenomenu. A. McIntosh ir A. Kelly (1992) tyrime net 87 % tirtų nusižudžiusiųjų artimųjų jautėsi tam tikru lygiu stigmatizuojami (iš jų 23 % jautėsi labai stigmatizuojami). Teigiama, jog išgyvenama stigma ir gedulo sunkumas bei psichologinė kančia yra susiję (Polukordienė, 2008; Povilaitienė, 2011). Tyrimai rodo, jog neigiamos nuostatos gali dar labiau padidinti artimųjų kaltės jausmą bei pabloginti savijautą (Minamizono, ir kt., 2008). Stigma turi įtakos ir pagalbos prieinamumui ir tam, ar patys artimieji bandys jos siekti (Clark, 2001; Dyregrov, 2011). S. Clark (2004) teigia, jog vienas svarbiausių dalykų sa-

³ **Nuostata** – tai asmenybės ar grupės subjektyvi pozicija socialinių reiškinių ir objektų atžvilgiu (Suslavičius, 2006).

⁴ **Stigmatizacija** – neigiamas elgesio ar charakterio priskyrimas žmogui, turinčiam tam tikrą stigmą – fenomeną, kai žmogus pasižymi koku nors fiziniu, psichologiniu ar socialiniu deviantiško požymiu, ir tas požymis ryškiai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėjusių normų (Suslavičius, 2006).

vižudybių postvencijoje⁵ yra profesionalų pagalba ir jų nuostatos nusižudžiusių artimųjų atžvilgiu. Literatūroje svarstomas ir nuostatų keitimio aspektas: žinios ir patirtis gali lemti nuostatų pokyčius, suvokimą ar interpretaciją (Suslavičius, 2006; Brunero, Smith, 2008). Deja, tarp nusižudžiusių artimųjų situacijos tyrimų nuostatas šios paliktųjų grupės atžvilgiu analizuojančių studijų randama vos keletas. Daugiau dėmesio skirta pačių artimųjų išgyvenimų analizei. Kadangi vienas iš asmens elgesį prognozuojančių aspektų yra jo nuostatos objekto ar reiškinio atžvilgiu, vyraujančią požiūrį į nusižudžiusių artimuosius tirti svarbu. Nuostatos šios grupės atžvilgiu gali turėti įtakos tam, kaip bus elgiamasi su gedinčiaisiais po artimojo savižudybės ar kokia pagalba jiems bus teikiama: ar su jais bus komunikuojama, ar jų bus vengiama ir jie bus ignoruojami. Tokie tyrimai reikalingi ir gedinčiųjų situacijai visuomenėje suprasti, ir atsakymui į klausimą, kas stabdo aktyvią postvencijos priemonių strategiją šalyje.

Tyrimo tikslas. Šiuo tyrimu buvo siekiama aprašyti bei palyginti sveikatos specialistų ir ne specialistų nuostatas nusižudžiusių artimųjų atžvilgiu.

Tyrimo metodika

Tyrimė dalyvavo esami ir būsiami sveikatos specialistai (61, iš jų 15 vyrų, 46 moterys): medikai, bendrosios praktikos slaugytojai, psichologai, ir atitinkamos ne sveikatos specialistų grupės (45; iš jų 8 vyrai, 37 moterys): sociologai, kultūros istorikai ir antropologai, ekonomistai, žurnalistai, mokytojai. Sveikatos specialistų amžiaus vidurkis lygus 29 m., o ne specialistų – 34,6 m. Dalyvių buvo prašoma užpildyti anketą, kurios pradžioje buvo pateikiamas trumpas situacijos aprašymas: apibūdinama šeima, kurioje nusižudė nepilnametė mergina. Pagal šią situaciją respondentų buvo prašoma atsakyti į klausimų rinkinį (autorių sudaryta remiantis problemine literatūros analize), kurį sudarė 3 uždari ir 13 atvirų klausimų. Socialiai pageidautinų atsakymų pasireiškimą buvo bandoma sumažinti naudojant klausimus, kai tiriamasis turi pasirinkti ar parašyti tikėtiniausią įvykio ar

reiškinio variantą arba įvertinti, kaip kiti asmenys reaguotų į įvykį. Klausimyną sudarė dvi klausimų grupės: pirmoji susijusi su artimųjų situacijos vertinimu (8 klausimai), o antroji – su profesionalų ir socialinio tinklo narių pagalba artimiesiems (8 klausimai). Pirmasis blokas buvo pateiktas siekiant išsiaiškinti, kaip respondentai supranta nusižudžiusių artimųjų situaciją, kokios artimųjų ar požiūrio į juos problemos išryškėja atsakymuose, kokia atskleidžiama nuostata nusižudžiusių artimųjų atžvilgiu. Respondentų buvo prašoma atsakyti į klausimus apie tikėtiniausius artimųjų išgyvenimus, pokyčius šeimoje ir darbe, aplinkinių reakcijas po netekties, pateikti numanomą visuomenės požiūrį į savižudybes, savo požiūrį į pokalbius savižudybės tema šeimoje ir už jos ribų, nurodyti tikėtiniausius įvykio priežastis. Antrąją klausimų grupę buvo siekiama išsiaiškinti, kaip tiriamieji supranta realią situaciją suteikiant pagalbą nusižudžiusių artimiesiems, koks būtų jų, kaip socialinio tinklo narių, vaidmuo padedant artimajam, kokios yra sveikatos specialistų ir ne specialistų nuostatos profesionalios pagalbos nusižudžiusių paliktiesiems atžvilgiu, ar atsakymai atskleidžia neigiamą nuostatą artimųjų atžvilgiu. Gauti duomenys buvo apdorojami remiantis tiek kokybinių, tiek kiekybinių duomenų analizės būdais. Pirmiausia, atliktas visų atsakymų į klausimus rezultatų priskyrimas tam tikroms po literatūros analizės išskirtoms bei iškilusioms paties tyrimo metu teminėms grupėms (Bernard, Ryan, 2010). Visų teminių grupių pasireiškimas stebėtas sveikatos specialistų ir ne specialistų grupėse kartu ir atskirai. Per antrą rezultatų apdorojimo etapą atlikta statistinė gautų duomenų analizė: lyginamas skirtumų tarp imčių reikšmingumas, naudojama kintamuosius apibendrinančioji statistika (dažniai, procentinė išraiška).

Rezultatai

Apibendrinant pirmosios klausimų grupės (artimųjų situacijos samprata) rezultatus, aptinkame, jog respondentai linkę išskirti žymiai daugiau neigiamų pokyčių (kaltės jausmas, kaltinimas, bendravimo sunkumai ir kt.) nusižudžiusiojo šeimoje bei darbo aplinkoje nei teigiamų (rūpestis vienas kitu, palaikymas ir kt.). Svarstyti skatina atradimas, jog darbo aplinkoje atsirandantys sunkumai dažniausiai nurodomi kylantys dėl pačių artimųjų, o ne bendradarbių

⁵ *Postvencija* – veiksmas, skirti nusižudžiusių artimųjų būklės gerinimui bei jų pačių suicidiško elgesio prevencijai (Schneidman, 1972).

kaltės. Respondentų požiūriu, tolimesnių šeimos narių reakcijos į nusižudžiusių artimuosius būna tiek teigiamos (užuojauta, palaikymas ir kt.), tiek neigiamos (kaltinimas, kaltų ieškojimas, apkalbinėjimas ir kt.), o artimųjų pažįstami asmenys, pasak daugumos respondentų (60 %), į įvykį reaguoja užjaučiamai bei palaikančiai. Aprašdami visuomenės požiūrį į savižudybes, respondentai reiškė labai neigiamas nuostatas: savižudžiai smerkiami, savižudybė laikoma silpnumo ženklu ir pan. Duomenų apie Lietuvoje vyraujančias neigiamas nuostatas suicidiškų asmenų atžvilgiu gauta jau ne vienoje studijoje (Gailienė, 2005; Knizek ir kt., 2008; Skruibisir kt., 2010). Pastebima respondentų nurodoma neigiama visuomenės nuostata ir nusižudžiusių artimųjų atžvilgiu, atsakant į šį klausimą. Pristatant šios klausimų grupės rezultatus, svarbu paminėti, jog respondentai, minėdami savižudybės priežastis, dažniausiai rinkosi tarpasmeninius veiksnius: santykius šeimoje bei santykius su bendraamžiais. Kitoms alternatyvoms skirta santykinai labai mažai dėmesio. Esminių skirtumų tarp sveikatos specialistų ir ne specialistų nebuvo aptikta. Vis dėlto, sveikatos specialistų grupė linkusi pateikti labiau diferencijuotą požiūrį, nurodant daugiau alternatyvų įvairiais nusižudžiusių artimųjų situacijos aspektais (pavyzdžiui, pateikiama įvairesnių galimų savižudybės priežasčių variantų), nei ne sveikatos specialistai.

Kita klausimų grupė buvo susijusi su pagalba nusižudžiusių artimiesiems. Respondentų teigimu, nusižudžiusių artimieji gali gauti pagalbą iš socialinio tinklo narių (90 % atsakiusiųjų), ypač išskiriant psichologinės pagalbos siūlymą (60 %). Identifikuojant save, kaip nusižudžiusiojo artimojo socialinio tinklo narį, respondentai daugiausia siūlytų psichologinę pagalbą (70 %). Įdomu, jog profesionalios pagal-

bos siūlymo tema šiuo atveju pasireiškia statistškai reikšmingai dažniau (sveikatos specialistų grupėje $p = 0,001$, ne specialistų $p = 0,008$) nei kalbant apie kitus socialinio tinklo narius. Dauguma tiriamųjų mano, jog pagalba iš sveikatos specialistų buvo suteikta tuomet, jei artimieji kreipėsi patys (45 %). Svarbu, jog neigiamos respondentų nuostatos artimųjų atžvilgiu išraiška atsakymuose minimali, o dažniau priekaištaujama valstybės politikai ar sveikatos sistemai. Didžioji dauguma respondentų mano, jog nusižudžiusių artimiesiems reikalinga profesionalų pagalba (85 %). Iš jų dauguma teigia, jog ji turėtų būti siūlyta automatiškai (88 %), o ne laukiant, kol artimasis pats kreipis. Taip pat respondentų manymu, nusižudžiusių artimiesiems labiausiai reikalinga psichologo pagalba (80 %). Esminių skirtumų tarp sveikatos specialistų ir ne specialistų nepastebėta.

Išvados

Tyrimo dalyviai nusižudžiusių artimųjų situaciją (artimųjų išgyvenimų, pokyčių šeimoje bei darbe, tolimesnių šeimos narių reakcijų, visuomenės nuostatų savižudybių atžvilgiu aspektais) suvokia kaip sudėtingą. Dauguma respondentų – ir sveikatos specialistų, ir ne specialistų – išreiškė teigiamą nuostatą socialinio tinklo narių bei profesionalų pagalbos nusižudžiusių artimiesiems atžvilgiu. Nustatyti tam tikri galimi neigiamos nuostatos nusižudžiusių artimųjų atžvilgiu pasireiškimo atvejai (kaltės bei kaltinimo motyvo pasikartojimas, vertinant artimųjų situaciją; santykių šeimoje, kaip vienos iš tikėtinausių savižudybės priežasčių, išskyrimas). Šiame tyrime gauti rezultatai kelia klausimus apie realios bei pačių nusižudžiusių artimųjų suvokiamos stigmatizacijos atitikimą bei skatinant atlikti įvairių nuostatų nusižudžiusių artimųjų atžvilgiu aspektų gilesnę analizę.

Literatūra

Anneberg I. (2006). *Sielvartas po savižudybės: knyga tiems, kuriuos paliko*. Vilnius: Tyto alba.
Brunero S., Smith J., Bates E., Fairbrother G. (2008). Health Professionals' Attitudes Towards Suicide Prevention Initiatives. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 15, 588-594.
Clark S., Goldney R. (1995). Grief Reactions and Recovery in a Support Group for People Bereaved by Suicide. *The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 16 (1), 7-33.

Clark S. (2001). Bereavement after Suicide – How Far Have We Come and Where Do We Go From Here? *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 22 (3), 102-108.

Cvinar J. G. (2005). Do Suicide Survivors Suffer Social Stigma: A Review of the Literature. *Perspectives in Psychiatric Care*, 41 (1), 14-21.

Dyregrov K. (2002). Assistance from Local Authorities Versus Survivors' Needs for Support after Suicide. *Death Studies*, 26, 647-668.

Dyregrov K., Nordanger D., Dyregrov A. (2003). Predictors of Psychosocial Distress After Suicide SIDS and Accidents. *Death Studies*, 27, 143-165.

Dyregrov K. (2011). What do we Know about Needs for Help after Suicide in Different Parts of the World? A Phenomenological Perspective. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 32 (6), 310-318.

Gailienė D. (2005). Užburtime rate: Savižudybių paplitimas Lietuvoje po Nepriklausomybės atkūrimo Psichologija, 31.

Hall B., Epp H. (2001). Can Professionals and Nonprofessionals Work Together Following a Suicide. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 22 (2), 74-78.

Jordan J. (2001) Is Suicide Bereavement Different? A Reassessment of the Literature. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 31 (1), 91-102.

Knizek B. L., Hjelmeland H., Skruibis P., Fartacek R., Fekete S., Gailiene D., Osvath P., Renberg E. S., Rohrer R. R. (2008). County Council Politicians' Attitudes Toward Suicide and Suicide Prevention: A Qualitative Cross-Cultural Study. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 29 (3), 123-130.

McIntosh J., Kelly L. D. (1992). Survivors' Reactions: Suicide vs. Other Causes. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide*

Prevention, 13 (2), 82-93.

Minamizono S., Motohashi M., Yamaji Y., Kaneko Y. (2008). Attitudes Towards those Bereaved by a Suicide: a Population-Based Cross-Sectional Study in Rural Japan. *BMC Public Health*, 8.

Polukordienė O. K. (2008). Netekčių psichologija. Vilnius: UAB Panevėžio spaustuė.

Povilaitienė I. (2011) Relatives of the First Episode Psychosis Patients: The Relationship Between Appraisal of Illness Situation, Social Support, and Psychological Distress Over Time. Summary of Doctoral Dissertation. Vilnius: Vilnius University.

Russell B. H., Ryan G. W. (2010). *Analysing Qualitative Data: Systematic Approaches*. London: SAGE Publications.

Skruibis P., Gailienė D., Hjelmeland H., Fartacek R., Fekete S., Knizek B.L., Osvath P., Salander Renberg E., Rohrer R. (2010). Attitudes Towards Suicide Among Regional Politicians in Lithuania, Austria, Hungary, Norway and Sweden. *Suicidology Online*, 1, 79-87.

Suslavičius A. (2006) Socialinė psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams ir ne tik jiems. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Wilson A., Marshall A. (2010) The Support Needs and Experiences of Suicidally Bereaved Family and Friends. *Death Studies*, 34, 625-640.

HEALTH PROFESSIONALS AND NONPROFESSIONALS' ATTITUDES TOWARDS RELATIVES OF SUICIDES

Odeta Gelezelyte, dr. Danute Gailiene
Vilnius University
odeta.gelezelyte@gmail.com

Negative attitudes towards relatives of suicides may impede their mourning process and lead to unavailability of required help. 61 health professionals and 45 nonprofessionals participated in this study. A situation about suicide in the family and a set of questions, aiming to analyze understanding and attitudes towards help to the bereaved, were given to the participants. Results were analyzed by qualitative data content (Bernard, Ryan, 2010) and statistical analysis. In summary, the situation of the bereaved (experiences, changes in family and work, reactions of other family members, public attitudes towards suicide) was seen as complex. The expression of negative attitudes towards relatives of suicides was minimal and both, health professionals and non-professionals, expressed positive attitudes towards help to the bereaved. However, some aspects (repeated guilt motif, often naming family relationships as a cause of suicide) might be seen as manifestations of negative attitudes towards relatives of suicides.

GYDYMO NURODYMŲ LAIKYMOŠI SĄSAJOS SU PSICHOSOCIALINIAIS VEIKSNIAIS

*Olga Zamalijeva, Eglė Paulikaitė, dr. Roma Jusienė
Vilniaus universitetas
olga.zamalijeva@fsf.vu.lt, paulikaitegle@gmail.com*

Prastas gydymo nurodymų laikymasis yra pagrindinė nepakankamo lėtinųjų ligų kontrolės užtikrinimo priežastis ir tampa rimtu iššūkiu sveikatos priežiūros specialistams visame pasaulyje. Įvairių šaltinių duomenimis tik 50 proc. lėtinėmis ligomis sergančiųjų laikosi gydymo rekomendacijų. Nepaisant to, kad ši problema jau kurį laiką kelia mokslininkų susidomėjimą, tačiau iki šiol trūksta išsamaus, empiriniais duomenimis paremto teorinio pagrindo, kuris leistų paaiškinti šio reiškinio prigimtį. Tyrimo tikslas yra išsiaiškinti, kokie psichologiniai ir socialinės aplinkos veiksniai siejasi su hipertenzija sergančiųjų gydymo nurodymų laikymusi arba nesilaikymu. Tyrimo metu apklausti 37 hipertenzija sergantys asmenys, įvertintas tiriamiesiems būdingas su sveikata susijęs elgesys ir įvairūs psichosocialiniai veiksniai. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad hipertenzija sergančiųjų gydymo nurodymų laikymasis yra susijęs su sergančiojo amžiumi, įsitikinimais, susijusiais su liga ir gydymu, gyvenimo kokybe, gaunama artimųjų parama ir pasitenkinimu gydymą paskyrusio gydytojo paslaugomis.

Lėtinės ligos yra ilgai trunkantys arba nuolat pasikartojantys sveikatos sutrikimai. Visos lėtinės ligos reikalauja kompleksinio, ilgalaikio gydymo, sudaro apie 80-90 procentų visų neįgalumo atvejų (Kriščiūnas, 2008) ir tampa dažniausia mirties priežastimi. Mirtingumas nuo kraujotakos sistemos sutrikimų, remiantis Higienos instituto duomenimis, 2011 metais sudarė 56,3 proc. visų mirties atvejų šalyje (Mirties priežasčių registras, 2012), be to, daugiausia neįgalumo atvejų Lietuvoje pripažįstama dėl lėtinųjų širdies ir kraujagyslių ligų (Kriščiūnas, 2008). Būtent dėl šių priežasčių lėtinės ligos laikomos rimtu iššūkiu sveikatos priežiūros sistemai bei socialinei šalies ekonomikai. Siekiant sumažinti neigiamus lėtinųjų ligų padarinius tiek individo, tiek socioekonominiame lygmenyje, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas ligos kontrolės užtikrinimui. Visame pasaulyje farmacinės kompanijos skiria didžiules lėšas efektyvesnių vaistų kūrimui, tačiau efektyvus gydymas net teoriškai dar negarantuoją gero gydymo rezultato. Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) duomenimis, išsivysčiusiose šalyse tik 50 proc. pacientų, kenčiančių nuo lėtinųjų ligų, laikosi gydymo rekomendacijų, o besivystančiose šalyse šis rodiklis yra dar žemesnis (Sebatė, 2003). Daugelis tyrimų parodė, kad nepakankamas gydytojo paskirto gydymo vykdymo užtikrinimas lėtinųjų ligų atveju neišvengiamai veikia

gydymo ir reabilitacijos efektyvumą, turi reikšmingas pasekmes asmens sveikatai bei lemia ekonominius ir socialinius valstybės nuostolius (Choudhry ir kt., 2008). PSO (Sebatė, 2003) išskiria hipertenziją, kaip vieną iš prioritetinių lėtinųjų ligų gydymo nurodymų laikymosi kontekste. Be to, tęstiniai gydymo nurodymų laikymosi naudingumo tyrimai rodo, kad gydymo nurodymų laikymosi užtikrinimas gydančiam hipertenzija sergančiuosius reikšmingai sumažina koronarinės širdies ligos atsiradimo tikimybę (Perreault ir kt., 2010) ir yra veiksmingas širdies kraujagyslių ligų prevencijos būdas (Turner ir kt., 2009).

Gydymo nurodymų laikymosi problematika pradėta tyrinėti santykinai neseniai ir, nepaisant vis didėjančio tyrėjų susidomėjimo, tyrimai šioje srityje išlieka aktualūs. Viena iš priežasčių, kodėl gydymo nurodymų laikymosi tyrinėjimai bei jų skatinančių intervencijų kūrimas lėtai progresuoja, yra tai, kad trūksta išsamaus teorinio pagrindo, kuris leistų patikimai prognozuoti ir paaiškinti gydymo nurodymų nesilaikymą (Van Dulmen ir kt., 2007), trūksta visuotinai pripažinto gydymo nurodymų laikymosi įvertinimo „auksinio standarto“ (Vermeire ir kt., 2005). Be to, atliekami tyrimai dažniausiai apsiriboja tik vienu vaistų vartojimo aspektu, ignoruodami kitus būtinus gyvenimo pokyčius.

Šio tyrimo tikslas yra išsiaiškinti, kokie psi-

chologiniai ir socialinės aplinkos veiksniai siejasi su hipertenzija sergančiųjų gydymo nurodymų laikymusi.

Metodika

Tyrimo dalyvavo 37 hipertenzija sergantys asmenys. Iš jų 14 (37,8 %) vyrų ir 23 (62,2 %) moterys. Tiriamųjų amžius varijuoja nuo 33 iki 86 metų, amžiaus vidurkis – 53,3 metai.

Tyrimui atlikti buvo parengtas „Gyvenimo su lėtine liga klausimynas“, kuriuo surenkami tiriamųjų sociodemografiniai duomenys, informacija apie sveikatos būklę, paskirtą gydymą, įvertinami tiriamojo įsitikinimai, susiję su jo liga ir gydymu, pasitenkinimas gydymą paskyrusio gydytojo paslaugomis bei suvokiama artimųjų parama. Minėtu klausimynu taip pat vertinamas gydymo nurodymų laikymasis: tiriamojo prašoma įvertinti 39 teiginius, kurie leidžia nustatyti kaip jam būdingas elgesys, susijęs su vaistų vartojimu (pavyzdžiui, „Kuomet pasijuntu geriau, nutraukiu vaistų vartojimą“), sveikatos būsenos stebėjimu (pavyzdžiui, „Nuolatos stebiu savo būseną matuodama(s) kraujospūdį“), mityba (pavyzdžiui, „Vartoju liesus maisto produktus“) ir fizinio aktyvumo (pavyzdžiui, „Reguliariai sportuoju / atlieku fizinio aktyvumo pratimus“).

Tiriamųjų saviveiksmingumui įvertinti naudojama M. Jerusalem ir R. Schwarzer (1995) 10 teiginių Bendroji saviveiksmingumo skalė (*General Self-Efficacy Scale – GSE*).

Tyrimo taip pat naudojamas Požiūrio į gydymo nurodymų laikymąsi klausimynas (*Attitude Toward Treatment Adherence Questionnaire*, Prado-Aguilar ir kt., 2009), kurį sudaro 6 faktoriai, matuojantys įsitikinimus apie vaistų vartojimo ir savijautos ryšį, vaistų sukeltą žalą, galimas komplikacijas, vaistų vartojimo kliūtis bei reikalingą pagalbą, požiūrį į gydymo praeinamumo svarbą ir įsitikinimus prie gydytojo ir paciento sutarimo būtinumą.

Tiriamųjų gyvenimo kokybei įvertinti naudojamas 26 klausimų Pasaulio sveikatos organizacijos Gyvenimo kokybės klausimynas (*WHOQOL-BREF*), kuris vertina fizinės sveikatos, psichologinės savijautos, socialinių santykių, aplinkos ir materialinių išteklių sritį.

Sąsajoms tarp gydymo nurodymų laikymosi aspektų ir psichosocialinių veiksnių įvertinti apskaičiuotas Spearmano rho koreliacijos koeficientai.

Rezultatai ir aptarimas

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad tinkamesnis vaistų vartojimas siejamas su vyresniu amžiumi ($rs = 0,393$, $p < 0,05$), didesniu pasitenkinimu gydymą paskyrusio gydytojo paslaugomis ($rs = 0,443$, $p < 0,01$), ilgesne suvokiama ligos trukme ($rs = 0,518$, $p < 0,01$), teigiamesnėmis nuostatomis į gydymo veiksmingumą ($rs = 0,362$, $p < 0,05$) bei realistiškesniais įsitikinimais apie vaistų vartojimo ir fizinės sveikatos ryšį ($rs = 0,418$, $p < 0,05$). Taip pat geresniu vaistų vartojimu pasižymi asmenys, gaunantys didesnius įverčius gyvenimo kokybės klausimyno psichologinės gerovės skalėje ($rs = 0,367$, $p < 0,05$) ir teigiantys, kad gauna daugiau artimųjų paramos ($rs = 0,338$, $p < 0,05$). Mitybos rekomendacijų geriau laikosi asmenys, savo ligą suvokiantys kaip ilgiau trunkančią ($rs = 0,423$, $p < 0,05$), o su fizinio aktyvumu susijusių nurodymų geriau laikosi sergantieji, kurie gavo aukštesnius įverčius Gyvenimo kokybės klausimyno fizinės sveikatos skalėje ($rs = 0,473$, $p < 0,01$) ir subjektyviai savo sveikatos būseną įvertino kaip geresnę ($rs = 0,519$, $p < 0,01$). Tiriamieji, kuriems yra būdingi realistiškesni įsitikinimai apie vaistų vartojimo ir fizinės sveikatos ryšį ($rs = 0,373$, $p < 0,05$) geriau laikosi su sveikatos būsenos stebėjimu susijusių rekomendacijų. Būsenos stebėjimo rekomendacijų mažiau paiso tiriamieji, kurie sveikatos priežiūros paslaugų neprieinamumą vertina kaip svarbesnį trukdį laikantis gydymo nurodymų ($rs = 0,415$, $p < 0,05$). Apibendrinant šio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad hipertenzija sergantiesiems būdingas gydymo nurodymų laikymasis yra susijęs su sergančiojo amžiumi, įsitikinimais, gyvenimo kokybe, gaunama artimųjų parama ir pasitenkinimas gydymą paskyrusio gydytojo paslaugomis, tačiau šių veiksnių reikšmė skirtingiems gydymo nurodymų laikymosi aspektams yra nevienoda.

Gautus rezultatus patvirtina daugelis kitų tyrimų. Tyrimo rezultatai paantrina nuomonei, kad bendravimo su gydytoju ypatumai (Chatterjee, 2006), santykiai su gydytoju ir pasitenkinimas gaunamomis paslaugomis (Ruddy ir kt., 2009) yra svarbūs siekiant užtikrinti optimalų gydymo nurodymų laikymąsi. Neretai prastas gydymo nurodymų laikymasis yra paternalistinio požiūrio į pacientą, nepakankamo gydymo rekomendacijų ir jų naudingumo išaiškinimo rezultatas (Osterberg, Blaschke, 2005). Daugelyje tyrimų

taip pat nuosekliai teigiama, kad socialinė parama yra reikšmingas sergančiųjų sveikatos būseną ir su sveikata susijusį elgesį lemiantis veiksnys (Sebatė, 2003). Be to socialinė parama grįstos intervencijos neretai būna veiksmingos gerinant gydymo nurodymų laikymąsi (Shroeder ir kt., 2004). Tačiau iki šiol nėra aišku, kaip socialinė parama prisideda prie sergančiųjų sveikatos ir kokie veiksniai moderuoja arba tarpininkauja gydymo nurodymų laikymosi ir socialinės paramos ryšiui (Van Dulmen ir kt., 2007). Nagrinėjant gydymo nurodymų laikymosi ir gyvenimo kokybės ryšį svarbu paminėti, kad reikšmingos sąsajos nustatytos su subjektyviai vertinamos fizinės sveikatos ir psichologinės savijautos, o ne su aplinkos ir materialinių išteklių sritimi, apimančia finansinį gerbūvį. Nors tokie veiksniai kaip žemas socio-ekonominis statusas ir riboti finansiniai išteklių dažnai aptarinėjami panašaus pobūdžio tyrimuose (Sebatė, 2003), tyrėjai pripažįsta, kad nustatomas ryšys būna silpnas (Chatterjee, 2006), o sergančiojo emocinė būseną ir depresijos simptomai gali turėti prognostinę reikšmę gydymo nurodymų laikymuisi (Mackin, Areán, 2007). Nenuostabu ir tai, kad sergančiųjų įsitikinimai susiję su liga ir gydymu, kurie yra minimi visose su sveikata susijusį elgesį aiškinančiuose kognityviniuose modeliuose (Murno ir kt., 2007), buvo reikšmingai susiję su gydymo nurodymų laikymusi.

Remiantis socialine kognityvine teorija, įsitikinimai susiję su asmeniniu veiksmingumu turi įtakos elgesio pokyčiams ir lemia su sveikata

susijusį elgesį (Murno ir kt., 2007). Nors tyrimo metu reikšmingas ryšys tarp saviveiksmingumo ir gydymo nurodymų laikymosi nebuvo nustatytas, tai dar neleidžia teigti, kad saviveiksmingumas nėra svarbus gydymo nurodymų laikymosi veiksnys dėl mažo tiriamųjų skaičiaus ir metodologinių tyrimo ribotumų. Saviveiksmingumui įvertinti buvo naudojama Bendroji saviveiksmingumo skalė, kuri gali būti nepakankamai jautri tiems saviveiksmingumo aspektams, kurie gali būti svarbūs specifinei gydymo nurodymų laikymosi situacijai.

Nors maža tiriamųjų imtis ir koreliacinė duomenų analizė neleidžia daryti prielaidų apie galimą psichosocialinių veiksnų įtaką gydymo nurodymų laikymuisi, šio tyrimo metu gauti rezultatai gali būti naudingi planuojant tolimesnius tyrimus, siekiančius nustatyti gydymo nurodymų laikymąsi prognozuojančius veiksnus.

Išvados

1. Hipertenzija sergančiųjų vaistų vartojimas yra reikšmingai susijęs su amžiumi, socialine parama, pasitenkinimu gydymą paskyrusio gydytojo paslaugomis, psichologine savijauta ir su liga bei gydymu susijusiais įsitikinimais.

2. Reikšmingas ryšys egzistuoja tarp hipertenzija sergantiesiems būdingos mitybos, sveikatos būsenos stebėjimo ir įsitikinimų, susijusių su liga bei gydymu.

3. Hipertenzija sergančiųjų fizinis aktyvumas susijęs su subjektyviu fizinės sveikatos ir psichologinės savijautos vertinimu.

Literatūra

Chatterjee J. S. (2006). From Compliance to Concordance in diabetes. *Journal of medical ethics*, vol. 32, Nr. 9, p. 507-510.

Choudhry N. K., Setoguchi L., Levin R., Winkelmayr W. C., Shrank W. H. (2008). Trends in adherence to secondary prevention medications in elderly post-myocardial infarction patients. *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*, vol. 17, p. 1189-1196.

Kriščiūnas A. (2008). Reabilitacijos pagrindai. *Vitae Litera: Kaunas*, 232 p.

Mackin R. S., Areán P. A. (2007). Cognitive and psychiatric predictors of medical treatment adherence among older adults in primary care clinics. *International Journal Of Geriatric Psychiatry*, Vol. 22, p. 55-60.

Mirties priežasčių registras. Mirties priežastys 2011. (2012). Higienos institutas, Sveikatos informacijos centras. Vilnius, 194 p. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 12 d.]. Prieiga internetu:

http://sic.hi.lt/data/Mirties_priezastys_2011.pdf

Munro S., Lewin S., Swart T., Volmink J. (2007). A review of health behavior theories: how useful are these for developing interventions to promote long term medication adherence for TB and HIV/AIDS? *BMC Public Health*, 7:104, p. 1-16.

Osterberg L., Blaschke T. (2005). Adherence to medication. *The New England Journal of Medicine*, vol. 353, Nr. 5, p. 487-497.

Perreault S., Dragomir A., Roy L., White M., Blais L., Lalonde L., Bérard A. (2010). Adherence level of antihypertensive agents in coronary artery

disease. *British Journal of Clinical Pharmacology*, vol. 69, Nr. 1, p. 74–84.

Ruddy K., Mayer E., Partridge A. (2009). Patient Adherence and Persistence With Oral Anticancer Treatment. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*, Vol. 59, p. 56 – 66.

Schroeder K., Fahey T., Ebharim S. (2004). How Can We Improve Adherence to Blood Pressure Lowering medication: Systematic Review of Randomized Controlled Trials. *Archives of Internal Medicine*, vol. 164, p. 722-732.

Sebaté E. editor (2003). *Adherence to Long-Term Therapies: Evidence for action*. Geneva, Switzerland: World Health Organization 198 p.

Turner B. J., Hollenbeck C., Weiner M. G., Have

T. T., Roberts C. (2009). Barriers to adherence and hypertension control in a racially diverse representative sample of elderly primary care patients. *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*, vol. 18, p. 672 – 681.

Van Dulmen S., Sluijs E., Van Dijk L., De Ridder D., Heerdink R., Bensing J. (2007). Patient adherence to medical treatment: a review of reviews. *BMC Health Services Research*, vol. 7, Nr. 55.

Vermeire E. I. J. J., Wens J., Van Royen P., Biot Y., Hearnshaw H., Lindenmeyer A. (2005). Interventions for improving adherence to treatment recommendations in people with type 2 diabetes mellitus (Review). *Cochrane database of Systematic Reviews*, Issue 1. 47 p.

ASSOCIATIONS BETWEEN ADHERENCE TO TREATMENT REGIMEN AND PSYCHOSOCIAL FACTORS

Olga Zamalijeva, Eglė Paulikaitė, dr. Roma Jusienė
Vilnius University
olga.zamalijeva@fsf.vu.lt, paulikaitegle@gmail.com

Lack of adherence to treatment regimen is a major reason for poor control of chronic diseases and a serious challenge for healthcare providers worldwide. According to various sources, adherence among chronic disease patients averages only 50 %. Despite the fact that this problem has been an object of scientific research for some time, comprehensive and evidence-based theoretical foundations, allowing to explain this phenomenon, are still lacking. The aim of this study is to identify the psychosocial factors linked with adherence of hypertensive patients to treatment regimen. During the course of the study, data regarding health-related behavior of 37 hypertensive patients and relevant psychosocial factors were collected and analyzed. Results of the study show that adherence of hypertensive patients to treatment regimen is associated with patient's age, disease and treatment-related beliefs, quality of life, social support and satisfaction with the healthcare provider prescribing the treatment.

PSICHOLOGINĖS GEROVĖS IR PSICHOLOGINĖS TRAUMOS SĄSAJOS

Paulina Želviene, dr. Evaldas Kazlauskas, Aušra Naujokaitė
Vilniaus universitetas
p.zelviene@gmail.com

Pagrindinis tyrimo tikslas buvo įvertinti psichologinės gerovės ir psichologinės traumos sąsajas. Mes kėlėme prielaidą, kad psichologinė gerovė yra susijusi su per visą gyvenimą patirta traumine patirtimi ir potrauminio streso reakcijomis. Psichologinės gerovės įvertinimui buvo naudojamas trumpas psichologinės gerovės klausimynas (PG-T), trauminė patirtis buvo įvertinama trumpu traumos klausimynu (BTQ), o potrauminio streso reakcijos įvertintos įvykio poveikio skalės revizuota versija (IES-R). Tyrime dalyvavo 76 tiriamieji, kurių amžius nuo 19 iki 79 metų. Gauti rezultatai patvirtino ankstesnių tyrimų išvadas, kad trauminė patirtis ir patiriami potrauminio streso požymiai yra statistiškai reikšmingai susiję ($r = 0,37, p < 0,01$). Priešingai nei tikėtasi, psichologinė gerovė nebuvo susijusi su per gyvenimą patirta traumine patirtimi: asmenų, patyrusių trauminį įvykį, ir asmenų, kurie tokio įvykio nepatyrė, psichologinė gerovė statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($t = 0,5, p > 0,05$). Nenustatyta statistiškai reikšminga sąsaja tarp psichologinės gerovės ir patirtų trauminių įvykių kiekio ($r = -0,14, p > 0,05$). Priešingai keltai hipotezei, nebuvo rasta sąsajų tarp potrauminio streso ir psichologinės gerovės ($r = 0,12, p > 0,05$). Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, jog nepasitvirtino keltos hipotezės apie psichologinės gerovės ir psichologinės traumos sąsajas neklinikinėje imtyje. Galima kelti prielaidą, jog psichologinė gerovė labiau susijusi su psichosocialiniais veiksniais, negu su traumine patirtimi.

Psichologinės gerovės vertinimo problematika. Psichologinės gerovės tyrinėjimai yra svarbūs tiek mokslinėje srityje: aiškinant įvairių veiksmų sąsajas su psichologine gerove, tiek praktikoje: kuriant efektyvias prevencijos priemones. Tyrimais nustatyta, kad psichologinė gerovė yra susijusi su pajamomis, įsidarbinimu, fizine sveikata, gyvenimo sąlygomis, pasiekimais mokslo srityje, streso įveikos stiliais, socialinių vaidmenų skaičiumi, santykiais šeimoje, traumos patyrimu ir kitais veiksniais (Thoits, 1983; Brown, Ryan, 2003; Shields, 2005; Šarakauskienė, Bagdonas, 2011; Daraei, 2012).

Psichologinės gerovės įvertinimo instrumentų įvairovė apima tiek matavimus vienu teiginiu, tiek sudėtingas, plačios apimties skales, kuriomis psichologinė gerovė vertinama kaip daugiamatis konstruktas (Ryff, 1989; Bagdonas ir kt., 2012). Viena įtakingiausių šios srities mokslininkų C. D. Ryff (1989), remdamasi pačios sukurtu psichologinės gerovės teoriniu modeliu, išskyrė šešis psichologinės gerovės matmenis: autonomiją, aplinkos valdymą, asmeninį augimą, teigiamus santykius su kitais, gyvenimo tikslą, savęs priėmimą (Ryff, 1989; Ryff ir kt., 1995). Šešių faktorių psichologinės gerovės struktūra susilaukė pripažinimo, tačiau naujaisi

tyrimai parodė, kad C. D. Ryff sukurtas psichologinės gerovės įvertinimo instrumento struktūrinis validumas nėra pakankamas, nes psichologinės gerovės matmenys persidengia, yra hierarchiškai išsidėstę arba netgi yra netiksliai išskirti (Abbott ir kt., 2006; Springer ir kt., 2006; Burns ir kt., 2009). Atsižvelgdami į psichologinės gerovės vertinimo problematiką, šiame tyrime mes pasirinkome naudoti Lietuvos populiacijai sukurtu trumpu psichologinės gerovės instrumentu (Kazlauskas, Želviene, 2012), kuris parengtas remiantis C. D. Ryff teorinėmis išvargomis.

Psichologinė gerovė ir psichologinė trauma. Nors psichologinės gerovės tyrimų daugėja, psichologinės gerovės ir psichologinės traumos sąsajų tyrimų yra nedaug. Pavyzdžiui, yra studijų, kuriose analizuojama vidinės darnos (Antonovsky, 1996) ir potrauminio streso sąsajos (Kazlauskas, Gailienė, 2005), psichologinės gerovės ir socialinės paramos sąsajos (Kaniasty, 2012; Uruk, 2007). Pastaruoju metu vis plačiau tyrinėjamas traumos įprasminimas ir pozityvūs pokyčiai po traumų, kurie dažniausiai vadinami "potrauminiu augimu" (Kazlauskas ir kt., 2007), tačiau, nors potrauminio augimo teorinė samprata (Calhaun, Tedeschi, 2004) turi panašumų su psichologine gerove, tai yra specifiskai su

trauminiu patyrimu susijęs fenomenas, kuris nėra tapatus psichologinei gerovei.

Darbo tikslai, uždaviniai, hipotezės. Pagrindinis tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti sąsajas tarp trauminės patirties, patiriamo streso ir psichologinės gerovės. Siekiant įgyvendinti keliamus tikslus, buvo išsikelti šie uždaviniai: 1) įvertinti suaugusių asmenų trauminės patirtis ir patiriamą potrauminį stresą, 2) įvertinti tyrimo dalyvių psichologinę gerovę, 3) patikrinti sąsajas tarp trauminės patirties, potrauminio streso ir psichologinės gerovės. Remiantis darbo įvadinėje dalyje aptartais moksliniais tyrimais ir teorijomis keliamos hipotezės:

1. trauminė patirtis bus teigiamai susijusi su prastesne psichologine gerove,
2. prastesnė psichologinė gerovė bus susijusi su stipresniu potrauminiu stresu.

Metodika

Tyrimo⁶ dalyviai. Tyrime dalyvavo 76 tyrimo dalyviai nuo 19 iki 79 metų (53 moterys (69,7 proc.) ir 23 vyrai (30,3 proc.)). Amžiaus vidurkis 34,8 (SD = 15,7). 72,4 proc. tyrimo dalyvių buvo iš Vilniaus, kiti iš kitų Lietuvos miestų ir miestelių. Su aukštuoju išsilavinimu buvo 53 (69,7 proc.) tiriamieji. 34 tyrimo dalyviai (44,7 proc.) susituokę, 30 nesusituokę (39,5 proc.). Didžioji dalis tyrimo dalyvių savo finansinę padėtį vertino kaip gerą 37 (48,7 proc.). Dalyviai atrinkti patogiosios atrankos būdu.

Įvertinimo būdai. *Trumpas psichologinės gerovės klausimynas* (PG-T) (Kazlauskas ir kt., 2012). Klausimynas skirtas įvertinti asmens psichologinę gerovę, sudarytas remiantis C. D. Ryff ir B. H. Singer (2008) teorija. Klausimyną sudarė 18 teiginių, kuriuose buvo pateikta po tris teiginius šešioms faktoriams: autonomijai, aplinkos valdymui, asmeniniam augimui, teigiamiems santykiams su kitais, gyvenimo tikslui, savęs priėmimui. Tyrimo dalyviai įvertino 5 balų skalėje kiek jie asmeniškai sutinka arba nesutinka su kiekvienu iš teiginių skalėje nuo 1 („Visiškai nesutinku“) iki 5 („Visiškai sutinku“). PG-T metodikos bendrą įvertį sudaro visas subskales sudarančių teiginių įverčių suma. Klausimyno patikimumas įvertinant Cronbach alpha = 0,85.

Trumpas traumos klausimynas (BTQ) – lietuviška versija (Kazlauskas, 2012). Klausimynas skirtas išsiaiškinti asmens trauminę patirtį, ir nustatyti, su kokiais sukrečiančiais įvykiais jis susidūrė per savo gyvenimą. Šis klausimynas skirtas asmenims nuo 18 metų. BTQ autoriai P. Schnurr ir kolegos (1999) šį instrumentą sukūrė remdamiesi potrauminio streso sutrikimo trauminio įvykio apibrėžimu esančiu DSM-IV. Šalia kiekvieno patirto traumuojančio įvykio asmuo turi pažymėti ar: (1) galvojo, kad buvo grėsmė jo gyvybei arba apie tai, kad jis galėjo būti rimtai sužeistas, (2) ar jis buvo sužeistas. Klausimyną sudaro 10 potencialiai traumuojančių įvykių, tokių kaip: autoavarija, stichinės ir technologinės nelaimės, gyvybei pavojinga liga, užpuolimas ir kita. Klausimyno įvertinimas yra jį sudarančių teiginių teigiamų atsakymų suma. Metodiką, gavęs metodikos autorių sutikimą, į lietuvių kalbą išvertė E. Kazlauskas 2010 m. 2010-2012 m. metodika buvo adaptuojama Lietuvos populiacijoje (Kazlauskas, 2012).

Įvykio poveikio skalė – revizuota (IES-R) (Kazlauskas ir kt., 2006). Įvykio poveikio skalė – revizuota (IES-R) yra plačiai traumų psichologijos tyrimuose naudojama metodika, skirta potrauminio streso sutrikimo reakcijų intensyvumo įvertinimui (Weiss, Marmar, 1997). IES-R susideda iš trijų skalių: pasikartojančių traumuojančio įvykio išgyvenimų simptomų (invazijos) subskalės, vengimo subskalės, padidinto dirglumo subskalės. IES-R skalė buvo adaptuojama Lietuvoje 2005 metais (Kazlauskas ir kt., 2006). Metodikos Cronbach alpha = 0,93, subskalių Cronbach alpha = 0,82 – 0,88. IES-R lietuviškos versijos patikimumas buvo matuotas pakartotinai testuojant savaitės intervalu, ir koreliacijos tarp dviejų matavimų savaitės intervalu didelės ($r = 0,58 - 0,66, p < 0,01$) (Kazlauskas, 2006).

Tyrimo eiga. Visi klausimynai kartu su instrukcijomis buvo sudėti į bendrą tyrimo paketą, kurį taip pat papildė demografiniai duomenys bei sutikimo dalyvauti tyrime forma. Tiriamieji raštu patvirtino savo sutikimą dalyvauti tyrime ir galėjo bet kada atsakyti ir nutraukti tyrimą. Tyrimo paketo pildymo trukmė iki 20 min.

Rezultatai ir jų aptarimas

Trauminė patirtis ir potrauminis stresas. BTQ įverčiai tyrimo imtyje buvo nuo 0 iki 12, BTQ vidurkis = 2,8 (SD = 2,75). 75,6 proc. tyri-

⁶ Projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba (Sutarties nr. SIN-01/2012)

mo dalyvių pažymėjo bent vieną potencialiai traumuojantį įvykį. Šis rezultatas panašus į epidemiologinių tyrimų rezultatus, kuriuose nustatoma, kad per gyvenimą iki 80 proc. bendros populiacijos asmenų patiria traumuojančius įvykius (Kessler ir kt., 2005; Domanskaitė-Gota, 2009). Tarp tų asmenų, kurie patyrė traumuojančius įvykius, dažniausiai patirti užpuolimai (45,8 proc.), 44,6 proc. buvo liudininkais situacijų, kuriuose kas nors buvo rimtai sužeistas ar mirė; 33,9 proc. patyrė autoįvykių ar rimtų nelaimingų atsitikimų, 33,9 proc. patyrė fizinių bausmių vaikystėje, 35,6 proc. pateko į situacijas, kuriuose buvo rimtai sužeisti arba bijojo būti rimtai sužeisti, 15,3 proc. patyrė stichinių nelaimių (gaisrų, uraganų ar pan.). Labiausiai sukrečiantys įvykiai tyrimo dalyviams buvo: autoįvykiai ar kiti panašūs nelaimingi atsitikimai, užpuolimai, seksualinė prievarta, artimojo netektis smurtine mirtimi.

Potencialius traumuojančius įvykius patyrusių tyrimo dalyvių imtyje ($n = 57$) buvo įvertintas po-trauminio streso reakcijos (IES-R). IES-R metodikos įverčiai buvo nuo 0 iki 3,55, IES-R bendro įverčio vidurkis = 0,77 ($SD = 0,83$). IES-R vengimo subskalės vidutinis įvertinimas 0,74, invazijos – 0,82, dirglumo – 0,71.

Psichologinė gerovė. Psichologinės gerovės (PG-T) rezultatai tyrimo imtyje buvo nuo 35 iki 74, PG-T įverčių vidurkis = 59,1, ($SD = 6,7$).

Trauminės patirties, po-trauminio streso ir psichologinės gerovės sąsajos. Kaip ir patvirtina daugelis ankstesnių tyrimų (Kazlauskas, Gailienė, 2005), buvo nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys tarp trauminės patirties (BTQ) ir patiriamo po-trauminio streso (IES-R) požymių ($r = 0,37$, $p < 0,01$). Tačiau nepasitvirtino kelta hipotezė apie tai, kad trauminė patirtis siejasi su psichologine gerove. Nenustatyti statistiškai reikšmingi psichologinės gerovės skirtumai tarp tyrimo dalyvių, kurie per gyvenimą yra patyrę bent vieną trauminį įvykį (PG-T vidurkis = 58,9) ir tų, kurie tokios patirties neturi (PG-T vi-

durkis = 59,8) ($t = 0,5$, $p > 0,05$). Psichologinės gerovės skirtumų taip pat buvo nebuvo gauta tarp tų, kurie įvardijo bent vieną ypatingai sukrečusį įvykį, ir tų, kurie tokio įvykio neišskyrė ($t = 0,36$, $p > 0,05$). Taip pat nenustatytos statistiškai reikšmingos sąsajos tarp psichologinės gerovės ir per gyvenimą patirtų traumuojančių įvykių kiekio ($r = -0,14$, $p > 0,05$). Priešingai keltai prielaidai, nebuvo nustatytos sąsajos tarp po-trauminio streso ir psichologinės gerovės ($r = 0,12$, $p > 0,05$).

Tyrimo ribotumai. Atliktas tyrimas turėjo keltą ribotumą, kurie galėjo turėti įtakos rezultatams. Pirmasis tyrimo trūkumas susijęs su tyrimo dalyvių imtimi. Dauguma tiriamųjų turėjo aukštąjį išsimokslinimą, buvo Vilniaus gyventojai. Ateityje siekiant patikrinti darbe keliamas hipotezes reiktų siekti didesnio imties reprezentatyvumo. Kita vertus, imtis buvo įvairaus amžiaus, pavyko apklausti žmonių iš kitų miestų. Kitas tyrimo ribotumas susijęs su psichologinės gerovės vertinimu. Pasirinktas tyrimo instrumentas yra naujas ir nors psichometrinės savybės yra pakankamos, ateityje būtina patikrinti šio instrumento psichometrinės charakteristikas reprezentatyvesnėje imtyje.

Išvados

Apibendrinami gautus rezultatus galime teigti, kad nepasitvirtino keltos hipotezės apie trauminės patirties, patiriamo po-trauminio streso ir psichologinės gerovės sąsajas. Psichologinė gerovė, remiantis tyrimo rezultatais, nėra susijusi su per gyvenimą patirta traumine patirtimi ar traumuojančių įvykių kiekiu. Taip pat psichologinė gerovė nėra susijusi su po-trauminio streso reakcijomis. Galima kelti prielaidas apie tai, kad psichologinė gerovė labiau siejasi su psichosocialiniais veiksniais, tokiais kaip socialinė parama, šeima, sveikata, darbas, pasitikėjimas kitais ir kt., kurie turi didesnę vaidmenį psichologinei gerovei nei patirta trauminė patirtis.

Literatūra

Abbott R. A., Ploubidis G. B., Huppert F. A., Kuh D., Wadsworth M. E. J., Croudace T. J. (2006). Psychometric evaluation and predictive validity of Ryff's psychological well-being items in a UK birth cohort sample of women. *Health and Quality of Life Outcomes*, 4 (76).

American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington, DC: Author.

Antonovsky A. (1996). *The salutogenic model as a theory to guide health promotion*. *Health Promotion International*, 11, 11 - 18.

- Bagdonas A., Urbonavičiūtė I., Kairys A., Linauskaitė A., Girdzijauskienė S. (2012). Lietuviškoji psichologinės gerovės skalė: struktūros patieskos studentų imtyje. *Psichologija. Mokslo darbai*, 45, 22 - 39.
- Brown K. W., Ryan R. M. (2003). The benefits of being present: mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 84, 822 - 848.
- Burns R. A., Machin M. A. (2009). Investigating the Structural Validity of Ryff's Psychological Well-Being Scales across Two Samples. *Social Indicators Research*, 93, 359 - 375.
- Calhoun L. G., Tedeschi R. G. (2004). The foundations of posttraumatic growth: new considerations. *Psychological Inquiry*, 15, 93 - 102.
- Daraei M. (2012). Social Correlates of Psychological Well-Being Among Undergraduate Students in Mysore City. *Social Indicators Research*. [žiūrėta 2012m. spalio 2d.] Prieiga internetu: <http://www.springerlink.com/content/4813011448h51212/fulltext.pdf>
- Diener E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55, 34 - 43.
- Domanskaitė-Gota V., Elklit A., Christiansen D. M. (2009). Victimization and PTSD in a Lithuanian national youth probability sample. *Nordic psychology*, 61, 66-81.
- Kaniasty K. (2012). Predicting Social Psychological Well-being following Trauma: the role of postdisaster social support. *Psychological Trauma: theory, research, practice, and policy*, 4, 22-33.
- Kazlauskas E. (2006). Įvykio poveikio skalės – revizuotos (IES-R) lietuviškos versijos vadovas. Vilniaus universitetas.
- Kazlauskas E. (2012). Trumpo traumos klausimyno (BTQ) lietuviškos versijos vadovas. Vilniaus universitetas.
- Kazlauskas E., Gailienė D. (2005). Išgyvenusiųjų politinės represijas postrauminės simptomatikos ir trauminės patirties, demografinių, somatinių veiksnių bei vidinės darnos sąsajos. *Psichologija. Mokslo darbai*, 32, 46-59.
- Kazlauskas E., Gailienė D., Domanskaitė-Gota V., Trofimova J. (2006). Įvykio poveikio skalės – revizuotos (IES-R) lietuviškos versijos psichometrinės savybės. *Psichologija. Mokslo darbai*, 33, 22 - 30.
- Kazlauskas E., Gailienė D., Naujokaitė A., Pakalniškienė V., Povilaitis R., Vaskelienė I., Zbarauskaitė A., Želviene P. (2012). Psichologinės gerovės psichosocialiniai veiksniai psichotraumatologijos kontekste. *Mokslininkų grupės projekto metinė atskaita*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kazlauskas E., Šimėnaitė I., Gailienė D. (2007). Subjektyvaus trauminio patyrimo, postrauminio augimo ir postrauminio streso sutrikimo sąsajos. *Psichologija. Mokslo darbai*, 35, 7 - 18.
- Kessler R. C., Berglund P., Demler O., Jin R., Merikangas K. R., Walters E. E. (2005). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the national comorbidity survey replication. *Archives of general psychiatry*, 62, 593–602.
- Ryff C. D., Keyes C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology*, 69, 719–727.
- Ryff C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081.
- Šarakauskienė Ž., Bagdonas A. (2011). Vyresnių klasių mokinių psichologinės gerovės prognostiniai kintamieji. *Psichologija. Mokslo darbai*, 44, 7 - 20.
- Schnurr P., Vielhauer M., Weathers F., Findler M. (1999). The Brief Trauma Questionnaire. White River Junction. VT: National Center for PTSD.
- Shields M. A. (2005). Exploring the economic and social determinants of psychological well-being and perceived social support in England. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 168, 513 - 537.
- Springer K. W., Hauser R. M. (2006). An assessment of the construct validity of Ryff's Scales of Psychological Well-Being: Method, mode, and measurement effects. *Social Science Research*, 35, 1080 - 1102.
- Thoits P. A. (1983). Multiple Identities and Psychological Well-Being: A Reformulation and Test of the Social Isolation Hypothesis. *American Sociological Review*, 48, 174 - 187.
- Uruk A. C., Sayer T. V., Cogdal P. A. (2007). Examining the influence of family cohesion and adaptability on trauma symptoms and psychological well-being. *Journal of college students psychotherapy*, 22, 51 - 63.
- Weiss D. S. Marmar C. R. (1997). The impact of event scale – revised. Ed. By J. P. Wilsons , T. M. Keane. *Assessing psychological trauma and PTSD*. New York: Guilford Press, 399 - 411.

RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND PSYCHOLOGICAL TRAUMA

Paulina Želviene, dr. Evaldas Kazlauskas, Aušra Naujokaite
Vilnius University
p.zelviene@gmail.com

Main goal of present study was to assess relationship between psychological well-being and psychological trauma. We assumed, that psychological well-being is related with both trauma exposure and posttraumatic stress reactions. Psychological well-being was measured using Lithuanian Brief psychological well-being questionnaire (PG-T), life-time trauma exposure was measured using Brief trauma questionnaire (BTQ) and post-traumatic stress was measured using Impact of event scale – revised (IES-R). 76 participants aged from 19 to 79 years old participated in present study. The results confirmed previous findings that traumatic experiences and post-traumatic stress reactions are statistically significantly correlated ($r = 0.37, p < 0.01$). Contrary to our expectations, we found that psychological well-being was not correlated with trauma exposure: psychological well-being, among individuals who were exposed to at least one traumatic event did not differ significantly in psychological well-being ($t = 0.5, p > 0.05$). No statistically significant correlation between psychological well-being and number of life-time traumatic events was found ($r = 0.12, p > 0.05$). We conclude that our study results show no significant relationship between psychological well-being and psychological trauma in a non-clinical sample from a general population. We assume that psychological well-being might be more related to psychosocial factors, than to the traumatic experience.

DARBUOTOJŲ TĖKMĖS PATYRIMO ATLIEKANT DARBO UŽDUOTIS IR UŽDUOTIES CHARAKTERISTIKŲ SAŠAJOS

Rasa Geležinytė, dr. Dalia Bagdžiūnienė
Vilniaus universitetas
rasa.gelezinyte@fsf.vu.lt

Tėkmė yra holistinis patyrimas, jaučiamas veikiant visiškai įsitraukus; tai – vienas pagrindinių pozityviosios psichologijos konstruktyvų. Kadangi tėkmės potyris yra susijęs su teigiamomis emocijomis ir gerais atlikties rezultatais, siekiama išsiaiškinti, kokios sąlygos skatina jį patirti. Tyrimo tikslas: nustatyti užduoties charakteristikų bei tėkmės patyrimo sąsajas. Tyrime dalyvavo 20 įvairaus pobūdžio darbus atliekančių respondentų (12 moterų, 8 vyrai), kurių amžiaus vidurkis – 38,2 m. Buvo atliekamas pusiau struktūruotas interviu, gauti duomenys analizuoti kiekybiškai. Rezultatai atskleidė, kad tėkmės patyrimas darbe yra susijęs su šiomis užduoties charakteristikomis: (a) didele autonominija, t.y. galėjimu savarankiškai priimti įvairius su užduotimi susijusius sprendimus; (b) galimybe gauti nuolatinį grįžtamąjį ryšį iš užduoties apie tai, kaip sekasi ją atlikti; (c) užduoties identiškumu, t.y. užduoties atlikimu nuo pradžios iki pabaigos; (d) socialinės paramos nereikalingumu (kai užduotis yra individuali) ir (e) tarpusavio priklausomybės nuo kitų darbuotojų atliekamo darbo nebuvimu.

Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama pozityviajai psichologijai – psichologijos kryptčiai, tyrinėjančiai procesus ir sąlygas, kurios prisideda prie optimalaus individų, grupių ir institucijų funkcionavimo (Gable, Haidt, 2005). Vienas iš pozityviosios psichologijos konstruktyvų yra tėkmės patyrimas (*flow experience*) – būseną, kurią išgyvendamas asmuo taip įsitraukia į veiklą, kad niekas kitas jam tuo metu nerūpi; jis taip mėgaujasi pačia patirtimi, jog atlieka veiklą net nepalankiomis sąlygomis (Csikszentmihalyi, 1990). „Tėkmė“ – tai metafora procesui, kurio metu „veiksmas seka veiksmą pagal vidinę logiką, kuriai, atrodo, nereikia sąmoningos intervencijos iš mūsų pusės. Patiriame tai kaip tekėjimą (*flowing*) nuo vieno prie kito momento“ (Csikszentmihalyi, 1975b, p. 43, cit. pg. Bloch, 2000).

Teigiama (Csikszentmihalyi, 1997), jog tėkmę galima patirti visose fizinio ar psichologinio aktyvumo reikalaujančiose veiklose, taigi ir darbe. Bakker (2005) pritaikė tėkmės patyrimo koncepciją būtent darbui: jis tėkmės potyrį darbe apibūdino kaip „trumpalaikį viršūnės patyrimą (*peak experience*) [darbe], kuris yra charakterizuojamas pasinėrimu (*absorption*), mėgavimusi darbu (*work enjoyment*) ir vidine darbo motyvacija“ (Bakker, 2005, p. 27). Pasinėrimas – tai visiška koncentracija: asmuo taip įsigilinęs į veiklą, kad pamiršta viską aplink save, o laikas

bėga neįjuntamai (Csikszentmihalyi, 1990). Atskleista, kad tėkmės potyris darbe yra susijęs su gerais veiklos rezultatais (Eisenberger ir kt., 2005; Demerouti, 2006), tad jis neabejotinai naudingas organizacijai. Taigi tyrėjai siekia išsiaiškinti tėkmės patyrimo prielaidas ne tik teorijos praplėtimui, bet ir praktiniam pritaikymui.

Kertinė tėkmės patyrimo sąlyga yra iššūkių, glūdinčių užduotyje, ir asmens įgūdžių pusiausvyrą (Csikszentmihalyi, 1990). Svarbu pabrėžti, kad čia kalbama apie suvokiamus iššūkius ir įgūdžius, o ne apie objektyvų jų lygį. Kita tėkmės potyrio sąlyga yra susijusi su užduoties struktūra: individas labiau linkęs patirti tėkmę, kai užduotis turi aiškius artimus (proksimalinius) tikslus ir teikia nedelsiamą bei informatyvų grįžtamąjį ryšį apie progresą (Nakamura, Csikszentmihalyi, 2002).

Tyrimai darbo kontekste parodė, kad tėkmė yra teigiamai susijusi su organizaciniais bei asmeniniais darbuotojų ištekliais (Bakker, 2005; Salanova ir kt., 2006). Bakker (2005) pastebėjo, kad pagrindinę tėkmės sąlygą – suvokiamų iššūkių ir įgūdžių pusiausvyrą – galima perkelti į kitą lygmenį: darbo reikalavimų ir visų pasiekiamų išteklių (t.y. tiek asmeninių, tiek darbo) pusiausvyrą. Salanovo ir kolegu (2006) longitudinis tyrimas atskleidė, kad galimas abipusis priežastinis ryšys tarp organizacinių ir asmeninių išteklių bei tėkmės patyrimo. Taigi ne tik tu

rimi ištekliai daro įtaką tėkmės patyrimo tikimybei, bet ir tėkmės patyrimas – turimiems ištekliams.

Tyrimai taip pat atskleidė, kad tėkmės potyris yra susijęs su darbo charakteristikomis. Demerouti (2006) atkreipė dėmesį į tai, kad tėkmės patyrimą skatinančios sąlygos gali būti sugretinamos su motyvuojančiomis darbo charakteristikomis, kurias išskyrė Hackman ir Oldham (1975). Tyrimas (Demerouti, 2006) patvirtino, kad jos yra susijusios su tėkmės išgyvenimu darbe, tačiau nebuvo išsiaiškinta, kurios būtent darbo charakteristikos siejasi su tėkme. O Fullagar ir Kelloway (2009) parodė, jog įgūdžių įvairovė ir autonomija yra dvi darbo charakteristikos, kuriomis remiantis galima prognozuoti tėkmės patyrimą. Vis dėlto aktualus klausimas yra ne tik kokioms darbo ypatybėms esant patiriama tėkmė, bet ir tai, kuo pasižymi būtent ta užduotis, kurią atlikdamas darbuotojas išgyvena tėkmę. Bendros darbo charakteristikos nebūtinai atspindi situacijos, kurioje individas patiria tėkmę, ypatumų, todėl labai svarbu tyrinėti konkrečius atvejus. Remiantis tokio tyrimo rezultatais galima teikti praktines rekomendacijas apie darbo užduočių modifikavimą, siekiant padidinti darbuotojų tėkmės patyrimo tikimybę.

Taigi šio tyrimo tikslas: nustatyti, su kokiomis darbo užduočių charakteristikomis yra susiję darbuotojų tėkmės patyrimas.

Metodika

Tiriamieji. Tyrimui buvo pasirinkta patogioji imtis. Interviu atlikti su 20 respondentų, kurių amžiaus vidurkis – 38,2 m., stand. nuokrypis – 11,9 m. 12 tiriamųjų – moterys, 8 – vyrai. 10 respondentų užima vadovaujančias pareigas, 10 – ne vadovaujančias pareigas.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekamas 2012 m. kovo – balandžio mėnesiais. Tiriamųjų paieška buvo vykdoma asmeniškai kontaktuojant. Siekiant atrinkti tyrimui tinkamus respondentus (t.y. tuos, kurie per pastaruosius kelerius metus yra patyrę tėkmę darbinėje situacijoje), visi potencialūs tyrimo dalyviai buvo trumpai supažindinami su tėkmės patyrimo samprata. Tuomet buvo klausama, ar jie yra kažką panašaus patyrę atlikdami darbo užduotis. Sulaukus teigiamo atsakymo, buvo prašoma sutikimo dalyvauti tyrime, supažindinama su jo pobūdžiu bei sąlygomis.

Tyrimo kintamieji. Užduočių charakteristikoms nustatyti buvo pasitelktas Morgeson ir Humphrey (2006) teorinis darbo charakteristikų modelis. Jis pasirinktas dėl savo visapusiškumo darbo charakteristikų atžvilgiu ir dėl galimybės daugelį darbo charakteristikų lengvai pritaikyti „žemesniam“ – konkrečios darbo užduoties charakteristikų – lygmeniui. Remiantis modeliu buvo atrinktos šios užduoties charakteristikos: autonomija; užduoties identiškumas; grįžtamasis ryšys iš pačios užduoties; grįžtamasis ryšys iš kitų žmonių; užduoties sudėtingumas; informacijos apdorojimas; problemų sprendimas; įgūdžių įvairovė; socialinė parama ir tarpusavio priklausomybė.

Tyrimo metodas. Respondentų buvo prašoma papasakoti vieną konkretų atvejį, kai atlikdami darbo užduotį jie patyrė tėkmę. Interviu buvo pusiau struktūruotas; klausimai, susiję su užduoties charakteristikomis, buvo parengti remiantis Morgeson ir Humphrey (2006) modeliu. Klausimų pavyzdžiai: „Ar atliekant užduotį teko ieškoti naujų idėjų bei sprendimų?“ (problemų sprendimas); „Papasakokite, kiek savarankiškumo, nepriklausomybės turėjote atlikdamas užduotį?“ (autonomija). Pokalbio eigoje buvo siekiama išsiaiškinti apie: (a) patį patyrimą ir jo pasekmes; (b) užduoties, kurią atliekant buvo patirta tėkmė, charakteristikas ir (c) bendrą informaciją, susijusią su respondentu bei jo atliekamu darbu. Šiame pranešime yra apsiribojama tik ta tyrimo dalimi, kuri yra susijusi su užduoties charakteristikomis.

Duomenų tvarkymas. Visi interviu buvo pažodžiui užrašyti iš garso įrašų. Toliau duomenys buvo apdorojami pasitelkus turinio analizės metodą (pvz., White, Marsh, 2006). Kintamieji, apibūdinantys užduoties charakteristikas, buvo analizuojami remiantis dedukciniu būdu išskirtomis kategorijomis. Kategorijos atspindi užduoties charakteristikos išreikštumo laipsnį (pvz., autonomija: didelė / vidutinė / maža) arba egzistavimą (pvz., tarpusavio priklausomybė: buvo prieš tėkmės patyrimą / buvo tėkmės patyrimo metu / buvo tiek prieš patyrimą, tiek jo metu).

Rezultatai

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tėkmės patyrimas yra susijęs su darbuotojo jaučiama *autonomija*: net 95 % respondentų kalbėjo apie dide-

lę autonomiją užduoties atlikimo metu. Tai rodo, kad tėkmė tipiškai patiriama tose užduotyse, kuriose darbuotojas jaučiasi veikiantis savarankiškai. Kita išryškėjusi tėkmės patyrimo sąlyga – *grįžtamasis ryšys iš užduoties*: 90 % apklaustųjų teigė turėję galimybę gauti nuolatinį grįžtamąjį ryšį iš užduoties. Kitaip tariant, tėkmė buvo patiriama tokiose situacijose, kai asmuo iš pačios užduoties galėjo jausti, kaip jam tuo metu sekasi. Tyrimas taip pat parodė, kad tėkmės patyrimas yra susijęs su *užduoties identišku*: 85 % respondentų užduoties identiškumas buvo didelis, likusių 15 % - vidutinis, o tai reiškia, kad tėkmė labiausiai būdinga tose veiklose, kurias asmuo vykdo nuo pradžios iki pabaigos.

Analizuojant tyrimo duomenis buvo atskleista tai, kad tėkmė dažniausiai patiriama atliekant tokias užduotis, kurių vykdymo metu asmuo nėra priklausomas nuo kitų darbuotojų atliekamos veiklos: tik 10 % apklaustųjų tėkmės patyrimo metu jautė *tarpusavio priklausomybę* nuo savo kolegų vykdomo darbo. Taip pat paaiškėjo, kad išgyvenant tėkmę daugeliu atveju nebuvo reikalinga *socialinė parama*: tik 20 % respondentų teigė ją gavę užduoties atlikimo metu (pažymėtina, kad iš jų visi kalbėjo apie komandinę užduotį). Taigi tėkmė dažniausiai buvo patiriama tokiose situacijose, kuriose nėra tiesiogiai sąveikaujama su kitais darbuotojais.

Rezultatai buvo analizuojami ir pagal socio-demografines charakteristikas, tačiau skirtumų nebuvo rasta.

Rezultatų aptarimas

Kaip matyti iš tyrimo rezultatų, daugiausia reikšmės tėkmės patyrimui turi darbuotojo jaučiama autonomija užduoties atlikimo metu. Autonomijos svarba tėkmės patyrimui buvo atskleista ir Fullagar bei Kelloway (2009). Laisvė atliekant užduotį gali būti itin susijusi su asmens jaučiamu kontrolės pojūčiu (kuris yra viena iš tėkmės charakteristikų): gebėjimu prisitaikyti prie kintančių užduoties sąlygų, pasirenkant tikslo siekimo būdus. Šiam kontrolės pojūčio egzistavimui svarbūs ne tik asmens gebėjimai ir žinios, bet ir išorinės galimybės savarankiškai veikti, t.y. suvokimas, kad pats gali priimti sprendimus dėl tolimesnių veiksmų.

Grįžtamojo ryšio iš užduoties – kaip tėkmės patyrimo sąlygos – reikšmė taip pat buvo akcentuojama kitų tyrėjų (pvz., Nakamura, Csikszent-

tmihalyi, 2002). Verta pastebėti, kad čia galima atsiskleidžia asmens profesionalumo ir tam tikru meta-įgūdžių reikšmė: individas turi būti pakankamai įgudęs, kad žinotų, kokie ženklai informuoja apie proceso sėkmę ar ne itin sklandų atlikimą, bei kaip tinkamai panaudoti tą grįžtamąjį ryšį užduoties atlikimo gerinimui čia ir dabar (tokiu būdu stiprinant savo kontrolės pojūtį).

Kitos tėkmės patyrimui svarbios sąlygos – užduoties identiškumo – reikšmė ankstesniuose tyrimuose nebuvo atskleista. Galima svarstyti, kad čia svarbus vaidmuo tenka darbuotojo jaučiamai atsakomybei: atlikdamas užduotį nuo pradžios iki galo individas suvokia, kad viskas priklauso nuo jo paties, ir tai skatina maksimaliai įsitraukti į veiklą. Identiškumo, kai jis dera su autonomija, svarba taip pat gali būti susijusi su kontrolės pojūčiu: kai asmuo suvokia, kad tik nuo jo paties priklauso galutinis užduoties rezultatas, ir jaučia laisvę ieškoti optimaliausių būdų siekti tikslo, tuomet, tikėtina, jis jaus visapusišką kontrolę, o tai skatins jį visiškai pasinerti į veiklą.

Tėkmės patyrimui reikšmės turi ir socialiniai užduoties aspektai: individualios veiklos atveju socialinės paramos nereikalingumą bei tarpusavio priklausomybės nebuvimą galima išskirti kaip tėkmės patyrimo sąlygas. Šių charakteristikų nebuvimas gali būti susijęs su įvairiais veiksniais: darbuotojo kompetencija ir suvokiamu AŠ efektyvumu, veiklos organizavimo ypatumais ir kt. Iš pirmo žvilgsnio, socialinės paramos nebuvimas tėkmės patyrimo metu prieštarauja ankstesnių tyrimų rezultatams (Bakker, 2005; Salanova ir kt., 2006), tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad minėti autoriai socialinę paramą tyrinėjo kaip darbo, o ne kaip konkrečios užduoties charakteristiką. Kitaip tariant, socialinė parama gali būti prieinama, tačiau šis tyrimas atskleidė, kad tėkmės patyrimo metu ji nėra reikalinga. O tarpusavio priklausomybės nuo kolegų nebuvimas gali būti siejasi su galimybe pačiam kontroliuoti atliekamą veiklą ir atsakomybės pojūčiu, kuris skatina įsitraukimą į užduotį.

Apibendrinant galima pastebėti, kad didžiausią reikšmę tėkmės patyrimui turi tos užduoties charakteristikos, kurios sudaro sąlygas darbuotojui kontroliuoti savo atliekamą veiklą. Vis dėlto, reikėtų tolimesnių tyrimų, kurie patvirtintų idėją, kad šios užduoties charakteristikos yra svarbios būtent dėl kontrolės pojūčio. Būsimi tyrimai taip pat turėtų analizuoti socialinės para-

mos vaidmenį ir užduoties pobūdžio reikšmę tėkmės patyrimui.

Išvados

1. Tėkmė išgyvenama atliekant didele autonomija pasižyminčias užduotis.
2. Darbuotojai tėkmę patiria tuomet, kai gali atlikti užduotis nuo pradžios iki pabaigos.
3. Galimybė gauti nuolatinį grįžtamąjį ryšį iš

pačios užduoties apie tai, kaip sekasi ją atlikti, yra viena iš tėkmės patyrimo sąlygų.

4. Patiriant tėkmę socialinė parama iš kitų darbuotojų reikalinga, kai darbas vyksta komandoje, o ne individualiai.

5. Darbuotojai dažniausiai tėkmę išgyvena tada, kai vykdydami užduotį jie nėra priklausomi nuo kitų darbuotojų atliekamo darbo.

Literatūra

Bakker A. B. (2005). Flow among Music Teachers and their Students: The Crossover of Peak Experiences. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 26–44.

Bloch C. (2000). Flow: Beyond Fluidity and Irregularity. A Phenomenological Investigation. *Human Studies*, 23 (1), 43–61.

Csikszentmihalyi M. (1990). Flow: The Psychology of Optimal Experience. New York: Harper and Row.

Csikszentmihalyi M. (1997). Finding Flow. The Psychology of Engagement with Everyday Life. New York: Basic Books.

Demerouti E. (2006). Job Characteristics, Flow, and Performance: The Moderating Role of Conscientiousness. *Journal of Occupational Health Psychology*, 11 (3), 266–280.

Eisenberger R., Jones J. R., Stinglhamer F., Shanock L., Randall A. T. (2005). Flow Experiences at Work: for High Need Achievers Alone? *Journal of Organizational Behavior*, 26, 755–775.

Fullagar C. J., Kelloway K. (2009). “Flow” at Work: an Experience Sampling Approach. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82,

595–615.

Gable S. L., Haidt J. (2005). What (and Why?) is Positive Psychology? Review of General Psychology, 9 (2), 103–110.

Hackman J. R., Oldham G. R. (1975). Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, 60 (2), 159–170.

Morgeson F. P., Humphrey S. E. (2006). The Work Design Questionnaire (WDQ): Developing and Validating a Comprehensive Measure for Assessing Job Design and the Nature of Work. *Journal of Applied Psychology*, 91 (6), 1321–1339.

Nakamura J., Csikszentmihalyi M. (2002). The Concept of Flow. The Handbook of Positive Psychology / Ed. by C. R. Snyder. New York: Oxford University Press, 89–105.

Salanova M., Bakker A. B., Llorens S. (2006). Flow at Work: Evidence for an upward Spiral of Personal and Organizational Resources. *Journal of Happiness Studies*, 7, 1–22.

White M. D., Marsh E. E. (2006) Content Analysis: a Flexible Methodology. *Library Trends*, 55 (1), 22–45.

RELATIONS BETWEEN EMPLOYEES' FLOW EXPERIENCE IN TASK PERFORMANCE AND TASK CHARACTERISTICS

Rasa Geležinytė, dr. Dalia Bagdžiūnienė
Vilnius University
rasa.gelezinyte@fsf.vu.lt

Flow is a holistic experience, felt during total immersion into an activity; it is one of the central constructs in positive psychology. Since flow is related to positive emotions and high performance, researchers have been trying to identify the conditions which promote the possibility to experience it. The purpose of this research is to identify relations between flow experience at work and task characteristics. 20 respondents participated in this research (12 women, 8 men), their age was 38,2 year on the average. Semi-structured interviews were conducted, the data was analyzed quantitatively. The results showed that flow state at work is related to these task characteristics: (a) high level of autonomy; (b) possibility to get permanent feedback from the task about the ongoing performance; (c) high level of task identity; (d) absence of social support when the task is individual and (e) absence of interdependence on others' work.

DARBUOTOJŲ LOJALUMO ORGANIZACIJAI SAŠAJOS SU ORGANIZACIJOS NARIO SAVIMONE IR TARPASMENINIŲ SANTYKIŲ KOKYBE DARBE

Rūta Mazilauskaitė, dr. Visvaldas Legkauskas
 Vytauto Didžiojo universitetas
rutamaz2@gmail.com

Gerai tarpusavio santykiai darbo kolektyve, identifikavimasis su organizacija bei lojalumas jai - tai vieni svarbiausių klausimų žmogiškųjų išteklių valdymo srityje, nuo kurių sprendimo priklauso individualūs, grupiniai rezultatai bei apskritai visos organizacijos funkcionavimas, išlikimas, konkurencingumas rinkoje. Nepaisant to, pastebima, jog Lietuvoje tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjama šių sričių sąveika, stokojama, o ir patys reiškiniai apibrėžiami ne vienareikšmiškai. Taigi šio tyrimo tikslas – nustatyti tarpasmeninių santykių kokybės reikšmę organizacijos nario savimonės išreikštumui bei įvertinti pastarųjų veiksmų bei sociodemografinių rodiklių sąsajas su darbuotojų lojalumu organizacijai. Tikslui pasiekti naudoti F. A. Mael, L. E. Tetrick (1992), A. Carmeli, D. Brueller, J. E. Dutton (2009) ir A. Carmeli bei G. M. Spreitzer (2009) klausimynai, demografiniai klausimai, lojalumas organizacijai vertintas šiam tyrimui sukurta skale. Tyrime dalyvavo 149 tiriamieji, dirbantys Lietuvoje veikiančiose įmonėse. Išsiaiškinta, jog didesnis pasitenkinimas tarpasmeninių santykių kokybe susijęs su labiau išreikšta organizacijos nario savimone, o didesnis darbuotojų lojalumas priklauso nuo didesnio pasitenkinimo tarpasmeninių santykių kokybe darbe, labiau išreikštos organizacijos nario savimonės ir vyresnio amžiaus.

Nuolatinė kaita bei neišvengiamas poreikis prisitaikyti tiek darbuotojams, tiek organizacijoms kelia vis naujus iššūkius. Darbuotojai priversti mokytis ir tobulėti, o organizacijos – taisyti prie nuolat kintančios rinkos, todėl žmogiškojo kapitalo valdymas tampa vienu svarbiausių aspektų kuriant organizacijos išskirtinumą ir siekiant sėkmės.

Deja, darbuotojų lojalumas – dažna bėda organizacijoms. Viena vertus, trūksta kvalifikuotų specialistų, kuriuos organizacijos būtų pasiryžę išlaikyti, kita vertus, darbuotojams nesukuriamos sąlygos, užtikrinsiančios saugumą bei socialines garantijas (Komskienė ir kt., 2009). Remiantis situacija Lietuvoje matyti, jog materijalių poreikių tenkinimas yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių darbuotojų norą dirbti įdarbinusioje organizacijoje (Ralytė, 2010; Žaptočius, 2007), tačiau ir pagarba, tarpusavio santykiai vertinami ne mažiau (Bakanauskienė, Ubaras, 2009). Taip ekonominės krizės laikotarpiu, kuomet organizacijos ne visuomet gali mokėti atitinkamą algą ar teikti privilegijas, kyla klausimas ar orientacija į nematerialius veiksmus gali padėti didinti darbuotojų lojalumą.

Analizuodami nematerialius lojalumą formuojančius veiksmus tyrėjai dažnai mini tarpasmeninių santykių bei organizacijos nario savi-

monės svarbą. Mokslininkų (Kumar, Shekhar, 2012; Peloso, 2004) teigimu, darbuotojai, kurie yra labiau patenkinti tarpasmeniniais santykiais darbe bei jaučia didesnį susietumą su įdarbinusia organizacija, yra lojalesni jai. Taip pat manoma, jog tarpasmeninių santykių kokybė su lojalumu gali būti susijusi netiesiogiai. Remiantis socialinės savimonės teorija (Tajfel, Turner, 1986) galima teigti, jog tarpasmeniniai santykiai yra pagrindinis veiksnys, formuojantis organizacijos nario savimonę. Taip geresnis emocijų valdymas, gebėjimas spręsti nesutarimus, pasitikėjimas, paskatinimai bei panašūs teigiami santykių aspektai lemia organizacijos nario savimonės raidą, ko pasekoje darbuotojas nori kurti ilgalaikius ryšius tiek su kolektyvu, tiek su įdarbinusia organizacija. Analizuojant darbuotojų lojalumą formuojančius veiksmus, neišvengiamai svarbūs tampa ir individualūs kintamieji. L. M. Shore, J. N. Cleveland ir C. B. Goldberg (2003) teigia, jog amžius bei darbo stažas yra teigiamai susiję su darbuotojų lojalumu, tačiau T. J. Maurer (2001) teigia priešingai ir sako, jog vyresnio amžiaus žmonės gali būti ne tokie entuziastingi siekiant karjeros, prisidedant prie organizacijos sėkmės. Taip pat C. Foster, P. Whysall bei L. Harris (2008) teigia, jog lytis susijusi su darbuotojų lojalumu, o P. V. Roehling, M. V.

Roehling ir P. Moen (2001) pažymi, jog lyties įtaka darbuotojų lojalumui gali priklausyti ir nuo asmeninių kintamųjų (pvz., vaikų amžius). Taigi, galima teigti, jog norint didinti darbuotojų lojalumą, pravartu atsižvelgti į sociodemografines charakteristikas, darbuotojų tarpusavio santykius bei organizacijos nario savimonę.

Apžvelgiant mokslininkų darbus Lietuvoje matyti, jog organizacijos nario savimonės sąsajas su darbuotojų lojalumu nagrinėjo J. Almonaitienė (2007), į lojalumo temą gilinosi D. Šavareikienė, L. Daugirdas (2009), tarpasmeninių santykių svarbą analizavo V. Legkauskas (2000), tarpasmeninius santykius per organizacijos klimato prizmę tyrė J. Vveinhardt (2009) ir kiti.

Vis tik, darbų, kuriuose būtų nagrinėjamos šiame darbe aptariamų reiškinių sąsajos, rasti nepavyko. Nors lojalumas yra dažna bėda organizacijose ir šiam konstruktiui mokslinėje literatūroje Lietuvoje skiriamas didesnis dėmesys, reiškinys tapatinamas su įsipareigojimu organizacijai. Vis tik vadovaujantis šiam tyrimu apibrėžta lojalumo kaip elgesio organizacijos atžvilgiu samprata, tapatinti įsi-pareigojimo kaip nuostatos organizacijos atžvilgiu ir lojalumo sąvokas nėra visiškai teisinga.

Taigi atsižvelgiant į tokius rezultatus galima teigti, jog sąsajos tarp šiame darbe tiriamų kintamųjų yra neišsiaiškintos ir dar mažai tyrinėtos, todėl šio darbo tikslas – nustatyti tarpasmeninių santykių kokybės reikšmę organizacijos nario savimonės išreikštumui bei įvertinti pastarųjų veiksmų bei sociodemografinių rodiklių sąsajas su darbuotojų lojalumu organizacijai. Tikslui pasiekti išskirti šie uždaviniai:

1. Įvertinti sociodemografinių ypatumų svarbą vertinant darbe analizuojamus kintamuosius.
2. Nustatyti kaip tarpasmeninių santykių kokybė organizacijoje susijusi su organizacijos nario savimone.
3. Nustatyti kaip tarpasmeninių santykių kokybė organizacijoje susijusi su darbuotojų lojalumu organizacijai.
4. Nustatyti kaip organizacijos nario savimonė susijusi su darbuotojų lojalumu organizacijai.
5. Nustatyti demografinių kintamųjų sąsajas su darbuotojų lojalumu organizacijai.

Tikslui bei uždaviniams įgyvendinti iškeltos šios **hipotezės**:

1. Darbuotojai, kurie tarpasmeniniais santy-

kiais darbe patenkinti labiau, jaučiasi labiau susiję su įdarbinusia organizacija.

2. Darbuotojai, kurie tarpasmeniniais santykiais darbe patenkinti labiau yra lojalesni įdarbinusiai organizacijai.

3. Darbuotojai, kurie jaučiasi labiau susiję su įdarbinusia organizacija yra lojalesni jai.

Metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 149 tiriamieji, dirbantys Lietuvoje veikiančiose įmonėse. Iš jų buvo 75 (50,3 %) moterys, 74 (49,7 %) vyrai. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 21 iki 66 metų (vidurkis 38,74, st. nuokrypis 11,98). Tiriamieji pastarąjį organizacijoje trumpiausiai buvo dirbę 5 savaites, ilgiausiai-42 metus (vidurkis (savaitėmis) 604,6, st. nuokrypis (savaitėmis) 547,19).

Įvertinimo priemonės. Organizacijos nario savimonei įvertinti naudotas F. A. Mael ir L. E. Tetrick (1992) Identifikavimosi su socialine grupe klausimynas, kurį sudarė 10 teiginių, vertinamų Likerto skalėje nuo 1 („visiškai nesutinku“) iki 5 („visiškai sutinku“) (pvz. „Įmonės, kurioje dirbu, sėkmė yra ir mano sėkmė“). Kronbacho alfa tyrimo lygi 0,836.

Tarpasmeninių santykių kokybei įvertinti naudotas A. Carmeli, D. Brueller, J. E. Dutton (2009) ir A. Carmeli bei G. M. Spreitzer (2009) publikacijose pateiktas klausimynas, kurį sudarė 28 teiginiai, vertinami Likerto skalėje nuo 1 („visiškai nesutinku“) iki 5 („visiškai sutinku“) (pvz. „Santykiai tarp manęs ir mano kolegų yra paremti abipusiškumu“). Klausimyno Kronbacho alfa tyrimo lygi 0,93.

Siekiant įvertinti darbuotojų lojalumą organizacijai, šiam tyrimui, remiantis mokslinėse publikacijose pateiktu metodiku, vertinant darbuotojų lojalumą organizacijai sudaryta skalė (Victor, Cullen, 1988, cit. pagal Maesschalck, 2005, Konowsky, Organ, 1996, Lin ir kt., 2010, Homburg, Stock, 2000, cit. pagal Matzler, Renzl, 2006, Jun, Cai, Shin, 2006). Skalė apėmė 20 teiginių, vertinamų Likerto skalėje nuo 1 („visiškai nesutinku“) iki 5 („visiškai sutinku“) arba nuo 1 („visiškai nesutinku“) iki 7 („visiškai sutinku“) (pvz. „Darbo metu neleidžiu laiko asmeniniams tikslams“). Skalės Kronbacho alfa tyrimo lygi 0,858.

Demografiniai klausimai apėmė lytį, amžių ir darbo stažą pastarojoje organizacijoje.

Leidimai šioms metodikoms naudoti yra patvirtinti visų metodikų autorių, klausimynas parengtas bendradarbiaujant su profesionalia verteja. Taip pat visų tyrime vertintų sričių didesnis išreikštumas priklausė nuo didesnės skalės teiginių sumos.

Tyrimo eiga. Tyrimas atliktas dviem etapais, patogišios atrankos būdu. Vienas anketas tiriamieji pildė internete, kitas pateiktas popieriuje. Tiriamieji buvo supažindinti su darbo tikslu, užtikrintas duomenų anonimiškumas. Pildydami anketas tiriamieji užtruko 15-20 minučių. Duomenys apdoroti SPSS 17.0 versija, hipotezėms patikrinti parinktas 0,05 reikšmingumo lygmuo. Prieš atliekant duomenų analizę, patikrintas duomenų tinkamumas, įvertintos skirtingų normalumo sąlygos. Įvertinus Kolmogorovo-Smirnov, Šapiro-Vilk kriterijus, asimetrijos ir eksceso koeficientus, galima daryti išvadą, jog duomenys yra tinkami analizei.

Rezultatai ir jų aptarimas

Darbuotojų lojalumo organizacijai, organizacijos nario savimonės, tarpasmeninių santykių kokybės kintamųjų palyginimas pagal sociodemografinius ypatumus. Siekiant palyginti kintamuosius sociodemografinių ypatumų atžvilgiu, remtasi nepriklausomų imčių vidurkių analize. Nustatyta, jog vyrų ir moterų rezultatai skiriasi statistiškai reikšmingai vertinant tarpasmeninių santykių kokybę ($t = -2,211$, $p = 0,029$), organizacijos nario savimonę ($t = -2,223$, $p = 0,028$) bei lojalumą ($t = -3,697$, $p < 0,001$).

Vertinant kintamuosius jaunesnių (21-39 metai) ir vyresnių (40-66 metai) tiriamųjų grupėse nustatyta, jog amžius yra reikšmingas kintamasis vertinant lojalumą ($t = -4,106$, $p < 0,001$), tačiau tarpasmeninių santykių kokybės ($t = -0,374$, $p = 0,709$) ir organizacijos nario savimonės ($t = -1,727$, $p = 0,086$) kintamųjų vertinimui nėra reikšmingas.

Analizuojant kintamųjų skirtumus dirbančiųjų organizacijoje trumpesnę (5 savaitės-11 metų) ir ilgesnę (12-42 metai) laiką nustatyta, jog darbo stažas statistiškai reikšmingai susijęs su skirtumais vertinant organizacijos nario savimonę ($t = -2,708$, $p = 0,008$) ir lojalumą ($t = -5,187$, $p < 0,001$), bet ne tarpasmeninių santykių kokybę ($t = -1,447$, $p = 0,15$). Taip pat vertinant visas sritis nustatyta, jog vyrų, vyresnių, turinčių il-

gesnį darbo stažą pastarojoje organizacijoje rezultatai buvo didesni nei moterų, jaunesnių darbuotojų bei turinčių trumpesnį darbo stažą.

Darbuotojų lojalumo organizacijai, organizacijos nario savimonės, tarpasmeninių santykių kokybės kintamųjų sąsajos. Tam, kad būtų nustatytos kintamųjų sąsajos, remtasi Pearson koreliacijos koeficientu, išsamesnei analizei naudotas daugiamatės dispersinės analizės Manova metodas. Analizuojant kintamųjų tarpusavyje sąsajas nustatyta, jog egzistuoja teigiami, statistiškai reikšmingi bei vidutinio stiprumo ryšiai tarp tyrime vertintų kintamųjų. Taip didėjant tarpasmeninių santykių kokybės kintamajam, didėja organizacijos nario savimonės ($r^2 = 0,507$) bei darbuotojų lojalumo organizacijai ($r^2 = 0,633$) išreikštumas, taip pat didėjant organizacijos nario savimonės įverčiams, didėja darbuotojų lojalumo organizacijai įverčiai ($r^2 = 0,545$).

Siekiant išsamiau išanalizuoti kintamųjų sąsajas, atlikta daugiamatė dispersinė analizė. Pirmuoju atveju analizuota kaip tarpasmeninių santykių kokybė ir lojalumas vertinamas trijose organizacijos nario savimonės grupėse. Tiriamųjų organizacijos nario savimonės kintamojo duomenys buvo suklasifikuoti į žemo, vidutinio ir aukšto išreikštumo grupes remiantis taisykle vidurkis=0,5 st. nuokr. Nustatyta statistiškai reikšminga organizacijos nario savimonės kintamojo įtaka priklausomiems kintamiesiems (Wilk = 0,684, $p < 0,001$), be to, šis kintamasis paaiškina 17,3 % priklausomų kintamųjų dispersijos. Taip pat organizacijos nario savimonės kintamasis paaiškina 24,1 % tarpasmeninių santykių kokybės ir 27,9 % darbuotojų lojalumo dispersijos (žr. 1 lentelę).

Antruoju atveju analizuota kaip organizacijos nario savimonės ir darbuotojų lojalumo kintamieji skiriasi trijose tarpasmeninių santykių kokybės grupėse. Remiantis rezultatais galima teigti, jog pastarojo veiksnio įtaka yra statistiškai reikšminga (Wilk = 0,589, $p < 0,001$) ir jis paaiškina 23,2 % analizuojamų kintamųjų dispersijos. Taip pat tarpasmeninių santykių kokybės kintamasis paaiškina 28,2 % organizacijos nario savimonės ir 36,3 % darbuotojų lojalumo organizacijai kintamųjų dispersijos (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Priklausomų ir nepriklausomų kintamųjų sąveikos rezultatai.

Nepriklausomas kintamasis	Priklausomas kintamasis	F	p	η^2
Organizacijos nario savimonė (3grupės)	Tarpasmeninių santykių kokybė darbe	23,195	0,001	0,241
	Darbuotojų lojalumas organizacijai	28,308	0,001	0,279
Tarpasmeninių santykių kokybė darbe (3grupės)	Organizacijos nario savimonė	28,697	0,001	0,282
	Darbuotojų lojalumas organizacijai	41,666	0,001	0,363

Darbuotojų lojalumą organizacijai prognozuojančių veiksmų analizė. Siekiant išsiaiškinti darbuotojų lojalumą organizacijai formuojančius veiksmus, atlikta tiesinė regresinė analizė. Regresijos lygtis parodė, jog darbuotojų lojalumui organizacijai prognozuoti įtakos turi tarpasmeninių santykių kokybė ($\beta = 0,48$, $t = 6,611$, $p < 0,001$) ir organizacijos nario savimonė ($\beta = 0,302$, $t = 4,162$, $p < 0,001$). Kintamieji paaiškino 46 % darbuotojų lojalumo variacijos. Tarpasmeninių santykių kokybės kintamasis paaiškino 39,6 % darbuotojų lojalumo variacijos, organizacijos nario savimonė papildomai dar 6,4 % darbuotojų lojalumo organizacijai variacijos. Taigi, galima teigti, jog didesnis darbuotojų lojalumas priklauso nuo didesnio pasitenkinimo tarpasmeninių santykių kokybe ir labiau išreikštos organizacijos nario savimonės, o didesnę įtaką prognozuojant darbuotojų lojalumą organizacijai turi tarpasmeninių santykių kokybė.

Mokslinėje literatūroje galima aptikti, kad demografiniai kintamieji taip pat gali būti svarbus veiksnys vertinant darbuotojų lojalumą organizacijai, todėl į analizę įtraukti ir šiame tyrime stebėti demografiniai kintamieji: lytis, amžius, darbo stažas pastarojoje organizacijoje, analizė pakartota. Galutinė regresijos lygtis parodė, jog darbuotojų lojalumui organizacijai prognozuoti įtakos turi tarpasmeninių santykių kokybė ($\beta = 0,465$, $t = 7,155$, $p < 0,001$), amžius ($\beta = 0,335$, $t = 5,877$, $p < 0,001$), organizacijos nario savimonė ($\beta = 0,263$, $t = 4,011$, $p < 0,001$). Lytis ($\beta = 0,02$, $t = 0,332$, $p = 0,74$) ir darbo stažas ($\beta = 0,079$, $t = 0,828$, $p = 0,409$) prognozuojant darbuotojų lojalumo variaciją reikšmingumo neturėjo. Trys į lygtį patekę kintamieji paaiškino 57,4 % darbuotojų lojalumo variacijos. Tarpasmeninių santykių kokybės kintamasis paaiškino 39,7 % darbuotojų lojalumo variacijos, amžius papildomai paaiškino 12,8 % ir or-

ganizacijos nario savimonė dar 4,9 % darbuotojų lojalumo organizacijai variacijos. Apibendrinant galima pasakyti, kad didesnis darbuotojų lojalumas priklauso nuo didesnio pasitenkinimo tarpasmeninių santykių kokybe, labiau išreikštos organizacijos nario savimonės ir vyresnio amžiaus. Didžiausią įtaką prognozuojant darbuotojų lojalumą organizacijai daro tarpasmeninių santykių kokybė.

Taigi reikia pastebėti, jog tarpasmeniniai santykiai, jų kokybė organizacijose yra svarbus veiksnys, lemiantis organizacijos nario savimonę bei lojalumą organizacijai. Taip orientacija į tarpasmeninius santykius gali tapti svarbiu aspektu organizacijoms, neišgalinčioms kurti motyvacinės sistemos, paremtos materialinių poreikių tenkinimu. Vis tik darbuotojo poreikių ir motyvų kompleksiskumas neleidžia daryti baigtinių išvadų apie darbe aptartų kintamųjų svarbą bei sąsajas. Dėl šios priežasties reikalingi tolimesni tyrimai, kurie apimtų daugiau konstruktyvų dinamiką lemiančių veiksmų.

Išvados

Šiame darbe buvo siekta išsiaiškinti darbuotojų lojalumą organizacijai formuojančių nematerialiųjų veiksmų – tarpasmeninių santykių kokybės, organizacijos nario savimonės ir sociodemografinių ypatumų sąsajas. Remiantis empirinio tyrimo rezultatais galima daryti šias išvadas:

1. Egzistuoja ryšys tarp tarpasmeninių santykių kokybės ir organizacijos nario savimonės. Tai rodo, jog darbuotojai, kurie tarpasmeninius santykius vertina kaip labiau kokybiškus, jaučiasi labiau susiję su įdarbinusia organizacija.
2. Nustatytas ryšys tarp tarpasmeninių santykių kokybės ir darbuotojų lojalumo organizacijai. Patvirtinti tyrėjų duomenys, jog tarpasmeninių santykių kokybė lemia darbuotojų norą priklausyti įdarbinusiai organizacijai aktyviai prisidedant prie sėkmės.

3. Labiau išreikšta organizacijos nario savimonė susijusi su didesniu darbuotojų lojalumu organizacijai. Tai rodo, jog kuo labiau darbuotojai jaučiasi susiję su įdarbinusia organizacija, tuo labiau nori joje likti ir prisidėti prie jos gerovės.

4. Analizuojant demografinių charakteristikų svarbą nustatyta, jog tik amžius reikšmingai susijęs su darbuotojų lojalumui organizacijai. Taip

vyresni darbuotojai yra lojalesni įdarbinusiai organizacijai.

5. Empirinio tyrimo duomenimis patvirtinta nematerialiųjų veiksnių reikšmė darbuotojų lojalumui, kas rodo, jog praktikoje pravartu skirti daugiau dėmesio tarpasmeniniams santykiams, organizacijos nario savimonei bei jaunesnių darbuotojų įtraukimui į organizacijos veiklą.

Literatūra

Almonaitienė J. (2007). Organizational Identification and its Determinants: the Case of Public Sector Employees. *Social science*, 3(57), 25–31.

Bakanauskienė I., Ubartas M. (2009). Motyvacijų teorijų empirinio panaudojimo analizė telekomunikacijų bendrovėje. *Organizacijų vadyba: sisteminių tyrimai*, 49, 7–18.

Carmeli A., Brueller D., Dutton J. E. (2009). Learning Behaviours in the Workplace: The Role of High-quality Interpersonal Relationships and Psychological Safety. *Systems Research and Behavioral Science*, 26, 81–98.

Carmeli A., Spreitzer G. M. (2009). Trust, Connectivity, and Thriving: Implications for Innovative Behaviors at Work. *Third Quarter*, 43(3), 169–191.

Foster C., Whysall P., Harris L. (2008). Employee loyalty: an exploration of staff commitment levels towards retailing, the retailer and the store. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 18(4), 423–435.

Jun M., Cai S., Shin H. (2006). TQM practice in maquiladora: Antecedents of employee satisfaction and loyalty. *Journal of Operations Management*, 24, 791–812.

Komskienė D., Švagždienė B., Benetytė M. (2009). Development of Loyalty of Employees in Contemporary Sports Organization. *Social Research*, 2(16), 32–41.

Konowsky M. A., Organ D. W. (1996). Dispositional and contextual determinants of organizational citizenship behavior. *Journal Of Organizational Behavior*, 17, 253–266.

Kumar D. N. S., Shekhar N. (2012). Perspectives Envisaging Employee Loyalty. *Journal of Management Research*, 12(2), 100–112.

Legkauskas, V. (2000). Tapatumas ir savimonė: jungtis tarp psichologijos ir sociologijos. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 3-4(5), 62–71.

Lin C., Lyau N., Tsai Y., Chen W., Chiu C. (2010). Modeling Corporate Citizenship and Its Relationship with Organizational Citizenship Behaviors. *Journal of Business Ethics*, 95, 357–372.

Mael F. A., Tetrick L. E. (1992). Identifying organizational identification. *Educational and Psy-*

chological Measurement, 52, 813–824.

Maesschalck, J. (2005). The Use Of The Ethical Climate Questionnaire In The Public Sector: An Empirical Assessment. - Paper presented at the Ethics and Integrity of Governance: the first transatlantic dialogue conference, Leuven June, 2-5

Matzler K., Renzl B. (2006). The Relationship between Interpersonal Trust, Employee Satisfaction, and Employee Loyalty. *Total Quality Management*, 17(10), 1261–1271.

Maurer T. J. (2001). Career-relevant learning and development, worker age, and beliefs about development capability. *Journal of Management*, 27, 123–140.

Peloso A. F. (2004). The Antecedents Of The Employee Loyalty-Customer Loyalty Relationship. Doctoral dissertation, Queensland University Of Technology, Queensland.

Ralytė V. (2010). Darbuotojų motyvavimo sistemos kūrimas ir diegimas UAB „Runway“ organizacijoje. Magistro tezės, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.

Roehling P. V., Roehling M. V., Moen P. (2001). The Relationship Between Work-Life Policies and Practices and Employee Loyalty: A Life Course Perspective. *Journal of Family and Economic Issues*, 22(2), 141–170.

Shore L. M., Cleveland J. N., Goldberg C. B. (2003). Work Attitudes and Decisions as a Function of Manager Age and Employee Age. *Journal of Applied Psychology*, 88(3), 529–537.

Švareikienė D., Daugirdas L. (2009). Forms of Expression of Employee Loyalty. *Social Research*, 2(16), 86–93.

Tajfel H., Turner J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. *Psychology of intergroup relations / Ed. by S. Worchel and W. G. Austin*. 7–24.

Vveinhardt J. (2009). Mobingo kaip diskriminacijos darbuotojų santykiuose poveikis organizacijos klimatui. *Verklas: teorija ir praktika*, 10(4), 285–297.

Žaptorius J. (2007). Darbuotojų motyvavimo sistemos kūrimas ir jos teorinė analizė. *Filosofija. Sociologija*, 18(4), 105–117.

EMPLOYEE LOYALTY TO THE ORGANIZATION CONNECTIONS WITH ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION AND INTERPERSONAL RELATIONS BETWEEN COLLEAGUES AT WORK

Rūta Mazilauskaitė, dr. Visvaldas Legkauskas
Vytautas Magnus University
rutamaz2@gmail.com

Good interpersonal relations between colleagues at work, organizational identification and loyalty to the organization are some of the most important issues in human resources management, individual and group results, as well as functionality, survival and competitive ability of the organization in the market depend on resolutions of these issues. Nevertheless, there is obviously a lack of researches analyzing interaction between these fields in Lithuania, and the phenomena themselves are not unambiguously defined. Thus, the objective of this research is to determine the influence of quality of interpersonal relations on expression of consciousness of a member of the organization and to evaluate the connection of these factors and demographic indicators with loyalty of employees to the organization. Questionnaires of F. A. Mael, L. E. Tetrick (1992), A. Carmeli, D. Brueller, J. E. Dutton (2009), A. Carmeli bei G. M. Spreitzer (2009) and sociodemographic questions were used to meet the objective, loyalty to the organization was measured using a scale designed for this research. 149 employees on Lithuanian enterprises participated in the research. It was disclosed that greater satisfaction with the quality of interpersonal relations was related to expressed consciousness of a member of the organization, and greater loyalty of employees depends on greater satisfaction with the quality of interpersonal relations at work, better expressed consciousness of a member of the organization and older age.

EKSPRESYVAUS RAŠYMO TAIKYMO GALIMYBĖS IŠEMINE ŠIRDIES LIGA SERGANTIEMS

Raimonda Petrolienė, dr. Liuda Šinkariova
 Vytauto Didžiojo universitetas
raimonda.lukosiunaite@gmail.com

Ekspresyvus rašymas – tai rašymo metodas, kuriuo siekiama padėti žmonėms atskleisti savo išgyvenimus, susijusius su traumine patirtimi. Slegiančių įvykių išdėstymas rašant popieriuje yra susijęs su fizinės bei psichosocialinės sveikatos gerėjimu. Sergantieji išemine širdies liga dažnai patiria skausmingus išgyvenimus, susijusius su savo sveikata ir ateities perspektyvomis, tačiau retam jų pavyksta tai tinkamai įveikti. Taigi pagrindinis šio tyrimo tikslas – išnagrinėti ekspresyvaus rašymo taikymo galimybes išemine širdies liga sergantiems pacientams. Siekiant jį įgyvendinti buvo vykdyta literatūros šaltinių paieška duomenų bazėse Ebsco, PubMed, Science Direct, SAGE bei atlikta jų analizė. Literatūros apžvalga parodė, kad ekspresyvus rašymas teigiamai veikia tiek sveikų, tiek ir įvairiomis ligomis sergančių žmonių fizinę bei psichologinę sveikatą. Remiantis ekspresyvaus rašymo veikimo mechanizmo teorijomis bei tyrimais, rodančiais metodo efektyvumą sveikatos būsenoms gerinti, galima kelti prielaidą, kad ši intervencija yra taikytina širdies liga sergantiems pacientams.

Ekspresyvus rašymas – tai James William Pennebaker ir Sandra Klihr Beal nuo 1986m. išvystytas metodas, kuriuo, panaudojant rašymą, siekiama padėti žmonėms atskleisti savo išgyvenimus, susijusius su traumine patirtimi (Pennebaker, Beal, 1986). Kadangi slegiančių įvykių išdėstymas rašant popieriuje yra susijęs su fizinės bei psichosocialinės sveikatos gerėjimu (Pennebaker, Beal, 1986), o sergantieji išemine širdies liga dažnai patiria, tačiau nesugeba įveikti jų gyvenime pasitaikančių skausmingų išgyvenimų, tikėtina, kad ši intervencija būtų efektyvus jų fizinės bei psichosocialinės sveikatos gerinimo metodas. Atliktų tyrimų rekomendacijos (Bartašiūnienė, 2010) bei ateities tyrimų tendencijos (Manzoni ir kt., 2011) rodo, jog ekspresyvaus rašymo taikymo galimybės išemine širdies liga sergantiems yra aktuali mokslinė bei praktinė tematika. *Pagrindinis šio tyrimo tikslas* – išnagrinėti ekspresyvaus rašymo taikymo galimybes išemine širdies liga sergantiems pacientams.

Metodika

Siekiant išsiaiškinti ekspresyvaus rašymo taikymo galimybes išemine širdies liga sergantiems buvo atlikta literatūros šaltinių analizė. Paieška, naudojant raktinius žodžius „ekspresyvus rašymas“, „kardio“, „pacientai“, buvo atliekama tokiose duomenų bazėse kaip Ebsco, PubMed, Science Direct, SAGE. Atrinkti tie

literatūros šaltiniai, kuriuose buvo aprašomas ekspresyvaus rašymo taikymas pacientų psichosocialinės bei fizinės sveikatos gerinimui.

Rezultatai ir jų aptarimas

Ekspresyvus rašymas yra nesudėtinga, lengvai administruojama, nereikalaujanti didelių laiko, materialinių bei žmogiškųjų resursų psichologinė intervencija (Bartašiūnienė, 2010). Susidūrus su didelę įtampą keliančiais gyvenimo įvykiais, skaudžiausiu minčių bei jausmų užrašymas popieriuje gali būti naudingas metodas, padedantis saugoti ar gerinti sveikatą, gerovę ir bendrąjį funkcionavimą (Frattaroli, 2006). Išeminės širdies ligos diagnozavimas, nesugebėjimas su tuo susitaisyti ar nemokėjimas adaptuotis prie pasikeitusios sveikatos būklės taip pat gali būti įtampą keliantys veiksniai. Ekspresyvaus rašymo veikimo mechanizmas ir poveikis, susijęs su teigiamais sveikatos pokyčiais, yra aiškiniami skirtingai, priklausomai nuo to, kokio požiūrio laikosi tyrėjai. J. W. Pennebaker ir S. K. Beal (1986) rėmėsi kitų autorių tyrimais, kuriais buvo nustatyta, jog su traumais išgyvenimais susijusių jausmų, minčių slopinimas, veido išraiškos bei kalbos kontrolė ilgai iššaukia somatinius negalavimus bei sveikatos problemas, o emocinės traumos įvardijimas žodžiais, priešingai, yra naudingas sveikatai. Tyrinėjant sąsajas tarp sveikatos ir po traumų pasireiškiančio slopinančio elgesio paaiškėjo, kad

patirtų išgyvenimų įvardijimas žodžiais rašymo užsiėmimų metu teigiamai veikia sveikatą ir šie teigiami sveikatos pokyčiai yra ilgalaikiai (Pennebaker, Beal, 1986). Taigi ekspresyvaus rašymo pradininkai pasiūlė empiriškai pagrįstą modelį, susiejantį slopinimą, atsiskleidimą ir sveikatą (Pennebaker, Beal, 1986). Intervencijos metu nuslopinti išgyvenimai yra iškeliami į sąmonę apie juos galvojant ir rašant, o tai padeda pačiam žmogui atsiskleisti ir išsilaisvinti nuo slegiančių jausmų ir minčių. Tokiu būdu sveikimas darosi spartenis ir gerėja adaptacija prie ligos. Diagnozavus išeminę širdies ligą pacientai yra linkę užsisklęsti savyje ir kankintis su savo sunkiais trauminiiais išgyvenimais. Tokie žmonės pasižymi ligos neigimu, ilgalaikiu emocijų slopinimu, vengimu kalbėti apie juos slegiančius išgyvenimus, dėl ko ilgainiui ima blogėti jų fizinė bei psichologinė būseną ir santykiai su aplinkiniais. Siekiant šių pacientų fizinės bei psichosocialinės sveikatos gerėjimo, jiems yra būtina priimtinais būdais ventiliuoti susikaupusias slegiančias mintis bei emocijas.

Tyrėjai tik neseniai pradėjo sistemiskai tirti struktūruoto ekspresyvaus rašymo taikymą siekiant gerinti psichologinę bei fizinę sveikatą (Smyth ir kt., 2008). Metodas vis dažniau taikomas kaip psichosocialinė intervencijos priemonė, pasiteisinanti kaip efektyvus ir teigiamai žmonių nuotaiką veikiantis metodas, todėl klinikinėje srityje dirbantys specialistai yra vis dažniau skatinami naudoti ekspresyvų rašymą tiek terapijos metu, tiek ir už jos ribų (Smyth ir kt., 2008). Ši intervencijos priemonė teigiamai veikia sveiką (Pennebaker, Beal, 1986; Langens, Schüler, 2005; Romero, 2008; Moore, Brody, 2009) ir įvairiomis ligomis sergančių (Gidron ir kt., 2002; Beckwith-McGuire ir kt., 2005; Koopman ir kt., 2005; Jones ir kt., 2010) žmonių fizinę bei psichologinę sveikatą. Ekspresyvas rašymas stebimas kaip veiksmingas metodas siekiant pagerinti ir lėtinėmis ligomis sergančiųjų fizinės ir psichosocialinės būsenas. Iširta, kad šios intervencijos atlikimas padeda mažinti astma ir reumatoidiniu artritu sergančiųjų ligos simptomų pasireiškimą bei atrandamos sąsajos tarp intervencijų atlikimo dažnumo ir ligos sunkumo laipsnio mažėjimo (Smyth ir kt., 1999). Pastebėta, kad ekspresyvaus rašymo taikymas vėžiu sergantiems pacientams ne tik gerina jų

psichologinę būseną, bet ir teigiamai veikia širdies susitraukimų dažnio pastovumą (Low ir kt., 2006). Išeminė širdies liga paprastai siejama su tokiais rizikos faktoriais kaip padidėjęs kraujo spaudimas, žema gyvenimo kokybė, depresija, nerimas ir psichologinis stresas (Manzoni ir kt., 2011). Nors nėra daug įrodymų, jog ekspresyvas rašymas yra sėkmingai taikomas išemine širdies liga sergantiems (Bartašiūnienė, 2010, Manzoni ir kt., 2011), tačiau randami tokie tyrimai, kurie atskleidžia teigiamą metodo poveikį reguliuojant įvairiomis lėtinėmis ligomis sergančiųjų arterinį kraujo spaudimą (Beckwith McGuire ir kt., 2005; Bartašiūnienė, 2010; Manzoni ir kt., 2011), emocijos būsenas (Bartašiūnienė, 2010) bei kitus minėtus išeminės širdies ligos rizikos faktorius (Manzoni ir kt., 2011). Vis dėlto, tenka pripažinti, jog ne visi tyrėjai ekspresyvų rašymą pripažįsta kaip veiksmingą metodą. Kai kurie teigia, kad tai yra pernelyg specifiška intervencijos priemonė, nes naudinga tik tam tikroms imtims (Solano ir kt., 2007), kiti – jog tai nepriimtina sveikatai gerinti, nes metodo įtaka jai yra arba maža, arba nėra jokios (Mogk ir kt., 2006).

Išvados

Ekspresyvas rašymas galėtų būti naudojamas kaip intervencijos priemonė lėtinėmis ligomis, kurioms priskiriama ir išeminė širdies liga, sergantiems tiek klinikinėje praktikoje, tiek ir kaip savipagalbos priemonė, taikytina individualiai bei grupėse. Atsižvelgiant į metodo vykdymo metu atsirandančią galimybę susieti žmogaus išgyvenimų slopinimą, atsiskleidimą bei sveikatą ir išemine širdies liga sergančiųjų specifika, galima kelti prielaidą, jog jis yra tinkamas tokio pobūdžio pacientams. Ekspresyvas rašymo privalumas yra tai, kad jis nesudėtingas, lengvai administruojamas, nereikalaujantis didelių laiko ar materialinių sąnaudų. Nors daugumos nagrinėtų tyrimų rezultatai tvirtina, jog ši intervencijos priemonė yra susijusi su teigiamais išeminės širdies ligos rizikos faktorių pokyčiais, tačiau egzistuojančios prieštaringos nuomonės rodo, kad reikalingi empiriniai ekspresyvaus rašymo poveikio sveikatai tyrimai specifinėse populiacijose, tokiose kaip išemine širdies liga sergantieji.

Literatūra

- Bartašiūnienė R. (2010). Reabilitacinės ligoninės pacientų emocinės būsenos ir arterinio kraujo spaudimo kitimai, taikant rašymo metodą, kaip vidinių išgyvenimų išraiškos priemonę. Magistro baigiamasis darbas. 1-64.
- Beckwith-Mcguire K. M., Greenberg M. A., Gevirtz R. (2005). Autonomic Effects of Expressive Writing in Individuals with Elevated Blood Pressure. *Journal of Health Psychology*, 10 (2), 197-209.
- Frattaroli J. (2006). Experimental disclosure and its moderators: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 132 (6), 823-865.
- Gidron Y., Duncan E., Lazar A., Biderman A., Tandeter H., Shvartzman P. (2002). Effects of guided written disclosure of stressful experiences on clinic visits and symptoms in frequent clinic attenders. *Family Practice*, 19(20), 161-166.
- Jones D. A., West R. R. (1996). Psychological rehabilitation after myocardial infarction: multi-centre controlled trial. *British Medical Journal*, 313, 1517-1521.
- Koopman C., Ismailji T., Holmes D., Classen C. C., Palesh O., Wales T. (2005). The Effects of Expressive Writing on Pain, Depression and Posttraumatic Stress Disorder Symptoms in Survivors of Intimate Partner Violence. *Journal of Health Psychology*, 10(2), 211-221.
- Langens T. A., Schüler J. (2005). Written Emotional Expression and Emotional Well-Being: The Moderating Role of Fear of Rejection. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31 (6), 818-830.
- Low C. A., Stanton A. L., Danoff-Burg S. (2006). Expressive Disclosure and Benefit Finding Among Breast Cancer Patients: Mechanisms for Positive Health Effects. *Journal of Health Psychology*, 25 (2), 181-189.
- Manzoni G. M., Castelnuovo G., Molinari E. (2011). The WRITTEN-HEART study (expressive writing for heart healing): rationale and design of a randomized controlled clinical trial of expressive writing in coronary patients referred to residential cardiac rehabilitation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 9 (51).
- Mogk C., Otte S., Reinhold-Hurley B., Kröner-Herwig B. (2006). Health effects of expressive writing on stressful or traumatic experience – a meta-analysis. *GMS Psychosocial Medicine*, 3: - 1-9.
- Moore S. D., Brody L. R. (2009). Linguistic Predictors of Mindfulness in Written Self-Disclosure Narratives. *Journal of Language and Social Psychology*, 28 (3), 281-296.
- Pennebaker J. W., Beall S. K. (1986). Confronting a traumatic event: Toward an understanding of inhibition and disease. *Journal of Abnormal Psychology*, 95 (3), 274-281.
- Romero C. (2008). Writing wrongs: Promoting forgiveness through expressive writing. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25 (4), 625-642.
- Smyth J. M., Nazarian D., Arigo D. (2008). Emotion regulation. Expressive writing in the clinical context, Part II, 215-233.
- Smyth J. M., Stone A. A., Hurewitz A., Kaell A. (1999). Effects of Writing About Stressful Experiences on Symptom Reduction in Patients With Asthma or Rheumatoid Arthritis. *The Journal of the American Medical Association JAMA*, 281 (14), 1304-1309.
- Solano L., Pepe L., Donati V., Persichetti S., Laudani G., Colaci A. (2007). Differential Health Effects of Written Processing of the Experience of a Surgical Operation in High- and Low- Risk Conditions. *Journal of Clinical Psychology*, 63 (4), 357-369.

APPLICATION OF EXPRESSIVE WRITING ON ISCHEMIC HEART DISEASE PATIENTS

Raimonda Petrolienė, dr. Liuda Šinkariova
 Vytautas Magnus University
raimonda.lukosiunaite@gmail.com

Expressive writing – it's a writing method, that aims to help people to reveal their feelings related to their traumatic experience. When stressful events are being documented on paper physical and psychosocial health begins to improve. Patients with coronary heart disease often suffer from pain-ful experiences related to their health and future prospects, however few of them manage to cope with it. So the main goal of this study is to evaluate the use of expressive writing capabilities for ischemic heart disease patients. To achieve this goal literature search in data bases Ebsco, Pub-Med, Science Direct, SAGE and review was done. Literature review showed that expressive writing improves physical and psychosocial health of healthy and sick people. On the basis of this method's working mechanism and studies showing the effectiveness of the method for improving health state it is possible to assume that expressive writing is applicable to ischemic heart disease patients.

DARBUOTOJŲ ĮSIPAREIGOJIMAS ORGANIZACIJAI IR REAKCIJA Į KOMENTARUS APIE JŲ BEI KONKURENTŲ DARBOVIETES

Rūta Vasiliauskaitė

Mykolo Romerio universitetas

ruvasiliau@stud.mruni.eu

Pranešime pateikiami eksperimento, kurio tikslas – išsiaiškinti, kaip įsipareigojimas organizacijai siejasi su darbuotojų fiziologine reakcija į komentarus apie savo bei konkurentų organizacijas, rezultatai. Tyrime dalyvavo 32 vienos organizacijos darbuotojai (6 vyrai ir 26 moterys). Tiriamųjų amžius nuo 23 iki 62 metų. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog tie darbuotojai, kurių reakcija buvo statistiškai reikšminga, reaguodavo į komentarus tiek apie savo, tiek apie konkurentų organizaciją, tačiau būtent emocinis įsipareigojimas buvo reikšmingai susijęs su didėjančia reakcija į teigiamus komentarus apie savo organizaciją.

Šiuo metu Lietuvoje ir visame pasaulyje vykstanti sparti visuomenės fragmentacija ir staigiai besikeičiantis socialinis ir kultūrinis kontekstas žmonėms sukelia daug nerimo ir abejonių ne tik savo gyvenimo prasmės, bet ir savo darbo įprastinimo, vertinimo klausimais. Organizacijoje atsispindi visuomenėje esančios skirtingos socialinės grupės, kurios remiasi žmonių tautybe, rase, ekonominiu statusu, profesija, lytimi, religija ir pan. Priklausymas įvairioms socialinėms grupėms veikia žmonių socialinio identiteto formavimąsi, daro įtaką jų emocinei būklei bei elgesiui (Grice ir kt., 2002). S. Worchel ir kt. (1998) teigia, kad ridentifikavimosi su grupe stiprumas turi įtakos grupės darbo produktyvumui. Todėl itin svarbiu aspektu šiuolaikinėse organizacijose tampa įsipareigojimas (lojalumas) savo organizacijai.

Darbuotojų įsipareigojimas organizacijai tyrinėjamas jau kelis dešimtmečius. Įsipareigojimas organizacijai apibūdinamas kaip prisirišimas ir atsidavimas organizacijai; priklausomybės pasakelbimo jausmas, išsireiškiantis kaip „noras pasilikti“ (Petkevičiūtė, Kalinina, 2004). O'Driscoll M. P. ir Randall D. M. (1999) nurodo, kad individas gali būti įsipareigojęs darbu ir tai atspindi jo emocinį -psichologinį susitapatinimą su specifiniu, konkrečiu darbu. Darbuotojų įsipareigojimas gali būti suvokiamas kaip atsidavimas organizacijai, savo tikslų ir organizacijos tikslų sutapatinimas ir pasiaukojimas vardan jų, ištikimybė kritiniu organizacijai laikotarpiu, darbas ne vien dėl atlyginimo, teigiama atmosfera darbe ir kt. (Marčinskas, Diskienė, 2007).

Mokslinėje literatūroje dažniausiai minima J. Meyer ir J. Allen įsipareigojimo organizacijai tipologija, pagal kurią įsipareigojimas gali būti emocinis, normatyvinis ir tęstinis. Emocinis įsipareigojimas siejamas su asmens tapatinimusi su organizacija, įsitraukimu į jos gyvenimą, didžiavimusi ja, jos tikslų bei vertybių priėmimu. Normatyvinis įsipareigojimas siejamas su asmens pareigos jausmu likti organizacijoje, kurios susiformuoja iš tam tikrų visuomenių normų, kurios įpareigoja darbuotoją likti organizacijoje. Tęstinis įsipareigojimas siejamas su pasverta išėjimo / likimo organizacijoje kaina. Jis remiasi ekonominiais apskaičiavimais ar likimas organizacijoje yra finansiškai naudingas. Šis trijų elementų tarpusavio santykis kiekvienam darbuotojui yra individualus. Taigi įsipareigojimas organizacijai yra svarbus faktorius, kuris formuoja darbuotojo požiūrį į savo organizaciją bei pasilikimo organizacijoje sąryšį.

Dažniausiai įsipareigojimo tyrimai atliekami siejant juos su įvairiais aspektais, tačiau kyla klausimas, ar įsipareigojimas organizacijai gali sietis ir su fiziniu atsaku į visuomenėje esančią subjektyvią nuomonę apie jų organizaciją? Kiek aplinkinių požiūris į tavo darbovietę gali paveikti ir darbuotojo įsipareigojimą savo organizacijai? Todėl šio tyrimo tikslas yra išsiaiškinti, kaip įsipareigojimas organizacijai siejasi su darbuotojų fiziologine reakcija į komentarus apie savo bei konkurentų organizacijas.

Atsakdami į keliamus klausimus, remsimės

2012 metais atlikto tyrimo duomenimis⁷. Tyrime siekta patikrinti šias sąsajas:

1. Asmeninių pažiūrų sutapimas su organizacijos pažiūromis susijęs su didžiavimusi savo organizacija, didesniu bendradarbiavimu, darbo atlikimo kokybe bei pasitikėjimu organizacija.

2. Stipresnė reakcija į neigiamą kritiką savo organizacijos atžvilgiu susijusi su veiksmų, kurių jie imasi reaguodami į kritiką, aktyvumu.

3. Stipresnį įsipareigojimo jausmą turinčių darbuotojų odos aktyvumas į komentarus apie savo organizaciją bus didesnis nei apie konkurentų.

Metodika

Tiriamieji ir tyrimo procedūra. Tyrime dalyvavo 32 vienos organizacijos darbuotojai (6 vyrai ir 26 moterys). Tiriamųjų amžius nuo 23 iki 62 metų, amžiaus vidurkis – 33,13 m., SD = 10,21. Visų darbuotojų išsilavinimas – aukštasis universitetinis. 4 iš 32 darbuotojų dirba ir kitoje darbovietėje. Vidutinė tiriamųjų darbo trukmė – 4,93 metai, SD = 5,03m.

Įvertinimo priemonės. Tyrimui buvo naudojamas N. J. Allen ir J. P Meyer įsipareigojimo organizacijai klausimynas. Teiginiai vertinami 7 balų Likert tipo skale, kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, o 7 – „visiškai sutinku“. Taip pat tiriamiesiems buvo pateikti 7 atviri bei 5 uždari (kiek asmeninės pažiūros sutampa su organizacijos; didžiavimasis savo organizacija; bendradarbiavimas; darbo atlikimo kokybė) papildomi klausimai apie jų organizaciją. Užpildžius klausimynus, tiriamiesiems buvo pateiktas eksperimentas (PowerLab 26T įranga), kurio metu darbuotojams buvo pateikta 10 teigiamų bei 10 neigiamų komentarų apie jų bei konkurentų organizaciją (iš viso 20 stimulų, išdėstyti atsitiktine seka). Eksperimento metu buvo matuojamas tiriamųjų odos aktyvumo atsako stiprumas (*electrodermal response, EDR*).

Duomenų analizė. Tyrimo duomenys buvo analizuojami statistiniu paketu SPSS v.19. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo – 0,05. Atlikta statistinė duomenų analizė: apskaičiuoti dažniai, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai. Empirinio skirstinio palyginimui buvo naudojamas Shapiro-Wilk kriterijus. Statistinės išvados tikrintos

patikrinus duomenų pasiskirstymą pagal normalųjį skirstinį: parametriniais (Pearson tiesinės koreliacijos koeficientas) bei neparametriniais (Spearman ranginės koreliacijos koeficientas) kriterijais.

Rezultatai ir jų aptarimas

Pirmosios prielaidos analizė parodė, jog kuo labiau darbuotojai įvertino, jog jų asmeninės pažiūros sutampa su jų organizacijos, tuo labiau stiprėja didžiavimasis organizacija ($r(32) = 0,624, p < 0,001$) ir bendradarbiavimas ($r(32) = 0,477, p = 0,006$), didėja darbo atlikimo kokybė ($r(32) = 0,377, p = 0,033$) ir pasitikėjimas savo organizacija ($r(32) = 0,590, p < 0,001$). Tokios sąsajos patvirtina, jog darbuotojų asmeninių pažiūrų sutapimas su savo darbovietės skleidžiamomis vertybėmis ir tikslais yra svarbus aspektas, kuris skatina darbuotojus užmegzti stiprų ryšį su savo organizacija.

Tiriamieji taip pat vertino savo elgesį susidūrus su įvairaus pobūdžio komentarais apie savo organizaciją. Rasta, jog kuo stipriau darbuotojas reaguoja į kritiką savo darbovietės atžvilgiu, tuo dažniau imasi veiksmų (pavyzdžiui, komentuoja patys) ($r(32) = 0,406, p = 0,021$). Tai galima sieti su tuo, jog įsipareigojimas gali būti svarbus faktorius, kuris formuoja ar darbuotojai palieka savo organizaciją arba išreiškia savo balsą (Hirschman, 1970)

1 lentelė. Reakcijų į teigiamų ir neigiamų komentarų apie savo bei konkurentų organizaciją koreliacijos

Komentaram	Teig. org.	Neig. org.	Teig. konk. org.	Neig. konk. org.
Teig. org.	-	0,724	0,727	0,665
Neig. org.	0,724	-	0,703	0,852
Teig. konk. org.	0,727	0,703	-	0,742
Neig. konk. org.	0,665	0,852	0,742	-

$p \leq 0,001$

Tikrinant trečiosios prielaidos kintamųjų ryšius nustatyta, jog tie tiriamieji, kurie reagavo į komentarus, reagavo statistiškai reikšmingai į neigiamus ir teigiamus komentarus tiek apie savo, tiek apie konkurentų organizaciją (1 lent.),

⁷ Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. PRC-63/SMP12-168)

tačiau tik didėjantis emocinis įsipareigojimas buvo statistiškai reikšmingai susijęs su teigiamais komentarais apie jų organizaciją ($r(32) = 0,350$, $p = 0,049$).

Apibendrinus rezultatus galime teigti, jog iš įsipareigojimo rūšių išryškėjo emocinio įsipareigojimo svarba. Įdomu ir tai, jog tie darbuotojai, kurie reagavo į stimulinę medžiagą, jie reagavo tiek į komentarus apie savo, tiek apie konkurentų organizaciją.

Išvados

Įsipareigojimui organizacijai itin domimasi

Literatūra

Grise T., Paulsen N., Jones L. (2002). Multiple targets of organizational identification the role of identification congruency. *Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis*, vol. 1, no. 2, p. 22-31.

Hirschman, A. O. (1970). Exit, voice, and loyalty: responses to declines in firms, organizations, and states. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Marčinskas, A., Drūteikienė, G. (2007). Darbdavio įvaizdis Lietuvoje: ekonominis kontekstas. // *Ekonomika*, nr. 77, p. 36–51.

O'Driscoll, M. P., Randall, D. M. (1999).

sparčių ekonominių pokyčių metu, kai organizacija siekia sukurti palankias sąlygas savo darbuotojams. Asmeninių pažiūrų sutapimas su organizacijos taip pat yra svarbus faktorius tiek organizacijai, tiek patiems darbuotojams. Nors teigiama, jog visų trijų įsipareigojimo rūšių santykis yra individualus, tačiau tik emocinis įsipareigojimas buvo susijęs su stiprėjančia reakcija į teigiamus komentarus apie savo organizaciją. Galbūt šis ryšys išryškėjo dėl to, jog emocinis įsipareigojimas yra susijęs su susitapatinimu su organizacija, o teigiami atsiliepimai susiję su teigiamu savęs vaizdu.

Perceived organizational support, satisfaction with rewards, and employee job involvement and organizational commitment // *Applied Psychology: An International Review*, vol.48 (2), 197-209.

Petkevičiūtė N., Kalinina I. (2004). Veiksniai didinantys darbuotojų organizacinį įsipareigojimą. // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, nr. 31, p. 179–192.

Worchel S, Rothgerber H., Day E. A., Hart D., Butemeyer J. (1998) Social identity and individual productivity within groups. *The British journal of social psychology*, vol. 37, p. 389-413

EMPLOYEE COMMITMENT TO ORGANIZATION AND RESPONSE TO THE COMMENTS ON THEIR AND THEIR COMPETITORS WORKPLACE

Rūta Vasiliauskaitė

Mykolas Romeris University

ruvasiliau@stud.mruni.eu

This paper presents the results of an experiment, which aim was to find out how organizational commitment is related with physiological reaction to the comments about employee's and its competitors' organizations. The study involved 32 employees of the same organization (6 men and 26 women), aged from 23 to 62 years. The results showed that, if the employees responded to the comments, he or she responded to their organization and to theirs competitors, but it was the emotional commitment which was significantly related with the increasing reaction of the positive comments about their organization.

PATYRIMINĖS GRUPĖS MOKYMOSI KONTEKSTE: PIRMINIO DALYVIŲ POŽIŪRIO ANALIZĖ

Birutė Jakubkaitė, dr. Rimantas A. Kočiūnas
Vilniaus universitetas
birute.jakubkaite@fsf.vu.lt

Patyriminės grupės tapo plačiausiai paplitusia grupių vedančiųjų mokymo forma, siekiančia atitikti grupių vedančiųjų parengimui keliamus reikalavimus. Nepaisant didėjančio šių grupių populiarumo mokymo programose, vieningo požiūrio į jas nėra. Vieni autoriai pabrėžia šių grupių privalumus, kiti atkreipia dėmesį į juose kylančius sunkumus. Šio darbo tikslas yra identifikuoti ir struktūruotai aprašyti, kaip grupių vedančiųjų rengimo programos dalyviai suvokia šias grupes savo mokymosi pradžioje. Tyrime dalyvavo 8 tarptautinės grupinės terapijos mokymų programos dalyviai. Tyrimas buvo organizuojamas ir atliekamas remiantis indukcinės teminės analizės principais ir reikalavimais. Analizuojant turimus duomenis šios grupės dalyvių patyrimė išliko dvi pagrindinės temų grupės, kurios yra aptariamose šiame darbe: painiava dėl grupės tikslų ir santykiai su kitais dalyviais, grupių vedančiais ir supervizoriais.

Daugelis grupinės terapijos teoretikų ir praktikų (pvz., Yalom, Leszcz, 2005; DeLucia ir kt. 1989; Brabender ir kt. 2004) bei tokius specialistus rengiančių ir akredituojančių organizacijų (pg. Shumaker ir kt., 2011) be didaktinių mokymo būdų akcentuoja profesionalių grupės vedančiųjų darbo stebėjimą, nuoseklią ir kruopščią besimokančiojo savarankiškai vedamų grupių profesinę priežiūrą, asmeninę dalyvavimo grupėje patirtį bei asmeninės terapijos svarbą grupių vedančiųjų rengimo programose. Todėl patyriminės grupės tapo plačiausiai paplitusia grupių vedančiųjų mokymo forma, siekiančia atitikti šiuos reikalavimus (Shumaker ir kt., 2011; Anderson, Price, 2001; Merta ir kt., 1993). Tokiose grupėse dalyviai asmeninio patyrimo dėka skatinami suvokti grupėse vykstančius procesus bei kitus bendrus grupės formavimosi ir darbo aspektus, geriau suprasti eilinių grupės dalyvių išgyvenimus ir grupės vedančiojo įtaką (Yalom, Leszcz, 2005).

Nepaisant vis didėjančio šių grupių populiarumo mokymo programose (Shumaker ir kt., 2011; Markus, King, 2003; Merta ir kt., 1993), vieningo požiūrio į jas nėra. Vieni autoriai (pvz., Yalom, Leszcz, 2005; Geller ir kt., 2005) atskleidžia šių grupių privalumus, susijusius su savo elgesio grupėje įsisąmoninimu. Kiti autoriai atkreipia dėmesį į dvigubų ryšių, konkurencijos ir kitus sunkumus, išskylančius besimokantiems šiose grupėse (Anderson, Price, 2001; Merta ir kt., 1993).

Lennie (2007), kviesdama gilinti šiose grupėse vykstančių procesų supratimą, pažymi, jog optimistinis požiūris į patyrimines grupes mokymosi kontekste tiesiog gali kilti iš jų domavimo mokymų programose ir empirinių tyrimų stygiaus. Ji rašo, jog plačiai plintantis šių grupių taikymas ir stiprūs jose kylantys išgyvenimai yra sistemingų empirinių tyrimų reikalaujantis reiškinys ir stebisi, kiek daug autorių nurodo šių tyrimų stoką.

Aprašomas tyrimas yra platesnio patyriminių grupių mokymosi kontekste tyrinėjimo dalis ir jo tikslas yra identifikuoti bei struktūruotai aprašyti, kaip grupių vedančiųjų rengimo programos dalyviai suvokia šias grupes savo mokymosi pradžioje.

Metodika

Tyrimas buvo organizuojamas ir atliekamas remiantis kokybinių tyrimų principais bei reikalavimais. Tyrimui pasirinktas Braun ir Clarke (2006) siūlomas teminės analizės metodas. Vienas iš jo privalumų yra lankstumas, siejamas su gebėjimu atitikti įvairiems teoriniams požiūriams. Teminės analizės pagalba kokybinio tyrimo duomenyse yra identifikuojamos, analizuojamos ir pristatomos juose išskylančios temos (Boyatzis, 1998). Atsižvelgiant į šiame darbe keliamus tikslus buvo pasirinkta indukcinė teminė analizė.

Tyrimui pasirinkti Humanistinės ir egzistencinės psichologijos instituto Grupinės terapi-

jos mokymo programos dalyviai. Šis tyrimas apima dalį pirmojo šios programos etapo, kuriame, be teorinių paskaitų, programos dalyviai dalyvauja trijose patyriminėse grupėse, kurias veda patyrę grupių vedantieji ir psichoterapeutai. Grupės darbą stebi du programos supervizoriai. Šios patyriminės grupės trunka tris dienas. Darbas vyksta intensyviai: per dieną būna keturios 1,5 valandos trukmės sesijos, po kurių vyksta 2 valandų grupės darbo ir dinamikos aptarimas. Aptarimo metu grupės dalyviai, vedantieji ir supervizoriai pateikia savo požiūrius į grupėje vykstančius procesus. Interviu vyko pasibaigus antrajai patyriminei grupei.

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo visi vienos mokymų grupės dalyviai, t.y. 8 asmenys: 1 vyras ir 7 moterys, kurių amžius nuo 29 iki 48 metų (amžiaus vidurkis 38 metai). 6 dalyviai turi psichologinį išsilavinimą, po vieną – gydytojo-psichiatro ir socialinio darbuotojo. Du programos dalyviai nėra turėję jokios grupių vedimo patirties. 4 dalyviai yra atvykę iš Rusijos, 1 iš Latvijos ir 3 iš Lietuvos.

Tyrimo eiga. Tyrimo duomenys buvo renkami pusiau struktūruotu interviu. Tyrimo dalyvių buvo prašoma papasakoti, koks jiems buvo dalyvavimas patyriminėje grupėje, ko jie iš jos tikėjosi, kaip priima patyriminės grupės darbo aptarimą. Taip pat interviu metu buvo užduodami tikslinantys klausimai, skirti kuo aiškiau atskleisti dalyvių patirtį ir jos supratimą. Interviu trukmė nuo 30 min iki 1 val. 25 min (vidutinė interviu trukmė – 53 min). Su tyrimo dalyviais, kurie atvyko iš Rusijos ir Latvijos, interviu vyko rusų kalba. Mokymų programa taip pat vyko rusų kalba. Interviu vyko Instituto patalpose, jaukioje, izoliuotoje patalpoje.

Etiniai reikalavimai. Siekiant atitikti etinius reikalavimus, prieš interviu tyrimo dalyviai užpildydavo informuotą sutikimą dalyvauti šiame tyrime ir gaudavo visą jų apsisprendimui dalyvauti reikalingą informaciją.

Duomenų analizė. Interviu duomenys analizuojami pagal Braun ir Clarke (2006) rekomendacijas šešiais etapais: (a) interviu transkribavimas ir daugkartinis skaitymas pasižymint kylančias mintis ir pastabas; (b) pirminis kodavimas, kai transkribuoti duomenys sisteminiami į kodus; (c) temų paieška, kai sukoduoti duomenys grupuojami į pirmines temas; (d) pakartotinis duomenų, kodų ir temų peržiūrėjimas; (e) temų

apibrėžimas ir įvardinimas; (f) geriausiai temas atspindinčių interviu citatų parinkimas.

Rezultatai ir jų aptarimas

Analizuojant turimus duomenis šios grupės dalyvių pradiniam požiūryje į patyrimines grupes dominavo dvi temos, kurias galima apibrėžti kaip: (a) painiava dėl grupės tikslų; (b) santykiai.

Pirma tema atspindi grupės dalyvių pasimetimą, kylantį dėl patyriminės grupės mokymo kontekste tikslų neapibrėžtumo. Dalyviams dažnai kyla klausimas, kuris tikslas – grupės dalyvio patyrimas ar grupės procesų profesionalus supratimas – jiems turi būti ar yra pirminis. Pirmą kartą šioje mokymų programoje susidūrę su patyrimine grupe jie neretai išgyvena šiuos tikslus kaip sunkiai suderinamus (analizėje pateikiamos citatos yra iš skirtingų dalyvių interviu):

.../ man nelabai aišku, ką daryti /.../. Patyriminis man reiškia spręsti asmenines problemas, o mokomasis reiškia, kad jos turi būti arba labai mažos arba sąlyginės, ir reikia daugiau analizuoti, prisiminti, kas vyksta /.../ aš visą laiką painiojuosi ir nerandu sau vietos.

Kitas aspektas, atspindintis pirminiame grupinės terapijos mokymo programos dalyvių požiūryje į patyrimines grupes, apima dalyvių svarstymus, ar patyriminė grupė yra skirta grupės vedančiojo darbo metodų ir įgūdžių demonstravimui, ar jų, kaip dalyvių asmeniniam patyrimui.

.../ man atrodo, kad jei demonstruoji savo metodą, tai visgi demonstracija, nors ir terapijof, bet tai nėra gydymas. Tai daugiau mokojoji demonstracija su terapiniais efektais. /.../ grupės vedantysis čia ateina ne rodyti, kaip gerai jis gydo, jis ateina parodyti savo metodo.

Antra tema apima keletą atskirų potemių: mokymo programos dalyvių santykį su kitais mokymo programos dalyviais, patyriminių grupių vedančiais ir supervizoriais.

Kalbėdami apie santykį su kitais dalyviais tyrimo dalyviai mini kelis aspektus. Pirmiausia jie kalba apie poreikį ir pastangas priimti kitus dalyvius.

.../ su kai kuriais iš jų gyvenime nebendradžiau /.../ ir jei noriu gauti kokią nors pagalbą grupėje, man reikia su jais sąveikauti, atsiverti, būti asmeniškai, nuoširdžiai.

.../ aš jau pirmame seminare identifikuojau, kad man bus sunku, ar tai dėl kai kurių dalyvių, ar tai dėl santykių tarp jų, jau taip apčiuopiau. Tai aš jau ruošiausi visus tuos mėnesius, kaip aš važiuosiu ir kaip aš dirbsiu su tuo.

Pastebi, jog santykiai grupėje ir už grupės ribų yra susiję ir įtakoja dalyvių elgesį.

.../ aš, žinoma, negaliu pamiršti, jog tai žmonės, su kuriais aš ir po to turėsiu bendrauti – sėdėti paskaitose ir pan. .../ būdama grupėje aš turiu tai omeny.

.../ man yra poreikis (po grupės), sakykim, užmegzti ryšį su dalyviais, kurių trūko grupėje ar santykis buvo nepakankamai man aiškus.

Taip pat dalyviai pastebi, kaip keičiasi jų santykis.

.../ žmonės, kurių aš nesirinkau, man tampa artimi.

Kalbėdami apie santykį su patyriminės grupės vedančiais tyrimo dalyviai mini savo požiūrį į juos kaip į autoritetingus mokytojus ir grupių vedančiuosius.

.../ aš tai suprantu, kad jie yra savo srities žinovai, ar ne? Jie vienaip ar kitaip atvažiuoja vesti grupes ir dirbti.

Kalbėdami apie santykį su patyriminės grupės supervizoriais tyrimo dalyviai pastebi jų bu-

vimo ir pastebėjimų įtaką dalyvių elgesiui grupėje. Jiems yra svarbi supervizorių nuomonė.

.../ tai, kas buvo pasakyta supervizijos metu .../ kitą dieną grupė prasidėjo nuo to.

Galima pastebėti, jog supervizoriams tyrimo dalyviai linkę priskirti grupės vedančiojo funkciją paveikti grupės procesus.

.../ man atrodo, kad jis (supervizorius) kartais tikslingai sako dalykus ir pastabas .../ Ta prasme, kad jis .../ trupučiuką veikia grupės dinamika .../.

Apibendrinimas

Apibendrinant šio tyrimo rezultatus galima pastebėti, jog pirminiame šios grupės dalyvių požiūryje į patyrimines grupes mokymosi kontekste atsispindi pasimetimas dėl nepakankamai aiškiai suvokiamų ir apibrėžiamų grupės tikslų. Santykiuose su kitais pradžioje daugiausia orientuojamasi į vienas kito priėmimą. Grupės vedančiuosius šio tyrimo dalyviai paprastai mini kaip autoritetingus specialistus, o kalbėdami apie grupės supervizorius akcentuoja jų įtaką grupėje. Tai yra, grupės dalyviai patys keičia elgesį atsižvelgdami į supervizorių pastebėjimus bei mano, jog supervizoriai sąmoningai gali paveikti grupės procesus savo pastebėjimais.

Literatūra

Anderson, R.D., Price, G.E. (2001). Experiential Groups in Counselor Education: Student Attitudes and Instructor Participation. *Counselor Education & Supervision*, 41, 111-119.

Brabender, V., Smolar, A.I., Fallon, A. E. (2004). *Essentials of Group Therapy*. John Wiley & Sons Inc.

Boyatzis, R.E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Sage Publication Inc.

Braun, V., Clarke, V. (2006). *Using Thematic Analysis in Psychology*. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.

DeLucia, J.L., Bowman, V.E., & Bowman, R.L. (1989). The Use of Parallel Process in Supervision of Group Counseling to Facilitate Counselor and Client Growth. *The Journal for Specialist in Group Work*, 14, 232-238.

Geller, J.D., Norcross, J. C., Orlinsky, D.E. (2005) *The Psychotherapists own Psychotherapy – Patient and Clinical Perspectives*. Oxford uni-

versity press, Inc.

Lennie, C. (2007). The Role of Personal Development Groups in Counsellor Training: Understanding Factors Contributing to Self-awareness in the Personal Development Group. *British Journal of Guidance and Counseling*, 35 (1), 115-129.

Markus, H.E., King, D.A. (2003). A Survey of Group Psychotherapy Training During Predoctoral Psychology Internship. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34 (2), 203-209.

Merta, R.J., Wolfgang, L., MacNeil, K. (1993). Five Models for Using the Experiential Group in the Preparation of Group Counselors. *The Journal for Specialist in Group Work*, 18, 200-207.

Shumaker, D., Ortiz, C., Brennkemeyer, L. (2011). Revisiting Experiential Group Training in Counselor Education: A Survey of Master's-Level Programs. *The Journal for Specialist in Group Work*, 36 (2), 111-128.

Yalom, I.D., & Leszcz, M. (2005). *The theory and practice of group psychotherapy*. (5th ed.), New York: Basic Books.

EXPERIENTIAL GROUPS IN GROUP COUNSELORS TRAINING: THE FIRST IMPRESSIONS OF TRAINEES

Birutė Jakubkaitė, dr. Rimantas A. Kočiūnas
Vilnius University
birute.jakubkaite@fsf.vu.lt

Experiential groups became prevailing form of group counselors training which aimed at matching requirements for group counselors' preparation. Despite of enhancing popularity of these groups, there is no unified approach to this issue. Some of authors emphasize advantages of these groups; others pay more attention to difficulties appearing in them. The goal of this research was to identify and describe how trainees of group counseling perceived these groups at the beginning of their training. 8 participants of international group therapy training program took part in the research. The research was organized and implemented on principles and requirements of inductive thematic analysis. As the result of data analysis there appeared two main topics, which are discussed in this paper: the first – difficulties in understanding of goals of experiential group and the second – interrelations with other participants, group leaders, supervisors.

SENYVO IR SENO AMŽIAUS ŽMONIŲ KOGNITYVINIŲ FUNKCIJŲ SĄSAJOS SU JU IŠSILAVINIMU IR KOMPENSACINIŲ TECHNIKŲ NAUDOJIMU

Dovilė Rupeikaitė, dr. Liuda Šinkariova
Vytauto Didžiojo universitetas
dovile.rupeikaite@gmail.com

Tyrimai atskleidžia, kad tiriamieji su aukštuoju išsilavinimu arba naudojančys kompensacines technikas geba ilgiau išlaikyti geras kognityvines funkcijas. Metodikos: Kognityvinių funkcijų silpnėjimo klausimynas (Kronbacho alfa – 0,79), 5 žodžių testas, Krepelino metodika ir 6CIT (Kronbacho alfa - 0,67). Klausimai apie tiriamųjų išsilavinimą ir naudojamas kompensacines technikas. Tyrime dalyvavo 73 Kauno miesto gyventojai, kurių amžius buvo nuo 65 iki 99 metų. Rezultatai: Tiriamieji su aukštuoju išsilavinimu statistiškai reikšmingai geriau vertina savo kognityvines funkcijas ($p < 0,05$), tačiau nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp objektyviai vertinamų kognityvinių funkcijų ir išsilavinimo ($p > 0,05$). Naudojant klasterinę analizę gauta, kad senyvo amžiaus tiriamieji su nestebimais pažintinių procesų pokyčiais dažniau naudoja kompensacines technikas nei seno amžiaus tiriamieji su silpnesnėmis pažintinėmis funkcijomis ($p < 0,05$). Išvados: 1) Kognityvinių funkcijų pokyčiai nesiskiria priklausomai nuo amžiaus; 2) Tiriamųjų su aukštuoju išsilavinimu subjektyvus savo kognityvinių funkcijų vertinimas geresnis lyginant su kito išsilavinimo tiriamaisiais; 3) Kognityvinių funkcijų pokyčiai nesiskiria priklausomai nuo kompensacinių technikų naudojimo; 4) Senyvo amžiaus tiriamieji su nestebimais kognityvinių funkcijų pokyčiais dažniau naudoja kompensacines technikas nei seno amžiaus tiriamieji su žemesniais kognityvinių procesų rodikliais.

Pagyvenusio amžiaus žmonių senėjimas ir sveikata yra aktuali tema šiandieniniame pasaulyje. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012m. pradžioje Lietuvoje gyveno 543,3 tūkst. 65 metų ir vyresnio amžiaus žmonių, tai sudaro 18,1 % visų šalies gyventojų. Palyginti su 2001m., jų skaičius padidėjo 12,1 % (58,7 tūkst.). Prognozuojama, kad šis skaičius ateityje dar labiau augs. Gyventojų senėjimas turi įtakos pokyčiams visuomeniniame kontekste, darbo rinkoje, sveikatos sistemoje. Dėl šių priežasčių yra svarbu atkreipti dėmesį į veiksnius, kurie gali padėti senyvo ir seno amžiaus žmonėms išlikti kuo ilgiau savarankiškais.

Nors yra manoma, kad tie žmonės, kurie turi aukštą protinių gebėjimų lygį vaikystėje, tokį patį lygį išlaikys ir senatvėje. Tačiau kitus 50 % kognityvinių gebėjimų lygio neatitikimų senatvėje paveikia tokie veiksniai kaip genai, išsilavinimas, sveikata (Gow ir kt., 2007). Taigi kai kuriuos veiksnius žmogus pats gali kontroliuoti siekiant išlaikyti geras kognityvines funkcijas.

Autoriai teigia, kad senyvame ir sename amžiuje labai svarbu įsisąmoninti, kad kognityvinės funkcijos silpsta, ir adekvačiai vertinti, kuriose srityse yra reikalingas kompensacinis elgesys (pvz., svarbių įvykių užsirašinėjimas silps-

tant atminčiai), kad žmogus galėtų savarankiškai funkcionuoti aplinkoje. Ne mažiau svarbu yra suprasti, kad kognityvinių funkcijų silpnėjimas gali būti kontroliuojamas pradedant literatūros skaitymu, pabaigiant specializuotomis kompiuterinėmis programomis, skirtomis lavinti konkrečius kognityvinius procesus (pvz., kompiuterinės programos, imituojančios avarines situacijas kelyje, tokiu būdu siekiant pagreitinti tiriamojų reakciją ir sumažinant realią riziką senyvo amžiaus žmogui vairuojant) (Ball ir kt., 2007; Ball ir kt., 1998).

Apibendrinant galime teigti, kad reikia atkreipti dėmesį į įvairius aspektus, padedančius senyvo amžiaus žmonėms kuo ilgiau išlikti savarankiškais. Svarbu orientuotis į preventinius projektus siekiant suteikti senyvo amžiaus žmonėms informacijos apie gebėjimą sau padėti, o tuo pačiu nuneigti nuomonę, kad senyvame amžiuje jaustis blogai yra normalu.

Darbo tikslas

Atskleisti senyvo ir seno amžiaus žmonių objektyvių ir subjektyvių savo kognityvinių funkcijų sąsajas su išsilavinimu ir kompensacinių technikų naudojimu. Darbe keliamos *hipotetėzės*:

1. Kognityvinės funkcijos silpnėja su amžiumi.
2. Tiriamųjų su aukštuoju išsilavinimu kognityvinės funkcijos yra geresnės lyginant su kito išsilavinimo tiriamaisiais.
3. Tiriamieji, naudojantys kompensacines technikas, išlaiko geresnę kognityvinių funkcijų lygį.

Metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 73 tiriamieji, kurių amžius buvo nuo 65 iki 99 metų. 21 tiriamasis buvo iš Kauno Panemunės senelių namų, 19 tiriamųjų iš Kauno Panemunės senelių namų pagyvenusių žmonių dienos centro, likę 33 tiriamieji – senyvo amžiaus Kauno miesto gyventojai. Dauguma tiriamųjų buvo moterys - 67 % (N = 49), o 32,8 % (N = 24) tyrime dalyvavusiųjų buvo vyrai. Bendrai visoje tiriamųjų imtyje daugiausia respondentų buvo turinčių aukštąjį išsilavinimą (30 %; N = 22), 20,5 % (N = 15) turi aukštesnįjį išsilavinimą, 19,18 % (N = 14) vidurinį išsilavinimą, nebaigtą vidurinį turi 15,07 % (N = 11) tiriamųjų, 13,7 % (N = 10) tiriamųjų turėjo pradinį išsilavinimą, vienas tiriamasis (1,37 %) neturėjo išsilavinimo. Tiriamieji buvo suskirti į dvi grupes pagal amžių. Tiriamieji, kurių amžius buvo 65-75 metai, buvo priskirti pirmajai grupei ir pavadinti „senyvo amžiaus“ tiriamaisiais. Šioje grupėje buvo 36 tiriamieji. Likusieji 37 tiriamieji, kurių amžius buvo 76-99 metai, buvo pavadinti „seno amžiaus“ tiriamaisiais (tik 6 tiriamieji pateko į trečią literatūroje minimą „seniausiojo amžiaus“ grupę, kurių amžius nuo 90 metų iki 100 metų. Kadangi tokio amžiaus tiriamųjų buvo labai mažai, jie buvo prijungti prie seno amžiaus tiriamųjų grupės siekiant patikimesnių statistinių rezultatų). Senyvo amžiaus grupėje moterys sudarė 72,22 % (N = 26), vyrai - 27,78 % (N = 10). Seno amžiaus grupėje moterų buvo 62 % (N = 23), o vyrų - 37,8 % (N = 14).

Naudotos metodikos. Subjektyviam pažintinių funkcijų vertinimui naudotas D. E. Broadbent ir kolegų (1982) sukurtas kognityvinių funkcijų silpnėjimo klausimynas (CFQ), kurio Kronbacho alfa – 0,79. Siekiant įvertinti objektyvius pažintinių procesų rodiklius buvo naudojamas 5 žodžių testas, skirtas įvertinti mnestinę veiklą; Krepelino metodika, skirta įvertinti dėmesio išekimą; Šešių klausimų pažinimo funk-

cijų sutrikimo testas (6CIT), skirtas įvertinti bendrą pažintinių funkcijų lygį (Kronbacho alfa - 0,67). Tiriamiesiems užduoti papildomi klausimai apie jų išsilavinimą ir kompensacinių technikų naudojimą (pvz., ar užsirašinėja svarbius įvykius / datas, klijuoja lipdukus, kurie padeda atsiminti darbus, skaito knygas, domisi politika, sprendžia kryžiažodžius). Naudojamų kompensacinių technikų lygis buvo vertinamas dviem galimais variantais: tiriamasis naudoja kompensacines technikas arba nenaudoja.

Rezultatai

Bendrai visi tiriamieji pagal kognityvinius rodiklius pasiskirtė taip: subjektyviai vertinančių savo pažintines funkcijas kaip nepakitusias yra apie 49 % (N = 36), tuo tarpu likę 51 % (N = 37) tiriamųjų teigia jaučiantys savo pažintinių funkcijų blogėjimą. 61,6 % (N = 45) respondentų yra su normalia mnestine veikla, likusiems tiriamiesiems stebimas mnestinės veiklos pablogėjimas. Dėmesio išsekimo požymiais pasižymi 35,5 % (N = 28) tiriamųjų. Daugumai tiriamųjų nestebimas dėmesio išsekimas (57,5 %, N = 42). Bendrai pažintinių funkcijų blogėjimas (6CIT) yra stebimas 43,8 % (N = 32) tiriamųjų. Nepakitusios pažintinės funkcijos (6CIT) yra stebimos pas 45,21 % (N = 33) tyrime dalyvavusių respondentų. Tyrime dalyvavusių respondentų pasiskirstymas pagal naudojamas kompensacines technikas buvo apytiksliai vienodas: tiriamieji naudojantys kompensacines technikas – 47,95 % (N = 35), tiriamieji nenaudojantys kompensacinių technikų – 52,05 % (N = 38).

1 hipotezė: Šio tyrimo metu atliekant analizę naudojantis Chi-kvadrato kriterijų, nebuvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp tiriamųjų amžiaus ir kognityvinių funkcijų silpnėjimo tiek remiantis objektyviais duomenimis ($p > 0,05$), tiek subjektyvia tiriamųjų nuomone ($p > 0,05$). *2 hipotezė:* Tiriamieji su aukštuoju išsilavinimu geriau vertina savo kognityvines funkcijas lyginant su tiriamaisiais, turinčiais kitokį išsilavinimą ($p < 0,05$), tačiau nebuvo gauta statistiškai reikšmingo skirtumo tarp tiriamųjų išsilavinimo ir jų objektyviais metodais įvertintų pažintinių funkcijų ($p > 0,05$). *3 hipotezė:* Atliekant analizę naudojantis Chi-kvadrato kriterijumi, tarp tiriamųjų kognityvinių funkcijų ir kompensacinių technikų naudojimo nebuvo

gauta statistiškai reikšmingo skirtumo ($p > 0,05$). Kadangi rezultatai neatitinka daugelio kitų tyrėjų gautų rezultatų, išskėlėme prielaidą, kad tai galėjo paveikti imties dydis, todėl atlikome klasterinę analizę, kurios metu išsiskyrė dvi grupės: senyvo mažiaus tiriamieji su stipresnėmis kognityvinėmis funkcijomis ir seno amžiaus tiriamieji su silpnesnėmis kognityvinėmis funkcijomis.

Kaip matome lentelėje, į pirmą klasterį patenka vyresnio amžiaus tiriamieji ($78,71 \pm 10,06$) su ryškesniais dėmesio išsekimo požymiais, didesniais 6CIT metodikos balais, kas rodo stebimą pažintinių funkcijų blogėjimą. Pirmame klasteryje yra žemesni penkių žodžių atgaminimo rodikliai - prastesnė mnestinė veikla. Aukšteni CFQ rodikliai - tiriamieji esantys šioje grupėje save vertina, kaip jaučiančius pažintinių funkcijų blogėjimą. Į šį klasterį patenka 40,91 % respondentų, dalyvavusių tyrime.

Antrame klasteryje amžiaus vidurkis yra mažesnis – $71,79 \pm 6,8$ metai. Taip pat stebimi mažesni dėmesio išsekimo rodikliai, žemesni bendri pažintinių funkcijų vertinimo rodikliai (6CIT), kas rodo geresnę pažintinių funkcijų

išlaikymą. Antrame klasteryje tiriamieji atgamina daugiau žodžių – geresnė mnestinė veikla, taip pat subjektyviai vertinamų pažintinių funkcijų (CFQ) rodikliai yra žemesni – tiriamieji geriau vertina savo kognityvines funkcijas. Į antrąjį klasterį patenka 59,09 % tiriamųjų.

Ši klasterinė analizė patvirtina, kad duomenys sudaryti iš dviejų grupių tiriamųjų: seno amžiaus tiriamųjų su silpnesnėmis pažintinėmis funkcijomis ir senyvo amžiaus tiriamųjų su geresnėmis pažintinėmis funkcijomis. Nors nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp šių grupių, bet matome tendenciją, kad vis dėlto kognityvinės funkcijos yra susijusios su amžiumi.

Kadangi klasterinės analizės būdu buvo gautos dvi skirtingos grupės, toliau buvo siekiama patvirtinti, kad šiose grupėse skiriasi ir kompensacinių technikų naudojimas. Naudojant Chikvadrato kriterijų ši prielaida buvo patvirtinta ir gauti rezultatai atskleidė, kad senyvo amžiaus tiriamieji su geresnėmis kognityvinėmis funkcijomis dažniau naudoja kompensacines technikas nei seno amžiaus tiriamieji su silpnesnėmis kognityvinėmis funkcijomis ($p < 0,05$).

1 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas išskirtuose klasteriuose

Kognityvinių funkcijų ir amžiaus rodikliai	1 klasteris $\bar{x} \pm \text{std. nuokrypis}$	2 klasteris $\bar{x} \pm \text{std. nuokrypis}$
Amžius	$78,71 \pm 10,06$	$71,79 \pm 6,8$
Dėmesio koncentracija (Krepelino metodika)	$5,33 \pm 3,8$	$4,08 \pm 3,6$
Bendras pažintinių funkcijų išlaikymas (6CIT)	$10,26 \pm 4,6$	$3,59 \pm 3,6$
Atmintis (5 žodžių testas)	$6,6 \pm 2,5$	$9,5 \pm 0,6$
Subjektyvus pažintinių funkcijų vertinimas (CFQ)	$11,26 \pm 4,3$	$5,69 \pm 3,1$

Rezultatų aptarimas

Šio tyrimo rezultatai nesutampa su daugeliu kitų autorių darbais (SINGER ir kt., 2003; Gunstad ir kt., 2005). Siekiant paaiškinti, kodėl nebuvo gauta skirtumo tarp amžiaus ir kognityvinių funkcijų silpnėjimo, galima daryti prielaidą, kad tyrime dalyvavo žmonės, kurie savimi pasitiki, nejučia pažintinių funkcijų silpnėjimo, yra aktyvūs. Tokiu atveju ir 6CIT metodika galėjo būti per mažai jautri atsižvelgiant į tyrime dalyvavusių respondentų kognityvinių funkcijų

rodiklius. Remiantis literatūra, reikia paminėti ir tokius aspektus kaip padidėjęs kraujo spaudimas (Myers, 2008), padidėjęs cukraus kiekis kraujyje (Asimakopoulou, Hampson, 2002), mažas fizinis aktyvumas (Nilsson, Nilsson, 2009), rūkymas (Anstey ir kt., 2007), kurie neigiamai paveikia kognityvines funkcijas ir šie veiksniai taip pat galėjo sąlygoti nesutapimus tarp skirtingų tyrimų ir jų rezultatų. Šiame tyrime į aukščiau išvardintus veiksnius nebuvo atsižvelgta, nes tyrimo tikslas buvo susijęs su kitais aspek-

tais.

Gauti rezultatai atskleidžia, kad tiriamieji su aukštesniu išsilavinimu geriau subjektyviai vertina savo kognityvines funkcijas nei tiriamieji su kitokiu žemesniu išsilavinimu, tai gali būti susiję su didesniu pasitikėjimu savimi. Tokius rezultatus galėjo sąlygoti ir tai, kad aukštąjį išsilavinimą turintys tiriamieji turi aktyvesnį laisvalaikį, daugiau veiklos, jaučiasi pranašesni prieš tiriamuosius su žemesniu išsilavinimu. Tačiau įdomu buvo tai, kad nebuvo gautas statistiškai patikimas skirtumas tarp išsilavinimo ir objektyviai įvertintų kognityvinių funkcijų ir šie rezultatai nesutampa su F. Stepukonio ir L. Puodžienės (2009) gautais rezultatais, kad tiriamieji, kurie buvo įgiję aukštesnįjį išsilavinimą, pasižymėjo aukštesniais protinės būklės testo įvertinimais.

Duomenyse išryškėjus dviems skirtingoms grupėms buvo gauta, kad tiriamieji, kurie yra senyvo amžiaus su geresnėmis pažintinėmis funkcijomis dažniau naudoja kompensacines technikas. Ford A. B. ir kiti. (2000), cituodami Schaie (1990), teigia, kad žmonės, kurie geba adekvačiai prisitaikyti prie kintančių sąlygų ir naudoti kompensacines technikas, dažniau yra senyvo amžiaus, tuo tarpu seno amžiaus tiriamieji dažnai jaučiasi bejėgiai ir stebimas ryškesnis jų pažintinių funkcijų regresavimas. Fernjndez-Ballesteros R., (2006) teigia, kad šie neatitikimai yra susiję su tuo, kad senyvo am-

žiaus tiriamieji dažniau skaito, sprendžia kryžiažodžius, aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje – tai padeda išlaikyti geresnes kognityvines funkcijas nei seno amžiaus tiriamieji, kurie dažnai yra izoliuoti dėl somatinių problemų, vienatvės ir jie nebemato prižasčių, dėl ko naudoti kompensacines technikas.

Šiuo tyrimu atskleista, kad kompensacinių technikų naudojimas yra susijęs su kognityviniais rodikliais, tačiau šiems rezultatams įtakos galėjo turėti mūsų imtis (tiriamieji buvo motyvuoti, aktyvūs, veiklūs). Tačiau ši tema reikalauja papildomų tyrimų ateities perspektyvoje.

Išvados

1. Kognityvinių funkcijų pokyčiai nesiskiria priklausomai nuo amžiaus.

2. Tiriamieji su aukštesniu išsilavinimu geriau vertina savo pažintines funkcijas lyginant su tiriamaisiais, turinčiais kitokį išsilavinimą, tačiau objektyvūs pažintinių procesų įverčiai nesisiskyrė aukšto ir kito išsilavinimo grupėse.

3. Tiriamieji, naudojantys kompensacines technikas, nesiskiria pagal subjektyvių kognityvinių funkcijų vertinimą.

4. Senyvo amžiaus tiriamieji su nestebimais pažintinių funkcijų pakitimais dažniau naudoja kompensacines technikas lyginant su seno amžiaus tiriamaisiais, pasižyminčiais silpnėsnėmis pažintinėmis funkcijomis.

Literatūra

Anstey, K. J., von Sanden, C., Salim, A., & O’Kearney, R. (2007). Smoking as a risk factor for dementia and cognitive decline: A meta-analysis of prospective studies. *American Journal of Epidemiology*, 166, 367–378.

Asimakopoulou K., Hampson S. E. (2002) Cognitive Functioning and Self-Management in Older People With Diabetes. *Diabetes Spectrum* Volume 15, Number 2, 161-121.

Fernjndez-Ballesteros R. (2006) *GeroPsychology: An Applied Field for the 21st Century* European Psychologist; Vol. 11(4), 312–323.

Ford A. B., Haug M. R., Stange K. C., Gaines A. D., Noelker L. S., Jones P. K. (2000) Sustained Personal Autonomy: A Measure of Successful Aging. *Journal of aging and health*, vol. 12 no. 4, 470-489.

Gow A. J., Pattien A., Whiteman M. C Whalley L. J., Deary I. J. (2007) Social Support and Success-

ful Aging Investigating the Relationships Between Lifetime Cognitive Change and Life Satisfaction. *Journal of Individual Differences*, Vol. 28(3), 103–115.

Gunstad J., Paul R. H., Brickman A. M., Cohen R. A., Arns M., Roe D., Lawrence J. J., Gordon E. (2006). Patterns of Cognitive Performance in Middle-Aged and Older Adults: A Cluster Analytic Examination. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology*, Vol. 19, No. 2. 59-64.

Myers J. S. (2008) Factors Associated with Changing Cognitive Function in Older Adults: Implications for Nursing Rehabilitation. *Rehabilitation Nursing*, Vol. 33, No. 3, 117-123.

Nilsson, L., & Nilsson, E. (2009). Overweight and cognition. *Scandinavian Journal of Psychology*, 50, 660–667.

Singer T., Verhaeghen P. Ghisletta P., Lindenberger U., Baltes P. B. (2003). The Fate of

Cognition in Very Old Age: Six-Year Longitudinal Findings in the Berlin Aging Study (BASE). *Psychology and Aging*, Vol. 18, No. 2, 318–331.
Stepanavičius Ž., Adomaitienė V., Keraitė I.

(2011) Lengvo kognityvinio sutrikimo reikšmė Alzheimerio ligos ankstyvoje diagnostikoje. *Sveikatos Mokslai*, Vol. 21, Nr. 2, 71-74.

RELATIONSHIP BETWEEN COGNITIVE FUNCTION, EDUCATION AND COMPENSATORY TECHNIQUES IN ELDERLY

Dovile Rupeikaite, dr. Liuda Šinkariova
Vytautas Magnus University
dovile.rupeikaite@gmail.com

Background: Research shows that people with university education or whose are using compensatory techniques is able to maintain better cognitive function in elderly. Method: Cognitive failures questionnaire (Cronbach's alpha – 0,79), five-words test, Kreapelin method, 6CIT (Cronbach's alpha – 0,67). Questions about education and compensatory techniques. Investigation was formed with 73 participants of Kaunas ranging in age from 65 to 99 years. Results: Participants with university education significantly better assess their cognitive function ($p < 0,05$), but it is no difference between objectively assessed cognitive function and level of education ($p > 0,05$). Cluster analysis shows, that old-old age participants with impairment of cognitive functions less likely to use compensatory techniques than old age participants with normal cognitive function ($p < 0,05$). Conclusions: a) There is no statistically significant relationship between cognitive functions and participant's age; b) The participants with university education better assess their cognitive functions than participants with different education, c) There is no statistically significant relationship between cognitive functions and using compensatory techniques; d) young-old age participants with better cognitive functions more often use compensatory techniques than old-old age participants.

TĘSTINUMO HIPOTEZĖS SAPNŲ TYRIMUOSE

Elizaveta Lemesheva

Klaipėdos universitetas

e.lemesheva@yahoo.com

Sapnų tyrimai padeda geriau suprasti sapnų funkciją ir atsiradimo mechanizmus bei sąmonės fenomeną apskritai. Yra ir praktinė sapnų tyrimų pusė – miego sutrikimų gydymas bei sapnų interpretavimo naudojimas psichoterapijoje. Tačiau visiems šiems tikslams įgyvendinti reikia tikslios sapnų teorijos, o vienas iš svarbiausių kiekvienos sapnų teorijos aspektų yra sapnavimo ir būdravimo sąsajos. Vienas požiūris vadinamas sąmonės tęstinumo hipoteze. Sapnuose dažnai matoma tai, kas buvo sutikta dieną – tie patys asmenys, panašios situacijos, vietos. XX amžiaus pabaigoje LaBerge ir kolegos iškėlė kitą, mąstymo tęstinumo, hipotezę. LaBerge teigia, kad būdravimo ir sapnavimo mąstymai yra panašūs. Sapnuojančio individo sąmonė taip pat turi metakognityvinius sugebėjimus, tokius kaip reflektyvus sąmoningumas, bei kitokį aukštesnio lygmens mąstymą. Darbe apžvelgiami tyrimai, iš kurių atsirado tęstinumo hipotezių idėjos bei pasiūlymai tolimesniems tyrimams.

Sapnai visada kėlė žmonių susidomėjimą. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad mokslinis sapnų tyrimas prasidėjo nuo Freud psichoanalizės, tačiau iš tikrųjų gana išsivysčiusi Didžiosios Britanijos filosofų sapnų tyrimų tradicija egzistavo dar kelis amžius iki jo (Lavie, 1986). Sapnų tyrimai padeda ne tik geriau suprasti sapnų funkciją ir atsiradimo mechanizmus, bet ir sąmonės fenomeną apskritai (Macduffie, 2010). Yra ir praktinė sapnų tyrimų pusė – miego sutrikimų gydymas bei sapnų interpretavimo naudojimas psichoterapijoje. Tačiau šiems tikslams įgyvendinti reikia tikslios sapnų teorijos, o vienas iš svarbiausių kiekvienos sapnų teorijos aspektų yra sapnavimo ir būdravimo sąsajos.

Freud analizuodamas sapnus ieškojo simbolių, kuriuos vėliau interpretavo besiremdamas pacientui kylančiomis asociacijomis. Freud aprašo vieną iš analizės atvejų – moteris sapnuoja, kad bėga nuo persiekiotojo, ir tai yra lytinio akto simbolinis vaizdavimas (Фрейд, 1990). Jis nelaiko simboliais vien tik atskirų sapno vaizdinių, pvz. persiekiotojo, laiptų, durų, bet visą sapno situaciją. Freud neskiria sapno subjekto veiksmų nuo to, kas vyksta aplink tą subjektą. Subjektas su vaizdiniais sudaro nedalomą visumą. Taigi pagal Freud sapnas yra viskas, ką individas patiria miego metu – vaizdiniai, emocijos, mintys.

Jung visiškai nutyli apie minčių egzistavimą sapnuose. Jo dėmesio centre – asmeniniai ir kolektyviniai simboliai, sapnų sąsajos su pasakomis, mitais. Nors dažniausiai Jung laiko simbo-

liais tik atskirus sapno objektus (pvz. personažus, daiktus), kartais simbolinę reikšmę turi ir sapnuojančio asmens veiksmai ir mintys (Kujalienė, 2008).

Pirmoje XX amžiaus pusėje dominavo psichoanalitinis požiūris į sapnus (Lavie, 1986). Sapnai buvo laikomi simboliniais užslėptų troškimų išreiškimais, juose nebuvo vietos paties subjekto valiai ar veiksams. Antroje XX amžiaus pusėje prasidėjo sapnų tyrimų atskyrimas nuo psichoanalizės, kurį vainikavo Kleitman ir Aserinsky REM miego atradimas 1953 metais (Aserinsky, 1953) ir po to ėję Hobson tyrimai.

Freud ir kt. požiūris vadinamas sąmonės tęstinumo hipoteze (*continuity of consciousness hypothesis*). Šį terminą pirmas pavartojo Hall, norėdamas aprašyti tai, kad individas sapnuoja dienos įvykius (Hobson, Schredl, 2011). Sapnuose dažnai matoma tai, kas buvo sutikta dieną – tie patys asmenys, panašios situacijos, vietos. XX amžiaus pabaigoje LaBerge ir kolegos iškėlė kitą, mąstymo tęstinumo, hipotezę (*continuity of cognition*). Ši idėja buvo novatoriška ir atsirado iš LaBerge sąmoningų sapnų tyrimų. Į sapną pradėta žiūrėti ne kaip į pasąmonės sugeneruotą pranešimą, bet kaip į patyrimą, vykstantį realiu laiku. LaBerge teigia, kad būdravimo ir sapnavimo mąstymai yra panašūs. Sapnuojančio individo sąmonė taip pat turi metakognityvinius sugebėjimus, tokius kaip reflektyvus sąmoningumas, bei kitokį aukštesnio lygmens mąstymą. Iš pradžių šie sugebėjimai buvo aptikti sąmoninguose

sapnuose, o vėliau ir nesąmoninguose. Viename iš tyrimų LaBerge atskleidžia, kad sapnavimo ir būdravimo būsenose vienodai dažnai pasireiškia vidinis komentavimas, staigus ir fokusuotas dėmesys, socialinė savimonė, emocijos, savirefleksija. Reikšmingai skiriasi tik sapnuojančio asmens gebėjimas daryti pasirinkimus (Kahan, LaBerge, 1996).

LaBerge (1990) taip pat teigia, kad vizualinė, garso ir kita informacija, kurią mes suvokiame sapnavimo metu, yra haliucinacinio pobūdžio, tačiau emocijos ir mintys, kurios atsiranda kaip atsakas į tas haliucinacijas, yra tikros. Apžvelgęs kelis psichofiziologinius tyrimus, LaBerge padaro išvadą, kad jie visi patvirtina požiūrį, jog „REM miego metu įvykiai, kuriuos patiriame (ar kuriuos mums atrodo, kad patiriame) yra CNS veiklos rezultatai, darantys poveikį mūsų ANS ir kūnui, tam tikru laipsniu pakeistą specifinėmis aktyvaus miego būsenomis, tačiau tas poveikis yra homomorfiškas poveikiui, kuris atsirastų, jei mes iš tikrųjų patirtume tuos įvykius būdravimo būsenoje“.

Sapnavimo (konkrečiai REM miego) metu kai kurie galvos smegenų laukai yra hiperaktyvuoti, o kai kurie – hipoaktyvuoti lyginant su būdravimo būsena. Silpniau aktyvuotos yra dorsolateralinė priešskatinė, apatinė viršugalvio, orbitofrontalinė žievės. Hiperaktyvuotos yra motorinė, premotorinė, pakaušio–smilkininė, medialinė priešskatinė žievės, taip pat migdolinis kūnas, hipokampas ir gumburas (Desseilles, 2011). Tai rodo, kad sapne egzistuoja tam tikra kognityvinė veikla. Pvz., individas aktyviai kuria proto teorijas (*theory of mind*) – sapnavimo metu yra aktyvuota medialinė priešskatinė žievė, atsakinga už šią funkciją. Tačiau ši veikla nėra tapati būdravimo mąstymo veiklai ir skiriasi nuo jo funkcijų susilpnėjimu, už kurias atsakingi hipoaktyvuoti galvos smegenų laukai.

Atsižvelgiant į mąstymo tęstinumo hipotezę sapnų atskaitų rinkimas turėtų vykti atskirai klausiant tiriamųjų apie tai, kokios mintys jiems kilo sapno metu. Jau minėtame LaBerge ir Kahan tyrime (1996) buvo atskleista, kad spontaniškose sapnų atskaitose daugiau pasakojama apie įvykius, personažus, vietas ir t.t., o kognityvinė veikla atmetama kaip nereikšminga, apie ją nutyliama, todėl susidaro įspūdis, kad sapne kognityvinės veiklos beveik nėra. Tačiau yra ir kita problema – kaip atskirti kognityvinę veiklą nuo

to, ką individas matė sapne? Jei individas aprašo tam tikrą personažą kaip agresyvų, ar jis tikrai sapnavo būtent agresiją, ar tiesiog sapne klaidingai interpretavo personažo elgesį ir mimiką?

Reikėtų paminėti ir tai, kad sąmonės tęstinumo ir mąstymo tęstinumo hipotezės neprieštaruoja viena kitai (Hobson, 2011a), tačiau atsižvelgiant į mąstymo tęstinumo hipotezę reikėtų iš naujo apibrėžti, kas yra sapno simbolis. Freud sapnų interpretavimo būdas yra nesuderinamas su mąstymo tęstinumo hipoteze, kadangi ignoroja kognityvinės veiklos egzistavimą sapnuose. Jei sapnuojantis asmuo sapne mąsto ir priima sprendimus, jo veiksmai kyla iš jo sąmonės, o ne pasąmonės, todėl jie negali būti simbolio dalimi. Tačiau sapne yra ne tik individo mąstymas, bet ir vaizdiniai, kurių atsiradimo mechanizmas nėra galutinai aiškus. Būtent vaizdiniai ir galėtų būti susiję su pasąmone, todėl į juos ir galima žiūrėti kaip į simbolius, kuriuos įmanoma interpretuoti Freud ar kitų psichodinaminių teorijų rėmuose.

Sapnavimo ir būdravimo mąstymai yra ne tik panašūs, bet ir skiriasi vienas nuo kito. Jei panašumai yra tam tikru laipsniu apibūdinti, skirtumai lieka neaprašyti ir nepaaiškinti iki galo. LaBerge ir Kahan (1996) ištyrė tik aukštesnio lygmens kognityvinių sugebėjimų pasireiškimo dažnumą nurodędami sapnavimo ir būdravimo mąstymų panašumus, tačiau ignoruodami skirtumus. Savo tyrime Hobson (2011b) apibūdina sapnavimo mąstymą kaip nelogišką, tačiau kokie būtent kognityviniai defektai jame pasitaiko, lieka neaišku. Iškyla savotiškas paradoksas – iš vienos pusės, sapnuojantis asmuo turi beveik tokius pačius mąstymo sugebėjimus kaip ir būdraujantis, tačiau vis dėlto sąmąstymas yra klaidingas ir nelogiškas. Kad būtų galima išspręsti šią problemą, galima atkreipti dėmesį ne į mąstymo formą, bet į jo turinį, nurodant sapnų atskaitų rinkimo metu smulkiai aprašyti ne tik sapno siužetą, bet ir kylančias mintis. Sapnuose taip pat dažnai kaip ir būdravimo metu gali pasireikšti socialinė savimonė, tačiau minčių turinys gali būti nepagrįstas ir nelogiškas.

Apibendrinant galima teigti, jog tiek sąmonės, tiek mąstymo tęstinumo hipotezės turi nemažą empirinį pagrindą, tačiau mąstymo tęstinumas nėra plačiai ištyrtas. Nėra aišku, kokie kognityviniai defektai pasitaiko sapnavimo metu, kodėl sapnuojantis asmuo mąsto nelogiškai ir

kodėl atsiranda būtent tokio, o ne kitokio pobūdžio mintys konkrečiam asmeniui. Galbūt sapnuojančiojo minčių turinys atspindi gilesnius asmenybės įsitikinimus apie save, kitus žmones ir pasaulį. Tokį ryšį galėtų atskleisti tęstinumo tyrimai ieškant koreliacijos tarp sapnuojančiojo minčių ir jo asmenybės bruožų, dienos išgyvenimų. Jei toks ryšys tarp būdravimo ir sapnavimo mąstymų būtų aptiktas, sapnų analizę būtų gali-

ma naudoti pažintinėje elgesio terapijoje automatinių minčių, kertinių ir tarpinių įsitikinimų atskleidimui. Tačiau atsižvelgiant į mąstymo tęstinumo hipotezę, reikalingas naujas sapnų analizės būdas, kuris koncentruotųsi ne į sapnų turinį ir simbolius, bet į sapnuojančiojo mintis ir emocijas reakcijas. Ryšio atskleidimas bei kitokio sapnų analizės metodo kūrimas galėtų būti tolimesnių tyrimų tikslais.

Literatūra

Aserinsky, E., Kleitman, N. (1953). Regularly occurring periods of eye motility, and concomitant phenomena, during sleep. *Science*, 118(3062), 273-274.

Desseilles, M., Dang-Vu, T. T., Sterpenich, V., Schwartz, S. (2011). Cognitive and emotional processes during dreaming: A neuroimaging view. *Consciousness and Cognition*, 20(4), 998-1008.

Domhoff, G. W. (2010). The Case for a Cognitive Theory of Dreams. [žiūrėta 2013 02 25] Prieiga internetu:

http://dreamresearch.net/Library/domhoff_2010.html

Hill, C. E., Kelley, F. A., Davis, T. L., Crook, R. E., Maldonado, L. E., Turkson, M. A., Wonnell, T. L., Suthakaran, V., Zack, J. S., Rochlen, A. B., Kolchakian, M. R., Codrington, J. N. (2001). Predictors of outcome of dream interpretation sessions: Volunteer client characteristics, dream characteristics, and type of interpretation. *Dreaming*, 11(2), 53-72.

Hobson, A., Schredl, M. (2011). The continuity and discontinuity between waking and dreaming: A Dialogue between Michael Schredl and Allan Hobson concerning the adequacy and completeness of these notions. *International Journal of Dream Research*; Vol 4, No 1 (April 2011).

Hobson, J. A., Sangsangan, S., Arantes, H., Kahn, D. (2011). Dream logic — The inferential reasoning paradigm. *Dreaming*, 21(1), 1-15.

Kahan, T. L., LaBerge, S. (1996). Cognition and metacognition in dreaming and waking: Comparisons of first and third-person ratings. *Dreaming*, 6(4), 235-249.

Kujalienė, D. (2008) Sapnų teorijos. Mokomoji-metodinė medžiaga. Klaipėda: KU

LaBerge, S. (1990). Lucid Dreaming: Psychophysiological Studies of Consciousness during REM Sleep. In R. R. Bootzen, J. F. Kihlstrom & D. L. Schacter (Eds.), *Sleep and Cognition* (pp. 109-126). Washington, D.C.: American Psychological Association.

Lavie, P., Hobson, J. A. (1986). Origin of dreams: Anticipation of modern theories in the philosophy and physiology of the eighteenth and nineteenth centuries. *Psychological Bulletin*, 100(2), 229-240.

Macduffie, K., Mashour, G. A. (2010). Dreams and the Temporality of Consciousness. *American Journal of Psychology*, 123(2), 189-197.

Фрейд, З. (1990) Сновидения. Сексуальная жизнь человека. Алма-Ата: Наука.

CONTINUITY HIPOTHESES IN DREAMING RESEARCH

Elizaveta Lemesheva
Klaipėda University
e.lemesheva@yahoo.com

Dreaming research helps to understand functions and causes of dreaming, and consciousness phenomenon generally. Dreaming research also has its practical uses – sleep disorders' treatment and dream interpretation for psychotherapy. To succeed in these goals there should exist an accurate dream theory, and one of the important aspects of every dream theory is dreaming relations to waking. One of the approaches is continuity of consciousness hypothesis. We often dream about our waking experiences – the same people, places and situations. LaBerge and colleagues suggests another one, continuity of cognition hypothesis. LaBerge argues that dreaming and waking cognition are similar to each other. A dreaming mind also has metacognitive abilities such as reflective awareness, and other high order cognition. An overview of research on continuity hypotheses and suggestions for further research will be made in this paper.

TRUMPALAIKĖS EKLEKTINĖS POTRAUMINIO STRESO TERAPIJOS (BEPP) METODO VEIKSMINGUMAS: VILNIAUS BEPP STUDIJOS PRADINIO TYRIMO DUOMENYS

Eglė Mažulytė, dr. Evaldas Kazlauskas, Paulina Želvienė, dr. Miglė Dovydaitytė, dr. Paulius Skruibis

Vilniaus universitetas

egle.mazulyte@yahoo.com

Potrauminio streso sutrikimas (PTSS), galintis pasireikšti patyrus sukrečiantį gyvenimo įvykį, smarkiai sutrikdo žmogaus kasdieninį funkcionavimą. Yra įvairių būdų teikti psichologinę pagalbą specialiai PTSS atveju. Vienas jų – trumpalaikės eklektinės potrauminio streso terapijos (BEPP) metodas. Šios terapijos efektyvumą patvirtina keli randomizuoti kontroliuojami tyrimai. Vilniaus BEPP studijos pradinio tyrimo tikslas – įvertinti BEPP metodo veiksmingumą Lietuvoje ir išanalizuoti tiriamųjų PTSS simptomų dinamiką terapijos metu. Tyrime dalyvavo 4 tiriamieji, patyrę sukrečiančius gyvenimo įvykius ir turintys kliniškai išreikštų PTSS simptomų. Jų PTSS simptomų dinamika BEPP taikymo metu buvo įvertinama kassavaitiniais IES-R matavimais. Pranešime pateikiami rezultatai praėjus lygiai pusei BEPP terapijos. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog BEPP terapijos metu tiriamųjų PTSS požymiai mažėjo. Greičiausiai ir labiausiai sumažėjo vengimo simptomai, o padidinto dirglumo simptomai terapijos taikymo pradžioje ryškiai svyravo ir tik vėliau ėmė silpnėti. Praėjus 8 BEPP sesijoms, tiriamųjų savijauta reikšmingai pagerėjo – pasiektas didelis terapijos efekto dydis (Cohen $d = 1,01$). Nepaisant perspektyvių rezultatų, tyrimas turi nemažai ribotumų, todėl svarbu ir toliau tęsti tyrinėjimus šioje srityje.

Potrauminio streso sutrikimas (PTSS), kaip galima (nors ir nebūtina) sukrečiančio įvykio arba psichologinės traumos pasekmė, smarkiai sutrikdo žmogaus kasdieninį funkcionavimą. Nuo PTSS kenčiantis žmogus išgyvena vis pasikartojantį trauminio įvykio patyrimą – tai gali pasireikšti nepageidaujamais prisiminimais, sapnais, intensyviu emociniu reagavimu į patirtą sukrečiantį įvykį primenančius stimulus ir pan. Dėl tokio nuolatos patiriamo traumos „atsikartojimo“ asmuo deda daug pastangų, kad išvengtų su patirta trauma susijusių dalykų: minčių, jausmų, vietų, situacijų ar pan. Visa tai lydi žymūs emociniai ar kognityviniai (atminties, dėmesio koncentracijos ir pan.) sunkumai bei padidėjusiu sujaudinimo ir sužadinimo reakcijos. Tokia PTSS sukelta būseną gali tęstis praėjus net ir ilgam laikui nuo patirtos traumos, tad veiksminga psichologinė pagalba yra svarbi įveikiant su PTSS susijusius sunkumus.

Egzistuoja daug įvairių psichologinių pagalbos būdų specialiai skirtų PTSS gydymui (Foa ir kt., 2009). Vienas iš jų – trumpalaikės eklektinės potrauminio streso terapijos (BEPP) metodas. Šis metodas buvo sukurtas Olandijos mokslininkų, vadovaujamų B. Gersons (2000), siekiant

teikti specializuotą profesionalią pagalbą potrauminio streso sutrikimą (PTSS) turintiems asmenims. BEPP terapijos efektyvumas įrodytas keliuose randomizuotuose kontroliuojamuose tyrimuose. Ši terapija buvo efektyvi ją taikant policijos pareigūnams, kenčiantiems nuo PTSS (Gersons ir kt., 2000). Pirminio tyrimo metu buvo pastebėta, kad praėjus keturioms savaitėms tiriamųjų grupė, gavusi terapiją, ir kontrolinė grupė tarpusavyje nesiskyrė, tačiau skirtumai išryškėjo terapijai pasibaigus. Pakartotinis įvertinimas po trijų mėnesių atskleidė, jog šis skirtumas tarp gavusių pagalbą ir jos negavusių dar labiau išryškėjo – tiriamųjų grupės, kuriems buvo taikyta terapija, būseną ir toliau gerėjo. R. Bradley ir kolegės (2005) atliktoje meta-analizėje apskaičiavo, kad BEPP terapijos, taikytos tyrimo su policijos pareigūnais metu, pasiektas efekto dydis buvo 1,30. Vidutiniškai visų veiksmingų PTSS terapijų efekto dydis buvo 1,43. R. J. Lindauer ir kolegų atlikta studija (2005a) parodė, jog BEPP metodas buvo efektyvus ne tik jį taikant policijos pareigūnams, bet taip pat ir bendrai PTSS klientų populiacijai su įvairaus pobūdžio traumomis, o pasiektas efekto dydis buvo 1,62. R. Bradley ir kolegų (2005) atliktoje

meta-analizėje toks efekto dydis buvo panašus į geriausių kognityvinės-elgesio terapijos formų efekto dydį. Šios išvados buvo patvirtintos ir neseniai atliktame BEPP efektyvumo tyrime (Nijdam ir kt., 2012). R. J. Lindauer taip pat rado reikšmingų teigiamų pokyčių ir biologiniuose, ypač širdies darbo ritmo, parametruose (Lindauer ir kt., 2005b). Taigi šis metodas atnešė teigiamų rezultatų taikant jį policijoms pareigūnams, ugniagesiams ir kitiems asmenims, dėl savo profesijos susiduriantiems su trauminiais išgyvenimais, o taip pat ir klientams, patyrusiems įvairias kitas traumas.

Tyrimo⁸ tikslai. Vilniaus BEPP studija yra vykdoma siekiant išsiaiškinti BEPP metodo veiksmingumą asmenims, patyrusiems įvairaus pobūdžio psichologines traumas Lietuvoje ir dėl to patiriantiems reikšmingus PTSS simptomus. Taip pat siekiama išanalizuoti PTSS simptomų dinamiką BEPP terapijos taikymo metu.

Metodika

Tyrimo dalyviai ir tyrimo eiga. Pradiniame tyrimo etape buvo išplatinti pranešimai apie galimybę gauti nemokamą psichologinę pagalbą asmenims, patyrusiems sukrečiančius gyvenimo įvykius ir dėl to šiuo metu patiriantiems sunkumus kasdieniniame gyvenime. Įvertinus besikreipiančiųjų traumines patirtis ir kliniškai išreikštus PTSS simptomus (pagal BTQ ir CAPS metodikas⁹) buvo atrinkti 4 tiriamieji, kuriems pasiūlyta BEPP terapija. Tai – 21 - 33m. amžiaus moterys (amžiaus vidurkis – 27m.), patyrusios įvairaus pobūdžio trauminius įvykius (pvz., smurtas vaikystėje, seksualinė prievarta), atitinkančius DSM-IV-TR (American Psychiatric Association, 2000) PTSS A kriterijų, ir šiuo metu turinčios reikšmingai išreikštą PTSS požymių. Atrinktiems tiriamiesiems atsitiktiniu būdu buvo paskirtas vienas iš dviejų psichologų, specialiai apmokytų BEPP metodo ir turinčių didesnę nei 8m. profesinę patirtį teikiant psichologinę

pagalbą.

Įvertinimo būdai. Įvykio poveikio skalės re-
vizuota versija (IES-R) (*Impact of Event Scale – Revised*; Weiss, Marmar, 1997) buvo naudojama įvertinti tiriamųjų PTSS simptomatikos išreikš-
tumą bei dinamiką intervencijos metu. IES-R sudaro 22 klausimai, kurie yra suskirstyti į 3 subskales (vengimo, invazijos ir padidinto dirglumo), o taip pat apskaičiuojamas ir bendrasis įvertis. Šią plačiai pasaulyje naudojamą metodiką į lietuvių kalbą išvertė ir adaptavo E. Kazlauskas ir kt. (2006). Vilniaus BEPP studijoje IES-R buvo pateikiama tiek psichologinio įvertinimo metu, tiek prieš kiekvieną terapijos sesiją.

Intervencija. Trumpalaikės ekлекtinės potraumini-
nio streso terapijos metodas (BEPP) – tai trumpa, į problemą orientuota psichoterapija susidedanti iš šešiolikos 45-60 min sesijų. Susitikimų dažnis – kartą per savaitę. BEPP struktūra apjungia penkis pagrindinius terapijos elementus: psichoedukaciją, sąlyčio su trauma (*exposure*) vaizduotėje metodą, darbą su traumos užuominomis ir rašymo užduotis, įprasminimo bei integracijos etapą ir atsisveikinimo ritualą. Susitikimų sesijose nuosekliai vyksta BEPP pagrindiniai elementai, tačiau taip pat tos pačios sesijos metu gali persidengti atskiri BEPP etapai (pvz., BEPP metu vis sugrįžtama prie psichoedukacijos, jeigu iškyla poreikis klientui daugiau paaiškinti apie PTSS). Terapijos tikslas – sumažinti klientų patiriamus PTSS simptomus, padėti jiems integruoti trauminį įvykį į savo gyvenimą ir galiausiai atgauti prarastą kontrolę (Gersons ir kt., 2011). Šiame straipsnyje analizuojami pirmų dviejų BEPP etapų PTSS požymių dinamikos duomenys, gauti praėjus lygiai pusei BEPP terapijos, t.y. iki 9 sesijos.

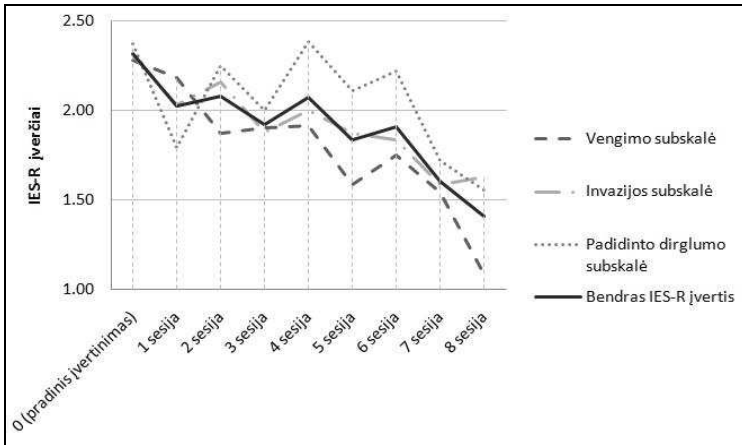
Rezultatai ir jų aptarimas

Kassavaitiniai IES-R matavimai atskleidė mažėjančią dinamiką, o tai reiškia, kad tiriamųjų PTSS simptomai mažėjo taikomos BEPP terapijos metu (žr. 1 pav.). IES-R metodikos bendras įvertis metodo taikymo metu keitėsi nuo 2,32 pradinio įvertinimo metu ir sumažėjo iki 1,41 po 8-tosios BEPP sesijos.

Atskirai vertinant IES-R subskales matome, kad vengimo simptomai sumažėjo nuo 2,29 iki 1,09, invazijos simptomai – nuo 2,32 iki 1,63, o padidinto dirglumo – nuo 2,38 iki 1,56.

⁸ Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-011/2012)

⁹ BTQ (*Brief Trauma Questionnaire*, Schnurr ir kt., 1999) – trumpas traumos klausimynas. Lietuvišką klausimyno versiją gavus autorių leidimą parengė E. Kazlauskas (2010). CAPS (*Clinician-administered PTSD Scale for DSM-5 (CAPS): Past Month Version*) – klinikinė potraumini-
nio streso sutrikimo skalė, skirta vertinti praėjusio mėnesio laikotarpį, gavus autorių Weathers ir kt. (2012) leidimą buvo išversta į lietuvių kalbą ir naudojama Vilniaus BEPP studijoje.

1 pav. Potrauminio streso sutrikimo (PTSS) požymių dinamika trumpalaikės eklektinės potrauminio streso terapijos metodo (BEPP) taikymo metu.

Didžiausias, o taip pat ir greičiausiai pasireiškęs pokytis buvo pastebėtas IES-R vengimo subskalės įverčiuose (žr. 1 pav.). BEPP terapija yra orientuota į asmens patirtą traumą, jos metu klientas yra skatinamas kalbėti apie tai, dar kartą išgyventi ją vaizduotės pagalba, perdirbti su traumiiniu įvykiu susijusius jausmus. Taigi asmuo mokomas nevengti trauminės patirties. Tai galima ir susieti su ryškiausiu vengimo simptomų mažėjimu BEPP taikymo metu.

Savo ruožtu padidinto dirglumo subskalės įverčiai taikomos terapijos metu žymiai svyravo, po ketvirtos BEPP sesijos susilygino ir netgi šiek tiek viršijo pirminį lygį (2,38 pirminės konsultacijos metu ir 2,39 praėjus 4 sesijoms), o ryškus simptomų silpnėjimas matomas tik po šešių BEPP susitikimų (žr. 1 pav.). Tokį PTSS padidinto dirglumo simptomų svyravimą galėjo nulemti tai, kad BEPP terapijos pradžioje (maždaug iki 6 susitikimo) vyrauja sąlyčio su trauma (*exposure*) metodas, kuomet klientas vaizduotėje stengiasi vėl iš naujo išgyventi trauminę patirtį, kaip įmanoma raiškiau įsivaizduodamas visus ten buvusius pojūčius.

Reikšmingą PTSS simptomų sumažėjimą rodo ir apskaičiuotas efekto dydis. Palyginus bendrus IES-R įverčius pradinio įvertinimo metu ($M = 2,32$; $SD = 0,28$) ir po aštuonių BEPP sesijų ($M = 1,41$; $SD = 1,22$) gautas didelis efekto dydis (Cohen $d = 1,01$). Taigi nustatytas PTSS

simptomų sumažėjimas praėjus pusei BEPP terapijos rodo reikšmingai pagerėjusią tiriamųjų savijautą. Olandijoje atliktuose BEPP veiksmingumo tyrimuose (Bradley ir kt., 2005; Lindauer ir kt., 2005a) gauti dar didesni efekto dydžiai (1,30 ir 1,62), tačiau jie buvo apskaičiuoti pasibaigus visoms šešiolikai BEPP sesijų. Tikėtina, kad ir Lietuvoje atliekamo tyrimo metu BEPP terapijos efektyvumas prilygs užsienio mokslininkų gautiems rezultatams.

Nors tyrimo rezultatai patvirtina BEPP metodo perspektyvumą Lietuvoje, yra nemažai ribotumų, kurie galėjo turėti įtakos tyrimo rezultatams. Maža tyrimo imtis, kurią sudarė tik moterys ir tai, kad nebuvo palyginamosios grupės apunkina galimybes plačiau interpretuoti tyrimo rezultatus. Čia pateikti tik pradinio tyrimo pusės BEPP metodo taikymo rezultatai, o įprastai veiksmingumo tyrimuose dar pateikiami ir vertinimų praėjus pusei metų ar net daugiau laiko po pagalbos suteikimo rezultatai, siekiant įvertinti pagalbos veiksmingumo ilgalaikius efektus. Nežiūrint šių ribotumų, tai yra vienas pirmųjų mėginimų Lietuvoje įvertinti specializuotos psichologinės pagalbos veiksmingumą, kuris atskleidžia BEPP metodo pozityvų poveikį ir patvirtina būtinybę toliau tęsti šiuos tyrimus.

Išvados

Taikant BEPP metodą Lietuvos populiacijoje

asmenims, turintiems kliniškai išreikštą PTSS požymių, pastebėtas pozityvus ir reikšmingas – PTSS simptomus mažinantis – poveikis. Po aštuonių sesijų, praėjus pusei BEPP terapijos, tyrimo dalyvių PTSS požymiai reikšmingai sumažėjo ir buvo nustatytas didelis terapijos efekto dydis.

Literatūra

American Psychiatric Association. (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed., text rev.). Washington, DC: APA.

Bradley, R. Greene, J., Russ, E., Westen, D. (2005). A multidimensional meta-analysis of psychotherapy for PTSD. *American Journal of Psychiatry*, 162(2), 214-227.

Foa, E. B., Keane, T. M., Friedman, M. J. (Eds.). (2009). Effective treatments for PTSD: Practice guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies (2nd edition). New York: Guilford Press.

Gersons, B. P. R., Carlier, I. V. E., Lamberts, R. D., van der Kolk, B. (2000). A randomized clinical trial of brief eclectic psychotherapy in police officers with posttraumatic stress disorder. *Journal of Traumatic Stress*, 13(2), 333-347.

Gersons, B. P. R., Meewisse, M.-L., Nijdam, M. J., Olf, M. (2011) Protocol: Brief Eclectic Psychotherapy for posttraumatic stress disorder (BEPP). Academic Medical Centre, University of Amsterdam.

Kazlauskas, E., Gailienė, D., Domanskaitė-Gota, V. ir Trofimova, J. (2006). Įvykio poveikio skalės – revizuotos (IES-R) lietuviškos versijos psichometrinės savybės. *Psichologija. Mokslo darbai*, 33, 22-30.

Taikant BEPP metodą pastebėta, kad greičiausiai ir labiausiai terapijos pradžioje mažėjo PTSS vengimo simptomai, o PTSS padidinto dirglumo simptomai terapijos taikymo pradžioje ryškiai svyravo ir pradėjo reikšmingai mažėti vėliau.

Lindauer, R. J. L., Gersons, B. P. R., van Meijel, E. P. M., Blom, K., Carlier, I. V. E., Vrijlandt, I., Olf, M. (2005a). Effects of Brief Eclectic Psychotherapy in patients with posttraumatic stress disorder: randomized clinical trial. *Journal of Traumatic Stress*, 18, 205-212.

Lindauer, R. J. L., Vlieger, E. J., Jalink, M., Olf, M., Carlier, I. V. E., Majoie, C. B. M. L., den Heeten, G. J., Gersons, B. P. R. (2005b). Effects of psychotherapy on hippocampal volume in out-patients with post-traumatic stress disorder: a MRI investigation, *Psychological Medicine*, 35, 1-11.

Nijdam, M. J., Gersons, B. P. R., Reitsma, J. B., de Jongh, A., Olf, M. (2012). Brief eclectic psychotherapy versus eye movement desensitization and reprocessing therapy in the treatment of posttraumatic stress disorder: randomized controlled. *British Journal of Psychiatry*, 200, 1-8.

Schnurr, P. P., Vielhauer, M. J., Weathers, F., Findler, M. (1999). Brief Trauma Questionnaire. White River Junction, VT: National Center for PTSD.

Weiss, D. S., Marmar, C. R. (1997) The impact of event scale – revised. *Assessing psychological trauma and PTSD* / Ed. by J.P. Wilson, T.M.Keane. New York: Guilford Press, p. 399-411.

EFFECTIVENESS OF A BRIEF ECLECTIC PSYCHOTHERAPY FOR POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER (BEPP): PILOT RESULTS FROM VILNIUS BEPP STUDY

Eglė Mažulytė, dr. Evaldas Kazlauskas, Paulina Želvienė, dr. Miglė Dovydaitienė, dr. Paulius Skruibis
Vilnius University
egle.mazulyte@yahoo.com

Posttraumatic stress disorder (PTSD) severely disrupts daily functioning of the affected person. Brief eclectic psychotherapy for posttraumatic stress disorder (BEPP) is one of several recently developed psychological treatment methods aimed at PTSD. The efficacy of BEPP was supported by several randomized controlled trials. The purpose of Vilnius BEPP study was to evaluate the effectiveness of BEPP in Lithuania and to analyze changes in PTSD symptoms during therapy. The pilot study included 4 participants with clinically expressed PTSD symptoms. The changes in their symptoms were measured every week using IES-R. Significant changes in PTSD symptoms were observed after completing half of the therapy. The decrease in symptoms of avoidance was the largest and the most rapid. On the other hand, the symptoms of hyperarousal varied significantly at the beginning of the therapy, and only after six sessions began to decline. A large effect size (Cohen's $d = 1,01$) was achieved by 8 BEPP sessions. Despite the promising results, this study has a number of limitations, therefore it is important to continue research in this area.

STUDENČIŲ PASITENKINIMO KŪNO VAIZDU SAŠAJOS SU SEKSUALINIŲ PASITENKINIMU POROJE

Eglė Urvelytė, dr. Aidis Perminas
 Vytauto Didžiojo Universitetas
e.urvelyte@yahoo.com

Tyrimuose nustatyta, kad egzistuoja ryšys tarp seksualinio pasitenkinimo ir pasitenkinimo kūno vaizdu, tačiau rezultatai gana prieštaringi dėl to, kad ilgą laiką pasitenkinimas kūno vaizdu buvo tiriamas kaip vienas konstruktas. Tyrimas atliktas Vytauto Didžiojo universitete. Apklaustos 129 studentės. Tiriamosios turėjo užpildyti MBRSQ (The Multidimensional Body-Self Relations Questionnaire; Janda, 2001) ir Seksualinio pasitenkinimo skalės moterims (SSS-W) klausimynus. Rezultatai parodė, kad studentėjų geresnis išvaizdos vertinimas yra susijęs su didesniu pasitenkinimu seksualiniu gyvenimu, didesniu pasitenkinimu bendravimu apie seksualinį gyvenimą, didesniu pasitenkinimu seksualiniu suderinamumu, mažesniu nerimu dėl seksualinio pasitenkinimo poroje, mažesniu nerimu dėl asmeninio seksualinio pasitenkinimo, didesniu bendru seksualiniu pasitenkinimu. Geresnis fizinės būklės vertinimas ir didesnis pasitenkinimas kūno sritimis su didesniu pasitenkinimu seksualiniu gyvenimu, didesniu pasitenkinimu seksualiniu suderinamumu, mažesniu nerimu dėl seksualinio pasitenkinimo poroje, mažesniu nerimu dėl asmeninio seksualinio pasitenkinimo, didesniu bendru seksualiniu suderinamumu. Didėnis rūpinimasis išvaizda yra susijęs su didesniu pasitenkinimu seksualiniu suderinamumu, o savo kūno svorio vertinimas kaip mažesnis su didesniu pasitenkinimu bendravimu apie seksą.

Pastaruoju metu visuomenėje pasitenkinimas kūno vaizdu tapo aktualia problema, kuri siejama su nuolatiniu dietų laikymusi, plastinėmis operacijomis, badavimu, cheminių bei hormoninių preparatų naudojimu, padidėjusia valgymo sutrikimų, nerimo bei depresijos rizika (Holt, Lyness, 2007).

Pasitenkinimas kūno vaizdu aktualus tiek vyrams tiek moterims, tačiau daugiau tyrinėjamos moterys. Remiantis paskutiniais tyrimais (Etkoff ir kt., 2004; Swami, 2010) moterų susirūpinimas savo išvaizda tapo visuotiniu reiškiniu. Teigiama, kad didesnį ar mažesnį nepasitenkinimą savo kūnu išgyvena didžioji dauguma moterų ir susirūpinimas savo išvaizda tampa norma (Etkoff ir kt., 2004; Swami, 2010).

Nustatyta, kad moterų kūno vaizdo suvokimas yra susijęs su savigarba, tarpusavio pasitikėjimu, mityba, emociniu stabilumu, taip pat su seksualiniu elgesiu (Holt, Lyness, 2007).

Buvo pastebėta, kad nepasitenkinimas kūno vaizdu buvo susijęs su nepasitenkinimu poros santykiais (Tantleff – Dunn, Gokee, 2002). Anot Basson (2002), neigiamos emocijos, tokias kaip kaltė, gėda, sumišimas, patiriamos intymios veiklos metu, yra susijusios su neigiamu moters savo kūno vaizdo vertinimu, t.y. nepasitenkini-

mu kūno vaizdu. Neigiamas kūno vaizdo suvokimas gali paskatinti neryžtingumą, sumišimą bei konservatyvumą seksualinės veiklos metu, o tai turi įtakos seksualiniam susijaudinimui, o vėliau ir seksualiniam pasitenkinimui (Holt ir kt., 2007).

Vieną pirmųjų tyrinėjimų šia tema atliko Koch, Mansfield, Thurau, Carey (2005), tačiau sąsajų tarp seksualinio pasitenkinimo ir pasitenkinimo kūno vaizdu nebuvo nustatyta. Vėlesniuose tyrimuose, Davidson ir McCabe (2005) rado neigiamą ryšį tarp pasitenkinimo kūno vaizdu ir seksualinio pasitenkinimo (t.y. didėjant nepasitenkinimui kūno vaizdu, mažėjo seksualinis pasitenkinimas). Ackard, Kearney-Cooke, Peterson (1999) atliktame tyrime buvo siekiama išsiaiškinti ryšius tarp moterų savo kūno vaizdo vertinimo bei jų seksualinio elgesio. Gauti rezultatai parodė, kad moterys, kurios buvo patenkintos savo kūno vaizdu, buvo seksualiai aktyvesnės, patyrė daugiau orgazmų, buvo labiau patenkintos seksualine veikla, dažniau pačios iniciavo seksualinius santykius, geriau jautėsi nuogos prieš savo partnerius bei neįvengė seksualinių santykių šviesoje. Analogiškos sąsajos buvo nustatytos ir kituose tyrimuose (Pujols ir kt., 2009; Holt, Lyness, 2007).

Taigi naujesniuose tyrimuose randamas stiprus ryšys tarp pasitenkinimo kūno vaizdu ir seksualinio pasitenkinimo, nors ankstesniuose tyrimuose sąsąjį tarp šių dviejų reiškinių nebuvo nustatyta. Galima manyti, kad toks gautų rezultatų neatitikimas yra susijęs su skirtingu požiūriu į pačius seksualinio pasitenkinimo bei kūno vaizdo konstruktus: ne visuose tyrimuose atsižvelgiama į šiuos reiškinius sudarančius aspektus, kurių įvertinimas gali atskleisti detalesnes sąsajas tarp seksualinio pasitenkinimo ir pasitenkinimo savo kūno vaizdu.

Ne tik užsienyje, bet ir Lietuvoje atlikta nemažai tyrimų, susijusių su kūno vaizdu (Miškinytė, Bagdonas, 2010; Jankauskienė, Kardelis, 2002; Miškinytė ir kt., 2006). Tačiau kūno vaizdo ir seksualinio pasitenkinimo sąsajos dar nebuvo nagrinėtos.

Tyrimo tikslas: ištirti studentų pasitenkinimo kūno vaizdu sąsajas su seksualiniu pasitenkinimu poroje. Tyrimo tikslui pasiekti buvo išsikelti tokie uždaviniai:

- Įvertinti studentų kūno vaizdo ypatumus bei pasitenkinimą kūno vaizdu;
  - Nustatyti studentų pasitenkinimo kūno vaizdu ir seksualinio pasitenkinimo sąsajas.
- Išsikelta hipotezė: studentų didesnis pasitenkinimas savo kūno vaizdu yra susijęs su didesniu seksualiniu pasitenkinimu.

Tyrimo metodai

Pasitenkinimas kūno vaizdu nustatytas MBRSQ (*The Multidimensional Body-Self Relations Questionnaire*; Janda, 2001) klausimyno 5 subskalėmis:

- *išvaizdos vertinimo* – savęs vertinimas kaip patrauklaus ar nepatrauklaus, pasitenkinimas ar nepasitenkinimas savo kūno išvaizda;
- *fizinės būklės vertinimo* – savo fizinės būklės vertinimas kaip geros ar prastos, pasitenkinimas ar nepasitenkinimas ja;
- *savo kūno svorio vertinimo* – savo svorio priskyrimas kategorijai nuo „per mažo svorio“ iki „per didelio svorio“;
- *pasitenkinimo kūno sritimis* – pasitenkinimas ir nepasitenkinimas atskiromis kūno sritimis;
- *orientacijos į išvaizdą* – rūpinimasis savo išvaizda.

Klausimyno subskalių patikimumas svyruoja

nuo 0,57 iki 0,82. Klausimynu matuojami kūno vaizdo vertinimo, pažinimo bei elgesio komponentai. Šis klausimynas pasirinktas, nes atspindi tiek pasitenkinimą savo kūnu bei išvaizda, tiek veiksmus, atliekamus tam, kad ta išvaizda pagerėtų, tai hipotetiškai gali skirtingai sietis su seksualiniu pasitenkinimu.

Seksualinio pasitenkinimo skalė moterims (*The Sexual Satisfaction Scale for Women (SSS-W)*; Meston, 2005), klausimynas naudotas seksualiniam pasitenkinimui poroje matuoti. Klausimyną sudaro 6 subskalės:

- *pasitenkinimo seksualiniu gyvenimu (Contentment)* – pasitenkinimas seksualinio gyvenimo emociniu ir fiziniu artumu;
- *pasitenkinimas bendravimu apie seksualinį gyvenimą (Communication)* – pasitenkinimas bendravimu su romantiniu partneriu apie emocinius bei fizinius seksualinio pasitenkinimo komponentus;
- *pasitenkinimo seksualiniu suderinamumu (Compatibility)* – pasitenkinimas savo ir romantinio partnerio seksualiniu suderinamumu (panašūs poreikiai, įsitikinimai, norai, elgsena);
- *nerimas dėl seksualinio pasitenkinimo poroje (Concern—Relational)* – susirūpinimas dėl seksualinio pasitenkinimo sąsąjį su romantišiais santykių kokybe;
- *nerimas dėl asmeninio seksualinio pasitenkinimo* – susirūpinimas dėl seksualinio nepasitenkinimo įtakos asmeninei gerovei.

Klausimyno subskalių patikimumas svyruoja nuo 0,75 iki 0,94. Ši skalė yra viena iš dažniausiai naudojamų moterų seksualinio pasitenkinimo poroje įvertinimo skalių, kuria įvertinama daug skirtingų šio reiškinio aspektų.

Tyrimo dalyvavo 116 Vytauto Didžiojo universiteto studentų, kurių amžius 18-35 metų. Visos tiriamosios teigė, kad turi romantišį partnerį ir seksualinius santykius su juo.

Statistinis duomenų apdorojimas atliktas SPSS (*Statistical Package for Social Science*) programa. Prieš tikrinant hipotezes nustatyta, kad abiejų klausimynų subskalės nėra artimos normaliajam skirstiniui, dėl to kintamųjų ryšiams tirti buvo taikomas Spearman'o koreliacijos koeficientas.

Rezultatai

Gauti rezultatai parodė, kad išvaizdos vertini-

mo subskalė statistiškai reikšmingai siejasi su visomis seksualinio pasitenkinimo skalėmis. Fizinės būklės vertinimo ir Pasitenkinimo kūno sritimis subskalės statistiškai reikšmingai koreliuoja su Pasitenkinimo seksualiniu gyvenimu, Pasitenkinimo seksualiniu suderinamumu, Nerimo dėl seksualinio pasitenkinimo poroje, Nerimo dėl asmeninio seksualinio pasitenkinimo subskalėmis; Savo kūno svorio vertinimas statistiškai reikšmingus ryšius sudaro tik su Pasitenkinimo bendravimu apie seksualinį gyvenimą subskale, Orientacijos į išvaizdą subskalė statistiškai reikšmingus ryšius sudaro su Pasitenkinimo seksualiniu suderinamumu ir Seksualinio pasitenkinimo subskalėmis. Rezultatai pateikiami žemiau esančioje 1 lentelėje.

Panašūs ryšiai tarp pasitenkinimo savo kūno vaizdu ir seksualinio pasitenkinimo poroje buvo nustatyti tiek vyresnių (25-35 metų), tiek jau-

nesnių (18-24 metų) studentų grupėse

Rezultatų aptarimas

Šiuo tyrimu buvo siekiama nustatyti ar egzistuoja ryšys tarp studentų pasitenkinimo kūno vaizdu ir seksualinio pasitenkinimo. Atlikus analizę siekiant įvertinti ryšius tarp studentų pasitenkinimo savo kūno vaizdu ir seksualinio pasitenkinimo pastebėta, kad tokie ryšiai egzistuoja, nors atsižvelgiant į ryšio stiprumo koeficientus, šie ryšiai yra gana silpni. Tačiau tokie rezultatai gali būti susiję su tuo, kad daugumos studentų seksualinio pasitenkinimo subkalių rezultatai buvo gana aukšti, t.y tarp tiriamųjų nebuvo studentų, kurių seksualinis pasitenkinimas būtų labai mažas. Vis dėlto, nors ryšiai yra silpni, tačiau statistiškai patikimi, taigi galima daryti prielaidą, kad pakartojus tyrimą su didesne ir įvairesne imtimi šie ryšiai būtų stipresni.

1 lentelė. Studentų pasitenkinimo kūno vaizdu ir seksualinio pasitenkinimo sąsajos.

Spearman koef. p	Skalė 1	Skalė 2	Skalė 3	Skalė 4	Skalė 5
Išvaizdos vertinimas	0,242 0,006	0,196 0,029	0,332 0,0001	0,323 0,0001	0,313 0,0001
Fizinės būklės vertinimas	0,191 0,023	0,160 0,072	0,252 0,003	0,220 0,007	0,229 0,009
Savo kūno svorio vertinimas*	-0,156 0,171	-0,188 0,033	-0,129 0,223	-0,110 0,216	-0,099 0,090
Pasitenkinimas kūno sritimis	0,228 0,009	0,062 0,424	0,317 0,001	0,353 0,0001	0,235 0,006
Orientacija į išvaizdą	0,146 0,139	0,174 0,136	0,244 0,010	0,101 0,282	0,171 0,072

Skalė 1 - Pasitenkinimas seksualiniu gyvenimu; Skalė 2 - Pasitenkinimas bendravimu apie seksualinį gyvenimą; Skalė 3 - Pasitenkinimas seksualiniu suderinamumu; Skalė 4 – Nerimas dėl seksualinio pasitenkinimo poroje; Skalė 5 - Nerimas dėl asmeninio seksualinio pasitenkinimo.

*Neigiama koreliacija rodo, kad studentės su žemesniu seksualiniu pasitenkinimu savo svorį vertina kaip didesnį.

Interpretuojant tokius rezultatus galima manyti, kad pasitenkinimas kūno vaizdu yra svarbus veiksnys seksualinės veiklos metu. Didėnis pasitenkinimas kūno vaizdu suteikia didesnį komfortą moteriai apsinuoginant prieš partnerį, taip pat tokios moterys turi mažiau pašalinių minčių, susijusių su neigiamu kūno vaizdu seksualinės veiklos metu, dėl ko joms tampa lengviau atsipalaiduoti bei patirti seksualinį pasitenkinimą su savo romantiniu partneriu.

Šio tyrimo metu pasitenkinimas kūno vaizdu buvo vertinamas kaip daugialypis konstruktas

dėl to, kad buvo siekiama nustatyti, kokie kūno vaizdo aspektai yra labiausiai susiję su pasitenkinimu kūno vaizdu. Rezultatai parodė, kad daugiausiai statistiškai reikšmingų ryšių su seksualiniu pasitenkinimu sudarė išvaizdos vertinimas, tokius pačius rezultatus gavo ir Holt ir Lyness (2007) savo tyrimo metu. Išvaizdos vertinimo subskalė apima pasitenkinimo savo išvaizda bei patrauklumo įvertinimą, taigi nustatyti ryšiai rodo, kad seksualiniam pasitenkinimui yra svarbu, kad moteris ne tik gerai vertintų savo išvaizdą, bet ir jaustųsi patraukli.

Taip pat statistiškai reikšmingus ryšius su beveik visomis seksualinio pasitenkinimo skalėmis (išskyrus pasitenkinimo bendravimu apie seksualinį gyvenimą) sudarė fizinės būklės vertinimo subskalė, tokie rezultatai jau buvo gauti Pujols ir kt. (2009) tyrime. Šio tyrimo autoriai mano, kad toks atradimas yra reikšmingas, nes galima manyti, kad pagerinus fizinę būklę (fiziiniu aktyvumu, tinkama mityba) galima tikėtis, kad pagerės ir seksualinis pasitenkinimas.

Pasitenkinimo kūno sritimis subskalė taip pat koreliuoja su seksualiniu pasitenkinimu, tačiau ši subskalė iš dalies atkartoja išvaizdos vertinimą, nes ši skalė parodo visumos vertinimą, t.y kiek moterys yra patenkintos savo kūno sričių visuma. Taigi reikėtų išsamiau palyginti kiekvienos kūno srities vertinimą, kaip jis koreliuoja su seksualiniu pasitenkinimu.

Nors ankstesni rezultatai (Holt ir kt., 2007) parodė, kad seksualiniam pasitenkinimui labai svarbus savo kūno svorio vertinimas, šio tyrimo metu matome, kad kūno svorio vertinimo skalė statistiškai reikšmingai koreliuoja tik su viena seksualinio pasitenkinimo skale: bendravimu apie seksualinį gyvenimą. Galima manyti, kad

Literatūra

Ackard D. M., Kearney-Cooke A., Peterson C. B. (1999). Effect of Body Image and Self-Image on Women's Sexual Behaviors. Minneapolis, Minnesota

Basson, R. (2002). Women's sexual desire: disordered or misunderstood? *Journal of Sex & Marital Therapy*, 28, 17-28

Davidon T., McCabe M. (2005) Relationships between Men's and Women's body development. Cash, Pruzinsky: *Body image: A handbook of theory, research, and clinical practice* 108-116

Etcoff, N., Orbach, S., Scott, J., D'Agostino, H. (2004). The real truth about beauty (a global report): Findings of the global study on women, beauty and well-being. Prieiga per internetą (žiūrėta 2013 sausio 7 d.): http://www.campaignforrealbeauty.ca/uploaded/Files/dove_white_paper_final.pdf

Holt A., Lyness K. P. (2007). Body Image and Sexual Satisfaction: Implications for Couple Therapy. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, Vol. 6(3)

Janda L. (2001). The psychologist's book of personality tests. 24 revealing tests to identify and overcome your personal barriers to a better life. John Wiley & Sons, Inc.

Jankauskienė R., Kardelis K. (2005). Body image

svorio vertinimas visgi turi įtakos seksualiniam pasitenkinimui, tai pasireiškia kaip drovumas kalbėtis apie savo seksualinį gyvenimą su romantiniu partneriu.

Išvados

Studentų pasitenkinimas savo kūno vaizdu yra susijęs su seksualiniu pasitenkinimu:

- didesnis pasitenkinimas savo išvaizda yra susijęs su didesniu seksualiniu pasitenkinimu poroje (visais jo aspektais);

- didesnis pasitenkinimas savo fizine būkle bei kūno sritimis yra susijęs su visais seksualinio pasitenkinimo poroje aspektais išskyrus pasitenkinimą bendravimu apie seksualinį gyvenimą;

- didesnis pasitenkinimas savo svoriu yra susijęs tik su didesniu pasitenkinimu bendravimu poroje apie seksualinį gyvenimą;

- didesnis rūpinimasis savo išvaizda yra susijęs su didesniu pasitenkinimu seksualiniu suderinamumu poroje.

and weight reduction attempts among adolescent girls involved in physical activity. *Medicina (Kaunas)* 2005; 41(9)

Koch P. B., Mansfield P. K., Thurau D., Carey M. (2005) „Feeling frumpy“ : the relationships between body image and sexual response changes in midlife women. *J. Sex Res.* Vol.42(3), 215-223

Meston C., Trapnell P. (2005). Development and Validation of a Five-Factor Sexual Satisfaction and Distress Scale for Women: The Sexual Satisfaction Scale for Women. *J Sex Med* 2005; 2: 66-81

Miškinytė A., Bagdonas A. (2010). Jaunų suaugusiųjų požiūrio į savo kūną sąsajos su demografiniais rodikliais. *Psichologija*. 2010 42.

Miškinytė A., Perminas A., Šinkariova L. (2006). Valgymo elgesio sąsajos su nepasitenkinimu savo kūno bei vaikystėje patirta fizine ir psichologine prievarta. *Medicina*, 11(42), 944-948.

Pujols Y., Meston C., Seal B. N. (2009). The Association Between Sexual Satisfaction and Body Image in Women. *J Sex Med* 2010; 7:905-916

Tantleff-Dunn, S., Gokee, J. L. (2002). Interpersonal influences on body image development. Cash, Pruzinsky: *Body image: A handbook of theory, research, and clinical practice* 108-116.

RELATIONSHIPS BETWEEN FEMALE STUDENTS BODY IMAGE SATISFACTION AND SEXUAL SATISFACTION IN A COUPLE

Eglė Urvelytė, dr. Aidas Perminas
Vytautas Magnus University
e.urvelyte@yahoo.com

Previous studies have shown that there is association between body image and sexual satisfaction in women. However, not all the studies have received the following results, because most considered body image to be a single construct. The aim of the study was to assess the relationships between female students' body image satisfaction and sexual satisfaction in a couple. The study was conducted at Vytautas Magnus University, 129 female students were interviewed. Students had to fill in the Multidimensional Body-Self Relations Questionnaire (MBSRQ) and The Sexual satisfaction scale for women (SSS-W). The results of the study shows that Appearance evaluation is associated with all sexual satisfaction subscales. Fitness evaluation and body areas satisfaction with contentment, compatibility, interpersonal concern, personal concern, sexual satisfaction. Self classified weight with communication and appearance evaluation with compatibility.

VYRAS KLIENTAS IR MOTERIS PSICHOTERAPEUTĖ: TERAPINĮ SANTYKĮ FORMUOJANČIŲ VEIKSNIŲ KOKYBINĖ ANALIZĖ

Ieva Bieliauskienė, dr. Gražina Gudaitė
 Vilniaus universitetas
ieva.bieliauskiene@gmail.com

Nustatyta, jog svarbiausias teigiamus pokyčius psichoterapijoje sąlygojantis veiksnys – geras terapinis santykis, todėl svarbu gerai suprasti sąlygas, reikalingas tokio santykio sukūrimui konkrečioje kliento – terapeuto poroje. Manoma, kad kliento bei terapeuto lytis reikšmingai veikia terapinio santykio pobūdį, o ypač daug sunkumų jame patiria klientai vyrai. Šio tyrimo tikslas – išskirti ir aprašyti pokyčiams vykti padedančius ir trukdančius analitinės psichoterapijos klientų vyrų santykio su psichoterapeutėmis moterimis aspektus. Buvo atlikti pusiau struktūruoti interviu su 3 analitinės psichoterapijos klientais vyrais, tyrimo metu turėjusiais nuo 18 iki 22 terapinių sesijų ir keitinčiais psichoterapiją tęsti toliau, ir atlikta kokybinė gautų duomenų analizė remiantis teminės analizės metodu. Buvo suformuluotos 4 tyrimo dalyvių terapinį santykį apibūdinančios temos: „Mokytojos radimo“, „Tikslų klausimų“, „Grįžtamojo ryšio galimybės“ bei „Priėmimo ir bendrumo su kitu patyrimo“. Jose išryškėja terapeutės kaip vedlės ir mokytojos, padedančios orientuotis psichinėje realybėje, patyrimas, bei didelis tyrimo dalyvių poreikis terapiniame santykiuje išsaugoti savo galias bei autonomijos pojūtį.

Psichoterapijos proceso tyrimai nustatė, jog svarbiausias teigiamus kliento pokyčius sąlygojantis veiksnys – geras terapinis santykis (Lambert, Ogles, 2003; Grenccavage, Norcross, 1990). Tačiau norint suprasti šio santykio kūrimui ir panaudojimui praktikoje reikalingas sąlygas, būtina atsižvelgti į individualias kiekvienos kliento – terapeuto poros savybes, darančias įtaką kliento buvimo terapiniame santykiuje būdai (Norcross, Wampold, 2011). Viena tokių savybių – kliento ir psichoterapeuto lytis, kurios reikšmė psichoterapijos procesui mokslininkus domina jau seniai. Ypač didelis dėmesys skiriamas darbo su vyrais ypatumams, nes vyrai laikomi problemine psichoterapijos klientų grupe. Pastebima, jog tradiciniams vyriškumui būdingos vertybės - noras išlikti stipriam ir nepriklausomam, gėda pripažinti, kad turi problemų, bejėgiškumo jausmas prirėkęs kreiptis pagalbos - trukdo užmegzti artimą, pasitikėjimu grįstą ryšį su terapeutu ir saugiai dalintis savo sunkumais (Good, Robertson, 2010). Osherson ir Krugman (1990) mini vyrų klientų dažnai patiriamą gėdos jausmą, kylantį dėl psichoterapijos struktūros (poreikio laikytis kontrakto, palaikyti akių kontaktą su psichoterapeutu) ir proceso ypatumų (artimo santykio, susiliejimo su terapeutu troškimo, noro būti mylimam ir galingam). Randama, jog klientai vyrai psichoterapiją per anks-

ti nutraukia dažniau nei moterys (Cottone ir kt., 2002). Tai siejama su vyrų terapiniame santykiuje dažnai jaučiama įtampa dėl intymumo – autonomijos poreikio konflikto, ypač dirbant su terapeute moterimi. Tokiais atvejais klientai terapiją baigia per anksti, vengdami santykiuje stiprėjančio intymumo, arba idealizacijos ar nuvertinimo keliamų impulsų (Schaverien, 2006).

Nors šios problemos mokslinėje literatūroje aprašomos gana plačiai, dauguma publikacijų pagrįstos ne empirinių psichoterapijos klientų vyrų patirties tyrimų duomenimis, o autorių praktinio darbo pavyzdžiais. Aptikome tik vieną tyrimą (Bedi, Richards, 2011), kuriame buvo siekiama nustatyti, kokius veiksnius klientai vyrai laiko padedančiais kurti terapinę sąjungą su terapeutu psichoterapijos pradžioje. Tyrime išryškėjo 4 pagrindinės tokių veiksmų kategorijos: „Svarbių temų aptarimas“, „Kliento atsakomybė“, „Formali pagarba“ ir „Praktinė pagarba“. Trukdantys santykio kūrimui veiksniai nagrinėjami nebuvo, taigi žinių apie šią vyrų klientų patirties dalį neturime.

Šiuo metu Lietuvoje žymią psichoterapeutų daugumą sudaro moterys, todėl kuo geriau suprasti vyro kliento ir moters psichoterapeutės santykį paveikiančius veiksnius mums labai aktualu. Todėl šio tyrimo tikslas – išskirti ir aprašyti pusiau struktūruotame interviu atsi-

skleidžiančius veiksmus, formuojančius santykį tarp analitinės psichoterapijos klientų vyrų ir psichoterapeučių moterų.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 3 vyrai, ilgalaikės analitinės krypties psichoterapijos klientai: Viktoras (26m.), Rytis (28m.) ir Robertas (44 metai) (vardai pakeisti). Visi buvo vedę, dirbo. Į psichoterapeutes tyrimo dalyviai kreipėsi dėl nuo keleto mėnesių iki keleto metų trunkančių emocinių bei tarpasmeninių santykių sunkumų.

Tyrimo eiga ir metodai. Buvo atliktas pusiau struktūruotas interviu, kurio metu tiriamiesiems buvo užduoti klausimai apie su psichoterapija siejamus pokyčius, veiksmus, padedančius siekti šių pokyčių, padedančius ir trukdančius santykio su terapeute aspektus, reikšmingiausias ir kritinius psichoterapijos momentus. Interviu metu tiriamieji buvo turėję nuo 18 iki 22 terapijų sesijų ir ketino psichoterapiją tęsti toliau.

Duomenų analizė. Transkribuotas interviu tekstas buvo analizuojamas kokybiškai, taikant teminės analizės metodą, t.y. buvo paeilui koduojami visi kiekvieno interviu segmentai, susiję su tyrimo tikslu, o kodai jungiami į platesnes temas, kurios aprašomos apibūdinant pagrindinius jos bruožus ir iliustruojant juos ištraukomis iš interviu teksto.

Rezultatai ir jų aptarimas

Tyrimo rezultatai rodo, jog santykį su psichoterapeute tyrimo dalyviai laiko svarbiu terapiniu veiksmu ir su juo sieja savyje pastebėtus pokyčius. Tai, jog terapinį santykį klientai vyrai arba stipriau su vyriškomis lyties normomis besitapatinantys klientai laiko svarbia keitimosi proceso dalimi, patvirtina ir anksčiau atlikti tyrimai (Cusack ir kt., 2006; Owen, 2010).

Roberto pasakojime kaip vertingiausias terapinio santykio aspektas išryškėja „Prieimimo ir bendrumo su kitu patyrimo“ tema. Apie terapijos pradžioje išgyventą terapeutės priėmimo potyrį jis kalba emocingai, perteikdamas transformuojančią tokio patyrimo galią: „mes pažįstame save per kitus žmones, kitų žmonių šviesoje, ir staiga tu aptinki savo, tiesiog jausmiškai taip tiesiog aptinki savo gyvenimą, kaip reaguoja žmogus“. Roberto gebėjimas susitapatinti su terapeute ir save pamatyti jos akimis mažina

kaltės jausmą dėl to, kad savo sunkumų jam nepavyksta įveikti vien valios pastangomis ir leidžia ramiau tyrinėti jų priežastis. Jis sako su psichoterapeute jaučiantis bendrumą, kurį sieja su stiprių jos „moteriškumu ir motiniškumu“. Tačiau kalbėti apie šių jos bruožų patyrimą Robertui sunku: prašomas tai reflektuoti giliau, jis suirzta ir atsisako tai daryti, o kitose interviu vietose terapinį santykį apibūdina tik kaip mokytojos – mokinio. Čia išryškėja ambivalencija tarp noro patirti artimą, tapatumu grįstą ryšį, ir poreikio saugoti savo autonomiją, pereinant prie racionalnesnio buvimo santykyje būdo. Tai, kad Robertas visgi ryžtasi atskleisti savo artumo su psichoterapeute patyrimą, galima sieti su jo domėjimusi teologijos ir analitinės psichologijos studijomis. Analitinės psichologijos teorija teigia, kad darniam asmenybės vystymuisi svarbu integruoti ir moteriškajam psichiniam principui priskiriamas savybes – gebėjimą būti artimame ryšyje, dėmesį savo emocijoms bei pašamonei (Jung, 2012). Robertas tyrimo metu vienintelis iš dalyvių jau buvo pasiekęs gyvenimo vidurį, kai, Jungo (2012) teigimu, pradedamos labiau vertinti ir integruoti priešingai lyčiai būdingesnės psichologinės savybės. Gerokai jaunesnis ir mažai psichologinių žinių turintis Viktoras psichoterapeutės dalyvavimą jo gyvenime perteikia gerokai racionaliau, kalbėdamas apie jos „įsigilinimą į gyvenimo situacijas“ ir taip pabrėžia orientacijos į problemą aspektą. Tačiau galima manyti, jog po tuo slypi ir jausmas, jog terapeutė stengiasi pamatyti ir tikruosius jo norus bei poreikius, jo gyvenimo individualumą – tai empatiško, autentiško ryšio bruožai.

„Mokytojos radimas“ – ir Roberto, ir Ryčio pasakojimuose svarbi tema. Robertas save vadiną mokiniu, psichoterapeute – mokytoja. Šis mokymasis pagrįstas daugiau naujomis santykio patirtimis, nei racionaliomis žiniomis. Patirdamas priimančią terapeutės santykį jis mokosi tolerantiškiau žvelgti į savo agresiją, o tarp sesijų bando sąmoningai taikyti sau iš psichoterapeutės jaučiamą jautrų, empatišką, „motinišką“ santykį („bandžiau esant tokiam skausmui [...] tą motiniškumą savyje pagimdyt“). Ryčio santykis su terapeute – mokytoja prieštaringesnis. Rami terapeutės reakcija į jam nerimą keliančius dalykus, jo psichinių būsenų normalizavimas padeda jam mokytis suprasti besikeičiančias nuotaikas ir atlaikyti įvairius impulsus,

pavyzdžiui, norą nutraukti terapiją. Tačiau nors Rytis, nuolat remdamasis terapeutės žodžiais, pripažįsta didelį jos autoritetingumą, svarbą, jis ir pyksta dėl jo („aš Dainai kiekvieną rytą sakau, kad aš žiauriai pykstu, kad man reikia eiti į psichoterapiją“), jos žodžius vadina „didaktika“, stengiasi nureikšminti jos įtaką jam.

„Tikslių klausimų“ tema taip pat atskleidžia santykį su psichoterapeute kaip vedle psichologinių ieškojimų kelyje. Tikslūs jos klausimai padeda į situaciją pažvelgti kitaip, pasiekti įžvalgų: „a, palauk, tiksliai“, pagalvoji“ (Rytis), „klausimų, kurį sau uždavus na ir į jį sau atsakius, daug kas paaiškėja iš tos situacijos perspektyvos“ (Viktoras). Terapeutė savo klausimais geba „teisingai nuvesti“ (Viktoras), arba net „išprovokuoti“ kliento įžvalgas (Rytis). Tačiau abu vyrai, kalbėdami apie psichoterapeutės klausimų naudą, pabrėžia, jog atsakymus į jos klausimus randa jie patys, taip parodydami, kad ir jie patys prisiima dalį atsakomybės už savo keitimąsi bei įdeda svarbų indėlį į psichoterapijos procesą.

Ryčio paminėta „Grižtamojo ryšio galimybės“ tema atskleidžia prieštarinę psichoterapeutės teikiamo grįžtamojo ryšio poveikį: Rytis ir Žavisis jos gebėjimu greitai pastebėti ir jam parodyti bendravimui trukdančias jo savybes, pavyzdžiui, norą dominuoti ar abejingumą, ir išgyvena stiprią gėdą dėl jų. Gėdos jausmas kelia norą užtikrinti, jog dabar jis elgiasi kitaip: „atskleidė taip vau, nu kad iš tiesų koks aš buvau, man dabar net sunku patikėt, aš dabar taip niekad nesielgiu“. Osherson ir Krugman (1990) teigimu, vyrai psichoterapeutės moters akivaizdoje dažnai išgyvena gėdą bei menkumą dėl galingos motinos figūros perkėlimo į ją. Ryčio atveju gėdos jausmas skatina norą greitai ištaisyti savo trūkumus, nesuteikiant sau galimybės juos tyrinėti ir geriau įsisaugoti.

Pastarosios trys temos atspindi didžiulį psichoterapeutės reikšmingumą tyrimo dalyviams: ji suvokiama kaip puikiai pažįstanti psichinę realybę, galinti vesti klientus reikiama kryptimi ir padėti rasti atsakymus į jiems rūpimus klausimus. Tačiau jiems labai svarbus ir gebėjimas veikti savarankiškai, išsaugant savo autonomiją, jausti savo indėlį į vykstančius pokyčius. Klientų vyrų siekį išsaugoti savo autonomiją, orientaciją į problemą atspindi ir minėtame Bedi ir Richards (2011) tyrime aprašyti terapinę sąjungą kurti padedantys veiksniai. Vyrų dažnai patiria-

mas priklausomybės – autonomijos poreikių konfliktas psichodinaminėje psichologijoje yra siejamas su ankstyvosios jų psichologinės raidos ypatumais: norėdamas sukurti tvirtą vyrišką ego, berniukas turi atsiskirti nuo pirminio tapatumu grįsto ryšio su motina ir siekti objektyvumu bei autonomija pagrįstų tolesnių ryšių (Neumann, 1993; Chodorow, 1978). Santykio su motina patirtis dažnai perkeliama į psichoterapeutę (Schaverien, 2006), todėl mūsų tyrimo dalyviai priklausomybę nuo jos stengiasi mažinti pabrėždami savo pačių galimybes ar tiesiogiai išreikšdami jai pyktį, kylantį dėl nelygiaverčio santykio. Šie įveikos būdai padeda jiems atlaikyti terapinio santykio keliamą įtampą ir toliau siekti norimų pokyčių.

Išvados

1. Tyrimo dalyviai psichoterapeutę patiria kaip vedlę ir mokytoją, padedančią orientuotis savo psichiniuose procesuose ir tapti sąmoningesniems. Santykio su ja teikiamas pasitikėjimas bei galimybė labiau priimti anksčiau gėdingomis ar nepriimtiniomis laikytas savo asmenybės puses įgalina tyrimo dalyvius pačius drąsiau tyrinėti savo jausmus, motyvus, santykių patirtis.

2. Tyrimo dalyviams svarbu terapiniame santykiuje išsaugoti savo autonomijos bei savarankiškumo pojūtį, jaustis pakankamai stipriems, galintiems rasti atsakymus į jiems svarbius klausimus. Kadangi vedlės ir mokytojos vaidmens priskyrimas terapeutei reiškia ir priklausomybę nuo jos, terapinio santykio racionalizavimas, savo galimybių akcentavimas, galimybė reikšti pyktį terapeutei ar mažinti jos reikšmingumą padeda atlaikyti priklausomybės – autonomijos poreikių konflikto keliamą įtampą ir tęsti psichoterapiją.

3. Dėl to, kad apie artumo ir tapatumo su psichoterapeute patyrimą ir jo terapinį poveikį kalba tik vienas iš trijų tyrimo dalyvių, kuris yra vyriausias ir turi daugiausia psichologijos žinių, galime kelti prielaidą, jog vyriškos lyties klientai linkę vengti tapatinimusi pagrįsto santykio, kuris suvokiamas kaip grėsmingas jų asmeniui tapatumui, arba tokį santykį neigti. Norint šią prielaidą patikrinti, reikalingi tolesni tyrimai, klientų vyrų terapinio santykio ypatumų susiejantys su jų raidos ypatumais ir asmenybės bruožais.

Literatūra

- Bedi R.P., Richards M. (2011) What a man wants: The male perspective on therapeutic alliance formation. *Psychotherapy*, 48, 381-390.
- Chodorow N. (1978) *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. London: University of California Press.
- Cottone J.G., Drucker P., Javier R. A. (2002) Gender differences in psychotherapy dyads: Changes in psychological symptoms and responsiveness to treatment during 3 months of therapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 39, 297-308.
- Cusack J., Deane F.P., Wilson C., Coralie J., Ciarrochi J. (2006) Emotional expression, perceptions of therapy, and help-seeking intentions in men attending therapy services. *Psychology of Men & Masculinity*, 7, 69-82.
- Good G. E., Robertson J. M. (2010) To accept a pilot? Addressing men's ambivalence and altering their expectancies about therapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 47. Special Section: *Psychotherapy, Men, and Masculinity*, 306-315.
- Grencavage L.M., Norcross J.C. (1990) Where are the commonalities among the therapeutic common factors? *Professional Psychology: Research and Practice*, 21, 372-378.
- Jung C.G. (2012) *Du traktatai apie analitinę psichologiją*. Apie pasąmonės psichologiją. Santykiai tarp Aš ir pasąmonės. Vilnius: Margi raštai.
- Lambert M.J., Ogles M.B. (2004) *The Efficacy and Effectiveness of Psychotherapy*. Bergin and Lambert's Handbook of Psychotherapy and Behavior Change (Ed. by M.J. Lambert.). New York: Wiley. P. 139-193.
- Neumann E. (1993) *The Origins and History of Consciousness*. Princeton University Press.
- Norcross J.C., Wampold B.E. (2011) Evidence-based therapy relationships: Research conclusions and clinical practices. *Psychotherapy*, 48, 98-102.
- Osherson S., Krugman S. (1990) Men, shame, and psychotherapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 27, 327-339.
- Owen J., Wong J.Y., Rodolfa E. (2010) The relationship between clients' conformity to masculine norms and their perceptions of helpful therapist actions. *Journal of Counseling Psychology*, 57, 68-78.
- Schaverien J. (2006) Men Who Leave Too Soon: Reflections on the erotic transference and countertransference. *Gender, Countertransference and the Erotic Transference: Perspectives from the Analytical Psychology and Psychoanalysis* (ed. by J. Schaverien). London and New York: Routledge. P. 15-31.

MALE CLIENT AND FEMALE THERAPIST: QUALITATIVE ANALYSIS OF FACTORS LEADING TO THE FORMATION OF THERAPEUTIC RELATIONSHIP

Ieva Bieliauskienė, dr. Gražina Gudaitė
 Vilnius University
ieva.bieliauskiene@gmail.com

Therapeutic relationship is found to be strongly related to psychotherapy success so it's essential to understand how strong relationship in certain client-therapist dyad may be formed. Gender of both client and therapist is considered important in their relationship, while male gender is related to significant problems in it. This study is aimed at identifying and describing helpful and hindering aspects of therapeutic relationship as seen by male clients of analytical psychotherapy. 3 men who had had between 18 and 22 psychotherapy sessions and were going to continue it were interviewed using semi-structured interviews, and data were analyzed using thematic analysis. 4 themes were identified: „Finding a teacher“, „Precise questions“, „Opportunity to receive feedback“ and „Experience of acceptance and closeness“. They reveal the participants' experience of their psychotherapist as guide and teacher; providing orientation in psychological reality, and a strong need to preserve their own sense of power and autonomy.

VAIKŲ, TURINČIŲ DĖMESIO IR AKTYVUMO SUNKUMŲ, ASMENYBĖS BRUOŽAI, RAIŠKA IR PROGNOSTINĖS GALIMYBĖS

Izabelė Grauslienė, dr. Rasa Barkauskienė

Vilniaus universitetas

izabele.grausliene@fsf.stud.vu.lt / izabele@kligys.com

Vienas iš bandymų aprašyti individualius skirtumus ir numatyti individualų elgesį yra asmenybės bruožų ir psichopatologijos ryšių tyrimai. Šis tyrimas analizuoja, kaip vaikų asmenybės bruožai, apibūdinti motinos ir tėvo, gali prognozuoti vaikų eksterinius sunkumus. 158 vaikų (80 berniukų, 78 mergaičių) tėvai ir motinos (N = 316) užpildė klausimynus apie savo 7-10 metų vaikus. Abu vaiko tėvai užpildė Hierarchinį vaiko asmenybės aprašą (HiPIC; Mervielde, DeFruyt, 1999) ir 6-18 metų vaiko elgesio aprašą (CBCL6/18; Achenbach, Rescorla, 2001). Atlikta analizė atskleidė, kad vaikai, kurių sunkumai patenka į normos zoną, vertinami kaip mažiau emociškai nestabilūs, turintys aukštesnį vaizduotės, geranoriškumo ir sąmoningumo išreiktumą negu vaikai, kurių sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas. Hierarchinė regresinė analizė buvo naudojama norint įvertinti sąveikas tarp Didžiojo penketo asmenybės struktūros ir dėmesio trūkumo bei hiperaktyvumo sunkumų (remiantis CBCL6/18 DSM orientuota skale). Paaiškėjo, kad 31,3 proc. dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo skalės duomenų variacijos paaiškina žemesnis geranoriškumo (abiejų tėvų vertinimu) ir sąmoningumo (motinos vertinimu) lygis.

Pastarąjį dešimtmetį populiarėjant vaiko asmenybės tyrimams, pamažu atsiranda studijų, analizuojančių vaiko asmenybės bruožų ir psichopatologijos ryšį (Barbaranelli ir kt., 2003; De Bolle ir kt., 2009; Klimstra ir kt., 2010; Kotelnikova, Tackett, 2009). J. Tackett (2006) teigia, kad sąmoningumas ir neurotizmas gali būti tiesiogiai susijęs su asmenybės rizikos faktoriais, nulemiančiais vėlesnės psichopatologijos išsivystymą. Manoma, kad vaikai, kurių tam tikri labai stipriai išreikšti bruožai ar tam tikra bruožų profilio konfigūracija, patiria didesnę raidos psichopatologijos išsivystymo riziką, pavyzdžiui, dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimo, nerimo ar depresijos simptomų išsivystymo (Ehrler ir kt., 1999). Kai kurių tyrimų duomenimis, asmenybės bruožai paaiškina 25 proc. elgesio ir emocijų problemų duomenų variacijos, kai vaiko asmenybę apibūdina patys vaikai, ir 32 proc. – kai vaiko asmenybę apibūdina jo tėvai (Slobodskaya, 2007). Pavyzdžiui, impulsyvumas ankstyvame amžiuje, kuris gali būti susijęs su žemu sąmoningumo lygiu, stipriai susijęs su antisocialiu elgesiu suaugusėje. Nesėkmingai prisitaikiusių vaikų asmenybės bruožų profiliai pasižymi žemesniu sutariamumo, sąmoningumo, atvirumo patyrimui ir aukštesniu emocinio nestabilumo lygiu negu sėkmingai prisitaikiusių vaikų (Rogosch,

Cicchetti, 2004, cit. pg. Tackett ir kt., 2009). Teigiama, kad vaikai, pasižymintys žemu sutariamumo, sąmoningumo (Ehrler ir kt., 1999; Muris ir kt., 2005) ir atvirumo patyrimui (Ehrler ir kt., 1999) lygiu, vidurinėsios vaikystės ir paauglystės laikotarpiu turi daugiau sunkumų, ypač elgesio problemų. Tyrimai rodo, kad vaikystėje ir paauglystėje nedėmesingumo ir hiperaktyvumo/impulsyvumo simptomai yra teigiamai susiję su neurotizmo ir neigiamai su sutariamumo (Martel ir kt., 2008; Masood, 2009; Muris ir kt., 2005), sąmoningumo (Martel ir kt., 2008; Muris ir kt., 2005) ir silpnu atvirumo patyrimui dimensijomis (Ehrler ir kt., 1999; Muris ir kt., 2005), o ekstraversija teigiamai susijusi tik su hiperaktyvumo/impulsyvumo simptomais (Martel ir kt., 2008). R. P. Martin (1993), tyręs 4 metų vaikų asmenybės bruožus, nustatė, kad neigiamas sąmoningumo poliuis yra susijęs su dėmesio problemomis. Panašūs duomenys gauti ir tiriant suaugusiuosius. Čia hiperaktyvumo / impulsyvumo simptomams stipriai teigiamą prognostinę vertę turi ekstraversija ir neurotizmas, o neigiamą – sutariamumas, kiek silpnesnę vertę – sąmoningumas. Nedėmesingumo simptomus teigiamai prognozuoja neurotizmas ir neigiamai sąmoningumas, kuris paaiškina net daugiau kaip pusę nedėmesingumo simptomų duomenų variacijos (Parker ir kt., 2004). Atsi-

žvelgiant į atliktų tyrimų rezultatus, galima kelti prielaidą, kad vaikų, kurie neturi dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumų, asmenybės bruožų išreikštumas skiriasi nuo vaikų, turinčių šių sunkumų.

Tyrimo¹⁰ uždaviniai: 1) palyginti vaikų asmenybės bruožus grupėse, kuriose skirtingai išreikšti dėmesio trūkumo ir aktyvumo sunkumai; 2) siekiant numatyti dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumus, įvertinti asmenybės bruožų prognostines vertes. *Tyrimo tikslas* – išanalizuoti, kaip motinų ir tėvų vaiko asmenybės bruožų vertinimas gali numatyti jų vaiko sunkumus, susijusius su skirtingu dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo išreikštumu lygiu.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Tyrimas yra mokslo projekto „Psichologinių sunkumų dinamika vaikystėje: asmenybės bruožų, priežiūros ir mentalizacijos vaidmuo“ dalis. Tyrime dalyvavo vienos savivaldybės 158 vaikų (80 berniukų ir 78 mergaičių) tėvai ir motinos, kurie apibūdino savo 7-10 metų vaiko asmenybę bei elgesio ir emocinius sunkumus (amžiaus vidurkis 8,62). Tiriemieji buvo pasirinkti patogiomis atrankos būdu.

Įvertinimo priemonės. *Hierarchinis vaiko asmenybės aprašas* (HiPIC, *Hierarchical Personality Inventory for Children*, Mervielde, De Fruyt, 1999), skirtas įvertinti 6–12 metų vaikų asmenybės bruožus. Klausimyną sudaro 144 teiginiai, kurių kiekvienas yra vertinamas pagal 5 balų skalę. Šio aprašo hierarchinę struktūrą sudaro 5 aukštesniojo lygmens bruožų skalės – asmenybės dimensijos: sąmoningumo, geranoriškumo, ekstraversijos, emocinio stabilumo ir vaizduotės skalės (skalių Cronbach'o alpha svyravo nuo 0,79 iki 0,92). Leidimą versti klausimyną ir naudoti moksliniams tikslams suteikė leidykla Hogrefe Utigivers BV ir vienas iš klausimyno autorių F. De Fruyt, su kuriuo buvo suderinti išversti teiginiai.

6-18 metų vaiko elgesio aprašas (CBCL6/18, *Child Behavior Checklist*, Achenbach, Rescorla, 2001). Klausimyną sudaro 20 teiginių, kurie skirti įvertinti vaiko kompetencijas ir adaptyvų elgesį, bei 113 teiginių, leidžiančių įvertinti vaiko elgesio bei emocinius sunkumus. Šiame tyri-

me buvo analizuojama DSM orientuota dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumų skalė (Cronbach'o alpha 0,8, Žukauskienė ir kt., 2012). CBCL6/18 duomenys surinkti ir iš vaiko tėvo, ir iš motinos, todėl DSM orientuotos skalės įverčiai buvo skaičiuojami naudojant *best informant* (geriausio informacijos šaltinio) algoritmą, kai simptomas įvertinamas kaip pasireiškiantis vaikui, jei nors vienas iš tėvų įvertino teiginį 1 arba 2 balais.

Statistinė duomenų analizė. Statistinė duomenų analizė atlikta SPSS for Windows programos 18-ąja versija. Gautų rezultatų vidurkiams palyginti buvo taikomas Stjudento t kriterijus, ryšij tarp kintamųjų analizei – Spearmano ranginės koreliacijos koeficientas. Tyrimo duomenų sąveikoms įvertinti taikyta hierarchinė dviejų pakopų (*block*) daugialypė regresinė analizė, o veiksniai, kurių įtaka yra nereikšminga priklausomam kintamajam, buvo atmesti pritaikius žingsninės (*Stepwise*) regresijos metodą (Čekanavičius, Murauskas, 2002).

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Pirmiausia, remiantis normomis (Žukauskienė ir kt., 2012), tiriamieji buvo suskirstyti į dvi grupes: vaikai, kurių dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumai patenka į normos zoną ($n = 137$, tai yra vaikai, kurie neturi sunkumų lyginant su bendraamžiais), ir vaikai, kurių dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumai patenka į rizikos bei nuokrypio zonas ($n = 21$, į šią grupę pateko tie vaikai, kurių dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumų skalės įvertis buvo didesnis arba lygus 93 procentiliui pagal amžių ir lytį).

Statistinė duomenų analizė, pritaikius Stjudento t kriterijų ir atsižvelgus į imties dydį bei dispersijas, parodė, kad ir motinos, ir tėvai vaikus, neturinčius sunkumų, vertina kaip emociškai stabilesnius, turinčius aukštesnį vaizduotės, geranoriškumo ir sąmoningumo bruožų išreikštumą, nei vaikus, kurių dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas ($p < 0,05$). Panašūs rezultatai pateikiami autorių, tyrinėjusių vaikų eksternalias problemas ir asmenybės bruožus: eksternalių problemų turintis vaikai pasižymėjo žemesniu sutariamumu, sąmoningumu (Barbaranelli ir kt., 2003; John ir kt., 1994; Meunier ir kt., 2011), intelekto / atvirumo patyrimui ir emocinio stabi-

¹⁰ Tyrimas finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. MIP-016/2012)

lumo (Barbaranelli ir kt., 2003) bei aukštesniu ekstraversijos lygiu (Barbaranelli ir kt., 2003; John ir kt., 1994; Kotelnikova, Tackett, 2009) nei jų neturintys.

Taikant Spearmano ranginės koreliacijos koeficientą, ryšių, tarp vaiko asmenybės bruožų ir dėmesio trūkumo bei hiperaktyvumo skalių analizė atskleidė, kad vaikų, neturinčių sunkumų, ir motinų, ir tėvų vertinimu, emocinis nestabilumas su dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumais buvo susijęs teigiamu ryšiu (atitinkamai $r = 0,229$ ir $r = 0,259$, $p < 0,01$), o vaizduotė, sąmoningumas ir geranoriškumas neigiamu ryšiu ($p < 0,01$). Kiek kitokie rezultatai buvo gauti ištyrus vaikus, kurių sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas. Dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumai buvo susiję neigiamu ryšiu tik su motinų ir tėvų geranoriškumo asmenybės bruožo vertinimu (atitinkamai $r = -0,474$ ir $r = -0,462$, $p < 0,01$). Siekiant numatyti dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumus, toliau buvo analizuojamos prognostinės asmenybės bruožų vertės.

Siekiant nustatyti, kokią dalį dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo skalės duomenų variacijos prognozuoja motinų ir papildomai tėvų vaiko asmenybės bruožų vertinimai kiekvienoje tiriamųjų vaikų grupėje, buvo atlikta dviejų pakopų hierarchinė daugialypė regresinė analizė. Nepriklausomi kintamieji, turintys ryšį su priklausomu kintamuoju, į regresijos lygtį buvo įtraukiami dviem etapais: 1) motinų vertinami vaiko asmenybės bruožai; 2) tėvų vertinami vaiko asmenybės bruožai. Daugialypės regresijos lygtis paaiškina 31,3 proc. dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo duomenų variacijos ($R^2 = 0,328$, $R^2_{adj} = 0,313$), kai vaiko sąmoningumo bruožas motinų vertinimu paaiškino 24,2 proc., geranoriškumo bruožas motinų vertinimu papildomai paaiškino 5 proc. duomenų variacijos ir tėvų vertinamas vaiko geranoriškumas pridėjo 2,1 proc. Remiantis Beta koeficientų analize, minėti asmenybės bruožai neigiamai prognozuoja dėmesio trūkumą ir hiperaktyvumą.

Hierarchinė regresinė analizė vaikų, kurių sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas, grupėje parodė, kad nei motinų, nei tėvų vertinamas geranoriškumo asmenybės bruožas neturi statistiškai reikšmingos prognostinės vertės numatant labiau išreikštus dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumus.

Atlikus rezultatų analizę galima teigti, kad dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumams numatyti vaikų, kurių sunkumai patenka į normos zoną, grupėje yra svarbus sąmoningumo ir geranoriškumo bruožų išreikštumas, t. y. kuo mažiau jie išreikšti, tuo labiau tikėtina, kad vaikas gali turėti dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumų. Tėvai šiuos bruožus gali manyti esant svarbius, nes sąmoningumo bruožas siejamas su pasiekimų motyvacija, koncentracija, atkaklumu ir tvarkingumu. Tėvai tai gali suprasti kaip vaiko gebėjimą susikaupti, struktūruoti informaciją, kantriai siekti tikslo. Be to, geranoriškumo dimensija apima šias vaiko savybes: egocentrizmas, irzlumas, dominavimas, paklusnumas ir altruizmas. Tai yra labiau nukreipiamą į tarpusavio santykį. Taigi tėvai vaikus, kurių sąmoningumo ir geranoriškumo bruožai išreikšti silpniau, gali matyti kaip turinčius daugiau simptomų. Gauti rezultatai iš dalies patvirtina kitų autorių pateiktas išvadas, jog dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumai teigiamai susiję su emocinio nestabilumo ir neigiamai su sutariamumo bei sąmoningumo bruožais (De Pauw, Mervielde, 2011; Martel ir kt., 2008; Martin, 1993; Masood, 2009). Kita vertus tyrimas paneigia kai kurių tyrimų rezultatus (Martel ir kt., 2008; Parker ir kt., 2004), kadangi šiame tyrime tarp ekstraversijos ir hiperaktyvumo simptomų ryšio nebuvo nustatyta. Svarbu pažymėti tai, kad vaikų, kurių sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas, grupėje, abiejų tėvų vertinami asmenybės bruožai neleidžia numatyti galimų stipresnio sunkumų išreikštumo lygio. Šį reiškinį galima būtų aiškinti tuo, kad tėvams sunkiau įžvelgti ir apibrėžti elgesyje pasireiškiančius vaiko asmenybės bruožus, esant stipresniems dėmesio ir aktyvumo sunkumams. Būtent elgesys tėvams yra akivaizdesnis nei asmenybės dimensijos. Be to, vaikų, turinčių dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sunkumų, grupė yra labai nevienalytė, todėl gali būti, kad asmenybės bruožai neprognozuoja simptomatikos dėl sunkumų požymių įvairovės. Tyrimo rezultatai paremia požiūrį (Nigg ir kt., 2002; Parker ir kt., 2004), kad turi būti atskirai nagrinėjamos sąsajos tarp asmenybės bruožų ir dėmesio trūkumo simptomų bei tarp asmenybės bruožų ir hiperaktyvumo simptomų.

Išvados

1. Vaikai, kurių dėmesio ir aktyvumo sunkumai patenka į normos zoną, yra vertinami kaip labiau emociškai stabilūs, sutariantys ir sąžiningi bei turintys stipriau išreikštą vaizduotę bruožą nei vaikai, kurių sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas.

2. Numatant vaikų, kurių dėmesio ir aktyvumo sunkumai patenka į normos zoną, sunkumų

išreikštumą svarbūs silpniau pasireiškiantys sąmoningumo ir geranoriškumo bruožai, o vaikų, kurių sunkumai patenka į rizikos ir nuokrypio zonas, grupėje asmenybės bruožai yra sunkiau apibrėžiami tėvų, todėl galimai netenka prognostinės vertės stipresnių dėmesio ir aktyvumo simptomų pasireiškimui.

Literatūra

Barbaranelli C., Caprara G. V., Rabasca A., Pastorelli C. (2003) A questionnaire for measuring the Big Five in late childhood. *Personality and Individual Differences*, 34, 645-664.

Čekanavičius V., Murauskas G. (2002). *Statistika ir jos taikymai*, 2 t. Vilnius.

De Bolle M., De Clercq B., Van Leeuwen K., Decuyper M., Rosseel Y., De Fruyt F. (2009). Personality and Psychopathology in Flemish Referred Children: Five Perspectives of Continuity. *Child Psychiatry & Human Development*, 40, 269-285.

De Pauw S. S., Mervielde I. (2011). The role of temperament and personality in problem behaviors of children with ADHD. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 39/2, 277-91.

Ehrler D. J., Evans G., McGhee R. L. (1999). Extending Big-Five theory into childhood: a preliminary investigation into the relationship between Big-Five personality traits and behavior problems in children. *Psychology in the Schools*, 36/6, 451-458.

John, O. P., Caspi, A., Robins, R. W., Moffitt, T. E., Stouthamer-Loeber, M. (1994). The "Little Five": exploring the nomological network of the Five-Factor model of personality in adolescent boys. *Child Development*, 65, 160-178.

Klimstra T. A., Akse J., Hale W. W., Raaijmakers Q. A. V., Meeus W. H. J. (2010). Longitudinal associations between personality traits and problem behavior symptoms in adolescence. *Journal of Research in Personality*, 44, 273-284.

Kotelnikova Y., Tackett J. L. (2009). Personality and Cultural Correlates of Childhood Psychopathology. *Journal of Undergraduate Life Sciences*, 3/1, 10-13.

Martel M. M., Nigg J. T., Lucas R. E. (2008). Trait mechanisms in youth with and without attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Research in Personality*, 42, 895-913.

Martin R. P. (1993). Are Behavior Problems in Preschool Children Related to Big-Five Markers. Paper presented at the Biennial Meeting of the

Society for Research in Child Development (60th, New Orleans, LA, March 25-28).

Masood A. F. (2009). Correlations between the Five Factor Model of Personality and Problem Behavior in Children: doctoral dissertation. Auburn, Alabama: Auburn University.

Mervielde I., De Fruyt F. (1999). Construction of the Hierarchical Personality Inventory for Children (HiPIC). *Personality Psychology in Europe / Ed. by I. Mervielde, I. J. Deary, F. De Fruyt and F. Ostendorf*, Tilburg University Press, 107-127.

Meunier J. Ch., Roskam I., Stievenart M., Moortele G., Browne D. T., Kumar A. (2011). Externalizing behavior trajectories: The role of parenting, sibling relationships and child personality. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 32, 20-33.

Muris P., Meester C., Diederer R. (2005). Psychometric properties of the Big Dive Questionnaire for Children (BFQ-C) in a Dutch sample of young adolescents. *Personality and Individual Differences*, 38/8, 1757-1769.

Nigg J. T., Blaskey L. G., Hinshaw S. P., John O. P., Willcutt E. G., Pennington B. (2002). Big Five Dimensions and ADHD Symptoms: Links Between Personality Traits and Clinical Symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83/2, 451-469.

Parker J. D. A., Majeski S. A., Collin V. T. (2004). ADHD symptoms and personality: relationships with the five-factor model. *Personality and Individual Differences*, 36, 977-987.

Slobodskaya H. R. (2007). The associations among the Big Five, Behavioural Inhibition and Behavioural Approach systems and child and adolescent adjustment in Russia. *Personality and Individual Differences*, 43, 913-924.

Tackett J. L. (2006). Evaluating models of the personality - psychopathology relationship in children and adolescents. *Clinical Psychology Review*, 26, 584-599.

Tackett J., Balsis S., Oltmanns T. F., Krueger R. F. (2009). A unifying perspective on personality pathology across the life span: Developmental

considerations for the fifth Edition of the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Development and Psychopathology, 21, 687-713.
Žukauskienė R., Kajokienė I., Vaitkevičius R.

(2012). Mokyklinio amžiaus vaikų ASEBA klausimų (CBCL6/18, TRF6/18, YSR11/18) vadovas. Vilnius.

CHILDREN'S WITH ATTENTION-DEFICIT / HYPERACTIVITY DIFFICULTIES PERSONALITY TRAITS: EXPRESSION AND PROGNOSTIC POSSIBILITIES

Izabelė Grauslienė, dr. Rasa Barkauskienė
Vilnius University
izabele.grausliene@sf.stud.vu.lt / izabele@kligys.com.

This research analyses how personality traits of children defined by mother and father can predict their Externalizing difficulties. Both parents (N = 316) of each 158 children were asked to complete the Hierarchical Personality inventory for Children (HiPIC; Mervielde, DeFruyt, 1999) and Child Behavior Checklist (CBCL6/18; Achenbach, Rescorla, 2001) about their 7-10 year child. Analysis revealed that children, whose difficulty level fell within the normal range, are considered to be more Emotionally stable, Conscientiousness, Benevolence and have higher expression of Imagination trait comparing to children, whose difficulty level is within the borderline and the clinical range. Analysis of hierarchical regression was used in order to evaluate the relationship between Big Five structure of personality and Attention-Deficit / Hyperactivity difficulties. Analysis showed that the 31,3 % data variance of children Attention-Deficit / Hyperactivity scale is explained and predicted by lower level of Benevolence (according to the rating by both parents) and Conscientiousness (according to the rating by mother).

DARBO NETURINČIŲ MOTERŲ DEPRESIŠKUMAS BEI JO ŠAŠAJOS SU ĮVAIRIAIS SOCIODEMOGRAFINIAIS VEIKSNIAIS

Inga Lengvinienė, dr. Ieva Šidlauskaitė-Stripeikienė
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
ingai345@gmail.com

Paskutiniiais Lietuvos darbo rinkos duomenimis, kas dešimta moteris Lietuvoje šiuo metu neturi darbo. Darbo netektis stipriai paveikia žmogaus psichologinę savijautą, todėl kyla didelis poreikis nagrinėti bedarbių psichikos sveikatą. Dėl įvairių aspektų darbo netektis gali skirtingai paveikti abi lytis, todėl šiame darbe yra nagrinėjama šiuo metu neturinčių darbo moterų imtis. Šio tyrimo tikslas yra nustatyti bedarbių moterų depresiškumo sąsajas su įvairiais sociodemografiniais veiksniais. Šiame tyrime dalyvavo 100 darbo neturinčių bei įvairias socialines problemas patiriančių moterų, depresijos lygiui nustatyti naudota Zungo depresijos skalė. Nustatyta, kad aukštesnio depresijos lygio galimybę bedarbių moterų imtyje padidina pradinis ar pagrindinis išsilavinimas, daugiavaikė šeimos neturėjimas ir darbo netektis per pastaruosius 6 mėnesius. Tuo tarpu depresiškumo lygis nėra susijęs su tuo ar tiriamoji tyrimo metu turėjo pastovų partnerį, taip pat nerasta sąsajų tarp depresiškumo ir tiriamųjų amžiaus.

Nors šiuo metu situacija darbo rinkoje gerėja ir bedarbių moterų skaičius mažėja, moterų nedarbas vis dar siekia 10,7 procentų (Lietuvos darbo rinka, 2012 12). Kadangi daugelis tyrimų rodo, kad darbo netekimas sukelia didelį stresą (Zamfir, 2012), kyla poreikis tirti Lietuvos bedarbių moterų psichikos sveikatą ir galimai su jos pablogėjimu susijusius veiksnius. Depresija yra vienas dažniausių psichikos sutrikimų, ypač moterų imtyje. Tiriant dirbančias moteris nustatyta, kad 13,6 procentams būdinga aukšta depresija (Pajarskienė ir kt., 2005).

Nustatyta, kad buvimas bedarbiu yra susijęs su didesniu depresijos lygiu (Mossakowski, 2009; Comino ir kt. 2003), tačiau nėra aišku, kokie veiksniai lemia tokį ryšį. Kai kuriuose tyrimuose randama, jog vienas iš psichikos sveikatą bloginančių veiksnių galėtų būti bedarbystės laikotarpis (Paul, Moser, 2009). Tačiau ne visi tyrimai, bandantys ieškoti ilgalaikės bedarbystės ryšio su depresija, tokį ryšį randa (Zamfir, 2012; Mossakowski, 2009). Aukštesnis išsilavinimas yra veiksnys, sumažinantis nedirbančių individų depresijos tikimybę, tuo tarpu vyresnis amžius šią tikimybę didina (Stankūnas ir kt., 2006). Taigi, galima matyti, kad egzistuoja daug demografinių ir socialinių veiksnių vienaip ar kitaip veikiančių nedirbančių moterų depresiskumą.

Nagrinėjant šeimos poveikį bedarbių psichikos sveikatai, nustatyta, kad, neturinčioms dar-

bo moterims, partnerio ir vaikų turėjimas veikia kaip apsauginis veiksnys, tuo tarpu vyrų grupėje šie veiksniai kaip tik blogina psichikos sveikatą (Artazkoz ir kt., 2004). Taigi galima matyti, kad bedarbių moterų psichikos sveikatos tyrimas yra labai specifinė tema, reikalaujanti dar daug tyrinėjimo. Nors yra tyrimų, nagrinėjančių patiriamos depresijos sąsajas su tiriamųjų sociodemografiniais veiksniais, tačiau beveik nėra tyrimų, kurie tyrinėtų specifinę nedirbančių moterų grupę. Todėl šiuo tyrimu ir yra siekiama nustatyti bedarbių moterų depresiskumo sąsajas su įvairiais socialiniais ir demografiniais veiksniais.

Remiantis literatūra, keliamos tokios hipotezės:

1. Aukštesnis depresijos lygis bus susijęs su mažesniu turimų artimųjų kiekiu (vaikų bei pastovaus partnerio neturėjimu).
2. Aukštesnis depresijos lygis bus būdingas žemesnei išsilavinimui turinčioms moterims.
3. Bedarbystės laikotarpis neturės sąsajų su depresiskumu, tuo tarpu vyresnis amžius didins aukštesnio depresijos lygio galimybę.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Šiame tyrime dalyvavo 100 moterų. Visos tyrimo dalyvės tyrimo metu buvo bedarbės. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 22 iki 59 metų (N = 35,94). Iš viso 50 procentų tyrimo dalyvių priklausė socialinės rizikos šeimoms,

tačiau visos tyrime dalyvavusios moterys patyrė kažkokias socialines problemas (nepilna ir / arba daugiavaikė šeima, priklausymas rizikos grupei). Visos moterys tyrimo metu dalyvavo Všį Psichologinės paramos ir konsultacijų centre rengiamo „Kauno miesto ir rajono socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų poreikių bei integracijos į darbo rinką“ projekto mokymuose.

Ivertinimo būdai. Tyrimo dalyvių depresijos lygiui įvertinti buvo naudojama Zungo depresijos skalė (*Zung Self-rating Depression Scale*; Zung ir kt., 1965). Skalės patikimumas šiame tyrime – Cronbach $\alpha = 0,796$. Zungo depresijos skalę sudaro 20 teiginių, kurių kiekvienas yra vertinamas nuo 1 iki 4, priklausomai nuo to, kaip dažnai tiriamajam tinka pateiktas teiginys (nuo „ne“ iki „nuolat“). Didžiausias balas, kurį gali surinkti tiriamasis – 80, šiame tyrime didesnis nei 50 balų rezultatas buvo laikomas aukštu depresijos lygiu. Taip pat moterys pateikė kai kuriuos savo socialinius ir demografinius duomenis: amžių, išsilavinimą, vaikų skaičių, ar šiuo metu turi pastovų partnerį, prieš kiek laiko neteko darbo.

Duomenims apdoroti buvo naudota statistinis duomenų analizės paketas SPSS 17.0. Hipotezėms tikrinti naudotas χ^2 kriterijus ir ranginė logistinė regresija. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekamas anketavimo būdu, tiriamosioms asmeniškai užpildant anketas.

Rezultatai ir jų aptarimas

Tyrimo rezultatai parodė, kad tyrimo dalyvės Zungo depresijos skalėje vidutiniškai surinko 41 balą. Toks vidurkis yra artimas klinikinio lygio depresijai (PSO, 2013). Tiriamosios buvo suskirstytos į tokias skirtingo depresijos lygio grupes: 45,8 proc. tiriamųjų pateko į žemo depresijos lygio grupę (iki 40 balų), 40,6 proc. – vidutinio (nuo 41 iki 50 balų) ir 13,5 proc. aukšto (nuo 51 balo - stipriai kenčia nuo depresijos).

Rastas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp depresijos lygio ir turimo išsilavinimo bei bedarbystės laikotarpio. Pradinį arba pagrindinį išsilavinimą turėjo 49 proc. tiriamųjų, likusi dalis – vidurinį ar aukštesnįjį. Pirmoji grupė tiriamųjų pasižymėjo aukštesniu depresijos lygiu nei antroji ($\chi^2 = 6,452$; $p = 0,04$). Taip pat rasta

skirtumų tarp bedarbystės laikotarpio ir depresiškumo – kuo tyrimo metu buvo trumpesnis bedarbystės laikas, tuo aukštesnis depresijos lygis buvo būdingas tiriamosioms ($\chi^2 = 9,976$; $p = 0,04$).

Nerasta statistiškai reikšmingo skirtumo tarp depresijos lygio ir pastovaus partnerio turėjimo, priklausymo daugiavaikėms šeimoms, priklausymo socialinės rizikos šeimoms, bei tiriamųjų amžiaus. Didesnė dalis tiriamųjų (57 proc.) tyrimo metu neturėjo pastovaus partnerio. Nors buvo matoma tendencija, kad neturinčios pastovaus partnerio moterys pasižymėjo aukštesniu depresijos lygiu, tačiau šis skirtumas nebuvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2 = 5,663$; $p = 0,059$). Iš viso 43 proc. tiriamųjų buvo galima priskirti daugiavaikėms motinoms (turinčioms 3 ir daugiau vaikų). Nors nebuvo rasta statistiškai reikšmingo skirtumo ($\chi^2 = 4,785$; $p = 0,09$), žymiai didesnė dalis ne daugiavaikių motinų pasižymėjo aukštu depresijos lygiu (18,5 proc. palyginti su 7,1 proc.). Nebuvo rasta statistiškai reikšmingo skirtumo tarp tiriamųjų amžiaus ir jų depresijos lygio ($\chi^2 = 5,453$; $p = 0,24$). Kaip jau minėta anksčiau, 50 proc. tiriamųjų tyrimo metu priklausė socialinės rizikos šeimoms. Nerasta statistiškai reikšmingo skirtumo tarp priklausymo socialinės rizikos šeimoms ir tiriamųjų depresijos lygio.

Siekiant įvertinti stipresnę depresijos ir socio-demografinių veiksnių ryšį, buvo atlikta ranginė logistinė regresinė analizė. Kaip priklausomas kintamasis pasirinktas depresijos lygis, suskirstytas į tris grupes. Nepriklausomais kintamaisiais pasirinkti: išsilavinimas, bedarbystės laikas, amžius, ar tiriamoji turi partnerį bei turimų vaikų skaičius. Nustatyta, kad aukštesnio depresijos lygio galimybę padidina pradinis ar pagrindinis išsilavinimas (OR = 1,034; SE = 0,466; $p = 0,02$), ne daugiavaikė šeima (OR = 1,023; SE = 0,441; $p = 0,02$) ir darbo netekimas per pastaruosius 6 mėnesius (OR = 1,206; SE = 0,545; $p = 0,02$). Kiti kintamieji sąsają su aukštesniu depresiškumu neturėjo.

Didžiąją dalimi rezultatai, gauti šio tyrimo metu, sutinka su kitų tyrimų, aptariamų literatūroje, rezultatais. Šiame tyrime, priešingai nei kituose, nerasta tiriamųjų amžiaus bei jų depresijos lygio sąsają – galbūt tokį skirtumą galima būtų paaiškinti tuo, kad tiriamųjų amžiaus vidurkis buvo gan žemas (35 metai) ir

depresiškumo skirtumai neišryškėjo. Taip pat šiame, priešingai nei kituose tyrimuose (Artazkoz ir kt., 2004), rasta, jog aukštesnio depresiškumo galimybę bedarbių moterų imtyje sumažina didesnio vaikų kiekio turėjimas, bet ne pastovaus partnerio turėjimas. Tokiu atveju greičiausiai derėtų manyti, kad svarbiau yra turimų santykių kokybė, o ne apskritai jų turėjimas, tačiau iš kitos pusės vaikų turėjimas galėtų veikti kaip apsauginis veiksnys. Taip pat rasta, jog netekusios darbo moterys, turinčios vaikų, darbo netektį matė kaip naują galimybę, kai tuo tarpu vyrai – kaip pralaimėjimą (Forret ir kt., 2010), kas galėtų reikšti, jog moterys vis dar yra labiau linkusios savo materialinę gerovę patikėti savo partneriams. Todėl ateityje, planuojant panašius tyrimus, derėtų šiek tiek plačiau panagrinėti tiriamųjų turimų santykių su šeimos nariais kokybę ir kokiū būdu jie veikia moterų, netekusių darbo, psichikos sveikatą.

Idomūs rezultatai gauti nagrinėjant bedarbystės laikotarpio sąsajas su depresiškumu. Nustatyta, jog aukštesnis depresiškumas yra susijęs su darbo netekimu per pastaruosius 6 mėnesius. Tyrimuose, nagrinėjančiuose psichikos sveikatos ir bedarbystės laikotarpio sąsajas randama, kad ilgalaikiai bedarbiai pasižymi blogesne psichikos sveikata nei neseniai netekę darbo (Paul, Moser, 2009). Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, moteris darbo netekimas paveikia menkliau nei

vyrus (Forret ir kt., 2010). Galbūt toks rezultatu skirtumas galėtų kelti klausimą apie šios imties tiriamųjų darbinę motyvaciją. Rasta, kad bedarbių, kurie aktyviai ieško darbo, psichikos sveikata yra žymiai prastesnė, negu ilgalaikių bedarbių, aktyviai nebedalyvaujančių darbo paieškos procese (McKee-Ryan ir kt., 2005). Taip pat, nors ir nerasta skirtumų depresijos išreikštume, tyrimo rezultatus galėjo paveikti tai, jog pusė tiriamųjų priklausė socialinės rizikos šeimoms. Yra žinoma, jog dažnai asmenų, kilusių iš tokių šeimų, darbinė motyvacija yra labai žema. Todėl planuojant tolesnius tyrimus greičiausiai derėtų atsižvelgti į tiriamųjų bedarbystės priežastis bei motyvaciją vėl sugrįžti į darbo rinką.

Išvados

1. Neturinčių darbo bei kitų socialinių problemų turinčių moterų grupėje 13,5 procentų moterų patiria aukštą depresijos lygį.

2. Nustatytos depresiškumo sąsajos su šiais sociodemografiniais veiksniais: pradiniu ar pagrindiniu išsilavinimu, turimu mažesniu vaikų skaičiumi bei darbo netekimu per pastaruosius 6 mėn.

3. Nerasta depresiškumo sąsajų su šiais sociodemografiniais veiksniais: amžiumi, pastovaus partnerio turėjimu bei priklausymu socialinės rizikos šeimoms.

Literatūra

Artazkoz L., Benach J., Borrelli C., Cortes I. (2004). Unemployment and mental health: understanding the interactions among gender, family roles, and social class. *American journal of public health*. 94(1), 82-88.

Comino E.J., Harris E., Chey T., Manicavasagar V., Wall J.P., Davies G.P., Harris M.F. (2003). Relationship between mental health disorders and unemployment status in Australian adults. *Australian and New Zealand journal of psychiatry*. 37(2), 230-235.

Forret M.L., Sullivan S.E., Mainiero L.A. (2010). Gender role differences in reactions to unemployment: exploring psychological mobility and boundaryless careers. *Journal of organizational behavior*. 31(5), 647-666.

Lietuvos darbo rinka. 2012 12. [žiūrėta 2013 vasario 9d.]. Prieiga internetu: [http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Publikacijos/Attachments/2935/LIETUVOS %20DARBO %20RINKA %202012-12a.pdf](http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Publikacijos/Attachments/2935/LIETUVOS_%20DARBO%20RINKA_%202012-12a.pdf).

McKee-Ryan F.M., Zong S., Wanberg C.R., Kinicki A.J. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: a meta-analytic study. *Journal of applied psychology*. 90(1), 53-76.

Mossakowski K.N. (2009). The influence of past unemployment duration of symptoms of depression among young women and men in the United States. *American journal of public health*. 99(10), 1826-1832.

Pajarskienė B., Stanislavonienė J., Jankauskas R., Miliajevienė J. (2005). Psychosocialinių darbo stresorių ir moterų depresinės būsenos ryšys. *Medicinos teorija ir praktika*. 1 (41), 55-60.

Paul K.I., Moser K. (2009). Unemployment impairs mental health: meta-analyses. *Journal of vocational behavior*. 74(3), 264-282.

Stankūnas M., Kalėdienė R., Starkuvienė S., Kapustinskienė V. (2006). Duration of unemployment and depression: a cross sectional survey in Lithuania. *BMC public health*. 6, 174-185.

Zamfir V. (2012). The effects of unemployment

on social issues and health matters. Review of economic studies and research. 5(1), 125-144.

Zung WWK. (1965). A self-rating depression scale. Archives of general psychiatry. 12, 63–70.

Zung self-rating depression scale. 2013. [žiūrėta 2013 vasario 11d.]. Prieiga internetu:

http://www.who.int/substance_abuse/research_tools/zungdepressionscale/en/.

RELATIONS BETWEEN UNEMPLOYED WOMEN'S DEPRESSIVENESS AND THEIR SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS

Inga Lengvinienė, dr. Ieva Šidlauskaitė-Stripeikienė
Lithuanian University of Health Sciences
ingai345@gmail.com

Currently, women's unemployment in Lithuania is 10.7 %. As job loss causes extreme stress, it is important to consider the psychological well-being of unemployed. This study examined the levels of depression of women who are currently unemployed. Although there is evidence that unemployment is associated with higher levels of depression, there is a lack of studies that examine the depressiveness of unemployed and its relations with the various factors. Therefore, the objective of this study was to determine how the non-working women's various sociodemographic factors interface with their levels of depression. This study included 100 unemployed women, whose depression levels were determined by the Self-rating Zung Depression Scale. It was found that higher levels of depression are related with primary or basic education, owning a small family and job loss during the last 6 months. Meanwhile, the level of depression is not associated with the fact that a woman during the study had a steady partner, also it is not associated with the age of the participant.

TĖVŲ POLITINIŲ REPRESIJŲ ĮTAKA VAIKŲ PSICHOLOGINEI SAVIJAUTAI

Dr. Ieva Vaskelienė, dr. Danutė Gailienė, dr. Evaldas Kazlauskas
 Vilniaus universitetas
ieva.vaskeliene@gmail.com

Ilgalaikis tėvų politinių represijų patyrimo poveikis antrajai kartai Lietuvos populiacijoje nėra išsamiai tyrinėtas. Kitų šalių tyrimai, ypač gausios holokausto antrosios kartos analizės, rodo, jog politinių represijų patyrimas gali reikšmingai paveikti suaugusių vaikų gyvenimą. Siekiant įvertinti, koks galėtų būti poveikis suaugusių asmenų psichologinei savijsautai, buvo atliktas politines represijas išgyvenusių Lietuvoje antrosios kartos tyrimas (n = 145). Gauti rezultatai lyginti su palyginamąja grupe (n = 177). Visi tiriamieji pildė paštu siųstas anketas. Atlikus statistinę kiekybinių duomenų analizę ir teminę kokybinių duomenų analizę, nustatyta, kad represuotųjų antroji karta pasižymi didesniu potrauminio dirglumu. Pagal kitus psichologinės sveikatos matavimus grupės nesiskiria. Rastas skirtumas gali būti susietas su teminės analizės rezultatais: antrosios kartos atstovai, vardindami ilgalaikes tėvų represijų pasekmes savo gyvenimui, minėjo didesnę nervingumą, baimingumą, atsargumą, nerimo jausmą.

Susidūrimas su ilgalaikiu ir sunkiu psichologiniu traumavimu reikšmingai paveikia ne tik patį nukentėjusįjį, bet gali paveikti ir jo artimuosius. Politinių represijų ilgalaikio poveikio tyrimuose pastebėta, kad represijas išgyvenusiųjų vaikai, gimę jau po tėvų represijų, gali jausti ilgalaikes psichologines pasekmes (pvz., Yehuda ir kt., 1998). XX a. Lietuvos istorijos reikšmingos politinės permainos, nepriklausomybės praradimas lėmė okupacinių režimų vykdytas politines represijas. Istorikai skaičiuoja, kad nuo sovietų ir nacių okupacinių režimų tiesiogiai nukentėjo maždaug trečdalis Lietuvos gyventojų (Kuodytė, 2004).

Tyrimo tikslas buvo įvertinti ilgalaikes politinių represijų Lietuvoje pasekmes antrajai kartai. Šių pasekmių vertinimas apėmė kiekybinius matavimus ir subjektyvų patyrimą, kuris atspindėjo tiriamųjų atsakymuose į atvirus klausimus.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 145 asmenys, kurių tėvai nukentėjo nuo Lietuvoje vykdytų politinių represijų, bet patys tiriamieji nebuvo okupacinių režimų represuoti ir neturi nukentėjusiojo statuso. Šią grupę sudarė 94 moterys ir 51 vyras, vidutinis jų amžius 45 m., dauguma jų gyvena santuokoje, turi aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą. Šie tiriamieji buvo pavadinti represuotųjų antrąja karta, o jų rezultatai buvo lyginami su nukentėjusiųjų grupe. Palygi-

namoji grupė (n = 177) buvo atitinkamai parinkta pagal demografinius kintamuosius (amžių, lytį, išsilavinimą, gyvenamą vietą ir šeiminei padėtį) ir šių tiriamųjų tėvai tiesiogiai nenukentėjo nuo politinių represijų, neturi nukentėjusiųjų statuso.

Tyrimo metodai. Visi tiriamieji buvo apklausti paštu siųstomis anketomis. Anketą sudarė informacija apie tyrimą, demografiniai klausimai, klausimynai, vertinantys trauminį patyrimą (*Harvardo traumos klausimyno įvykių sąrašas*, Mollica ir kt., 1992; lietuviška versija: Domanskaite-Gota ir kt., 2009), potraumines reakcijas (*Įvykio poveikio skalė – revizuota* (IES-R), Weiss, Marmar, 1996; lietuviška versija: Kazlauskas, 2001), neviltį (*Becko nevilties skalė* (BHS), Beck ir kt., 1974, lietuviška versija: Skruibis ir kt., 2008), vidinės darnos jausmą (*Vidinės darnos skalė* (SOC), Antonovsky, 1987, lietuviška versija: Žaržojutė, 2004). Be to represuotųjų antrosios kartos atstovams buvo užduodami atviri klausimai apie tėvų politinių represijų patyrimą. Šiame straipsnyje bus analizuojami atsakymai į klausimus: „*Kaip manote, kokios įtakos tai, kad Jūsų tėvai (mama / tėvas) patyrė politines represijas, turėjo Jūsų gyvenimui, charakteriui ir pan.? Kokių dėl to patyrėte sunkumų ar apribojimų?*“ Iš viso tyrimo anketas užpildė 48.3 % pakviestų antrosios kartos atstovų.

Duomenų analizė. Klausimynais gauti rezultatai buvo analizuojami taikant statistinę duo-

menų analizės programą SPSS. Atsakymai į atvirus klausimus buvo analizuojami remiantis teminės analizės principais (Boyatzis, 1998; Braun, Clarke, 2006). Šia analizę atliko du ekspertai. Teminės analizės metu buvo išskirtos tiriamųjų atsakymuose pasitaikiusios platesnės ir smulkesnės temos.

Rezultatai ir jų aptarimas

Psichologinės sveikatos ypatumai represuotųjų antrosios kartos grupėje. Palyginę abiejų grupių tyrimo dalyvių trauminį patyrimą, nustatėme, kad tiek vienos, tiek kitos grupės atstovai asmeniškai yra patyrę vidutiniškai po 4 potencialiai traumuojančius įvykius per gyvenimą. Tiek pat kartų abiejų grupių tiriamieji buvo traumuojančių įvykių liudininkais arba šiuos įvykius patyrė jų artimieji.

Tiriamųjų potrauminių reakcijų, nevilties ir vidinės darnos jausmo rodikliai pateikti 1 lentelėje. Lentelėje pateikti vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD) ir reikšmių intervalas (min. – maks.). Iš 1 lentelės matome, kad represuotųjų antrosios kartos grupės potrauminių reakcijų bendrai, potrauminių įkyrumų, ven-

gimo ir dirglumo reakcijos yra labiau išreikštos. Taip pat ši grupė pasižymi labiau išreikšta neviltimi ir mažesniu vidinės darnos jausmu. Toliau atlikus palyginamąją analizę nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skiriasi potrauminio dirglumo vidurkiai. Palyginus vyrų ir moterų rodiklius, rasta, kad šis statistiškai reikšmingas skirtumas būdingas vyrų grupei. Lyties faktorius yra svarbus traumų psichologijos tyrimuose: pastebima, kad moterys patiria mažiau traumuojančių įvykių, bet pasižymi labiau išreikštomis potrauminio streso reakcijomis (pvz., Breslau, 2002). Ši tendencija nustatyta ir mūsų tyrime. Vis dėlto tarpgrupiniame palyginime skirtumas tarp moterų potrauminio dirglumo nėra statistiškai reikšmingas, nėra toks besiskiriantis kaip vyrų grupėje.

Nustatytas labiau išreikštas antrosios kartos potrauminis dirglumas gali būti siejamas su jų tėvų ilgalaikiu traumuojančiu patyrimu. Kai kuriuose tyrimuose yra nustatomas išsiskiriantis politinių represijų antrosios kartos potrauminių reakcijų intensyvumas, didesnis pažeidžiamumas, ir tai aiškinama tėvų represijų poveikiu (pvz., Yehuda ir kt., 1998).

1 lentelė. Tyrimo dalyvių potrauminių reakcijų, nevilties ir vidinės darnos jausmo rodikliai

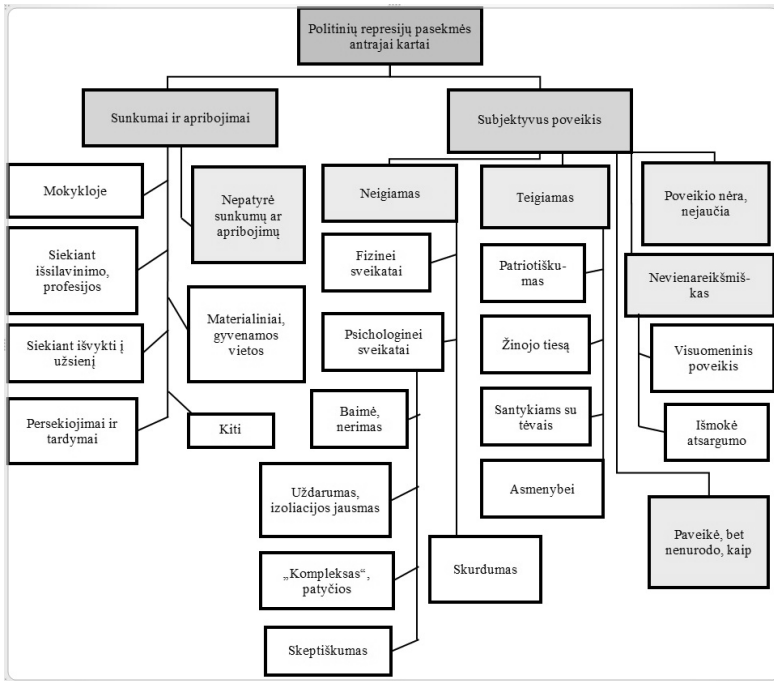
Skalė	Represuotų II karta (n = 145)	Nenukentėjusių II karta (n = 177)
IES-R M	1.46	1.15
SD	0.74	0.86
min.–maks.	0 – 3.68	0 – 3.36
IES-R įkyrumai M	1.63	1.30
SD	0.90	1.04
min.–maks.	0 – 3.38	0 – 3.75
IES-R vengimas M	1.29	1.12
SD	0.71	0.83
min.–maks.	0 – 3.88	0 – 3.25
IES-R dirglumas M	1.38	1.00
SD	0.94	0.99
min.–maks.	0 – 3.83	0 – 4.00
BHS M	5.81	5.04
SD	5.28	4.68
min.–maks.	0 – 20	0 – 19
SOC M	44.60	45.16
SD	6.01	5.90
min.–maks.	28 – 55	30 – 59

Subjektyviai vertinamas tėvų represijų poveikis. Siekdami įvertinti, kaip subjektyviai tiriamieji vertina tėvų represijų poveikį, uždavėme atvirus klausimus. Tiriamųjų atsakymai buvo analizuojami remiantis teminės analizės metodu ir apibendrinimai pateikti 1 paveiksle.

Tiriamųjų atsakymuose apie ilgalaikį poveikį galima išskirti patirtus sunkumus ir subjektyviai jaučiamą poveikį. Dalis tiriamųjų minėjo, kad sovietinės okupacijos metais pa-

tyrė apribojimus, diskriminaciją mokykloje, siekdami išsilavinimo, leidimo išvykti į užsienį. Kiti nurodyti sunkumai: persekiojimas, sovietinės sistemos organų vykdomi tardymai, materialiniai ir gyvenamos vietos klausimai buvo tiriamųjų patyrimo dalis. Šis tiriamųjų įvardintas patyrimas sutampa su oficialia sovietinės sistemos politika, kai ne tik politiniai kaliniai, tremtiniai ar kitaip represuoti žmonės, bet ir jų šeimos nariai buvo laikomi įtartinais, „liaudies priešais“ (Burinskaitė, 2006).

1 pav. Tėvų patirtų politinių represijų pasekmės antrajai kartai

Subjektyviai vertinamas poveikis tiriamųjų gyvenimui įvairus. Dalis minėjo neigiamas pasekmes fizinei ir psichologinei sveikatai, sunkias gyvenimo sąlygas. Kiti tiriamieji vardino ir teigiamas pasekmes: tėvų represijų patyrimas paskatino jų patriotiškumo jausmą, pasididžiavimą tėvais ir teigiamai įtakojė tarpusavio santykius. Tiriamieji džiaugėsi, kad žinojo tiesą apie tuometinę sovietinę santvarką, taip pat tuo, kad šis patyrimas suteikė tvirtumo, „užgrūdino“ ne tik tėvus, bet ir juos pačius. Kai kuriais atvejais

tiriamieji nurodė, kad tėvų patyrimas turėjo įtakos jų visuomeniniam elgesiui – jie nedalyvavo komunistinių jaunimo organizacijų veikloje, kartais dėl to patirdami diskriminaciją.

Keletas pavyzdžių iliustruoja, kokia gali būti įvairi tėvų politinių represijų įtaka tiriamųjų savijautai: „*Nepatyrčiau jokių sunkumų. Atvirščiiai, tai paskatino įdomesnei veiklai: rinkti ir dainuoti liaudies dainas, slapta įrašinėti iš kaimo žmonių partizanines dainas (1982 - 1988 m.), turiningai švęsti religines šventes ir šia*

patirtimi dalintis su bendraminčiais draugais. „Tai kad mano mama patyrė politinę represiją, aš augdama ir auklėjama visada buvau su prisakymu kažkokiai baimei, nes jinai jau buvo prigąsdinta represijos, ir ta baimė buvo diegiama man, to pasekmėje negavau aukštojo išsilavinimo ir galimybės būti laisvai.“

Apibendrinant galima teigti, kad kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo duomenys papildo vieni kitus. Nustatytas didesnis antrosios kartos dirglumas susidūrus su traumuojančiu patyrimu gali būti siejamas su tiriamųjų atsakymuose įvardintomis ilgalaikėmis tėvų represijų pasekmėmis. Tai minėtas nervingumas, jautrumas, atsargumo jausmas, baimė, nerimas, uždarumas, kylantys iš tėvų patyrimo – tyrimo dalyviai su tuo susidurdavo neretai. Kaip rodo tyrimai, antrosios kartos atstovai dažniausiai nepasizymi išskirtine psychopatologija (pvz., Ijzendoorn ir kt., 2003), bet šis tėvų traumuojančias patyrimas gali būti reikšmingas jų gyvenimui (Danieli, 1998).

Literatūra

Antonovsky A. (1987). *Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and Stay Well*. Jossey-Bass Publishers, San Francisco, London, p. 15-19.

Beck A. T., Weissman A., Lester D., & Trexler L. (1974). The measurement of pessimism: The hopelessness scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 861-866.

Boyatzis R. E. (1998). *Transforming qualitative information – thematic analysis and code development*. Sage Publications, Inc.

Braun V., Clarke V. (2006). *Using Thematic Analysis in Psychology. Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.

Breslau N. (2002). Gender differences in trauma and posttraumatic stress disorder. *Journal of Gender Specific Medicine*, 5, 34-40.

Burinskaitė K. (2006). Buvusių kalinių ir tremtinių kontrolė KGB dokumentuose. *Genocidas ir rezistencija*, 1 (19). [žiūrėta 2012 m. gegužės 17 d.]. Prieiga internetu: <http://www.genocid.lt/centras/lt/342/a/>

Danieli Y. (1998). Conclusions and further directions. *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma / Ed. by Y. Danieli*, New York: Plenum Press, 669-689.

Domanskaite-Gota, V., Elklit, A., Christiansen, D.M. (2009). Victimization and PTSD in a Lithuanian national youth probability sample.

Išvados

1. Tyrimo dalyvių, kurių tėvai patyrė politines represijas Lietuvoje, dabartinė psichologinė sveikata, tai yra potrauminės reakcijos apskritai, nevilties lygis ir vidinės darnos jausmas nesiskiria nuo palyginamosios grupės atitinkamų rodiklių.

2. Vertinant psichologinę sveikatą tarp grupių nustatytas vienas statistškai reikšmingas skirtumas: represuotųjų antrosios kartos atstovų potrauminio dirglumo reakcijos yra intensyvesnės nei palyginamosios grupės.

3. Tyrimas atskleidė, kad patyrusiųjų politines represijas Lietuvoje suaugę vaikai įvardina ilgalaikę šio patyrimo įtaką: tai lėmė jų patirtus sunkumus ir apribojimus sovietinės okupacijos metais, tai veikė jų savijautą, santykius su tėvais, pasaulėžiūrą, nuostatas. Šie kokybiniai duomenys siejasi su kiekybiniais matavimais gautais rezultatais.

Nordic Psychology, 61, 66-81.

Ijzendoorn M.H., Bakermans-Kranenburg M.J., Sagi-Schwartz A. (2003). Are children of holocaust survivors less well-adapted? A meta-analytic investigations of secondary traumatization. *Journal of Traumatic Stress*, 16, 459-469.

Yehuda R., Schmeidler J., Wainberg M., Binder-Brynes K., Duvdevani T. (1998). Vulnerability to posttraumatic stress disorder in adult offspring of Holocaust survivors. *American Journal of Psychiatry*, 155, 1163-1171.

Kazlauskas E., Gailienė D., Domanskaitė Gota V., Trofimova J. (2006). Ivykio poveikio skalės – revizuotos (IES-R) lietuviškos versijos psichometrinės savybės. *Psichologija. Mokslo darbai*, 33, 22-30.

Kuodytė D. (2004). Traumuojanči istorija. Sunkių traumų psichologija. Politinių represijų padariniai / Sud. D. Gailienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 13-27.

Mollica R.F., Caspi-Yavin Y., Bollini P., Truong T., Tor S., & Lavelle J. (1992). The Harvard trauma questionnaire. Validating a cross – cultural instrument for measuring torture, trauma, and post-traumatic stress disorder in Indochinese refugees. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 180, 111-116.

Skrubis P., Kazlauskas E., Gailienė D. (2008). Nevilties lygis, nuostatos savijudų atžvilgiu ir

suicidinė rizika. *Psichologija*, 37, 44-56.

Weiss D.S., Marmar C.R. (1996). The impact of event scale – revised. *Assesing psychological trauma and PTSD* / Ed. by J.P. Wilson, T.M. Keane, New York: Guilford Press, 399-411.

Žaržojutė R. (2004). Ilgalaikio trauminio patyri-

mo įveikos ir vidinės darnos jausmo ryšys. Magistro darbas. Vilniaus universitetas: Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra.

THE IMPACT OF PARENTS' POLITICAL REPRESSION TO CHILDREN'S PSYCHOLOGICAL HEALTH

Dr. Ieva Vaskelienė, dr. Danutė Gailienė, dr. Evaldas Kazlauskas
Vilnius University
ieva.vaskeliene@gmail.com

Long-term consequences of parents' political repression to second generation in Lithuania have not been thoroughly investigated. Studies in other countries, especially numerous analysis of Holocaust second generation, show that these experience might significantly influence lives of grown-up children. In order to analyze the impact to psychological health, a study of second generation of survivors of political repression in Lithuania was carried out (n = 145). The obtained results were compared with a comparison group (n = 177). All the participants filled in questionnaires. The results of statistical analysis and thematic analysis show that repressed second generation is characterized with more intense posttraumatic hyperarousal. There are no other differences according to other measures of current psychological state. The obtained difference might be related to the results of thematic analysis: the participants from repressed second generation group answering about the long-term consequences of parents' repression to their lives mentioned increased nervousness, fear, caution, sense of anxiety.

TERAPINĖS SĄJUNGOS FORMAVIMOSI SĄSAJOS SU KLIENTO INDIVIDUALIOS RAIDOS IR AMŽIAUS YPATUMAIS

Ieva Dulinskaitė, dr. Gražina Gudaite
 Vilniaus universitetas
ieva.dulinskaite@gmail.com

Analizuojant psichoterapijos efektyvumo tyrimus galima pastebėti, kad pastaruoju metu terapinė sąjunga tarp kliento ir psichoterapeuto yra išskiriama kaip vienas pagrindinių veiksnių, turinčių įtakos psichoterapijos rezultatams. Keliami klausimai, kokie veiksniai lemia stiprią terapinę sąjungą, kuo ji tokia svarbi siekiant teigiamų kliento pokyčių, kiek ji priklauso nuo kliento ir kiek nuo terapeuto? Kadangi tyrimai rodo, kad gebėjimas kurti produktyvią terapinę sąjungą yra susijęs su kliento individualia raida, šiame darbe buvo siekiama plačiau atskleisti kliento ankstesnių santykių patirties ir amžiaus įtaką terapinės sąjungos formavimuisi. Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr.MIP-107/2012/LSS-250000-2150).

Keletą pastarųjų dešimtmečių mokslininkų pastangos buvo nukreiptos ištirti veiksnius, turinčius didžiausią įtaką psichoterapijos efektyvumui ir prisidedančius prie teigiamų kliento pokyčių (Norcross, 2002; Lambert, 2006; Kazdin, 2006). Pagrindinis dėmesys šiuo metu skiriamas terapinės sąjungos tarp kliento ir terapeuto formavimuisi, jos reikšmei psichoterapijos rezultatams (Castonguay, 2006). Psichoterapinio santykio kokybė yra pagrindinis efektyvios psichoterapijos veiksnys (Gudaite, 2008). Terapinė sąjunga yra pripažįstama kaip vienas svarbiausių bendrųjų psichoterapijos konstrukčių (Lambert, 1992; Orlinsky, 2003; Drisko, 2004; Krupnick, 2006), nes yra būdinga visoms psichoterapijos rūšims, nėra susijusi su specifine teorine mokykla ar psichoterapine technika. Daugelis atliktų tyrimų patvirtina, kad terapinės sąjungos kokybė patikimai prognozuoja psichoterapijos rezultatus (Martin, 2000; Horvath, Bedi, 2002; Norcross, 2002). Silpna terapinė sąjunga prognozuoja prastesnius psichoterapijos rezultatus, didina tikimybę, kad klientas nutrauks psichoterapiją anksčiau laiko (Horvath, Luborsky, 1993; Horvath, Greenberg, 1994).

Apibrėžti terapinės sąjungos sąvoką yra bandę nemažai psichologų, tačiau dėl egzistuojančių skirtingų psichologinių teorijų ir modelių kol kas nėra vieno bendro šio konstrukto apibrėžimo. Bordin (1979) apibrėžia terapinę sąjungą kaip bendradarbiavimą pagrįstą santykį tarp kliento ir terapeuto, siekiant kartu įveikti kliento kančią ir savidestrukcinį elgesį. Ši terapinės sąjungos apibrėžimą galima vartoti nepriklausomai

nuo terapinės mokyklos (Horvath, Luborsky, 1993). Išskiriami trys pagrindiniai terapinės sąjungos komponentai: 1) sutarimas dėl terapijos tikslų; 2) sutarimas dėl užduočių ir metodų, naudojamų šiems tikslams pasiekti; 3) tarpasmeninio ryšio, susidedančio ir apibusių teigiamų jausmų, kūrimas (Bordin, 1979). Terapinė sąjunga yra paremta terapeuto ir paciento sugebėjimu dirbti kartu išlaikant bendradarbiavimo santykius, pagrįstus abipusiu pasitikėjimu, simpatija, pagarba ir atsivavimu darbui (Johnson, 2002). Apibendrinant įvairius literatūroje pateikiamus apibrėžimus, dažniausiai yra išskiriami šie terapinės sąjungos elementai: 1) emocinis kliento ryšys su terapeutu; 2) kliento gebėjimas tikslingai dirbti terapijoje; 3) empatiškas terapeuto gebėjimas suprasti ir jo įsitraukimas; 4) kliento ir terapeuto sutarimas dėl tikslų ir užduočių terapijoje (Gaston, 1995).

Klientai ateina į terapiją turėdami skirtingus sugebėjimus būti atvirais, pasitikėti kitu, kurti teigiamus ir artimus santykius. Todėl planuojant gydymą svarbu įvertinti šiuos individualius kriterijus. Siekiant kelti tinkamus terapijos tikslus, svarbu suprasti, dėl ko klientas labiausiai nerimauja, kokie pagrindiniai jo sunkumai ir iššūkiai gyvenime (Bordin, 1979). Taigi psichoterapijos efektyvumas priklauso ir nuo to, kiek sėkmingai terapeutui pavyks susieti kliento terapijoje keliamus tikslus su jo sunkumais, kartu atsižvelgiant ir į jo psichologinės raidos ypatumus.

Ne viena psichologinė paradigma pabrėžia ankstyvųjų santykių svarbą individo vystymuisi

ir raidai, tarp jų ir C.G. Jungo analitinė psichologija. Remiantis analitine teorija, vaiko santykiuose su juo besirūpinančiais žmonėmis susiformuoja kompleksai, kurių šviesioje vėliau yra vertinami ir santykiai su kitais žmonėmis (Kast, 1997). Egzistuojantys kompleksai gali turėti įtakos ne tik santykiuose su artimais žmonėmis, bet, veikdami nesąmoningai, gali paveikti ir psichoterapinį procesą bei santykį su psichoterapeutu. Taip pat analitinėje psichologijoje keliamos prielaidos apie sąsajas tarp kliento amžiaus tarpsnio ir jo uždavinių gyvenime bei terapijoje. Pasak C.G. Jungo, pirmos gyvenimo pusės uždaviniai susiję su atsiskyrimu nuo tėvų bei savarankiško Ego formavimuisi, suaugusio žmogaus tapatumo atsiradimu, profesijos pasirinkimu, kompetencijos įgijimu bei stabilių santykių šeimoje sukūrimu. O antroje gyvenimo pusėje išorinis pasaulis ir santykiai užleidžia vietą vidiniams psichiniams procesams, svarbesnis pasidaro gyvenimo prasmės klausimas. Šiuolaikinės analitinės psichologijos atstovė J. Knox (2007) taip pat pabrėžia kompleksų svarbą kliento lūkesčių ir terapinės sąjungos formavimuisi. Pasak jos, psichoterapinio proceso patyrimas aktyvuoja vidinius modelius, susidariusius praeityje santykiu su tėviškais figūromis pasekoje. Tuomet šie santykiai yra aktyviai išgyvenami santykiuose su psichoterapeutu čia-ir-dabar, tačiau dažniausiai sąmoningai nesuprantant, kad dabartinis santykis yra iškraipomas iš praeties patyrimo kylančių emocijų ir lūkesčių. Taigi geresnis asmenybės raidos supratimas gali padėti ne tik kelti aktualesnius terapijos tikslus bei uždavinius, bet ir geriau suprasti ir atliepti kliento poreikius, o tai prisideda prie stipresnės terapinės sąjungos kūrimo.

Kadangi empirinių tyrimų rezultatai rodo, kad gebėjimas kurti produktyvią terapinę sąjungą yra susijęs su ankstyvosios raidos patirtimi, svarbi ir prisirišimo teorijos perspektyva. Pasak Bowlby (1988), terapinės sąjungos kokybę priklauso nuo individo gebėjimo užmegzti artimus, prisirišimo pagrįstus santykius. Remiantis prisirišimo teorija, kliento prisirišimas prie tėvų tarnaiva kaip naujų santykių modelis, kuris taip pat turi įtakos ir terapinės sąjungos kūrimuisi (Mallinckrodt ir kt., 1995). Kadangi psichoterapija yra tarpasmeninių santykių kūrimo procesas, svarbu suprasti sąsajas tarp kliento prisirišimo stiliaus ir jo patirties ankstyvuosiuose san-

tykiuose, kuri atitinkamai veikia ir terapinių santykių kokybę. Klientai, kuriems būdingas saugus prisirišimo stilius, yra labiau prisitaikę kurti artimus tarpusavio santykius, jiems būdinga stipresnė terapinės sąjungos kokybė (Parish, Eagle, 2003; Reis, Grenyer, 2004; Kalogerakos, 2009). Klientai, kurių prisirišimo stilius nesaugus, yra linkę apibendrinti šią patirtį ir tikisi, jog panašų neigiamą santykį jie patirs ir su savo terapeutu (Bolton ir kt., 2003). Terapinę sąjungą kaip prisirišimo formą veikia individo: 1) prisirišimo santykių patirtis praetyje; 2) lūkesčiai apie savo ir terapeuto elgesį psichoterapijoje; 3) tikslų pasiekimo terapiniame santykiuose strategijos; 4) streso valdymo, kai šie tikslai frustruojami, strategijos (Mallinckrodt, 2000). Šiuo atveju terapeuto vaidmuo yra prilyginamas pirminėms prisirišimo figūroms, todėl jo uždavinys yra sukurti saugią, palaikančią aplinką, kuri leistų klientui laisvai save išreikšti, analizuoti skausmingus jausmus ir mintis. Tuomet terapinė sąjunga atlieka saugaus pagrindo, kuriuo remdamasis klientas gali tyrinėti save ir savo santykius su kitais, vaidmenį.

Specifinių terapijos tikslų kelimas gali priklausti ir nuo kliento amžiaus. Pavyzdžiui, vienas iš svarbiausių tikslų, keliamų dirbant su paaugliais, yra atsiskyrimo nuo tėvų ir tapatumo formavimosi skatinimas (Zack ir kt., 2007). Keliamo prielaida, kad net identifikavus tam tikrą problemą, stiprus autonomijos ir nepriklausomybės troškimas paaugliams dažnai neleidžia priimti pagalbos iš suaugusiųjų (Bolton ir kt., 2003). Žemas įsitraukimo į psichoterapinį santykį laipsnis gali sunkinti terapinės sąjungos tarp paauglio ir terapeuto formavimosi. Todėl, norint geriau suprasti psichoterapinių santykių dinamiką, svarbu išsiaiškinti kliento prisirišimo stilių, santykių su tėvais ypatumus, psichoterapijos pradžioje skirti papildomą dėmesį teigiamo santykio kūrimui. Be to, ankstyvųjų santykių patirtis gali turėti sąsają ir su kitais svarbiais santykiais kliento gyvenime, kurių analizė gali tapti tolimesniais terapijos tikslais.

Nors tiesioginį santykį tarp kliento ir terapeuto demografinių duomenų ir terapinės sąjungos nustatyti sunku, tačiau yra duomenų, kad amžiaus ir lyties faktoriai taip pat turi sąsają su terapinės sąjungos vertinimu (Luborsky ir kt., 1983; Wintersteen ir kt., 2005). Specifinės klientų ir terapeutų charakteristikų studijos ro-

do, kad klientai dažniausiai pirmenybę teikia terapeutams, amžiumi, lytimi ir tautybe panašiams į save (Atkinson ir kt., 1998). Klientai tikėjosi, jog su panašaus amžiaus terapeutais bus lengviau susikalbėti, jie geriau supras asmeninių santykių problemas. Vis dėlto kol kas nėra duomenų, ar šių lūkesčių patvirtinimas turi realios įtakos psichoterapijos rezultatams.

Apibendrinus galima teigti, kad terapinės sąjungos kokybė turi didelę reikšmę psichoterapijos rezultatams ir kliento pokyčiams. Tiek C. G. Jungo analitinė psichologija, tiek prisirišimo

teorija vieningai pabrėžia, kad gebėjimas kurti produktyvią terapinę sąjungą yra susijęs su ankstesnių santykių patirtimi ir iš to susiformavusiais kliento lūkesčiais santykiams dabartyje. Kliento santykiai su reikšmingomis figūromis praeityje tarnauja kaip naujų santykių modelis, kuris turi įtakos ir terapinės sąjungos kūrimuisi. Geresnis kliento individualios raidos ir poreikių supratimas gali padėti terapeutams iš anksto numatyti galimas kliūtis formuotis teigiamai terapinei sąjungai ir imtis atitinkamų veiksmų šioms sunkumams įveikti.

Literatūra

Atkinson D. R., Ponce F. O., Martinez F. M. Effects of Ethnicity, Sex, and Attitude Similarity on Counselors // *Journal of Counseling Psychology*. 1998, vol. 31, p. 588-590.

Bordin E. S. The Generalizability of the Psychoanalytic Concept of the Working Alliance // *Psychotherapy (Chic)*. 1979, vol. 16, p. 252-260.

Bowlby J. A. Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. London: Routledge, 1988.

Castonguay L. G., Beutler L. E. Principles of Therapeutic Change That Work: Integrating Relationship, Treatment, Client, and Therapist Factors. New York: Oxford University Press, 2006.

Drisko J.W. Common Factors in Psychotherapy Outcome: Meta-analytic Findings and Their Implications for Practice and Research // *Families in Society*. 2004, vol. 85 (1), p. 81-90.

Gaston L. The Concept of the Alliance and Its Role in Psychotherapy: Theoretical and Empirical Considerations // *Psychotherapy*. 1995, vol. 27, p. 143-153.

Gudaitė G. Santykis ir pokytis: tarpasmeninių ryšių gelminės prielaidos ir psichoterapija. Vilniaus Universiteto Leidykla, 2008.

Horvath A. O., Bedi R. P. The alliance // *Psychotherapy Relationships That Work: Therapist Contributions and Responsiveness to Patients*. New York: Oxford University Press, 2002, p. 37-69.

Horvath, A. O., Greenberg, L. S. The Working Alliance: Theory, Research, and Practice. New York: Wiley & Sons, 1994.

Horvath A.O., Luborsky L. The Role of Therapeutic Alliance in Psychotherapy // *Journal of Consulting Psychology*. 1993, vol. 61, p. 561-573.

Kalogerakos A. An Examination of Therapeutic Alliance Patterns, Client Attachment, Client Interpersonal Problems, and Therapy Outcome. University of Toronto, 2009.

Johnson L.E., Wright D.W., Ketering S.A. The Therapeutic Alliance in Home-based Therapy: Is It

Predictive of Outcome? // *Journal of Marital and Family Therapy*. 2002, vol. 28 (1), p. 93-102.

Kast V. Father-Daughter, Mother-Son. Shaftesbury: Element Books Limited, 1997.

Kazdin A. Assessment and Evaluation in Clinical Practice // *Evidence-Based Psychotherapy. Where Practice and Research Meet*. Washington D.C.: American Psychological Association, 2006.

Knox J. Archetype, attachment, analysis. Hove and New York: Brunner-Routledge, 2003.

Krupnick L., Sotsky S., Elkin I., Simmens S., Moyer J. The Role of the Therapeutic Alliance in Psychotherapy and Pharmacotherapy Outcome: Findings in the National Institute of Mental Health Treatment of Depression Collaborative Research Program. 2006, vol. 4, p. 269-277.

Lambert M. J., Archer A. Research Findings on the Effects of Psychotherapy and Their Implications or Practice // *Evidence-Based Psychotherapy. Where Practice and Research Meet*. Washington D.C.: American Psychological Association 2006.

Lambert M. J., Hills C. E. Assessing Psychotherapy Outcomes and Processes // *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*. New York: John Wiley, 1994, p. 72-113.

Luborsky L., Crits-Christoph P., Alexander L., Margolis M., Cohen M. Two Helping Alliance Methods for Predicting Outcome of Psychotherapy: A Counting Signs vs. a Global Rating Method // *Journal of Nervous and Mental Disease*. 1983, vol. 171, p. 480-492.

Mallinckrodt B., Coble H. M., Gantt D. L. Toward Differentiating Client Attachment from Working Alliance and Transference // *Journal of Counseling Psychology*. 1995, vol.42, p. 320-322.

Mallinckrodt B. Attachment, Social Competencies, Social Support and Interpersonal Process in Psychotherapy // *Psychotherapy Research*. 2000, vol. 10, p. 239-266.

Martin J., Garske J., Davis K. Relation of the

Therapeutic Alliance with Outcome and Other Variables: A Meta-Analysis Review // J. Consult. Clin. Psychol. 2000, vol. 68 (3).

Norcross J. C. Psychotherapy Relationships That Work: Therapist Contributions and Responsiveness to Patients. New York: Oxford University Press, 2002.

Parish M., Eagle M. N. Attachment to the Therapist // Psychoanalytic Psychology. 2003, vol. 20 (2), p. 271-286.

Reis S., Grenyer B. F. S. Fearful Attachment, Working Alliance and Treatment Response for Individuals with Major Depression // Clinical Psychology & Psychotherapy. 2004, vol. 11 (6), p. 414-424.

Orlinsky D. E., Rønnestad M. H., Willutzki U. Fifty Years of Process-outcome Research: Continuity and Change Processes // Handbook of

Psychotherapy and Behavior Change. New York: John Wiley, 1994, p. 307-390.

Wearden A. J., Cook L., Vaughan-Jones J. Adult Attachment, Alexithymia, Symptom Reporting, and Health-related Coping // Journal of Psychosomatic Research. 2003, vol. 55 (4).

Wintersteen M. B., Mensinger J. L., Diamond G. S. Do Gender and Racial Differences Between Patient and Therapist Affect Therapeutic Alliance and Treatment Retention in Adolescents? // Professional Psychology: Research and Practice. 2005, vol. 36, p. 400-408.

Zack S.E., Castonguay L.G., Boswell J.F. Youth Working Alliance: A Core Clinical Construct in Need of Empirical Maturity // Harvard Review of Psychiatry. 2007, vol. 15, p. 278-288.

LINKS BETWEEN FORMATION OF THERAPEUTIC ALLIANCE AND PECULARITIES OF INDIVIDUAL DEVELOPEMENT AND AGE OF THE CLIENT

Ieva Dulinskaitė, dr. Gražina Gudaitė
Vilnius University
ieva.dulinskaite@gmail.com

When analysing the research on psychotherapy effectiveness one can notice that lately therapeutic alliance between a client and psychotherapist is considered one of the major factors influencing the outcome of psychotherapy. However questions remain, which factors determine a strong therapeutic alliance, why it is so important in pursuing positive client change, how much it depends on the psychotherapist, and how much on the client. Because studies show that the ability to create productive therapeutic alliance is related to client's history of individual developement, the aim of this article is to further analyse the relationship between the experience of past relationships and formation of therapeutic alliance.

DEVYNMEČIO BERNIUKO SAVIŽUDYBĖ LIETUVOS ŽINIASKLAIDOJE

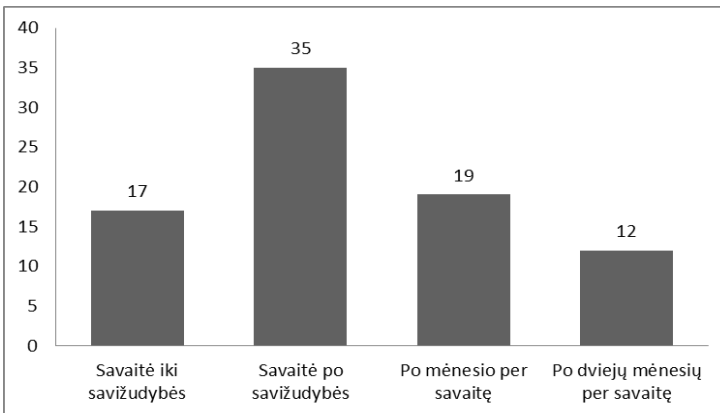
Jonas Eimontas, dr. Danutė Gailienė
 Vilniaus universitetas
jonaseimontas@gmail.com

2010 ir 2011 metais Lietuvoje nusižudė po 1018 žmonių. Tai beveik po tris kartus daugiau žmonių nei kasmet žūva automobilių avarijose. 2010 metais nusižudė 33 10 – 19 metų vaikinai ir merginos, o 2011 metais 20 5 – 19 metų jaunuolių iš kurių vienas buvo 9 metų amžiaus. Yra nustatyta, kad žiniasklaida gali prisidėti tiek prie suicidogeninės situacijos šalyje gerėjimo, tiek ir prie blogėjimo, priklausomai nuo to, kokių būdu pateiks informaciją apie savižudybes. Šio tyrimo tikslas buvo iširti, kaip pastarąjį devynmečio savižudybės atvejį nušvietė Lietuvos žiniasklaida. Pasinaudojus Gailienės ir Trofimovos (1999) tyrimo metodu buvo išnagrinėti 9 straipsniai laikraščiuose, 9 internetiniuose portaluose ir 3 televizijos laidos. Tyrimas parodė, kad laikraščiai, internetiniai portalai ir televizijos laidos kokybiškai nevienodai pateikė informaciją. Laikraščiai ir televizijos laidos skyrė mažiausiai dėmesio savižudybių prevencijai, pagalbai ir alternatyvoms. Labiausiai suicidologų rekomendacijų nesilaiko didieji komerciniai leidiniai bei populiariausią televizijos kanalų laidos.

2011 rugsėjo 18 dieną Kėdainių rajone Šėtos miestelyje rastas pasikoręs 9 metų ketvirtos klasės moksleivis. Tokio amžiaus vaikai visame pasaulyje nusižudo labai retai – 100000 5-14 amžiaus berniukų tenka 1,5 nusižudžiusiojo, o 100000 mergaičių 0,4 nusižudžiusių (PSO duomenys) ir Lietuva šiuo atžvilgiu nėra išimtis: Lietuvos statistikos departamento duomenimis 5-9 metų amžiaus grupėje per dešimtmetį nuo 2000 iki 2010 metų nusižudė 2 vaikai, po vieną 2000 ir 2002 metais. Tad nieko keisto, kad šis

įvykis sukėlė nemažą atgarsį visuomenėje, o tuo pačiu ir žiniasklaidoje.

UAB „Mediaskopas“ atlieka žiniasklaidos monitoringą – stebimi straipsniai spaudoje ir internetiniuose naujienų portaluose, kuriuose kalbama apie savižudybę. Rezultatai reguliariai yra pateikiami Jaunimo psichologinės paramos centrui (JPPC). Gavę leidimą naudoti monitoringo duomenis tyrimo tikslais, paskaičiavome, kaip keitėsi straipsnių kiekis prieš, per ir po devynmečio savižudybės (1 pav.).

1 pav. Straipsnių apie savižudybę dažnis laikraščiuose ir naujienų portaluose.

Iš grafiko matome, kad savaitę iki rugsėjo 18 dienos Lietuvos spaudoje ir internetiniuose naujienų portaluose kartu apie savižudybes paskelbta 17 straipsnių. Savaitę po rugsėjo 18 dienos straipsnių padaugėjo daugiau nei dvigubai – iš viso 35 straipsniai. Po mėnesio, spalį - 19 straipsnių, lapkritį – 12 straipsnių per atitinkamą savaitę. Akivaizdu, jog žiniasklaidos dėmesys savižudybių temai iš karto po įvykio smarkiai išaugo. Tuo pat metu išaugo ir psichikos sveikatos specialistų susirūpinimas pateikiamos medžiagos tinkamumu. 2011 gruodžio 7 dieną Lietuvos radijo ir televizijos komisija (LRTK) inicijavo diskusiją Seime, kurioje dalyvavo LRTK, komercinių televizijų atstovas, psichologai, žurnalistai, visuomenės veikėjai. Susitikimo metu buvo žiūrėtos ištraukos iš komercinių televizijų laidų „Valanda su Rūta“ ir „Paskutinė instancija“, kurių tema 9 metų berniuko savižudybė. Laidoje „Valanda su Rūta“ pasakota apie nusižudžiusio mamos blogybes, ieškota kaltų dėl savižudybės, buvo pasiūlymų sterilizuoti motiną. Laidoje taip pat dalyvavo berniuko teta ir sesuo, kurios buvo prisidengusios veidus kaukėmis, dengiančiomis tik akis. Dar daugiau neetiško ir nerekomenduotino turinio būta laidoje „Paskutinė instancija“, kurioje pasakota apie savižudybės būdą, raginama ieškoti ir nubausti kaltuosius, rodoma nusižudymo vieta, berniuko motina bei mažametė sesė. Tačiau svarbiausia toje laidoje tikriausiai yra sukurta dramatiška nuotaika pasitelkiant jaudinančią muziką ir rodant vaizdus iš savižudybės vietos. Tyrimais įrodyta, kad visuomenės informavimo priemonės gali daryti įtaką savižudybių paplitimui šalyje (Gailienė, 1998). Taip pat nustatyta, kad žiniasklaidos daroma įtaka savižudybių klausimu nėra vienareikšmiška: žiniasklaida gali formuoti tiek teigiamas, tiek neigiamas visuomenės nuostatas savižudybių atžvilgiu, priklausomai nuo to, kaip pateikiama informacija apie savižudybes (Skruibis, 2008). Aiškindami imitacijos efektą suicidologai remiasi A. Banduros socialinio išmokymo teorija. Modeliavimas yra pagrindinis socialinio išmokymo procesas, kurio metu stebint vieno ar kelių modelių elgesį ir jo pasekmes išmokstamos naujos elgesio formos. Žmogus sugeba įgyti naujus elgesio būdus stebėdamas, be pastiprinančios veiklos, dėka gebėjimo simboliškai įsivaizduoti modeliuojamus veiksmus. Individas

kognityvine reprezentacine forma įsivaina elgesį, kuris gali būti atkartotas vėliau (Bandura, 1986). Gailienė ir kt. 1999 metais atlikę tyrimą nustatė, kad stipriausiai savižudiško elgesio pavyzdžiai žiniasklaidoje paveikia 15 metų grupės tiriamuosius (42,1 proc. iš visų tirtų), kiek mažiau trylikamečius (40,5 proc.) ir vienuolikmečius (36,6 proc.), mažiausiai iš tirtų grupių buvo paveikta studentų grupė (amžiaus vidurkis 20,8 metų) – 24,1 proc. tiriamųjų buvo smarkiai paveikti. Savižudybės modeliai gali būti pateikiami visomis žiniasklaidos priemonėmis. Laikraščių ir televizijos įtaka imitaciniam efektui iki šiol tyrinėta plačiausiai, tačiau pastaraisiais metais itin išsiplėtė interneto erdvės tyrimai (Luxton ir kt., 2012). Būtų tikslinga tirti savižudybes, pristatomas keliose visuomenės informavimo priemonėse, nes tokiu atveju imitacijos efektas yra maksimalizuojamas (Stack, 2000). Spauda ir TV kartu su internetu ir radijumi galimai kuria didesnę imitacijos koeficientą.

Įvairios iniciatyvos, suprasdamos tokių mokslinių žinių svarbą gerinant suicidogeninę situaciją Lietuvoje, remdamosis atliktais tyrimais, PSO rekomendacijomis, jau prieš beveik 20 metų pateikė rekomendacijas žurnalistams, rašantiems apie savižudybes (Gailienė, 1994). Vieną pavyzdį tokių rekomendacijų galime rasti Jaunimo psichologinės paramos centro internetiniame puslapyje (www.jppc.lt). Tai, kad žurnalistų bendruomenė neignoruoja šių rekomendacijų, rodo Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekse savižudybių temai skirtas atskiras 49 straipsnis, kurio dalis sutampa su rekomendacijomis. Nors specialistai jau senokai yra pateikę gaires, kuriomis remiantis galima būtų formuoti savižudybių prevencijos strategijas valstybiniame lygmenyje (Gailienė, 2001), tačiau ta linkme pajudėta mažai. Gailienė (2001) kaip vieną iš pagalbos padidėjusios suicidinės rizikos grupėms ir asmenims tikslų numato, kad reikia: *pasiekti nuolatinio atitinkamų valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų bendravimo su žiniasklaida, mažinant netinkamai pateikiamos informacijos apie savižudybes keliamą pavojų. Siekti, kad įstatymu būtų apibrėžti netinkami, imitacijos efektą sukiantys savižudybės pateikimo būdai.*

Šiame darbe buvo pasirinkta nagrinėti konkretų 9 metų berniuko savižudybės atvejį,

kadangi tyrimais yra įrodyta, kad nepilnamečių savižudybės dažniausiai sulaukia jų skaičiumi neproporcingai didelio žiniasklaidos dėmesio (Gailienė, 1998), kuris, kaip rodo kiti tyrimai, taip pat labiausiai veikia nepilnamečius (Gailienė ir kt., 1999). Šiame tyrime, skirtingai nei ankstesniuose, be spausdintų leidinių bus analizuojami internetinių naujienų portalų straipsniai ir televizijos laidos, kurias galima peržiūrėti internete.

Tikslas

Išanalizuoti kaip Lietuvos žiniasklaida pateikė devynmečio berniuko savižudybę:

- ar skiriasi skirtingų žiniasklaidos priemonių (laikraščių, internetinių tinklalapių ir televizijos) savižudybės pateikimas;
- ar pranešant apie savižudybes laikomasi suicidologų rekomendacijų;
- kokių savižudybės imitacijos riziką skatinančių požymių pranešimuose daugiausiai.

Metodika

Tyrimo duomenys: išanalizuota 18 straipsnių, publikuotų visuose Lietuvos dienraščiuose ir internetiniuose naujienų portaluose nuo 2011 rugšėjo 18 d. iki 2011 gruodžio 31 d., kuriuose kalbama apie devynmečio berniuko savižudybę. Duomenis JPPC teikia UAB „Mediaskopas“. Į tyrimą nebuvo įtraukti straipsniai, skelbti nuo rugšėjo 28 d. iki spalio 5 d., kadangi šios savaitės apžvalgos JPPC negavo.

Tyrime panaudotos trys televizijos laidos: LNK „Valanda su Rūta“, TV3 „Paskutinė instancija“ bei Lietuvos Ryto televizijos „Lietuva tiesiogiai“, kurių pagrindinė tema buvo devynmečio berniuko savižudybė. Visos šios laidos rodytos nepaėjus mėnesiui nuo savižudybės, o vėliau laisvai prieinamos internetu.

Visos publikacijos buvo vertinamos pagal schemą, naudotą D. Gailienės ir J. Trofimovos 1999 tyrime. Šią schemą sudaro keturios grupės požymių:

1. Formalieji požymiai (kuriame laikraščio puslapyje spausdinama, ar yra žodis „savižudybė“ straipsnio pavadinime, ar iliustruotas nuotraukomis).

2. Turinys (kas aprašoma – savižudybė ar mėginimas nusižudyti, išplėstinė savižudybė, įžymybės savižudybė; ar nurodomas savižudybės būdas, veikėjo duomenys, ar pateikiamos

objektyvios žinios, pagalbos galimybės).

3. Savižudiško poelgio vertinimas (iš viso nevertinama ar vertinama kaip politinis protestas, sensacija, tragedija, psichinio sutrikimo padarinys, racionalus poelgis, nusikaltėlio poelgis, ar nurodomi teigiami arba neigiami šio poelgio padariniai).

4. Aprašymo stilius (ar santūrus, objektyvus, aiškus, ar romantizuojantis ir pan.).

Iš viso vertinimo schemoje 27 požymiai (Gailienė, 1999). Taip pat stebėta, ar prie straipsnių yra pateikiami straipsnių autoriai, taigi iš viso 28 požymiai. Visi šie požymiai leidžia pasižūrėti ar laikomasi suicidologų rekomendacijų bei analizuoti savižudybės riziką skatinančius požymius.

Vertinant televizijos laidas buvo naudojama modifikuota aukščiau pateiktos schemos versija. Ši versija autoriaus buvo modifikuota taip, kad būtų galima vertinti televizijos laidas pagal tuos pačius požymius kaip ir straipsnius.

Rezultatai ir jų aptarimas

Visi atrinkti straipsniai ir televizijos laidos buvo vertinamos vieno tyrejo pagal anksčiau aprašytus požymius.

Išanalizavus duomenis paaiškėjo, kad straipsniai internete ir publikacijos laikraščiuose dažnai savo kokybiniais rodikliais nesiskyrė, todėl toliau pateikiami bendri internetinių ir spausdintų publikacijų duomenys, išskyrus kelis atvejus, kuomet skirtumai buvo labai ryškūs.

Žodis „savižudybė“ ir panašūs žodžiai, leidžiantys suprasti, jog straipsnyje bus kalbama apie savižudybę, buvo pavartotas 44 proc. publikacijų. Straipsnis ar jo anotacija pirmame puslapyje pasitaikė 33 proc. publikacijų laikraščiuose. Iš visų publikacijų 72 proc. buvo su nuotraukomis, tačiau būtina pažymėti, kad tik keliuose straipsniuose nuotraukos vaizdavo įvykio vietą, nusižudžiusiojo artimuosius ar patį devyni-metį (pvz., Lietuvos rytas „Girtai motinai – baisus alkano vaiko kerštas“). Daugumoje kitų straipsnių nuotraukos neutralios. Internetiniuose straipsniuose nuotraukos buvo pateikiamos beveik 2 kartus dažniau. Tik prie vieno straipsnio internetiniame portale nebuvo nuotraukos. Ryškiai išsiskyrė publikacijose pateikiama informacija apie prevenciją, pagalbos būdus, alternatyvas suicidiškam elgesiui. Iš viso informacija apie galimus pagalbos būdus (pvz.

savanorių linijų telefonai) buvo pateikta 44 proc. nagrinėtų straipsnių, tačiau internetiniuose portaluose tris kartus dažniau nei laikraščiuose. Tik vienas straipsnis internete nepateikė psichologinės pagalbos telefonų. Tokie skirtumai tarp internetinių portalų straipsnių ir straipsnių laikraščiuose pateikiant preventinę informaciją ir nuotraukas galėjo atsirasti dėl fiziškai apriboto laikraščių spaudos ploto, tuo tarpu internetiniuose puslapiuose galima patalpinti tokią informaciją neaukojant reklamai skirto ploto.

Savižudybės būdas aprašytas 3 straipsniuose iš 18 analizuotų (pvz., Lietuvos rytas „Girtai motinai – bausis alkano vaiko kerštas“, Lrytas.lt „Po devynmečio savižudybės Šėtos miestelyje – kraupios spėlionės“). 22 proc. analizuotų straipsnių buvo pateikta medžiaga, kuri tiesiogiai arba netiesiogiai leidžia identifikuoti nusizūdžiusįjį ar/arba jo artimuosius. Tik maždaug kas ketvirtame straipsnyje pateikiami mokslinių tyrimų, statistiniai duomenys.

83 proc. analizuotų straipsnių niekaip nevertino savižudiško elgesio. 11 procentų pateikė įvykį kaip sensaciją, 56 proc. kaip tragediją. Trečdalyje visų publikacijų galima buvo išžvelgti moralizavimo požymių. Tiesa, moralizuojamas buvo ne pats savižudiškas elgesys, o berniuko motina, turinti priklausomybę nuo alkoholio. 17 proc. straipsnių savižudybė buvo pateikta kaip racionalus veiksmas. Išanalizavus straipsnius paaiškėjo, kad buvo tik po vieną straipsnį, kuriame savižudybė kriminalizuojama, aprašomi neigiami arba teigiami jos padariniai. Dauguma analizuotų straipsnių (72 proc.) buvo aprašyti santūriai, objektyviai, aiškiai. 22 proc. miglotai, ambivalentiškai. 11 proc. straipsnių savižudybė aprašyta romantizuojant, heroizuojant. Tik prie pusės straipsnių buvo nurodyti jų autoriai.

Nebuvo nei vieno straipsnio, kuris būtų parašytas atsižvelgiant į visas suicidologų rekomendacijas. Dažniausiai buvo nesilaikoma rekomendacijos nedėti nuotraukų (nesilaikyta 72 proc. straipsnių), nepateikti savižudybės kaip tragedijos (nesilaikyta 56 proc. straipsnių), nerašyti žodžio „savižudybė“ ar pan. straipsnio pavadinime (nesilaikyta 44 proc. straipsnių).

Didieji leidėjai (pagal UAB „Mediaskopas“ didžiųjų leidėjų grupę „G7“ priklausoma „Lietuvos rytas“, „Lietuvos aidas“, „Respublika“, „Lietuvos žinios“ ir kt.) pranešdami apie

savižudybę rekomendacijų nesilaikė beveik 1,4 kartų dažniau nei visi kiti leidiniai. Tarp internetinių portalų tokie skirtumai nepastebėti.

Televizijos laidų, skirtų išskirtinai devynmečio savižudybei, nebuvo daug. Šiame darbe buvo analizuotos trys kokybiškai pakankamai skirtingos televizijos laidos.

Visuose trijuose laidų pavadinimuose ar anonsuose buvo vartojamas žodis „savižudybė“. Tiek „Valandoje su Rūta“, tiek ir „Paskutinėje instancijoje“ buvo rodomi vaizdai ir filmuota medžiaga iš savižudybės vietos. Laidoje „Paskutinė instancija“ buvo rodoma ne tik nusizūdžiusiojo motina, teta, tačiau ir jaunesnysis 3 metų brolis (veidas paslėptas). Šioje laidoje labai dramatiškai nupasakojamas savižudybės būdas. Minėtose dvejose laidose nurodomi ir devynmečio duomenys: laidoje „Valanda su Rūta“ ne visiškai tiesiogiai, tuo tarpu „Paskutinė instancija“ nesiėmė jokių veiksmų devynmečio tapatybei apsaugoti. Pastaroji laida iš kitų dviejų išsiskyrė ir tuo, kad nepateikė jokių statistinių, mokslinių tyrimų duomenų bei nekalbėjo apie prevenciją, pagalbą ir alternatyvas. Laidose „Paskutinė instancija“ ir „Valanda su Rūta“ devynmečio savižudybė buvo vertinama kaip sensacija, tragedija. Santūriai, aiškiai ir objektyviai apie savižudybę kalbėta tik laidoje „Lietuva tiesiogiai“, „Valanda su Rūta“ miglotai, ambivalentiškai, o „Paskutinė instancija“ ne tik miglotai ir ambivalentiškai, tačiau ir heroizuojant, romantizuojant. Iš analizuotų laidų stipriai išsiskyrė „Paskutinė instancija“, kuri, susidaro įspūdis, apskritai nesilaikė suicidologų rekomendacijų pateikiant savižudybes bei žurnalistų etikos kodekso.

Išvados

1. Lietuvos žiniasklaidoje devynmečio berniuko savižudybė buvo nušviesta kokybiškai nevienodai. Skyrėsi pateikimo tendencijos laikraščiuose, internetiniuose portaluose ir televizijoje.

2. Laikraščiuose mažiausiai dėmesio skirta prevencijai, pagalbai ir alternatyvoms. Tas pat pasakytina ir apie televizijos laidas.

3. Labiausiai rekomendacijų nesilaiko didieji leidėjai bei didžiausius reitingus turinčių TV kanalų laidos, jų publikacijose ir laidose rasta daugiausiai savižudybės imitacijos efekta skatinančių požymių.

Literatūra

- Bagdonienė M., Skruibis P., Rekomendacijos rašantiems apie savižudybes.rieiga per internetą: <http://www.jpcc.lt/jpcc/admin/spaw2/uploads/files/kyngos/RekomenadacijosZurnalistams.pdf>
- Bandura A. (1986). Social Foundation of Thought and Action. A Social Cognitive Theory.
- Gailienė D., Trofimova J. (1999) Savižudybių pateikimas pagrindiniuose Lietuvos dienraščiuose 1994 ir 1996 metais, *Psichologija*, 19, 56-70.
- Gailienė D., Trofimova J., Žemaitienė N., Miliukaitė A. (1999) Žiniasklaidoje pateikiamų savižudybės pavyzdžių poveikis paaugliams ir jaunuoliams, *Psichologija*, 19, 71-77.
- Gailienė D., Jie neturėjo mirti: Savižudybės Lietuvoje, Vilnius: Tyto alba, 1998.
- Gailienė D. (2001) Savižudybių prevencijos Lietuvoje gairės // Savižudybių prevencijos idėjos / Sud. Gailienė D. Vilnius: Tyto alba, 9-29.
- Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas Prieiga per internetą: <http://www.lzlek.lt/index.php?lang = 1&sid = 381&tid = 329>
- Luxton D. D., June J. D, Fairall J. M. (2012). Social Media and Suicide: A Public Health Perspective // *American Journal of Public Health*.
- PSO duomenys, Distribution of suicides rates (per 100000) by gender and age, 2000. Prieiga per internetą: http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicide_rates_chart/en/index.html
- Skruibis P. (2008) Ryšys tarp nuostatų savižudybių atžvilgiu ir suicidinių tendencijų, Daktaro disertacija.
- Stack S. (2000 a) Media Impacts on Suicide: A Quantitative Review of 293 Findings // *Social Science Quarterly*. 81 (4), 975-989.

A SUICIDE OF A 9-YEAR-OLD BOY IN LITHUANIA'S MEDIA

*Jonas Eimontas, dr. Danutė Gailienė
Vilnius University
jonaseimontas@gmail.com*

1018 people committed suicide in Lithuania during the year 2010 and the same number during the year 2011. It is three times the number of people that have died in car accidents during the same years. In 2010 33 people aged 10 to 19 have committed suicide and in 2011 20 people of the aged 9 to 19 have committed suicide. It has been proven that media can influence suicidal ideation and behavior both ways depending on how it reports on suicide. The purpose of this research was to investigate how Lithuania's media reported on the suicide of the 9-year-old boy who committed suicide in 2011. Results suggest that newspapers, web pages and TV shows report on suicide qualitatively different. News papers and TV shows pay the least attention to suicide prevention, help and alternatives to suicide. Biggest commercial news papers and TV channels ignore recommendations for reporting on suicide the most.

STUDENTŲ PASITENKINIMO PROFESINIŲ PASIRINKIMU, ĮSIPAREIGOJIMO PROFESIJAI IR ASPIRACIJŲ SĄSAJOS

Kristina Jokšaitė, dr. Birutė Pociūtė
 Vilniaus universitetas
kristina.jokstaite@gmail.com

Studijų pasirinkimas yra tik vienas pirmų žingsnių karjeros kelyje. Studentų profesinis pasirinkimas gali būti svarbus veiksnys numatant, kiek studentas bus įsipareigojęs dirbti pagal pasirinktą profesiją bei kiek jis norės tapti lyderiu savo profesijoje, kilti karjeros laiptais, vadovauti. Šio darbo tikslas buvo išsiaiškinti, kaip siejasi profesinio mokymo įstaigų, kolegijų ir universitetų skirtingų studijų kryptių studentų įsipareigojimas profesijai, pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu ir karjeros aspiracijos. Tyrime, atliktame 2012 m., dalyvavo 152 studentai. Gauti rezultatai patvirtino prielaidą, kad šie trys konstruktai tarpusavyje susiję: karjeros aspiracijos ir normatyvinis bei afektinis įsipareigojimas karjerai susiję teigiamai, tačiau tęstinis įsipareigojimas su karjeros aspiracijomis koreliuoja neigiamai, bendras pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu, pasitenkinimas dėl galimo karjeros tikslų įgyvendinimo ir pasitenkinimas dėl galimos finansinės sėkmės teigiamai koreliuoja su afektinio ir normatyviniu įsipareigojimu karjerai, karjeros aspiracijos siejasi su pasitenkinimu dėl karjeros tikslų, galimos finansinės sėkmės bei pasitenkinimu dėl tobulėjimo. Be to, socialinių mokslų studentų aukštesnės karjerų aspiracijos, tačiau mažesnis pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu nei tikslųjų mokslų studentų.

Profesijos pasirinkimas yra vienas iš pirmųjų žingsnių karjeros planavime, galinčių nulemti visą tolesnę karjeros kryptį. Tai, kiek studentas bus įsipareigojęs dirbti pagal pasirinktą profesiją, kiek jis norės tapti lyderiu savo profesijoje, kilti karjeros laiptais, vadovauti, gali būti reikšmingai susiję su šiuo pirmuoju karjeros žingsniu.

Įsipareigojimas profesijai (*occupational commitment*) – tai sąvoka, nusakanti asmens ketinimus tęsti arba netęsti veiklą, susijusią su profesija. Jis skiriamas į afektinį (*affective*), normatyvinį (*normative*) ir tęstinį (*continuance*) (Meyer, Allen, 1990; Meyer ir kt., 1993). Afektinis įsipareigojimas profesiniam pasirinkimui reiškia troškimą likti profesijos atstovu, tęstinis – reikiamybę ir normatyvinis – privalėjimą nekeisti pasirinktos profesijos (Meyer, Allen, 1990). Afektinis įsipareigojimas siejasi su teigiama patirtimi, susijusia su profesija, pavyzdžiui, individo savijauta, pagarba, kurią jaučia būdamas profesijos atstovu, saviraiškos galimybės. Normatyvinis įsipareigojimas yra socializacijos rezultatas: kai tiesioginis ar netiesioginis spaudimas pastiprina individo nuostatas, kad priimtinau yra likti ištikimu profesijos atstovu nei ją pakeisti. Tęstinis įsipareigojimas susijęs nuostata, kad profesiją nenaudinga keisti dėl jai

paaukoto laiko, pastangų, finansų ir dėl to, kad nėra kuo jos pakeisti. Tęstinis įsipareigojimas nereiškia, kad individas nori nekeisti profesijos, jam tiesiog naudinga likti savo profesijos atstovu. Taigi skirtingų įsipareigojimo profesijai aspektų sąveika gali būti prieštaringa (Shore, Tetrick, 1991; Meyer ir kt., 2002).

Šios įsipareigojimo profesijai sampratos ištakos – įsipareigojimo organizacijai (*organizational commitment*, 1990) modelyje, nusakantiame afektinį įsipareigojimą organizacijai kaip norą likti organizacijos nariu, tęstinį įsipareigojimą kaip reikiamybę likti organizacijos nariu ir normatyvinį įsipareigojimą kaip privalėjimą likti organizacijos nariu (Meyer, Allen, 1990). Įsipareigojimo profesijai dimensijos teigiamai koreliuoja su organizacinio įsipareigojimo dimensijomis (Meyer ir kt., 1993; Blau, 2003). Taigi įsipareigojimas organizacijai nusako santykį su organizacija ir ketinimus likti arba nelikti organizacijos nariu, o įsipareigojimas profesijai nusako asmens ketinimus tęsti arba netęsti veiklą, susijusią su profesija (Meyer, Allen, 1990; Meyer ir kt., 1993).

Pagal įvairių autorių tyrimus, įsipareigojimas profesijai turi ryšį su asmens psichologine gerove ir profesiniu pasitenkinimu (Cohen, 2007; Meyer, Allen, 1991; Meyer ir kt., 1991; Meyer

ir kt., 2002). Su įsipareigojimu profesijai teigiama koreliuoja progresas, susijęs su profesija, ir įgūdžių lavėjimas (Meyer ir kt., 1993; Nogueras, 2006; Simo ir kt., 2010; Passarelli, 2011) ir suvokiamas akademinės veiklos sėkmingumas (Griggs ir kt., 1992), teigiami lūkesčiai ir jų išpildymas, kai tie lūkesčiai turi asmeniui didelę svarbą (Meyer ir kt., 1998), kai kurios asmenybės savybės (Wang ir kt., 2006).

Su įsipareigojimu profesijai neigiamai koreliuoja profesijos nutraukimo intencijos (Snape ir kt., 2008), neurotiškumas (Wang ir kt., 2006), mažesnis įsipareigojimas profesijai gali būti tada, kai egzistuoja įvairūs barjerai karjerai dėl stereotipų, lyties ar tautybės skirtumų, karjeros alternatyvų stygiaus (Meyer, Allen, 1990; Meyer ir kt., 1993; Blau, 1999; Blau, 2003; Leal – Muniz, Constantine, 2005).

Taigi dauguma tyrimų nagrinėja įsipareigojimo profesijai sąsajas su psichologine gerove, profesiniu pasitenkinimu, akademinės veiklos sėkmingumu ir pan., tačiau yra nedaug duomenų apie studentų įsipareigojimo profesijai ir pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu sąsajas. Jį galima skirti į bendrą pasitenkinimą, pasitenkinimą dėl siekiamų tikslų įgyvendinimo, pasitenkinimą dėl tobulėjimo karjeroje bei pasitenkinimą dėl finansinės sėkmės (Greenhaus ir kt., 1990; Walfish, Walraven, 2005). Nusivylimas profesiniu pasirinkimu gali stipriai pakeisti studento ateities ketinimus: nusivylę ir nepatenkinti savo profesiniu pasirinkimu studentai dažniau susiduria su abejonėmis dėl savo ateities (Griggs ir kt., 1992), kas gali lemti įsipareigojimą pasirinktai profesijai.

Nemažiau svarbios tiek įsipareigojimui profesijai, tiek pasitenkinimui pasirinkta studijų programa yra karjeros aspiracijos. Tradiciškai jos apibrėžiamos kaip individo troškimas siekti specifinės karjeros (pvz., advokato ar mediko). Tačiau karjeros siekti galima ne tik prestižinėse specialybėse, todėl Michael P. Gray ir Karen M. O'Brien (2007) siūlo matuoti individo siekį kilti karjeros laiptais, siekti lyderio pozicijos, vadovauti. Karjeros aspiracijos gali skirtis tarp lyčių ir etninių grupių, atitikti arba neatitikti rinkos poreikiui. Pavyzdžiui, aspiracijos siekti socialinių mokslų turi daugiau studentų nei rinkoje tam yra poreikis (Arabona, Novy, 1991, cit. pg. Metz ir kt., 2009). Taip pat aspiracijos gali atitikti

arba neatitikti realių studentų lūkesčių (Metz ir kt., 2009; Watson ir kt., 2002). Literatūroje menkai nagrinėjama ar studentų su aukštesniu įsipareigojimo profesijai lygiu bus aukštesnės ir karjeros aspiracijos bei kiek karjeros aspiracijos gali būti susijusios su skirtingais pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu aspektais.

Tikslas

Ištirti studentų pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu, įsipareigojimo profesijai bei karjeros aspiracijų raišką bei ryšius.

Uždaviniai:

1. Išnagrinėti ryšius tarp studentų pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu, karjeros aspiracijų ir įsipareigojimo profesijai.

2. Palyginti įsipareigojimą profesijai, pasitenkinimą profesiniu pasirinkimu ir karjeros aspiracijas tarp skirtingų studijų kryptių studentų.

Metodika

Tyrimo dalyvavo 152 Vilniaus profesinio mokymo įstaigų (36 proc.), kolegijų (33 proc.) ir universitetų (32 proc.) I-III kursų studentai – 45,4 proc. vyrų (amžiaus vidurkis 19,52, SD = 0,95) ir 54,6 proc. moterų (amžiaus vidurkis 20,6, SD = 1,99). Didesnę pusę (59,2 proc.) sudarė socialinių mokslų studentai, 40,8 proc. buvo tikslųjų mokslų specialybių studentai.

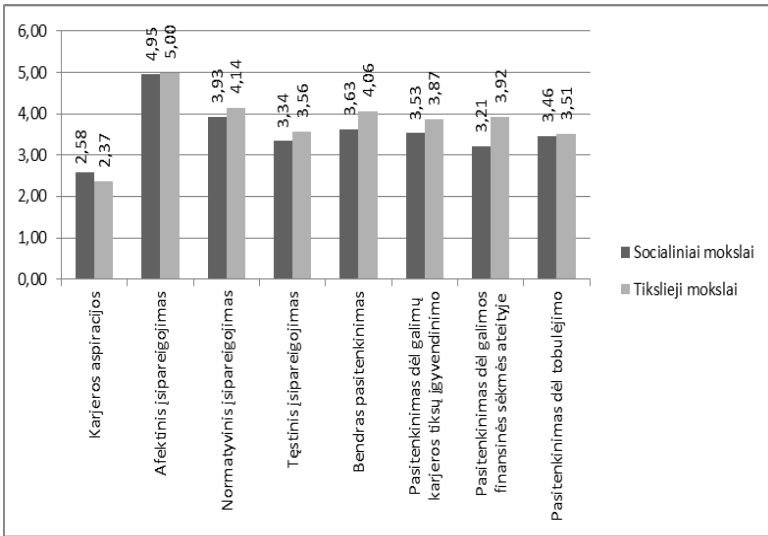
Tyrimo buvo naudota:

- *Karjeros aspiracijų skalė* (Gray, O'Brien, 2007);
- *Įsipareigojimo profesijai skalė* (sukurta remiantis N. J. Allen ir J. P. Meyer (1993) trijų faktorių profesinio įsipareigojimo modeliu);
- *Pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu skalė* (sudaryta remiantis J. H. Greenhaus, S. Parasuraman ir W. M. Wormley (1990) pasitenkinimo karjera modeliu).

Tyrimas vyko paskaitų metu, suderinus su mokymo įstaigų administracija. Tyrimas atliktas 2012 m. gegužės mėnesį.

Rezultatai ir jų aptarimas

Tyrimo rezultatai rodo, kad skirtingų studijų kryptių studentų karjeros aspiracijos, įsipareigojimas profesijai ir pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu skiriasi (žr. *1 pav.*).

1 pav. Skirtingų studijų krypčių studentų įsipareigojimo, pasitenkinimo bei aspiracijų palyginimas (proc.).

Palyginus Stjudento kriterijumi gauta, kad karjeros aspiracijos statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$) didesnės socialinių (vid. = 2,58) nei tikslųjų mokslų studentų (vid. = 2,37), tačiau bendras pasitenkinimas, pasitenkinimas dėl galimos finansinės sėkmės ir pasitenkinimas dėl karjeros tikslų įgyvendinimo didesnis tikslųjų mokslų studentų (skalių vidurkiai atitinkamai lygūs 3,63 ir 4,06; 3,53 ir 3,87; 3,21 ir 3,92). Įsipareigojimas tarp tikslųjų ir socialinių mokslų studentų reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$). Gautas rezultatus galima paaiškinti tuo, kad socialinių mokslų studentų aspiracijos gali būti didesnės net ir tuo atveju, jei jų lūkesčiai neatitinka realių rinkos poreikių (Metz ir kt., 2009; Watson ir kt., 2002). O tikslųjų mokslų studentai, nors ir yra patenkinti savo profesijos pasirinkimu, neturi didelio siekio būti lyderiais savo karjeroje.

Analizuojant studentų įsipareigojimo pasirinktai profesijai, karjeros aspiracijų ir pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu sąsajas gauti Pearsono koreliacijos rezultatai rodo, kad bendras pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu, pasitenkinimas dėl galimos finansinės sėkmės ir pasitenkinimas dėl galimų karjeros tikslų įgyvendinimo statistiškai reikšmingai teigiamai koreliuoja su afektyviu ir normatyvinis įsipareigoji-

mas profesijai ($p < 0,05$, koreliacijos koeficientai r nuo 0,366 iki 0,674). Tai reiškia, kad studentų bendras pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu ir pasitenkinimas, nukreiptas į ateities karjeros ir finansinę sėkmę, yra susijęs su pareigos jausmu tęsti profesiją ir su noru tęsti profesiją dėl to, kad ji patinka.

Karjeros aspiracijos teigiamai koreliuoja ($p < 0,05$) su pasitenkinimu profesiniu pasirinkimu dėl tobulėjimo ($r = 0,163$), dėl galimų karjeros tikslų įgyvendinimo ($r = 0,207$) ir dėl galimos finansinės sėkmės ($r = 0,183$). Vadinasi studentai, kurie jaučia, kad pasirinkta profesija leidžia tobulėti, kelti karjeros tikslus ir padės užtikrinti finansinę sėkmę, turi aukštesnes aspiracijas. Taip pat gali būti taip, kad studentai, kurių aukštos aspiracijos, yra labiau linkę jausti, kad jų profesinis pasirinkimas leidžia tobulėti bei siekti karjeros tikslų ir finansinės sėkmės.

Tęstinis įsipareigojimas nekoreliuoja su pasitenkinimu ($p > 0,05$), o su karjeros aspiracijomis koreliuoja statistiškai reikšmingai neigiamai ($p < 0,05$). Tęstinis įsipareigojimas reiškia siekį tęsti karjerą dėl to, kad jai buvo paaukota daug laiko, pastangų ir finansų ir tai visiškai nereiškia, kad individas domėsis profesija daugiau, nei reikia, ar ji jam patiks (Meyer, Allen, 1990;

Meyer ir kt., 1993). Tuo galima paaiškinti ir mažesnį norą kopti karjeros laiptais: šitoks neigiamas tęstinio įsipareigojimo ir aspiracijų ryšys reiškia, kad asmuo nekeis savo profesijos, bet ir nesieks tapti joje lyderiu. Taip pat pastebėtina,

kad pasitenkinimas tobulėjimu pasirinktoje profesijoje neturi ryšio su įsipareigojimu ($p > 0,05$). Taigi galima daryti išvadą, kad pasitenkinimas tobulėjimu nėra svarbiausias su įsipareigojimu profesijai susijęs veiksnys.

1 lentelė. Studentų pasitenkinimo, aspiracijų ir įsipareigojimo Pirsono koreliacijų koeficientai r.

		Bendras pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu	Pasitenkinimas dėl galimų karjeros tikslų įgyvendinimo	Pasitenkinimas dėl galimos finansinės sėkmės ateityje	Pasitenkinimas dėl tobulėjimo	Afektinis įsipareigojimas	Normatyvinis įsipareigojimas	Tęstinis įsipareigojimas
Pasitenkinimas dėl galimų karjeros tikslų įgyvendinimo	r	0.766						
	p-reikšmė	0.000						
Pasitenkinimas dėl galimos finansinės sėkmės ateityje	r	0.619	0.723					
	p-reikšmė	0.000	0.000					
Pasitenkinimas dėl tobulėjimo	r	0.239	0.276	0.175				
	p-reikšmė	0.003	0.001	0.032				
Afektinis įsipareigojimas	r	0.674	0.550	0.432	0.137			
	p-reikšmė	0.000	0.000	0.000	0.094			
Normatyvinis įsipareigojimas	r	0.431	0.406	0.366	-0.033	0.441		
	p-reikšmė	0.000	0.000	0.000	0.686	0.000		
Tęstinis įsipareigojimas	r	0.113	0.131	0.105	-0.047	-0.017	0.452	
	p-reikšmė	0.167	0.110	0.202	0.568	0.837	0.000	
Karjeros aspiracijos	r	0.082	0.207	0.183	0.163	0.197	-0.077	-0.264
	p-reikšmė	0.320	0.011	0.025	0.046	0.016	0.347	0.001

Išvados

1. Socialinių mokslų studentų aukštesnės karjerų aspiracijos, tačiau mažesnis pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu.

2. Karjeros aspiracijos ir normatyvinis bei afektinis įsipareigojimas karjerai susiję teigiamai, tačiau tęstinis įsipareigojimas turi neigiamą ryšį su studentų karjeros aspiracijomis.

3. Bendras pasitenkinimas profesiniu pasirinkimu, pasitenkinimas dėl galimo karjeros tikslų įgyvendinimo ir pasitenkinimas dėl galimos finansinės sėkmės teigiamai koreliuoja su afektiniu ir normatyviniu įsipareigojimu karjerai. Karjeros aspiracijos siejasi su pasitenkinimu dėl karjeros tikslų, galimos finansinės sėkmės bei pasitenkinimu dėl tobulėjimo.

Literatūra

- Blau G. (2003) Testing for a Four – Dimensional Structure of Occupational Commitment. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76, 469 – 488.
- Cohen A. (2007). Dynamics Between Occupational and Organizational Commitment in the Context of Flexible Labor Markets: A Review of the Literature and Suggestions for Future Research Agenda. *ITB – Forschungsberichte*, 26, 1 – 30.
- Gray M.P., O'Brien K. M. (2007). Advancing the Assessment of Womens Career Choices: The Career Aspiration Scale. *Journal of Career Assessment*, 15 (3), p. 317-337.
- Greenhaus J. H., Parasuraman S., Wormley W. M. (1990). Effects of Race on Organizational Experiences, Job Performance Evaluations, and Career Outcomes. *Academy of Management Journal*, 33 (1), p. 64 – 86.
- Griggs M. B., Copeland E. J., Fisher T. A. (1992) Factors That Influence the Academic and Vocational Development of African American and Latino Youth. National Center for Research in Vocational Education, 1992.
- Leal – Muniz V., Constantine M. G. (2005). Predictors of the Career Commitment Process in Mexican American College Students. *Journal of Career Assessment*, 13, 204 – 214.
- Meyer J. P., Allen N. J. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, p. 1-18.
- Meyer J. P., Allen N. J. (1991) A Three – Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 1, 61 – 98.
- Meyer J. P., Bobocel D. R., Allen N. J. (1991). Development of organizational commitment during the first year of employment: A longitudinal study of pre- and post-entry influences. *Journal of Management*, 17, 717–733.
- Meyer J. P., Allen N. J., Smith C. A. (1993). Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three – Component Conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78 (4), 538 – 551.
- Meyer J. P., Irving G., Allen N. J. (1998). Examination of the Combined Effects of Work Values and Early Work Experience on Organizational Commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 19, 29 – 52.
- Meyer J. P., Stanley D. J., Herscovitch L., Tpolnytsky L. (2002) Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization: a Meta – analysis of Antecedents, Correlates and Consequences. *Journal of Vocational Behaviour*, 61, 20 – 52.
- Metz A. J., Fouad N., Ihle – Helledy K. (2009). Career Aspirations and Expectations of College Students. *Journal of Career Assessment*, 17 (2), 155-171.
- Nogueras D. J. (2006). Occupational Commitment, Education, and Experience as a Predictor of Intent to Leave the Nursing Profession. *Nursing Economics*, 24 (2), 86 – 93.
- Passarelli G. (2010). Employee's Skills and Organizational Commitment. *International Business Research*, 4 (1), 28 – 42.
- Shore L. M., Tetrick L. E. (1991). A Construct Validity Study of the Survey of Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 76 (5), 637 – 643.
- Simo P., Enache M., Leyes J. M. S., Alarco V. F. (2010). Analysis of the Relation Between Subjective Career Success, Organizational Commitment and the Intention to Leave the Organization. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 29, 114 – 158.
- Snape E., Wing – Hung Lo C., Redman T. (2008). The Three – Component Model of Occupational Commitment: A Comparative Study of Chinese and British Accountants. *Journal of Cross – Cultural Psychology*, 39 (6), 765 – 778.
- Walfish S., Walraven S. E. (2005). Career Satisfaction of Psychologists in Independent Practice. *Counseling & Clinical Psychology Journal*. 2 (3), 124-133.
- Wang N., Jome L. M., Haase R. F., Bruch M. A. (2006). The Role of Personality and Career Decision-Making Self-Efficacy in the Career Choice Commitment of College Students. *Journal of Career Assessment*, 14, 312 – 332.
- Watson C. M., Quatman T., Edler E. (2002) Career Aspirations of Adolescent Girls: Effects of Achievement Level, Grade, and Single – Sex School Environment. *Sex Roles*, 46 (9/10), 323-335.

LINKS BETWEEN STUDENTS VOCATIONAL CHOICE SATISFACTION, OCCUPATIONAL COMMITMENT AND ASPIRATIONS

Kristina Jokškaitė, dr. Birutė Pociūtė
Vilnius University
kristina.jokstaite@gmail.com

Occupational choice is one of the first steps in a career path. The extent to which a person is happy with the choice of a profession, can anticipate whether a student will be committed to his career, will he want to become a leader. The aim of this study was to find out how occupational commitment, satisfaction with the choice of profession and career aspirations relate with each other. The survey was conducted in 2012 and 152 students from vocational schools, colleges and universities participated. The results confirmed the assumption that these constructs are interrelated: career aspirations and affective and normative commitment are related positively, but continuance commitment and career aspirations are correlated negatively, the overall satisfaction with occupational choice, satisfaction for a possible career goals and satisfaction of the possible financial success positively correlates with affective and normative commitment, career aspirations are positively correlated to the satisfaction of career goals, potential for financial success and the satisfaction of a development. In addition, social science students have higher career aspirations but are less satisfied with occupational choice than science students.

ANALOGIJOS PERKĖLIMO PRIKLAUSOMYBĖ NUO PIRMINĖS PROBLEMOS SPRENDIMO BŪDO IR UŽUOMINOS PATEIKIMO

Katrė Šimkevičiūtė, dr. Vaclovas Martišius
Vytauto Didžiojo universitetas
k.simkeviciute@gmail.com

Tyrimė įvertinta pirminės analogijos sprendimo būdo ir užuominos pateikimo reikšmė analogijos perkėlimo rezultatui. Tyrimė dalyvavo 109 mokyklų mokiniai, nuo 16 iki 19 metų amžiaus. Siekiant įvertinti analogijos perkėlimo priklausomybę nuo pirminės analogijos sprendimo būdo ir užuominos pateikimo, tiriamieji suskirstyti į keturias skirtingas sąlygas: 1) su aptarimu, su užuomina; 2) su aptarimu, be užuominos; 3) be aptarimo, su užuomina; 4) be aptarimo, be užuominos. Tiriamieji sprendė vieną taikinio uždavinį prieš tai susipažinę su trimis pirminėmis problemomis, kurios su taikinio analogija sudarė skirtingus porų panašumus, paviršinis panašumas, jokio panašumo. Tyrimo rezultatai parodė, kad pirminę analogiją sprendžiant su aptarimu taikinio sprendimo rezultatai geresni, o užuominos pateikimas neturi reikšmingos įtakos analogijos perkėlimui. Struktūriškai panaši analogija yra dažniau identifikuojama kaip analogija nei paviršiumi panaši analogija.

Šiuolaikinėje visuomenėje vis dažniau susiduriama su naujomis problemomis. Dažnai įvairiose organizacijose ir institucijose yra vertinami žmonės, kurie sugeba greitai ir efektyviai spręsti vis naujai išylančias įvairias problemas. Vienas paprasčiausių problemos sprendimų būdų yra prisiminti iš praeities bu-vusią situaciją ir ją pritaikyti sprendžiamai naujai problemai. Tokiu atveju, kai problema sprendžiama tokiu pačiu principu kaip anks-tesnioji, yra sakoma, kad sprendžiama ana-logiškai ankstesnei problemai (Cantrambone ir kt., 2006). Problemos spren-dimo laikas žymiai sutrumpėja, sprendimas yra efektyvesnis ir tikslesnis (Nokes, 2009). Tam, kad nauja problema būtų išspręsta pagal anks-tesnę patirtį, pirmiausia analogiška problema ar situacija turi būti atgaminama iš ilgalaiškės at-minties (Nokes, 2009; Gentner, Colhoun, 2010). Susigrąžinta analogiška problema sugretinama ir palyginama su naujaja situacija ir tada pri-taikoma naujam problemos sprendimui, šis procesas vadinamas analogijos perkėlimu (Holyoak, Koh, 1987). Šis perkėlimas yra vei-kiamas įvairių faktorių, kurie lemia analogijos perkėlimo sėkmingumą, tačiau tyrimų rezultatai vis dar nėra vienareikšmiški atskleidžiant kokie faktoriai ir kaip stipriai veikia analogijos per-kėlimą. O analogijos perkėlimas yra svarbus mokymosi, samprotavimo, kūrybinio mąstymo bei kituose procesuose.

Analogijos sampratą lengviausiai suprasti re-

miantis psichometrine tradicija. Pagal šią tradi-ciją analogija apibūdinama tokia forma: A:B :C:D – tai reiškia, kad A ir B sieja toks pats ryšys kaip ir C su D. Pati užduotis dažniausiai formuluojama tokia forma: A:B :C:?, tada analogiškai A ir B santykiui įvertinamas C ir D ryšys ir įvardijamas D objektas (Pierce, Gholson, 1994; Gick, Holyoak, 1980). Anksčiau spręsta problema yra vadinama pirmine proble-ma, o naujoji – kurią reikia išspręsti – taikinio problema. Norint suprasti analogijos perkėlimo procesą svarbu suprasti kaip analogijos gali skirtis viena nuo kitos (Ross, Kilbane, 1997). Vienas pagrindinių, tradicinių analogijos pana-šumų skirstymų yra pagal jų panašumą, t.y. skiriamos struktūriškai panašios analogijos ir paviršiumi panašios analogijos. Paviršinis pana-šumas nurodo analogijų panašumą pagal objektų pavadinimus, o struktūrinis panašumas – ryšius tarp sprendimo komponentų arba sprendimo principo, kitaip tariant, kai dviejų analogijų ob-jektai atitinka vienas kitą ne pavadinimais, o savo ryšiais, funkcija ir prasme atitinkamoje si-tuacijoje (Chen, 2002; Gentner, Colhoun, 2010). Struktūrinis panašumas nurodo kaip turi būti išsprędžiama problema, o paviršinis panašu-mas dažnai suklaidina sprendėją, nes sprendimo principas netinka sprendžiamai problemai. Ta-čiau remiantis atliktais tyrimais (Chen ir kt., 2004; Hummel, Holyoak, 1997; Spellman, Holyoak, 1992) nustatyta, kad tiriamieji pavir-

šiumi panašią analogiją susigražina dažniau nei struktūriškai panašią analogiją.

Taip pat pastebima, kad įgudę analogijų sprendėjai geriau pastebi struktūrinius panašumus ir analogijos perkėlimas vyksta efektyviau lyginant su ne tokiais įgudusiais, kurie dažniausiai ir yra linkę labiau pastebėti paviršinius panašumus ir mėgina pritaikyti paviršiumi panašią analogiją (Bearman ir kt., 2007; Ball ir kt., 2004). Dažniausiai šią klaidą daro ir mažamečiai (Pierce, Gholson, 1994; Chen, 1999) ar vyresnio amžiaus žmonės (Scullin ir kt., 2011), tačiau visos amžiaus grupės sėkmingai sprendžia nesudėtingas, turinčias mažiau struktūrinių ryšių analogijas. Gentner ir kolegų (2003) atliktas tyrimas atskleidė dar vieną svarbų faktorių analogijos perkėlime: pirminės analogijos išmokimas. Jei pirminė analogija buvo gerai įsisąmoninta, ji lengviau susigražinama kaip naudinga esamai problemai spręsti. Taip pat taikinio problema yra sprendžiama efektyviau, jei tiriamiesiems yra pateikiama užuomina, kad anksčiau išspręsta situacija gali būti naudinga ir naujai problemai išspręsti (Novick, 1988; Chen ir kt., 2004). Taigi analogijos perkėlimą veikia ne vienas faktorius, norint gerinti sprendimų efektyvumą taikant analogijas reiktų kiek įmanoma šalinti neigiamus faktorius, pavyzdžiui, gebėjimų trūkumus, ir atkreipti dėmesį į teigiamus faktorius, tokius kaip analogijos įsisavinimas ar struktūrinis panašumas.

Šio darbo tikslas – įvertinti pirminės analogijos sprendimo būdo ir užuominos pateikimo reikšmę analogijos perkėlimui rezultatui.

Keliami *uždaviniai*: 1. Įvertinti pirminės analogijos aptarimo ryšį su analogijos perkėlimu. 2. Įvertinti užuominos pateikimo reikšmę analogijos perkėlimui. 3. Palyginti paviršiumi ir struktūriškai panašios pirminės analogijos atgavimo ypatumus.

Metodika

Tyrimė dalyvavo 109 tiriamieji, Lietuvos vidurinių ir pagrindinių mokyklų moksleiviai. Tiriamieji 16-19 metų moksleiviai, amžiaus vidurkis 17,42 (standartinis nuokrypis 0,946). Iš viso 57 vaikinai (52 %) ir 52 merginos (48 %). Tiriamieji atsitiktinai suskirstyti į 4 skirtingas sąlygas: I-oje sąlygoje 28 tiriamųjų, II-oje – 27, III-oje – 25, IV-oje – 29.

Tyrimė naudoti keturi tekstiniai matematiniai

uždaviniai. Trys uždaviniai – pirminės problemos, savarankiško sprendimo nereikalavo, o ketvirtą – taikinio problemą, tiriamiesiems reikėjo išspręsti savarankiškai. Struktūriškai panašūs uždaviniai pritaikyti iš Novick ir Holyoak (1991) atlikto tyrimo. Šių uždavinių struktūra ir sprendimo principas sutapo, o paviršinio panašumo analogijos neturėjo. Antroji uždavinių pora sutapo paviršiumi – objektų pavadinimai panašūs, tačiau sprendimo būdas ir eiga visiškai skirtingi, o trečioji neturėjo nieko bendra (nei paviršinio, nei struktūrinio panašumo). Visiems tiriamiesiems buvo pateikiami visi keturi užduočių lapai, kuriuose taip pat pateikti demografiniai klausimai ir papildomi klausimai apie analogijos perkėlimą (ar sprendami uždavinį rėmėsi kuria nors iš anksčiau spręstų užduočių, kuria ir pan.). Tiriamieji buvo atsitiktinai suskirstyti į keturias grupes su skirtingomis sąlygomis:

- Visi keturi uždaviniai pateikiami neišspręsti. Pirmieji trys sprendžiami kartu su tyrimo autore (aptariami sprendimo metodai, taikomos matematinės formulės, jų paskirtis, išsiaiškinami neaiškumai). Paskutinį sprendė savarankiškai prieš tai gavus užuominą, kad vienas iš anksčiau spręstų uždavinių gali būti naudingas.

- Analogiškai ankstesniajai sąlygai, išskyrus sprendžiant savarankiškai ketvirtą užduotį užuomina nepateikiama.

- Pirmuosius tris uždavinius gauna išspręstus. Juos turi savarankiškai išanalizuoti. Paskutinį uždavinį sprendžia savarankiškai kartu gaudami užuominą, kad vienas iš anksčiau spręstų uždavinių gali būti naudingas.

- Analogiškai anksčiau pateiktai sąlygai, išskyrus sprendžiant savarankiškai ketvirtą užduotį užuomina nepateikiama.

Paskutinės užduoties sprendimas vertinamas 3 balų sistemoje (neišspręsta, dalinai išspręsta, išspręsta). Jeigu užduotis pradėta spręsti ar išspręsta tokiu pačiu principu kaip ir pirminė analogija, laikoma, kad tiriamasis susigražino teisingą analogišką pirminę problemą, atitinkamai jeigu tiriamasis bandė taikyti nepanašaus uždavinio ar paviršiumi panašaus uždavinio sprendimo būdą, laikoma, kad buvo susigražinta atitinkama pirminė problema. Tiriamieji uždavinius sprendė grupėse, tarpusavyje nesitardami, vidutiniškai po 10-15 žmonių vienoje grupėje.

Visoms tiriamųjų grupėms buvo skirta po 40 minučių.

Rezultatai ir jų aptarimas

Analizuojant rezultatus pirmiausia tiriamieji buvo suskirstyti į du pogrupius pagal tai, koku būdu sprendė pirminę problemą, rezultatai pateikti 1 lentelėje. Grupėje, kurioje pirminę problemą sprendė su aptarimu, taikinio uždaviniui teisingą sprendimą pritaikė 56 % tiriamųjų, o grupėje, kur pirminė problema pateikta be aptarimo, teisingą sprendimo principą pritaikė 30 % tiriamųjų. Analogiško sprendimo pritaikymo rezultatai statistiškai reikšmingai skiriasi tarp šių grupių ($\chi^2 = 7,940$; $p < 0,05$). Šie rezultatai patvirtino T.J. Nokes (2009), L. S. Fuchs ir kt. (2003) iškeltas prielaidas, kad kai pirminė analogija yra ne tik pateikiama, bet kartu ir aptariama, išanalizuojama, analogija perkeliama lengviau. Taip pat buvo išnagrinėti sprendimo rezultatai tarp grupių, kurios gavo užuominą dėl pirminės analogijos naudingumo ir kurios tokios užuominos negavo. Grupės tiriamieji, kuriems buvo pateikiama užuomina, teisingai analogišką sprendimą pritaikė 51 % tiriamųjų, o grupėje, kurioje užuominos nebuvo, -

36 % tiriamųjų. Nors matomas sprendimo efektyvumo skirtumas, jis nėra statistiškai reikšmingas ($\chi^2 = 2,575$; $p > 0,05$). Suskirsčius tiriamuosius į grupes pagal 4 skirtingas sąlygas tiriamieji, gavę užuominą ir sprendę užduotį su aptarimu / be aptarimo, pagal sprendimo efektyvumą nesiskyrė ($\chi^2 = 2,268$, $p > 0,05$). O tiriamieji, negavę užuominos ir sprendę su aptarimu, statistiškai reikšmingai geriau išsprendavo taikinio uždavinį nei sprendę pirmines užduotis be aptarimo ($\chi^2 = 5,914$, $p < 0,05$). Lyginant paviršiumi ir struktūriškai panašių analogijų atgavimą pastebėta, kad pasirinkusių struktūriškai panašią analogiją buvo daugiau nei pasirinkusių paviršiumi panašią analogiją ($\chi^2 = 7,348$; $p < 0,05$). Tačiau paviršiumi panaši analogija buvo pasirenkama dažniau nei visiškai nepanaši analogija ($\chi^2 = 22,730$; $p < 0,005$), taigi paviršiumi panaši analogija klaidino tiriamuosius, bet tik tuos, kurie nesugebėjo atpažinti struktūriškai panašios analogijos. Daugiausiai tiriamųjų, susigrąžinusių struktūriškai panašią analogiją, buvo grupėje su sprendimo aptarimu bei pateikta užuomina, o paviršiumi panašią problemą susigrąžino daugiausiai tiriamųjų, kurie sprendė uždavinius be aptarimo ir negavo užuominos.

1 lentelė. Analogiško sprendimo pritaikymas pagal skirtingas tiriamųjų sąlygas

Tiriamųjų sąlyga		Pritaikytas analogiškas sprendimas	Nepritaikytas analogiškas sprendimas	Kriterijaus reikšmė
Imtį suskirsčius į 2 pogrupius:				
Su aptarimu		31 (56 %)	24 (44 %)	$\chi^2 = 7,940$ p = 0,005
Be aptarimo		16 (30 %)	38 (70 %)	
Su užuomina		27 (51 %)	26 (49 %)	$\chi^2 = 2,575$ p = 0,109
Be užuominos		20 (36 %)	36 (64 %)	
Imtį suskirsčius į 4 pogrupius:				
Su užuomina	Su aptarimu	17 (61 %)	11(39 %)	$\chi^2 = 2,268$ p = 0,132
	Be aptarimo	10 (40 %)	15 (60 %)	
Be užuominos	Su aptarimu	14 (52 %)	13 (48 %)	$\chi^2 = 5,914$ p = 0,015
	Be aptarimo	6 (21 %)	23 (79 %)	

Šie rezultatai panašūs į D. Gentner ir kt. (2003) gautus rezultatus, kurie parodė, kad, jeigu pirminė analogija yra gerai išmokta, yra nebūtina suteikti tiriamiesiems užuominą apie pirminės analogijos naudingumą tam, kad analogija būtų sėkmingai perkelta. Tai įvyksta dėl to, kad geresnis pirminės analogijos įsisavinimas leidžia lengviau pastebėti analogijų struktūrinį panašumą.

Išvados

Atlikus tyrimą gauta, kad pirminę, analogišką problemą aptarus, ją geriau įsisavinus taikinio uždavinio sprendimo rezultatai geresni. Pirminė analogija buvo geriau išmokta, geriau suprasti uždavinio struktūriniai ryšiai, taigi analogijos perkėlimas buvo efektyvesnis. O užuominos pateikimas, kad vienas iš anksčiau spręstų uždavinių gali padėti išspręsti taikinio uždavinį, ne-

turėjo reikšmingos įtakos analogijos perkėlimui. Taip pat struktūriškai panašus uždavinys buvo dažniau identifikuojamas kaip analogija nei paviršiumi panašus uždavinys, o uždaviniai, tu-

rintys paviršinių panašumų, dažniau buvo identifikuojami kaip analogijos nei niekuo nepanašūs uždaviniai.

Literatūra

- Ball L. J., Ormerod T. C., Morley N. J., (2004). Spontaneous analogising in engineering design: a comparative analysis of experts and novices *Design Studies*, 25, 495–508.
- Bearman C. R., Ball L. J., Ormerod T. C. (2007) The structure and function of spontaneous analogising in domain-based problem solving. *Thinking & Reasoning*, 13 (3), 273 – 294.
- Cantrambone R., Craig D. L., Neressian N. J.,(2006) The role of perceptually represented structure in analogical problem solving *Memory & Cognition*, 34 (5), 1126-1132.
- Chen Z., (1999). Schema Induction in Children’s Analogical Problem Solving. *Journal of Educational Psychology*. Vol 91, No 4. 703-715.
- Chen Z. (2002) Analogical Problem Solving: A Hierarchical Analysis of Procedural Similarity, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, Vol. 28, No. 1, 81–98.
- Chen Z., Honomichl R., Mo L. (2004). Having the Memory of an Elephant: Long-Term Retrieval and the Use of Analogues in Problem Solving. *Journal of Experimental Psychology: General*. Vol. 133 No. 3, 415-433.
- Fuchs L. S., Fuchs D., Prentice K., Burch M., Hamlett C. L., Owen R., Hosp M., Jancek D. (2003). Explicit Teaching for Transfer: Effects on Third-Grade Students’ Mathematical Problem Solving. *Journal of Educational Psychology*. Vol 95. No. 2, 293-305.
- Gentner D., Loewenstein J., Thompson L., (2003). Learning and Transfer: A General Role for Analogical Encoding *Journal of Educational Psychology* Vol. 95, No. 2, 393–408.
- Gentner D., Colhoun J. (2010). Analogical Processes in Human Thinking and Learning Towards a Theory of Thinking, 35-48.
- Gick, M. L.; Holyoak, K. J. (1980). Analogical Problem Solving. *Cognitive Psychology*, Vol. 12, No 3, 306-55.
- Holyoak K. J., Koh K., (1987). Surface and Structural Similarity in Analogical Transfer 1987, *Memory & Cognition*, 15 (4) 332-340.
- Hummel J. E., Holyoak K. J. (1997). Distributed Representations of Structure: A Theory of Analogical Access and Mapping *Psychological Review* Vol. 104. No. 3, 427-466.
- Nokes T. J. (2009). Mechanisms of knowledge transfer. *Thinking & Reasoning*, 15 (1), 1-36.
- Novick, L. R. (1988). Analogical Transfer, Problem Similarity, and Expertise *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* Vol. 14, No. 3, 510-520.
- Novick L. R., Holyoak K. J. (1991). Mathematical Problem Solving by Analogy. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. Vol. 17, No. 3, 398-415.
- Pierce K. A., Gholson B., (1994) Surface Similarity and Relational Similarity in the Development of Analogical Problem Solving: Isomorphic and Nonisomorphic Transfer *Developmental Psychology*, Vol. 30. No. 5. 724-737.
- Ross B. H., Kilbane M. C., (1997) Effects of Principle Explanation and Superficial Similarity on Analogical Mapping in Problem Solving, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, Vol. 23, No. 2, 427-440.
- Scullin M. K., Bugg J. M., McDaniel M. A., Einstein G. O. (2011) Prospective memory and aging: preserved spontaneous retrieval, but impaired deactivation, in older adults. *Psychonomic Society*, Published online: 10 May 2011.
- Spellman B. A., Holyoak K. J., (1992). If Saddam Is Hitler Then Who Is George Bush? Analogical Mapping Between Systems of Social Roles. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 62, No. 6, 913-933.

ANALOGY TRANSFER DEPENDENCE ON SOLVING SOURCE ANALOGY METHOD AND GIVING A HINT

Katrė Šimkevičiūtė, dr. Vaclovas Martišius
Vytautas Magnus University
k.simkeviciute@gmail.com

The aim of the study was to evaluate importance of the source analogous problem solving method and giving/not giving a hint to the analogical transfer results. The subjects of the study were 109 pupils. Participants were from 16 to 19 years old, overall 57 boys and 52 girls. All participants were randomly assigned to 4 groups with different conditions: 1.Discussion plus hint 2. Discussion no hint 3.No discussion plus hint 4. No discussion, no hint. All participants have to solve one target problem, before that, they had been giving three source problems. All problems compose of analogy pairs with structure similarity, surface similarity and no similarity. The results of the study showed greater transfer when the source problem is solving with discussion. A hint given before target problem solving has no evidence weight to greater transfer. Analogy with structural similarity is generally retrievals as analogy than analogy with surface similarity.

DARBUOTOJŲ PSICHOLOGINIS ĮGALINIMAS: DEFINICIJOS DETEKTYVAS IR KLAUSIMYNO SUDARYMAS

Mantas Tvarijonavičius, dr. Dalia Bagdžiūnienė
Vilniaus universitetas
mantas@ovc.lt

Jauna psichologinio įgalinimo tyrimų sritis kelia rimtų iššūkių pirmiausia dėl vieningo sąvokos apibrėžimo nebuvimo. Pranešime apžvelgiamos pasaulyje vyraujančios psichologinio įgalinimo koncepcijos ir pateikiama nauja, jas papildanti šio daugiadimensinio konstrukto koncepcija. Psichologinis įgalinimas konceptualizuojamas kaip darbuotojo būseną, apimanti dvi dimensijas: (1) darbuotojo suvokiamos meistrystės būseną ir (2) energijos suteikianti (energizuojanti) būseną. Autoriai aprašo, kaip pasirinkus empirinę skalių konstravimo strategiją buvo sudarytas lietuviškas klausimynas taip apibrėžtam psichologinio įgalinimo konstruktiui matuoti. Apžvelgiami tolesni šio pirminio klausimyno struktūros ir psichometrinių charakteristikų įvertinimo veiksmai.

Psichologinio įgalinimo koncepcijos problema. Stipri konkurencija globalizacijos aplinkoje stimuliuoja organizacijas ieškoti, kaip greitai ir kokybiškai priimti sprendimus. Kuriamos matricinės struktūros, darbuotojai tampa pavaldūs keliems vadovams. Vis svarbiau, kad darbuotojai patys savarankiškai priimtų reikiamus operatyvinės veiklos sprendimus, spęstų jų atsakomybės ribose kylančias problemas, siūlytų veiklos tobulinimo iniciatyvas ir noriai prisidėtų jas realizuojant (Drucker, 1988, pg. Spreitzer, 1995). Mokslininkai šią sritį nuo XX a. pabaigos tiria iš įgalinimo darbo aplinkoje (*workplace empowerment*) perspektyvos: kokių galių ir kokiais būdais įvairios organizacijos suteikia savo darbuotojams, kaip galių suteikimas susijęs su darbuotojų nuostatomis, elgesiu ir veiklos efektyvumu. Atskira tyrimų sritis įgalinimo kontekste yra darbuotojų psichologinio įgalinimo (*psychological empowerment*) tyrimai.

Ši sritis yra itin paini tirti. Didelės painiavos įneša vieningo konstrukto apibrėžimo nebuvimas (Menon, 2001). Skirtingi autoriai terminu „įgalinimas“ vadina iš esmės skirtingas koncepcijas. Pavyzdžiui, „įgalinimas“ gali būti vartojamas apibūdinti organizacijų programas, kuriomis darbuotojams deleguojamos didesnės sprendimų priėmimo teisės (Cho ir kt., 2010); tačiau terminas „įgalinimas“ gali būti vartojamas apibūdinti ir vidinę darbuotojo būseną (Spreitzer, 1995; Menon, 2001).

Įvairių autorių atliekami tyrimai rodo, kad prie įgalinimo darbo aplinkoje pasekmių galima priskirti teigiamas darbuotojų nuostatas – pasi-

tenkinimą darbu (Laschinger ir kt., 2004), įsipareigojimą darbu (Wagner ir kt., 2010), įsipareigojimą organizacijai (Ahmad ir kt., 2010), inovatyvumą (Spreitzer, 1995, Wagner ir kt., 2010); veiklos rezultatus (Kanter, 1977; Ahearne ir kt., 2005).

Psichologinis įgalinimas nėra tapatus struktūriniam įgalinimui (*structural empowerment*). Struktūrinis įgalinimas apibrėžiamas kaip darbuotojams daugiau galios suteikiančių priemonių, naudojamų organizacijos vadovybės ar vadovų, egzistavimas (Kanter, 1977; Argyris, 1998; Laschinger ir kt. 2004; Wagner ir kt. 2010; Cho ir kt., 2010). Struktūrinio įgalinimo tyrimuose gilinamasi į minėtas priemones, jų poveikį darbuotojų nuostatoms, elgesio ketinimams, veiklos rezultatams. Iš kitos pusės, Argyris (1998) pabrėžia, kad įvairios organizacijų programos, skirtos suteikti darbuotojams daugiau galios, yra mažai veiksmingos, jei jos neskatina darbuotojų vidinio įsipareigojimo, nuostatos priimti suteikiamas galias, kitaip tariant – psichologinio įgalinimo. Pastarasis – tai pačių darbuotojų suvokimas, kiek jie jaučiasi įgalinti (Spreitzer, 1995; Menon, 2001; Laschinger, 2004; Wilson, 2011). Tačiau nėra vieningo autorių sutarimo, kaip apibrėžti psichologinį įgalinimą.

Galima išskirti dvi vyraujančias psichologinio įgalinimo sampratas: psichologinis įgalinimas kaip procesas arba kaip darbuotojo būseną. Conger ir kt. (1988), Thomas ir kt. (1990) psichologinį įgalinimą apibrėžia kaip procesą, kurio pasekmė yra darbuotojo galios patyrimas.

Thomas ir kt. (1990) teigimu, bendras darbuotojo galios patyrimas priklauso nuo aplinkos įvykių (pavyzdžiui, darbuotojui sudaryta galimybė priimti labiau atsakingus sprendimus) ir tų įvykių vertinimo (pavyzdžiui, darbuotojas suvokia, kad padidėjęs atsakomybės yra prasmingos, o jis pats turi pakankamai kompetencijos priimti sprendimus ir laisvės pasirinkti, kaip juos priimti). Tuo tarpu Spreitzer (1995), Menon (2001), Zhang (2010), Cho ir kt. (2010) psichologinį įgalinimą apibrėžia kaip darbuotojo būseną. Remiantis Menon (2001), psichologinio įgalinimo būseną yra tarytum psichologinio įgalinimo proceso momentinė nuotrauka. Šiame darbe taip pat laikomasi požiūrio, kad psichologinis įgalinimas yra darbuotojo būseną.

Galima išskirti dvi vyraujančias psichologinio įgalinimo kaip būsenos koncepcijas. Pirmoji – psichologinis įgalinimas kaip darbuotojo meistrystės suvokimas, antroji – psichologinis įgalinimas kaip energijos suteikianti (energizuojanti) būseną. Thomas ir kt. (1990) teigia, kad darbuotojo galios patyrimas – tai ne tik meistrystė, sugebėjimas, bet ir motyvacinė „energija“. Autoriai samprotuoja, kad terminas „įgalinti“ gali reikšti ne tik „suteikti įgaliojimus“, bet ir (1) „suteikti sugebėjimą“, meistriškumo bei (2) „suteikti energijos“.

Psichologinis įgalinimas kaip darbuotojo meistrystės suvokimas. Tai darbuotojo suvokimas, ar jis sugeba atlikti savo darbus ir užduotis. Šioje koncepcijoje galia traktuojama remiantis Kanter (1977) galios kaip meistrystės samprata, kur galia – tai darbuotojo suvokimas, kiek jis gali atlikti tam tikras veiklas ar užduotis. Tai apima darbuotojo suvokimą, kiek jis turi kompetencijos (žinių, patirties, reikiamų įgūdžių), kiek jis mano savo veiksmais darantis poveikį bendriems rezultatams.

Psichologinis įgalinimas kaip energijos suteikianti (energizuojanti) būseną. Tai „energizuojantis elementas“ (Thomas ir kt., 1990), suteikiantis meistrystei kryptį, skatinantis dėti pastangas. Tai artima vidiniam darbuotojo įsipareigojimui (Argyris, 1998). Daugelis psichologinį įgalinimą tiriančių autorių (Conger ir kt., 1988; Thomas ir kt., 1990; Spreitzer, 1995; Menon, 2001) įgalinimą traktuoja pirmiausia kaip motyvacinį konstrukta.

Psichologinio įgalinimo kaip meistrystės ir

kaip energizuojančios būsenos koncepcijos yra susijusios. Tai pagrindžia skirtingų autorių psichologinio įgalinimo modeliai, kuriuose psichologinis įgalinimas apibrėžiamas tiek kaip meistrystės būseną, tiek kaip energizuojanti būseną (Spreitzer, 1995; Menon, 2001; Laschinger, 2004). Darbuotojas nesijaus psichologiškai įgalintas, jei suvoks turintis kompetencijos atlikti darbą, tačiau nejas vidinio stimulo tą darbą atlikti. Ir, atvirkščiai, darbuotojas nesijaus psichologiškai įgalintas, jei jaus norą imtis veiksmų, tačiau nemany gebantis tuos veiksmus atlikti.

Nors dominuojančios psichologinio įgalinimo kaip būsenos koncepcijos apima ir meistrystės, ir energijos suteikimo aspektus (Spreitzer, 1995; Menon, 2001), nėra vieningo sutarimo, kokios konkrečiai dimensijos sudaro šį konstrukta (Spreitzer (1995) ir Menon (2001) modelių palyginimas pateikiamas 1 lentelėje). Sutariama tik, kad psichologinis įgalinimas yra daugiadimensinis konstruktas (Conger ir kt., 1988; Thomas ir kt., 1990; Spreitzer, 1995; Menon, 2001, Cho ir kt., 2010).

Apibendrinant atliktą tyrimų apžvalgą galima teigti, kad psichologinis įgalinimas yra plačiai skirtingų šalių organizacijose tiriamas reiškinys, susijęs su svarbiomis pasekmėmis: teigiamomis darbuotojų nuostatomis, darbinio elgesiu ir veiklos rezultatais. Mūsų žiniomis, Lietuvoje yra atlikta vos keletas tyrimų (pavyzdžiui, slaugių įgalinimo tyrimas (Istomina ir kt., 2012), naudojant suomišką įgalinimo vertinimo metodiką, kur įgalinimas apibrėžiamas labiau kaip profesinis slaugių augimas ir profesinis tobulėjimas). Nors sutariama, kad psichologinis įgalinimas yra daugiadimensinis konstruktas, jis neturi vieningo nusistovėjusio apibrėžimo, todėl įvairios psichologinio įgalinimo metodikos skiriasi, priklausomai nuo autorių pasirinkto apibrėžimo. Be to, kaip rodo tyrimai (pavyzdžiui, Bhatnagar, 2007), psichologinis įgalinimas yra kultūrinės aplinkos įtakai jautrus reiškinys. Dėl šių priežasčių buvo nuspręsta ne naudoti užsienio autorių sukurtų metodikų vertimo, o sudaryti lietuvišką psichologinio įgalinimo vertinimo klausimyną.

Šio darbo tikslas: sudaryti lietuvišką darbuotojų psichologinio įgalinimo vertinimo klausimyną.

1 lentelė. Sudaryto lietuviško psichologinio įgalinimo klausimyno (LPIK) ir Spreitzer (1995) bei Menon (2001) psichologinio įgalinimo dimensijų palyginimas.

Sudarytojo klausimyno teiginių grupės pavadinimas ir teiginio pavyzdys	Spreitzer (1995) psichologinio įgalinimo modelis	Menon (2001) psichologinio įgalinimo modelis
<p>Pasmė (3 teiginiai)</p> <p>Teiginio pavyzdys “Mano darbas man atrodo prasmingas”</p>	<p>Pasmė (<i>meaning</i>) – tai vertė, kurią darbuotojas priskiria atliekamai užduočiai; atitikimas tarp darbo vaidmens reikalavimų ir įsitikinimų, vertybių ir elgesio (Brief, Nord, 1990; Hackman, Oldham, 1980, pgl. Spreitzer 1995).</p>	<p>Tikslų internalizavimas (<i>goal internalization</i>) apibūdina, kiek asmuo tiki organizacijos tikslais ir juos vertina, kiek jis yra pasirengęs dėti pastangų šiems tikslams siekti. Tai apima tokius skatinančius veiksnius kaip prasmingos darbinės veiklos priežastys, organizacijos misija ar ateities vizija.</p>
<p>Pasitikėjimas kompetencija (3 teiginiai)</p> <p>Teiginio pavyzdys “Aš esu kompetentingas tinkamai atlikti savo darbą”</p>	<p>Kompetencija (<i>competence</i>) arba savęs efektyvumo suvokimas (<i>self-efficacy</i>) – tai asmens tikėjimas savo gebėjimais kokybiškai atlikti veiklas (Gist, 1987, pgl. Spreitzer, 1995), „meistrystė“ (Kanter, 1977).</p>	<p>Suvokta kompetencija (<i>perceived competence</i>) apima savęs efektyvumo suvokimą ir pasitikėjimą, susidūrus su darbinio vaidmens reikalavimais; kiek asmuo tiki, kad gali sėkmingai įveikti kasdienes užduotis bei netipinius iššūkius.</p>
<p>Autonomija (3 teiginiai)</p> <p>Teiginio pavyzdys “Aš galiu pats koreguoti, kaip atlieku savo darbą”</p>	<p>Autonomija (<i>autonomy</i>, Spreitzer (1995) vadinama <i>self-determination</i>) – tai asmens jausmas, kad jis turi pasirinkimą inicijuoti ir reguliuoti veiklas.</p>	<p>Suvokta kontrolė (<i>perceived control</i>) – tai asmens jausmas, kiek jis turi autonomijos planuodamas ir atlikdamas darbus, kiek jam yra prieinami reikiami resursai, kiek jis turi sprendimų priėmimo laisvės ir įgaliojimų.</p>
<p>Sprendimų priėmimas (3 teiginiai)</p> <p>Teiginio pavyzdys “Kai reikia, aš galiu priimti sprendimus darbe”</p>	<p>Įtaka (<i>impact</i>) – tai asmens jausmas, koku laipsniu jis gali daryti įtaką strateginiams, administraciniams ar operaciniams rezultatams darbe. Tai yra išmokto bejėgiškumo darbe antonimas.</p>	-
<p>Entuziazmas (3 teiginiai)</p> <p>Teiginio pavyzdys “Aš entuziaistingai atlieku savo darbą”</p>	-	-

Lietuviško psichologinio įgalinimo klausimyno sudarymas

Lietuviškam psichologinio įgalinimo klausimynui sudaryti buvo pasirinkta empirinė metodikos konstravimo strategija. Buvo remiamasi Menon (2001) skalių kūrimo rekomendacijomis. Klausimynas buvo sudaromas trimis etapais.

Pirmasis etapas – teiginių sąrašo parengimas. Šis etapas vyko dviem grupėmis, kuriose dalyvavo 11 organizacinės psichologijos magistrantūros studentų ir 3 tos pačios srities mokslininkai, turintys socialinių mokslų daktaro laipsnį. Abejose grupėse buvo pateikiamas pradinis psichologinio įgalinimo apibūdinimas ir prašoma įvardinti, kokiais teiginiais galima apibūdinti taip apibrėžiamą psichologinį įgalinimą. Vėliau buvo prašoma įvardinti, kokie teiginiai apibūdina hipotetinį konstrukta, priešingą psichologiniam įgalinimui. Taip buvo parengtas pradinis 29 teiginių sąrašas.

Antrasis etapas – ekspertų atliekamas teiginių įvertinimas. Ekspertais buvo pakviesti du organizacinės psichologijos magistro laipsnį turintys, organizacijų tyrimų srityje dirbantys praktikai. Ekspertų buvo prašoma įvertinti kiekvieną teiginį, kiek jis atitinka psichologinio įgalinimo apibūdinimą, pašalinti arba apjungti panašius, besikartojančius teiginius. Taip sąrašas buvo sutrumpintas iki 15 teiginių. Taikyti tokie pagrindiniai teiginių atrankos kriterijai: a) teiginiai neturi dubliuotis; b) jie turi atspindėti psichologinio įgalinimo būseną, o ne prielaidas ar pasekmes.

Papildomai peržiūrėjus teiginių formuluotes (tai atliko trys įvairių organizacijų vadovai, penki dirbantys specialistai ir keturi magistro laipsnį turintys organizacijose dirbantys psichologai), buvo pakoreguotos kelios dviprasmiškos teiginių formuluotės ir sudarytas 15 teiginių pradinis psichologinio įgalinimo klausimynas.

Trečiasis etapas – preliminarios klausimyno struktūros identifikavimas. Ekspertų įvertinti teiginiai buvo peržiūrėti šio pranešimo autorių. Palyginus visus 15 teiginių su Spreitzer (1995) ir Menon (2001) psichologinio įgalinimo modeliais ir jiems vertinti autorių sukurtais klausimynais, buvo išskirtos penkios sąlyginės teiginių grupės po 3 teiginius. Joms buvo suteikti pavadinimai: „prasmė“, „sprendimų priėmimas“, „autonomija“, „pasitikėjimo kompetencija“, „entuziazmas“ (žr. 1 lentelė).

Remiantis Menon (2001) rekomendacijomis, buvo pasirinkta naudoti ranginę šešių rangų skalę (nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“), taip išvengiant „patogių“ vidutinių atsakymų.

Išskirtos lietuviško psichologinio įgalinimo klausimyno (LPIK) teiginių grupės turi panašumų su kitų autorių išskiriamomis dimensijomis, tačiau iš esmės praplečia kitų autorių koncepcijas.

Daugiausia bendrumų su kitų autorių modeliais turi LPIK autonomijos ir pasitikėjimo kompetencija teiginių grupės. Lietuviško klausimyno autonomijos teiginių grupė, kaip Spreitzer (1995) autonomijos ir Menon (2001) suvoktos kontrolės dimensijos, apima darbuotojo savarankiškumo ir autonomiškumo darbo aplinkoje suvokimą. LPIK pasitikėjimo kompetencija teiginių grupė kaip ir kitų autorių atitinkamos kompetencijos dimensijos apima darbuotojo pasitikėjimą savo kompetencijomis tiek kasdieninėse darbo situacijose, tiek susidūrus su sunkumais.

LPIK prasmės teiginių grupė turi sąsają su Spreitzer (1995) prasmės dimensija: abi apima darbo prasmingumo suvokimą per darbo vaidmens ir asmeninių tikslų, įsitikinimų ar vertybių atitikimą. Tuo tarpu Menon (2001) tikslų internalizavimo dimensija apima kiek kitokį prasmingumo suvokimą – per organizacijos ideologijos (vizijos, misijos) suvokimą kaip prasmingos.

LPIK sprendimų priėmimo teiginių grupė turi panašumų su Spreitzer (1995) įtakos dimensija (abi apima suvokimą, kiek darbuotojas gali daryti įtakos darbo aplinkoje). Esminis šių dimensijų skirtumas – įtakos darymo kontekstas. LPIK sprendimų priėmimo teiginių grupė apima daromą įtaką sprendimų priėmimo kontekste, tuo tarpu Spreitzer (1995) įtakos dimensijos kontekstas yra ne sprendimų priėmimas, o rezultatai. Menon (2001) modelyje nėra tokios dimensijos, kuri atitiktų sprendimų priėmimo ar įtakos dimensijas.

LPIK teiginių grupei, pavadintoje entuziazmo teiginių grupe, nėra atitiktens kitų autorių psichologinio įgalinimo modeliuose. Tuo LPIK praplečia kitų autorių modeliuose pateikiamas psichologinio įgalinimo koncepcijas.

Tolesni tyrimai. Šiame darbe aprašomas tik lietuviško psichologinio įgalinimo klausimyno (LPIK) sudarymas. Kad klausimyną būtų galima

naudoti tyrimuose, svarbu sukurti patikimą ir validžią metodiką. Šiais tikslais yra atliekamas tyrimas, kurio preliminarūs rezultatai patvirtina penkių faktorių struktūrą. Toliau tyrimuose svarbu įvertinti LPIK psichometrinės charakteristikas – patikimumą ir validumą.

Išvados

1. Psichologinis įgalinimas gali būti apibrėžiamas integruojant dvi koncepcijas: (1) psichologinis įgalinimas kaip darbuotojo meistrystė ir (2) kaip energijos suteikianti (energizuojanti) būseną.

2. Naudojant empirinę skalių konstravimo strategiją, sudarytas penkiolikos teiginių lietuviškas psichologinio įgalinimo klausimynas.

3. Remiantis ekspertų vertinimu ir literatūros bei tyrimų apžvalga, penkiolika teiginių sugru-

puoti į penkias sąlygines grupes po tris teiginius: prasmė (3 teiginiai, teiginio pavyzdys: “Mano darbas man atrodo prasmingas”), pasitikėjimas kompetencija (3 teiginiai, teiginio pavyzdys: “Aš esu kompetentingas tinkamai atlikti savo darbą”), autonomija (3 teiginiai, teiginio pavyzdys: “Aš galiu pats koreguoti, kaip atlieku savo darbą”), sprendimų priėmimas (3 teiginiai, teiginio pavyzdys: “Kai reikia, aš galiu priimti sprendimus darbe”), entuziazmas (3 teiginiai, teiginio pavyzdys: “Aš entuziastingai atlieku savo darbą”). Tokia struktūra papildo ir praplečia kitų autorių psichologinio įgalinimo koncepcijas.

4. Klausimyno struktūrą ir psichometrinės charakteristikas svarbu įvertinti tolesniuose tyrimuose.

Literatūra

Ahearne M., Mathieu J., Rapp A. (2005). To Empower or Not to Empower Your Sales Force? An Empirical Examination of the Influence of Leadership Empowerment Behavior on Customer Satisfaction and Performance. *Journal of Applied Psychology*, 90-5, 945–955.

Ahmad N., Oranye N.O. (2010). Empowerment, job satisfaction and organizational commitment: a comparative analysis of nurses working in Malaysia and England. *Journal of Nursing Management*, 18, 582–591.

Argyris C. (1998). Empowerment: The Emperor's New Clothes. *Harvard Business Review*, 76-3, 98-105.

Bhatnagar J. (2007). Predictors of organizational commitment in India: strategic HR roles, organizational learning capability and psychological empowerment, *The International Journal of Human Resource Management*, 18:10, 1782-1811.

Cho T., Faerman S.R. (2010). An Integrative Approach to Empowerment, *Public Management Review*, 12:1, 33-51.

Conger, J. A. and Kanungo, R. N. (1988). The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. *Academy of Management Review*, 13:3, 471-482.

Istomina N., Suominen T., Razbadauskas A., Martinkėnas A., Kuokkanen L., Leino-Kilpi H. (2012). Lithuanian nurses' assessments of their empowerment, *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 26, 3–11.

Kanter R.M. (1977). Men and women of the corporation. Basic Books (New York), 348.

Laschinger H.K.S., Finegan J.E., Shamian J., Wilk P. (2004). A longitudinal analysis of the impact of workplace empowerment on work satisfaction. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 527–545.

Menon S.T. (2001). Employee Empowerment: An Integrative Psychological Approach. *Applied psychology: an international review*, 50-1, 153-180.

Spreitzer G.M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: dimensions, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 18-5, 1442-1465.

Thomas K.W., Velthouse B.A. (1990). Cognitive Elements of Empowerment: An "Interpretive" Model of Intrinsic Task Motivation. *Academy of Management Review*, 15-4. 666-681.

Wagner J.I.J., Cummings G., Smith D.L., Olson J., Anderson L., Warren S. (2010). The relationship between structural empowerment and psychological empowerment for nurses: a systematic review. *Journal of Nursing Management*, 18, 448-462.

Wilson J.H. (2011). Freedom at work: psychological empowerment and self-leadership. *International Journal of Business and Public Administration*, 8:1, 106-124.

Zhang X., Bartol K.M. (2010). Linking empowering leadership and employee creativity: the influence of psychological empowerment, intrinsic motivation, and creative process engagement. *Academy of Management Journal*, 53:1, 107–128.

PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT: SEARCH FOR A DEFINITION AND CONSTRUCTION OF A QUESTIONNAIRE

Mantas Tvarijonavičius, dr. Dalia Bagdžiūnienė
Vilnius University
mantas@ovc.lt

Young age of psychological empowerment research field creates some serious challenges that arise mainly due to absence of one clear definition. An overview of main dominant concepts of psychological empowerment is presented. A new concept of psychological empowerment as multi-dimensional concept is explained. Psychological empowerment in this report is conceptualized integrating two concepts of psychological empowerment as state of employee: (1) state of perceived mastery and (2) energising state. Process of construction (using empirical scale construction strategy) of relevant questionnaire for measuring this construct is described. Further actions of confirming primary structure and validation of this questionnaire are pointed.

EMOCINIS INTELEKTAS, STRESAS, NERIMAS, DEPRESIŠKUMAS TARP DARBUOTOJŲ VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO SRITYJE

Rasa Kuodytė-Kazieliene, dr. Jolanta Sondaite
 Viešoji įstaiga „Humanizmo centras“
rasa.kuodyte@gmail.com

Tyrimo tikslas – emocinio intelekto, streso, nerimo, depresiškumo ryšys su užimamomis pareigomis tarp darbuotojų, dirbančių viešojo administravimo srityje. Anoniminė apklausa atlikta 2011 metų kovo – balandžio mėnesiais. Tyrime dalyvavo 110 dviejų Vilniaus miesto viešojo administravimo įstaigų darbuotojų. Nustatytas emocinio intelekto statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys su stresu, nerimu, depresiškumu.

Užsienyje ir Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad darbuotojų depresiją ar pervargimą nuo 10 iki 50 proc. skirtingose profesinėse grupėse galima paaiškinti psichosocialiniais darbo streso-riais, ypač dėl varginančių santykių su klientais, pacientais, mokiniais. Aptarnavimo sferoje darbuotojai nuolat patiria nerimo, streso ir depresijos simptomus, todėl svarbu juos laiku atpažinti ir užkirsti kelią rimtų psichikos ligų progresavimui (Tennat, 2002). Jau trečiajame dešimtmetyje buvo pradėta kalbėti apie emocinį intelektą. Emocinio intelekto svarba profesiniame, asmeniniame ir visuomeniniame gyvenime tirta daugeliu aspektų. Emocinį intelektą galėtume apibrėžti kaip sugebėjimą suvokti savo emocijas, sulyginti emociškai susijusius jausmus, suprasti informaciją, kurią užkoduoja emocijos, bei sugebėjimas valdyti jas (Trakšėlys, 2008). Aukšto emocinio intelekto asmenys lengviau ir greičiau pasiekia profesinę karjerą ir pasiekia jos aukštumą, jų tarpasmeniniai santykiai tvirtesni, jie greitai prasimuša į pirmaujančius savo organizacijose, yra sveikesni nei turintys žemą emocinį intelektą (Cooper, 1997). Pasak R. Bar – On, emocinis intelektas – tai „nekognityvinių sugebėjimų rinkinys, mokėjimai ir įgūdžiai, kurie daro įtaką asmens sugebėjimui sėkmingai sudoroti su aplinkos reikalavimais ir spaudimu“ (Bar – On, 2005). Tyrimo tikslas – emocinio intelekto, streso, nerimo, depresiškumo ryšys su užimamomis pareigomis tarp darbuotojų, dirbančių viešojo administravimo srityje.

Tyrimo metodika

Respondentų grupė buvo pasirinkta patogios atrankos būdu. Paplitimo tyrimas atliktas 2011 metų kovo – balandžio mėnesiais. Tiria-

miesiems buvo išdalinta 130 anketų. 84,6 proc. respondentų gražino anketas. Tyrime dalyvavo 110 Vilniaus miesto viešojo administravimo srities darbuotojų. Pagrindinis tyrimo metodas – anoniminė anketinė apklausa. Klausimynai nėra standartizuoti Lietuvoje, todėl jų teikiama informacija numato tik tendencijas. Klausimynai pasiekiami viešai. Anoniminėje apklausoje naudoti šie klausimynai:

Emocinis intelektas vertintas *Meta nuotaikos broužų skale (Trait Meta-Mood scale)*, kurią sudaro 48 teiginiai. Tirti trys faktoriai: dėmesingumas jausmams (*attention*), jausmų aiškumas (*clarity*) ir nuotaikos atgavimas (*repair*). Teiginiai vertinti Likerto skale nuo 1 iki 5 balų, kai 1 balas – labai nesutinku, 5 balai – labai sutinku (Salovey ir kt., 1995).

Stresas, nerimas ir depresiškumas įvertinti *DASS – 42 skale (Depression Anxiety Stress scales)*, kurią sudaro 42 teiginiai. Pirmieji keturiolika teiginių vertina streso lygį, nuo 15 iki 28 teiginių – nerimo, nuo 29 iki 42 – depresiškumo. Specialioje įvertinimo lentelėje visi atsakymai perskaičiuoti skaitmenimis: „Beveik niekada“ – nulis balų; „Kartais“ – vienas balas; „Dažnai“ – du balai; „Beveik visada“ – trys balai (Lovibond ir kt., 1995).

Klausimynas buvo išbandytas pilotiniame tyrime, kuriame dalyvavo 20 viešojo administravimo srities darbuotojų. Pakoreguoto klausimyno skalių vidinis patikimumas nustatytas Kronbacho alfa koeficientu (*Cronbach alpha*): Meta nuotaikos broužų skalės – 0,65, Streso, nerimo ir depresiškumo *DASS – 42* skalės – 0,75. Bendras viso klausimyno vidinis patikimumas – 0,71.

Apklauskos duomenų analizė buvo atliekama

SPPS statistiniu paketu. Tyrime apskaičiuoti kiekybinių kintamųjų absoliutus skaičiai (toliau – Abs. sk.), procentai (toliau – proc.), vidurkiai (toliau – X), standartiniai nuokrypiai (toliau – SN). Hipotezių įvertinimui buvo taikytas Studento t kriterijus, nes buvo lyginamos dvi nepriklausomos imtys. Statistiškai reikšmingas skirtumas buvo nustatomas, kai $p < 0,05$. Pagal Kolmogorovo – Smirnovo z kriterijų buvo nustatyta, kad skirstinys skiriasi nuo normaliojo, todėl buvo skaičiuojamas Spirmeno (*Spearman*) ranginės koreliacijos koeficientas.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Tyrimo dalyvavo dvių viešojo administravimo įstaigų darbuotojai. Abi grupės sudarė po 55 asmenis, t.y. po 50 proc. respondentų. Tyrime dalyvavo 89 (80,9 proc.) moterys ir 21 (19,1 proc.) vyras. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 24 iki 48 metų. Vidutinis amžius – 31 metai. 47 respondantai yra vedę, t.y. 37,1 proc. moterų ir 66,7 proc. vyrų. Išsiskyre – 19 moterų ir 1 vyras. Visų respondentų išsimokslinimas yra aukštasis universitetinis. Tyrime dalyvavo daugiausia vyriausiųjų specialistų. Darbo stažo vidurkis – 4,2 metai. Didžiosios dalies darbuotojų darbo užmokestis neatskaičius mokesčių buvo nuo 2001 – 2500 Lt. Moterų bendras emocinio intelekto vidurkis 132, vyrų – 136. Statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo nustatyta. Dėmesingumas jausmams, jausmų aiškumas ir nuotaikos atgavimas taip pat statistiškai reikšmingai nesiskyrė. Nustatyta, kad moterims statistiškai reikšmingai dažniau būdingi aukštesni emocinio intelekto balai 131-150 ir 151-166. Yra nustatyta, kad moterų emocinio intelekto įverčiai yra didesni nei vyrų (Brackett ir kt., 2004), tačiau šiame tyrime apibendrinančių išvadų negalima daryti, nes vyrų imtis buvo pakankamai maža. Tyrimo metu nustatyta, kad bendras emocinio intelekto vidurkis, dėmesingumas jausmams, jausmų aiškumas ir nuotaikos atgavimas statistiškai reikšmingai nesiskyrė tarp skirtingų pareigų darbuotojų, dirbančių viešojo administravimo srityje. Bendras emocinio intelekto vidurkis – 133 balai. Bendras emocinio intelekto įvertinimas tarp skirtingų pareigų darbuotojų svyravo nuo 110 iki 166 balų. Tyrimo metu nustatyta, kad statistiškai reikšmingai dažniau tarp vyriausiųjų specialistų bendras emocinis intelekto vidurkis yra 110 – 130 balų. Statis-

tiškai reikšmingai aukščiausio lygmens ir struktūrinio padalinio vadovams būdingesnis emocinis intelektas 151 – 166 balų. Pasak D. Golemano, emocinis intelektas siejasi su didesne tikimybe pasiekti paaukštinimą pareigose (Goleman, 2001; Goleman, 2003; Goleman, 2008). Galima teigti, kad aukštesnių pareigų asmenims yra būdinga tendencija pasižymėti aukštesniu intelektu. Streso vidurkis – 15 balų. Tyrimai rodo, kad streso vidurkis neklinikinėje grupėje kaip standartas yra 6,34 (SN = 6,97), o klinikinėje grupėje – 10,65 (SN = 9,3) (Lovibond ir kt., 1995). Galima teigti, kad tyrimo respondantai patiria didesnę stresą. Stresas pasireiškė 12 (57,1 proc.) vyrų ir 52 (58,4 proc.) moterims. Dominavo silpnas streso lygis tiek tarp vyrų, tiek tarp moterų. Tarp skirtingų pareigų darbuotojų daugiausia pasireiškė silpnas streso lygis. Stiprų stresą patyrė vienas vyriausiasis specialistas. Nustatytas emocinio intelekto ir streso statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys ($r = -0,33$, $p = 0,000$). Tarp streso ir užimamų pareigų nenustatytas statistiškai patikimas skirtumas. Pakistane tarp bankininkų nustatyta, kad emocinio intelekto kompetencijos kaip savimonė, savęs valdymas, kitų pažinimas, tarpusavio santykių valdymas turi didelį ir teigiamą poveikį patiriamo streso mažėjimui (Rahim, 2010). Prancūzų studentai, kurių aukštas emocinis intelektas, rečiau patiria stresą prieš egzaminus (Mikolajczak ir kt., 2006). Žemas emocinis intelektas siejasi su pasirinkama streso įveikos strategija – vengimu (Matthews ir kt., 2006). Nerimo vidurkis – 7,98 balų. Tyrimai nurodo, kad nerimo vidurkis neklinikinėje grupėje kaip standartas yra 4,7 (SN = 4,91), o klinikinėje grupėje – 10,90 (SN = 8,12) (Lovibond ir kt., 1995). Galima teigti, kad tyrimo respondantai patiria didesnę nerimą. Nerimas pasireiškė 12 (57,1 proc.) vyrų ir 50 (56,2 proc.) moterų. Dominavo silpnas nerimo lygis tiek tarp vyrų, tiek tarp moterų. Tarp skirtingų pareigų darbuotojų daugiausia pasireiškė silpnas nerimo lygis. Stiprų nerimą patyrė 3 vyriausieji specialistai ir 1 vyresnysis specialistas. Nustatytas emocinio intelekto ir nerimo statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys ($r = -0,42$, $p = 0,000$). Prancūzijoje emocinis intelektas neigiamai koreliavo su nerimu tarp studentų (Mikolajczak ir kt., 2006). Žemas emocinis intelektas siejasi su nerimastingumu (Matthews ir kt., 2006). Depresiško bendras

vidurkis – 4,78 balai. Tyrimai nurodo, kad depresiškumo vidurkis neklinikinėje grupėje kaip standartas yra 6,34 (SN = 6,97), o klinikinėje grupėje – 10,65 (SN = 9,3) (Lovibond ir kt., 1995). Galima teigti, kad tyrimo dalyviai patiria mažesnį depresiškumą. Depresiškumas pasireiškė 4 (19 proc.) vyrams ir 14 (15,7 proc.) moterų. Dominavo silpnas depresiškumo lygis tiek tarp vyrų, tiek tarp moterų. Tarp skirtingų pareigų darbuotojų daugiausia pasireiškė silpnas depresiškumo lygis. Vidutinį depresiškumą nurodė 1 vyriausiasis specialistas ir 1 vyresnysis specialistas. Nustatytas emocinio intelekto ir depresiškumo statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys ($r = -0,38$, $p = 0,000$). Nustatytas emocinio intelekto ir depresiškumo statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys. Darbuotojų, kurie dirba aptar-

navimo srityje, tyrime nustatyta, kad emocinis intelektas neigiamai siejasi su depresiškumu (Oginska-Bulik, 2005). Tyrimo pagrindinis trūkumas – mažos tiriamųjų palyginamosios grupės.

Išvados

1. Statistiškai reikšmingai aukščiausio lygmens ir struktūrinio padalinio vadovams būdingesni aukštesni emocinio intelekto įverčiai.
2. Stresas, nerimas ir depresiškumas nėra susijęs su užimamomis pareigomis tarp darbuotojų, dirbančių viešojo administravimo srityje.
3. Nustatytas emocinio intelekto statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys su stresu, nerimu, depresiškumu.

Literatūra

- Bar-On R. (2005). The Bar-On Model of Emotional – Social Intelligence (ESI) // Special Issues on Emotional Intelligence. *Psychothema*, 2005, 17, 1-28.
- Brackett M. A., Mayer J. D., Warner R. M. (2004). Emotional intelligence and its relation to everyday behaviour // *Personality and Individual Differences*. 36, 1387-1402.
- Chamorro – Premuzic T., Bennett E., Furnham A. (2007). The happy personality: Mediatonal role of trait emotional intelligence // *Personality and Individual Differences*, 42, 1633-1639.
- Goleman D. An EI-based theory of performance. In C. Cherniss, D. Goleman. The emotionally intelligent workplace. (2001). How to select for measure and improve emotional intelligence in individuals, groups and organizations. 27-44.
- Goleman D. (2008). Emocinis intelektas darbe. Presvika. Vilnius.
- Goleman D. (2003). Emocinis intelektas. Presvika. Vilnius.
- Lovibond S.H., Lovibond P.F. (1995). Manual for the Depression Anxiety Stress Scales (Second Edition).
- Matthews G., Emo A. K., Funke G., Zeidner M. (2006). Emotional Intelligence, Personality, and Task – Induced Stress // *Journal of Experimental Psychology*, 12(2), 96 – 107.
- Mikolajczak M., Luminet O., Menil C. (2006). Predicting resistance to stress: Incremental validity of trait emotional intelligence over alexithymia and optimism // *Psychothema*, 18, 79 – 88.
- Oginska – Bulik N. (2005). Emotional intelligence in the workplace: exploring its effects on occupational stress and health outcomes in human service workers // *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 18 (2), 167 – 175.
- Rahim S. H. (2010). Emotional intelligence and Stress: An Analytical Study of Pakistan Banks // *International Journal of Trade, Economic and Finance*, 1(2), 2010, 194 – 199.
- Salovey P., Mayer J. D., Goldman S. L., Turvey C. Palfai T. P. (1995). Emotional attention, clarity, and repair: exploring emotional intelligence using the Trait Meta-Mood Scale. From Pennebaker J. W. Emotion, discloture, and health. 125-154.
- Tennat C. (2002). Life events, stress and depression: a review of recent findings // *Australian and New Zeland Journal of Psychiatry*, 2002, No. 36, p. 173 – 182.
- Trakšelys K. (2008). Vadovo emocinio intelekto įtaka valdymo produktyvumui // *Vadyba*, 2(13), 173-178.

PUBLIC ADMINISTRATION WORKERS' EMOTIONAL INTELLIGENCE, STRESS, ANXIETY,
DEPRESSION

Rasa Kuodyte-Kazieliene, dr. Jolanta Sondaitė
Public Office „Humanizmo centras“
rasa.kuodyte@gmail.com

The purpose of the study was to analyze the emotional intelligence, stress, anxiety, and depression prevalence relation with labor function in public administration. In 2011 March – April in two public administration institutions of Vilnius 110 workers were interviewed by using questionnaire. Emotional intelligence correlates negatively with stress, anxiety, depression.

PRASMĖS IEŠKIJIMAS NETEKTIES PATYRIME: AR ĮMANOMA TIRTI PRASMĘ?

Vaiva Klimaitė, dr. Danutė Gailienė
 Vilniaus universitetas
vaiva.kl@gmail.com

Gedulo tyrimuose vis dažniau imama analizuoti prasmės ieškojimo ir atkūrimo vaidmenį netekties traumos įveikoje. Nors ši tyrimų sritis dar yra gana nauja, studijų atliekama nemažai. Juose į prasmę žvelgiama iš įvairių perspektyvų, analizuojami įvairūs jos aspektai. Tačiau pastebima, jog šiuose tyrimuose stinga prasmės ieškojimo apibrėžimo nuoseklumo. Nuo mokslininko pasirinktos prasmės ieškojimo teorinės priegijos bei apibrėžimo priklauso ir pasirenkamas tyrimo metodas. Šiame darbe keliamas ir aptariamas tokios tyrimų metodų įvairovės problemiško klausimas. Svarstoma, ar įmanoma prasmės ieškojimą išmatuoti kiekybiškai bei ar įmanoma tokių matavimų rezultatus palyginti tarpusavyje, jeigu autoriai turi galimai skirtingus prasmės ieškojimo apibrėžimus. Taip pat analizuojama, ar kokybiniai tyrimų metodai, kurie šiai prasmės ieškojimo temai atrodytų tinkamesni, iš tiesų tokie ir yra. Ar tokių tyrimų rezultatai yra naudingi, jeigu jie dažnai lieka tik iliustracijomis kiekybiniais rezultatais. Taip pat trumpai aptariamas kiekybinių bei kokybinių metodų derinimas prasmės ieškojimo tyrimuose: ar toks tyrimo būdas iš tiesų yra naudingiausias ir mažiausiai problemiškas.

Gedulo ir gedėjimo tyrimuose vis dažniau atkreipiamas dėmesys į prasmės ieškojimo ar atkūrimo vaidmenį netekties traumos įveikoje. Prasmės atkūrimo po netekties koncepcijos kilmės galima ieškoti daugelyje teorijų ir požiūrių, tokių kaip kognityvinis (Neimeyer, 2006), potrauminio augimo (Calhoun, Tedeschi, 2004), konstruktyvistinis, naratyvinis (Neimeyer, 2005). Visiems šiems požiūriams būdingas bendras manymas, kad netektis, kaip ir kiti trauminiai įvykiai, sukrečia žmonių suvokiamą pasaulį ir esminius įsitikinimus apie pasaulio palankumą ir prasmingumą bei savęs vertingumą. Tokia egzistencinė trauma gali paskatinti prasmės ieškojimą (Frankl, 1997), kurio tikslas yra integruoti netektį į suvokiamą pasaulio vaizdą arba savęs naratyvą (Neimeyer, 2006; Holland, Neimeyer, 2010). Sėkminga netekties integracija yra potrauminio augimo vienas iš kertinių aspektų (Calhoun, Tedeschi, 2004). O neišbaigtas, nuolatinis prasmės ieškojimas gali būti siejamas su komplikuoju, užsitęsusio gedulo rizika (Beaudreau, 2007). Tad, kaip teigia Neimeyer (2006), prasmės atkūrimas ar ieškojimas gali leisti numatyti gedėjimo dinamiką.

Tyrimų apie prasmės ieškojimą, atkūrimą ar kūrimą po trauminių išgyvenimų atliekama gana nemažai. Juose į prasmę žvelgiama iš įvairių perspektyvų, analizuojami įvairūs jos aspektai.

Prasmės ieškojimo tyrimuose šis fenomenas dažniausiai yra skaidomas į tris konstruktus: prasingumo jausmas (*sense making*), netekties patyrimo privalumų atradimas (*benefit finding*; Davis ir kt., 1998) ir tapatumo kitimas (*identity change*; Gillies, Neimeyer, 2006). Neretai tyrimuose pasirenkama orientuotis į vieną iš jų, autorių nuomone, geriausiai atspindintį visą prasmės atkūrimo aspektą. Pavyzdžiui, Steffen ir Coyle (2011) analizavo būtent tiriamųjų prasmingumo jausmą kaip atspindintį prasmės atkūrimo proceso visumą. Tačiau kai kurie autoriai vis dėlto yra linkę prasmės konstrukto neskaidyti į tokias aiškias dalis ir sąvokas prasmės ieškojimas, prasmingumo jausmas ir privalumų atradimas vartoti kaip sinonimus (pvz., Ho ir kt., 2008).

Prasmės ieškojimas ar atkūrimas po artimojo netekties yra tik vienas iš daugybės gedulo aspektų. Galimai dėl to, jog prasmė tiriama dar pakankamai neseniai, dažnai tyrimuose siekiama atrasti jos sąsajas su kitais gedulo aspektais. Prasmės atkūrimo ir gedulo reakcijų, komplikuoju gedulo simptomų ar apsunkinto gedulo rizikos sąsajos tiriamos turbūt dažniausiai (Neimeyer, 2005; Neimeyer, 2006; Keese ir kt., 2008). Taip pat nemažai tyrėjų dėmesio sulaukia galimos prasmės ieškojimo ir prierašumo teorijos sąsajos (Neimeyer ir kt., 2006; Steffen, Coyle, 2011). Tyrimai rodo, jog

prasmės atkūrimo procesas priklauso ir nuo netekties pobūdžio (Holland, Neimeyer, 2010; Ho ir kt., 2008; Keesee ir kt., 2008). Kiek rečiau tiriamos prasmės ieškojimo sąajos su gedinčiųjų vilties jausmu (Michael, Snyder, 2005), netekties paaiškinimo stiliumi (Ho ir kt., 2008) ir kt.

Prasmės tyrimų metodologinės problemos

Galima pastebėti, jog skirtingi autoriai, rašydami apie prasmės konstrukta, jam žymėti vartoja gana skirtingas sąvokas. Pavyzdžiui, prasmės ieškojimas (*quest of meaning*), prasmės atkūrimas (*reconstruction of meaning*) (Neimeyer 2005; Neimeyer ir kt., 2006), prasmės atradimas (*finding meaning*; Michael, Snyder, 2005), prasmės kūrimas (*meaning making*; Steffen, Coyle, 2011). Visos šios sąvokos skamba gana panašiai, ir autoriai neretai lygina savo tyrimų rezultatus su kitų autorių išvadomis neatsižvelgdami į galimus definicijų skirtumus. Galima manyti, jog tokia prasmės sąvokų ir apibrėžimų įvairovė iš dalies lemia ir tai, jog šis konstruktas tiriamas labai įvairiais metodais ir dėl to tyrimų rezultatai tampa mažai palyginami su kitų autorių gautomis išvadomis.

Kiekybinių prasmės tyrimų problematikumas. Nors prasmės klausimas atrodytų esąs sunkiai apibrėžiamas, vis dėlto jis dažniau tiriamas kiekybinėmis, o ne kokybinėmis metodikomis. Prasmės ieškojimas ar atkūrimas neretai matuojamas prašant tiriamųjų užpildyti uždarytų klausimų klausimyną (pvz., Neimeyer ir kt., 2006) arba įvertinant teiginius pagal Likerto skalę (pvz., Holland, Neimeyer, 2010). Toks tyrimo būdas turi privalumų: leidžia ieškoti koreliacinių ar kitokių ryšių su kitais gedėjimo aspektais, pvz., su prierašumu prie mirusio artimojo, kaip tai atliko Neimeyer ir kt. (2006). Be to, jis leidžia palyginti tiriamuosius tarpusavyje ir nustatyti, kurioms gedinčiųjų grupėms būdingesni prasmės atradimo sunkumai (pvz., Holland, Neimeyer, 2010), komplikuoto gedulo rizika ar kitaip apsunkintas gedulo procesas (pvz., Feigelman ir kt., 2009) ir pan. Galiausiai, kiekybiniai tyrimo metodai leidžia gautus rezultatus palyginti su anksčiau gautais arba su kitų autorių apibendrintais duomenimis.

Tačiau trečiasis privalumas yra gana nevienprasmiškas. Visų pirma, gali kilti metodologinių sunkumų, jeigu norimi palyginti duo-

menys yra surinkti skirtingomis metodikomis. Be to, kyla neaiškumų, ką autoriai turi omenyje vartodami vienas ar kitas sąvokas. Pavyzdžiui, ką skirtingiems autoriams reiškia sąvoka *privatumų atradimas*. Ją pirmieji ėmė vartoti Davis ir kt. (1998). Autoriai privalumų atradimu vadino gedinčiojo gebėjimą įžvelgti, kad artimojo netektis leidžia jam stiprėti ir augti kaip asmeniui (Davis ir kt., 1998). Tačiau ar šių autorių tyrimo rezultatus galima palyginti su Ho ir kolegų (2008) darbo duomenimis. Pastarieji autoriai prasmės konstruktiui matuoti pasirinko potrauminiam augimui tirti skirtą klausimyną. Jie tiriamųjų patiriamus teigiamus pokyčius po netekties, kuriuos išmatavo šio klausimyno pagalba, įvardino kaip privalumų atradimą (Ho ir kt., 2008). Taigi vartojamų sąvokų įvairovė nulemia ir taikomų klausimynų įvairovę. Klausimas, ar įmanoma palyginti skirtingų autorių kiekybinius rezultatus ir kokią naudą toks palyginimas gali turėti, lieka atviras.

Kokybiniai prasmės ieškojimo tyrimai. Iš dalies dėl to, jog kiekybinės metodikos tiriant prasmės klausimus leidžia tik patikrinti jau žinomas prielaidas ir operuoja tik jau žinomais prasmės ieškojimo aspektais, vis dažniau pasirenkama taikyti kokybines metodikas arba atlikti mišraus plano (derinant kiekybinius ir kokybinius metodus) tyrimus.

Kokybinių prasmės ieškojimo artimojo netektyje tyrimų yra labai mažai, tačiau jie svariai papildo šio tyrimo objekto supratimą. Dažniausiai prasmės tyrimuose pasirenkami kokybiniai metodai yra grindžiamoji (*grounded*) ir teminė analizės, kiek rečiau taikoma naratyvinė analizė ir kiti konstruktyvistinės tradicijos metodai. Tokie analizės būdai leidžia geriau ir giliau suprasti prasmės ieškojimo procesą, jo dinamiką. Taip pat tai suteikia platesnių žinių apie patį prasmės konstrukta nei kiekybinės metodikos. Pavyzdžiui, kaip savo tyrimu atrado Braun ir Berg (1994), gedintieji po netekties iš naujo interpretuoja savo turimas prasmės struktūras, jas papildo arba keičia, kad galėtų suteikti prasmę patirtai artimojo mirčiai, susitaikyti su netektimi ir grįžti į savo įprastines veiklas (Braun, Berg, 1994). Šis tyrimas leido iškelti naujų prielaidų ir davė pradžią kelioms dabar plačiai tyrinėjamos idėjoms. Be to, kai kurie kokybiniai tyrimai būna organizuoti norint analizuoti kitus gedėjimo aspektus, o prasmės

ieškojimo ar atkūrimo temos aptinkamos atsitiktinai. Kaip pastebi vieną tokių tyrimų atlikę Steffen ir Coyle (2011), nors tiriamųjų apie prasmę tiesiai klausžiama nebuvo, tačiau trys iš septynių pagrindinių temine analize išskirtų temų buvo susijusios su prasmės ar privalumų patirtyje ieškojimu (Steffen, Coyle, 2011). Tokie rezultatai tarsi pagrindžia idėją, jog žmonės iš esmės yra linkę ieškoti prasmės (Frankl, 1997).

Taigi kokybinių tyrimų rezultatai padeda atrasti naujų idėjų, gali suteikti pagrindo naujiems tyrimams. Tačiau toks tyrimo būdas mažai tinka norint išsiaiškinti, kuo vienos gedinčiųjų grupės skiriasi nuo kitų arba palyginti savo darbo rezultatus su anksčiau atliktų tyrimų išvadamis.

Kiekybinių ir kokybinių metodų derinimo prasmės tyrimuose ypatumai

Mišrios metodikos (derinant kiekybinius ir kokybinius tyrimų metodus) dažnai laikomos patogiomis dėl to, jog leidžia tiek palyginti kelias tiriamas grupes tarpusavyje ir atrasti ryšius tarp kelių konstrukčių, tiek aptikti naujų, mažiau nagrinėjamų prasmės ieškojimo ar apskritai gedėjimo aspektų, atskleisti tiriamųjų išgyvenimų specifiškumą ir unikalumą.

Tačiau, kaip rodo atliekamų tyrimų praktika, vis dėlto kiekybiniai duomenys neretai pateikiami kaip pagrindiniai kokybiniais skiriant mažiau dėmesio ir pateikiant šiuos duomenis kaip iliustracijas giliau ar plačiau jų neanalizuojant. Pavyzdžiui, Feigelman su kolegomis (2009) tyrė gedulo sunkumų ir gedinčiųjų patiriamos stigmatizacijos ryšį. Šių autorių tiriamieji pildė klausimynus bei raštu atsakinėjo į atvirus klausimus, tačiau šie atsakymai buvo tik suskirstyti į kategorijas ir neanalizuojami (Feigelman ir kt., 2009). Skaitiniai tyrimų rezultatai galimai pasirenkami kaip pagrindiniai ne tik dėl to, jog juos lengviau apdoroti, apibendrinti ir pateikti, bet ir dėl to, jog jie atrodo patikimesni, geriau atspindintys platesnę populiaciją, lengviau generalizuojami. Tokia informacija lengviau priimama ne tik mokslininkų, bet ir praktikų, ir į tokius tyrimų rezultatus galimai dažniau atsižvelgiama tobulinant intervencijas, skirtas padėti gedintiems po

artimojo netekties (Lichtenthal ir kt., 2010).

Be to, galima pastebėti, jog mišrių metodikų taikymas tyrime kartais sukelia sunkumų autoriams ir dėl to gali nukentėti duomenų rinkimo būdai. Neretai kokybiniai duomenys būna gaunami tiesiog į klausimyną įterpiant vieną ar kelis atvirus klausimus. Tai gali praturtinti klausimynais gaunamą informaciją, tačiau kartais šis tyrimo būdas kelia abejonių. Pavyzdžiui, Michael ir Snyder (2005) tiriamųjų prašė užpildyti penkis klausimynus. Viename iš jų buvo pateikti du atviri klausimai, kuriais tiesiai klausžiama tiriamojo, ar jis atrado prasmingumo jausmą netektyje ir ar šiame patyrimo atranda ką nors teigiamo (Michael, Snyder, 2005). Tokį patį tyrimo metodą taikė ir Keesee su kolegomis (2008). Tačiau galima numanyti, jog šių tyrimų rezultatams įtakos galėjo turėti būtent toks tyrimo metodas. Kyla klausimas, kaip apskritai reikėtų vertinti tiriamųjų atsakymus ir ar galima tokius rezultatus palyginti su kitų autorių atliktais tyrimais, nes tiriamieji sąvokas *prasmingumo jausmas* ir *privalumų radimas* gali suprasti visiškai kitaip nei juos supranta tyrėjai.

Apibendrinimas

Atliekama nors ir nedaug, tačiau gana įvairių tyrimų, padedančių geriau suprasti prasmės ieškojimo konstrukta ir jo vaidmenį prisitaikant prie netekties. Tačiau atidžiau pažvelgus galima pastebėti, kad skirtingi autoriai skirtingai apibrėžia prasmės ieškojimą ir kitus prasmės aspektus, o nuo sąvokų apibrėžimų iš dalies priklauso ir autorių pasirenkami tyrimo metodai. Kai kurie jų kelia nemažai abejonių, pvz., ar tikrai įmanoma sužinoti, kaip gedintysis geba atkurti prasmės jausmą, uždavus jam vos vieną klausimą, ar tokį sunkiai apibrėžiamą konstrukta įmanoma iširti klausimynais, ir pan. Tačiau vienas svarbiausių klausimų vis dėlto yra, ar tokių įvairių tyrimų duomenis įmanoma kaip nors apibendrinti ar palyginti tarpusavyje. Galbūt dėl šios priežasties prasmės ieškojimo ir atkūrimo po artimojo netekties tema neatliekamos meta-analizės, o prasmės ieškojimo konstrukto supratimas moksliniuose tyrimuose išlieka gana nenuoseklus. Taigi klausimas *ar įmanoma tirti prasmę?* kol kas lieka atviras.

Literatūra

- Baudreau Sh. A. (2007). Are Trauma Narratives Unique and Do They Predict Psychological Adjustment? *Journal of Traumatic Stress*, 20(3), 353-357;
- Braun M. J., Berg D. H. (1994). Meaning Reconstruction in the Experience of Parental Bereavement. *Death Studies*, 18, 105-129;
- Calhoun L. G., Tedeschi R. G. (2004). The Foundations of Posttraumatic Growth: New Considerations. *Psychological Inquiry*, 15(1), 93-102;
- Davis C. G., Nolen-Hoeksema S., Larson J. (1998). Making Sense of Loss and Benefiting From the Experience: Two Construals of Meaning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(2), 561-574;
- Feigelman W., Gorman B. S., Jordan J. R. (2009). Stigmatization and Suicide Bereavement. *Death Studies*, 33, 591-608;
- Frankl V. (1997). *Žmogus ieško prasmės*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997;
- Gillies J., Neimeyer R. A. (2006). Loss, Grief, and the Search for Significance: Toward a Model of Meaning Reconstruction in Bereavement. *Journal of Constructivist Psychology*, 19, 31-65;
- Ho S. M. Y., Wing Chu K., Yiu J. (2008). The Relationship Between Explanatory Style and Posttraumatic Growth after Bereavement in a Non-clinical Sample. *Death Studies*, 32, 461-478;
- Holland J. M., Neimeyer R. A. (2010). An Examination of Stage Theory of Grief Among Individuals Bereaved by Natural and Violent Causes: A Meaning-Oriented Contribution. *OMEGA: Journal of Death and Dying*, 61(2), 103-120;
- Lichtenthal W. G., Currier J. M., Neimeyer R. A., Keesee N. J. (2010). Sense and Significance: A Mixed Methods Examination of Meaning Making After the Loss of One's Child. *Journal of Clinical Psychology*, 66(7), 791-812;
- Michael S. T., Snyder C. R. (2005). Getting Unstuck: The Roles of Hope, Finding Meaning, and Rumination in the Adjustment to Bereavement Among College Students. *Death Studies*, 29, 435-458;
- Neimeyer R. A. (2005). Complicated Grief and the Quest for Meaning: A Constructivist Contribution. *OMEGA: Journal of Death and Dying*, 52(1), 37-52;
- Neimeyer R. A. (2006). Complicated Grief and the Reconstruction of Meaning: Conceptual and Empirical Contributions to a Cognitive-Constructivist Model. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 13(2), 141-145;
- Neimeyer R. A., Baldwin S. A., Gillies J. (2006). Continuing Bonds and Reconstructing Meaning: Mitigating Complications in Bereavement. *Death Studies*, 30, 715-738;
- Steffen E., Coyle A. (2011). Sense of Presence Experiences and Meaning – making in Bereavement: A Qualitative Analysis. *Death Studies*, 35, 579-609.

SEARCHING FOR MEANING IN THE LOSS OF BELOVED ONE: IS IT POSSIBLE TO RESEARCH MEANING?

Vaiva Klimaitė, dr. Danutė Gailienė
 Vilnius University
vaiva.kl@gmail.com

The role of searching for meaning and meaning reconstruction in trauma coping is becoming more and more popular topic in grief research. Though this field is quite new, there are some studies done where meaning is analysed in different perspectives. But it may be noticed, that definition of meaning reconstruction in these studies lacks continuity. And research methods mostly depends on the theoretical background and main definitions. In this paper problematic question of this variety of research methods is raised. It is discussed if there is a possibility to measure meaning in quantitative way and to compare it to other quantitative results when different authors have different definitions of meaning reconstruction. It is also analysed if qualitative methods to investigate this topic really are as useful as they seem to be, especially when quite often they are used only to illustrate other results. There is also a short discussion on combining quantitative and qualitative research methods to investigate meaning.

SENŲ ŽMONIŲ EMOCINIŲ IŠGYVENIMŲ IR JŲ REGULIACIJOS SĄSAJOS

Viktorija Maslenikova, dr. Laima Bulotaitė
 Vilniaus universitetas
viktorija.maslenikova@gmail.com

Darbo tikslas – ištirti senų žmonių emocinių išgyvenimų bei emocijų reguliacijos sąsajas. Tyrime naudota specialiai sukurta anketa, Geriatrinė depresijos skalė (Yasavage, 1983), PANAS (Positive Affect and Negative Affect Schedule, Watson ir kt., 1988) ir Emocijų reguliacijos klausimynas (Emotion Regulation Questionnaire, Gross, John, 2003). Tyrime dalyvavo 78 Vilniaus miesto gyventojai (M = 75,83 m., SD = ±9,81). 62,8 proc. moterų ir 37,2 proc. vyrų. 41,1 proc. gyvena senelių namuose, 58,9 proc. – savarankiškai. Rezultatai parodė, kad seni žmonės dažniau išgyvena teigiamas nei neigiamas emocijas. Senelių namuose gyvenantys asmenys patiria daugiau neigiamų emocijų ir jų depresijos skalės įverčiai yra aukštesni nei savarankiškai gyvenančių. Seni žmonės dažniau taiko kognityvinį pakartotinį įvertinimą emocijoms reguliuoti nei ekspresyvių slopinimą. Seni žmonės, kurie taiko kognityvinį pakartotinį įvertinimą, dažniau išgyvena teigiamas emocijas.

Didėjant senų žmonių skaičiui populiacijoje, didėja poreikis atlikti tyrimus, kurie įvertintų senų žmonių psichikos sveikatą, emocinę būseną. Atlikti tyrimai apie emocijas senėjant yra prieštaringi. Vieni tyrėjai teigia, kad su amžiumi teigiamų emocijų išgyvenimų daugėja (Carstensen ir kt., 2003; Carstensen, Charles, 2009), kiti – kad teigiamų emocijų išgyvenimų mažėja, o neigiamų emocijų išgyvenimų dažnumas išlieka stabilus, ar net padidėja (Mrozeck, Kolarz, 1998; Mrozeck, 2001). Fizinė sveikata, artimųjų netektys, negebėjimas veiksmingai reguliuoti emocijas gali lemti didesnį neigiamų emocijų išgyvenimą ir teigiamų emocijų išgyvenimų stoką, o tai gali privesti prie depresijos (Garfenski ir kt., 2002; Lemme, 2003).

Tyrėjai pripažįsta, kad nepaisant tam tikro kognityvinių gebėjimų sumažėjimo, emocijų reguliacija išlieka stabili ir gali net pagerėti senatvėje (Blanchard-Fields, 2007). S. Charles ir L. Carstensen (2003) teigia, kad emocijų reguliacijos procesai vystosi ne tik ankstyvajame raidos etape, bet ir senatvėje. Suvokimas apie gyvenimo ribotumą ir jo pabaigą pastiprina pasitenkinimą dabartiniu gyvenimu, todėl senatvėje žmogus dažniau išgyvena teigiamas emocijas ir tai lemia aukštą emocinę gerovę (Carstensen ir kt., 2011). Seni žmonės veiksmingai sprendžia kasdienes problemas, nes jie taiko įvairias strategijas emocijoms reguliuoti (Phillips ir kt., 2006; Blanchard-Fields, 2007; Charles, Carstensen, 2007).

Tyrėjai išskiria įvairias emocijų reguliacijos strategijas, pvz. F. Blanchard (2007) išskiria aktyvias ir pasyvias strategijas, O. John ir J. Gross (2003) kognityvinį pakartotinį įvertinimą (*cognitive reappraisal*) ir ekspresyvių slopinimą (*expressive suppression*). Kognityvinis pakartotinis įvertinimas apibūdinamas kaip asmens susidūrimas su teigiamas ar neigiamas emocijas keliančiomis situacijomis ir tų situacijų interpretavimas tokiu būdu, kad asmuo pakeistų tos situacijos emocinį poveikį jam. Ekspresyvus slopinimas – kai asmuo, susidūręs tiek su neigiamas, tiek su teigiamas emocijas keliančiomis situacijomis, nereiškia savo emocijų ekspresyviai. Literatūros analizė parodė, kad senų žmonių emocijų išgyvenimų ir jų reguliacijos sąsajų tyrimai sulaukia nepakankamo tyrėjų dėmesio (Gross, John, 2003).

Mūsų darbo tikslas – ištirti senų žmonių emocijų išgyvenimų bei emocijų reguliacijos sąsajas. *Uždaviniai:*

1. Įvertinti senų žmonių teigiamų ir neigiamų emocijų išgyvenimų dažnumą.
2. Nustatyti senų žmonių emocijų reguliacijos ypatumus.
3. Palyginti senų žmonių, gyvenančių senelių namuose ir savarankiškai, emocinius išgyvenimus ir jų reguliaciją.
4. Įvertinti sąsajas tarp emocijų išgyvenimų ir emocijų reguliacijos.

Metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 78 Vilniaus

miesto gyventojai, 62,8 proc. moterų ir 37,2 proc. vyrų. Amžius nuo 60 iki 97 metų ($M = 75,83$, $SD = \pm 9,81$). 41,1 proc. gyvena senelių namuose, 58,9 proc. – savarankiškai. Senelių namuose tiriamųjų amžiaus vidurkis yra 82,81 m. ($SD = \pm 8,75$), savarankiškai gyvenančių tiriamųjų amžiaus vidurkis yra 70,98 m. ($SD = \pm 7,3$).

Įvertinimo priemonės. Specialiai sukurta anketa. Ją sudaro 16 klausimų apie sociodemografinius rodiklius (amžių, lytį, išsilavinimą, šeimyninį, darbinį statusą), socialinius santykius, sveikatą, tikėjimą.

Trumpoji geriatrinė depresijos skalė. Ji sukurta vyresnio amžiaus žmonių depresiškumui nustatyti (Yasavage ir kt., 1983). Ši skalė yra išversta į lietuvių kalbą ir ją leidžiama laisvai naudoti tiek praktikoje, tiek moksliniuose tyrimuose (Alseikienė, 1999). Šiame tyrime apskaičiuota geriatrinės depresijos skalės Cronbacho alfa 0,786.

PANAS (Positive Affect and Negative Affect Schedule, Watson ir kt., 1988). Šis matavimo instrumentas yra naudojamas teigiamam ir neigiamam emocingumui įvertinti. Šis instrumentas yra išversta į lietuvių kalbą ir naudotas tyrime (Šilinskas, Žukauskienė, 2004). Klausimyną sudaro 22 būdvardžiai, kurie apibūdina teigiamas ir neigiamas emocijas. Teigiamo emocingumo skalės Cronbacho alfa 0,817, neigiamo emocingumo – 0,557. Atlikus paaiškinančią faktorinę analizę, buvo gauta, kad KMO yra 0,757, $p < 0,05$. Du faktoriai paaiškina 41,2 proc. bendros dispersijos.

Emocijų reguliacijos klausimynas (Emotion Regulation Questionnaire, Gross, John 2003). Klausimyną sudaro 10 teiginių, kurie nurodo konkretų emocijų reguliacijos procesą, kurį yra norima išmatuoti: kognityvinį pakartotinį įvertinimą ir ekspresyvų slopinimą. Šios dvi skalės apima tiek neigiamų, tiek teigiamų emocijų reguliacijos procesus. Instrumentą leidžiama versiti ir laisvai naudoti moksliniuose tyrimuose (Gross, John, 2003). Klausimynas išverstas į lietuvių kalbą laikantis visų metodikų vertimo reikalavimų. Atliktas žvalgomasis tyrimas, po kurio klausimynas pakoreguotas.

Apskaičiuota visos skalės Cronbacho alfa 0,756, kognityvinio pakartotinio vertinimo skalės – 0,804, ekspresyvaus slopinimo skalės – 0,662. Paaiškinančioji faktorinė analizė parodė,

kad KMO = 0,722, $p < 0,05$. Du faktoriai paaiškina 53,3 proc. bendros dispersijos.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliktas 2012 m. liepos – gruodžio mėn. Prieš atliekant tyrimą senelių globos namuose, iš anksto buvo susitarta su administracija ir gautas leidimas atlikti tyrimą.

Senelių namuose dėl tiriamųjų sveikatos problemų (regos sutrikimų, motorinių sutrikimų, pvz., rankų tremoras) kiekvienas tiriamasis buvo apklaustas asmeniškai (tokių asmenų buvo 30), kiti tiriamieji užpildė anketą ir klausimynus savarankiškai.

Duomenų analizė. Kiekybinio tyrimo analizei atlikti buvo naudojama SPSS 19.0 programa. Bendram vaizdui apie tiriamuosius įvertinti buvo naudojami aprašomieji statistiniai metodai. Taip pat yra įvertintas amžiaus, skalių normalumo pasiskirstymas. Buvo naudojami kiti parametrinės statistikos metodai (linijinė regresija, Pearsono kriterijus, Spearmano koreliacijos koeficientas, Stjudento kriterijus dviems nepriklausomoms imtims, Stjudento kriterijus dviems priklausomoms imtims), paaiškinančioji faktorinė analizė.

Rezultatai ir jų aptarimas

Rezultatai parodė, kad seni žmonės dažniau išgyvena teigiamas ($M = 33,9$, $SD = \pm 6,52$) nei neigiamas ($M = 22,62$, $SD = \pm 8,94$) ($p < 0,05$) emocijas. Moterys ir vyrai vienodai dažnai išgyvena teigiamas emocijas (žr. 1 lentelė). Taip pat nesiskiria moterų bei vyrų neigiamų emocijų išgyvenimų dažnumas (žr. 2 lentelė). Taigi, galima kelti prielaidą, kad seni žmonės stengiasi patirti daugiau teigiamų emocijų.

Panašius rezultatus gavo ir kiti tyrėjai patvirtindami, kad senatvėje žmogus dažniau patiria teigiamas nei neigiamas emocijas (Carstensen ir kt., 2003; Carstensen, Charles, 2009).

Senelių namuose gyvenantys asmenys ir savarankiškai gyvenantys asmenys teigiamas emocijas išgyvena panašiai (žr. 1 lentelė). Neigiamų emocijų išgyvenimų dažnumas skiriasi. Senelių namuose gyvenantys asmenys patiria daugiau neigiamų emocijų nei savarankiškai gyvenantys asmenys (žr. 2 lentelė). Gyvenančių senelių namuose asmenų depresijos skalės įvertiniai aukštesni ($M = 6,1$ $SD = \pm 3,73$) nei savarankiškai gyvenančių asmenų ($M = 4$; $SD = \pm 2,94$) ($p < 0,05$).

1 lentelė. Teigiamas emociingumas pagal lytį ir gyvenamąją vietą

Tiriamieji	N	Teigiamas emociingumas		p-reikšmė
		M	SD	
Moterys	49	34,5	±6,57	p > 0,05
Vyrai	29	33	±6,34	
Senelių namuose gyvenantys	32	33,34	±6,77	p > 0,05
Savarankiškai gyvenantys	46	34,4	±6,32	

N- tiriamųjų skaičius, M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis

2 lentelė. Neigiamas emociingumas pagal lytį ir gyvenamąją vietą

Tiriamieji	N	Neigiamas emociingumas		p-reikšmė
		M	SD	
Moterys	49	23,24	±7,67	p > 0,05
Vyrai	29	21,54	±10,9	
Senelių namuose gyvenantys	32	25,16	±9,92	p < 0,05
Savarankiškai gyvenantys	46	20,82	±7,8	

N- tiriamųjų skaičius, M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis

Pritaikius linijinės regresijos modelį (r square = 0,606, $p < 0,05$), nustatyta, kad teigiamo emociingumo stoka ($\beta = -0,359$, $p < 0,05$), neigiamas emociingumas ($\beta = +0,323$, $p < 0,05$), gyvenimas senelių namuose ($\beta = +0,198$, $p < 0,05$) ir blogesnė finansinė padėtis ($\beta = +0,192$, $p < 0,05$) sąlygoja aukštesnius depresijos skalės įverčius. Kai kurie autoriai irgi teigia, kad teigiamų emocijų stoka ir dažnas neigiamų emocijų patyrimas sąlygoja depresiją senatvėje (Garfenski ir kt., 2002; Lemme, 2003). Mūsų tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad seni žmonės, gyvenantys senelių namuose, jaučiasi izoliuoti nuo savo artimos aplinkos, kur ilgas metus gyveno ir palaikė socialinius ryšius su artimaisiais. Gyvendami senelių namuose jie pradeda labiau orientuotis į save, į savo sveikatą, patiriamą skausmą, atsiriboja nuo bendravimo su žmonėmis, dėl to patirdami daugiau neigiamų emocijų.

Seni žmonės dažniau taiko kognityvinį pakartotinį įvertinimą ($M = 28,56$; $SD = \pm 6,6$) emocijoms reguliuoti nei ekspresyvų slopinimą ($M = 18,78$; $SD = \pm 4,57$) ($p < 0,05$). Tai rodo, kad jie stengiasi interpretuoti konkrečią situaciją tokiu būdu, kad pakeistų konkrečios situacijos emocijinį poveikį, o ne slopina emocijas ar jų nerodo. Nustatyta, kad teigiamas emociingumas teigiamai koreliuoja su kognityviniu pakartotiniu įvertinimu ($r = +0,228$, $p < 0,05$). Panašius rezultatus, tyrinėdami emocijų reguliaciją, gavo ir kiti autoriai (Gross, John, 2003). Interpretuojant mūsų gautus rezultatus galima teigti, kad seni žmonės, kurie naudoja kognityvinį pakar-

totinį įvertinimą emocijoms reguliuoti, labiau susitvarko su savo emocijomis ir dažniau patiria teigiamas emocijas.

Nustatėme, kad kuo žmogus prasčiau vertina savo santykius su artimaisiais, tuo labiau jis yra depresiškas ($r = -0,259$, $p < 0,05$), dažniau išgyvena neigiamas emocijas ($r = -0,356$, $p < 0,01$), neišreiškia savo emocijų, užsidaro savyje ($r = -0,258$, $p < 0,05$). Kiti autoriai gavo panašius rezultatus – asmuo, turintis sunkumų tarpasmeniniuose santykiuose, dažnai išgyvena neigiamas emocijas ir jų neišreiškia (Charles, Carstensen, 2009; Gross, John, 2003).

Taip pat nustatėme, kad kuo senas žmogus prasčiau vertina savo sveikatą, tuo jo depresijos įverčiai yra aukštesni ($r = -0,389$, $p < 0,01$), jis daugiau išreiškia neigiamas emocijas ($r = -0,289$, $p < 0,05$). Panašias išvadas daro ir kiti autoriai (Charles, Carstensen, 2009; Lemme, 2003).

Nustatyta, kad senų žmonių išsilavinimas susijęs su jų emocijiniais išgyvenimais. Kuo žmogus yra mažiau išsilavinęs, tuo dažniau jis išgyvena neigiamas emocijas ($r = -0,322$, $p < 0,01$). Apie išsilavinimo svarbą emocijiniais išgyvenimams senatvėje rašo ir kiti autoriai (Mroczek, Kolarz, 1998). Galima daryti prielaidą, kad kuo labiau žmogus yra išsilavinęs, tuo labiau jis randa sau veiklos, dėl kurios jaučiasi prasmingai ir patiria teigiamas emocijas, pvz., knygų skaitymas, mezzgimas, įvairių būrelių lankymas.

Išvados

1. Senatvėje žmonės patiria daugiau teigia-

mų nei neigiamų emocijų. Senų žmonių teigiamų ir neigiamų emocijų išgyvenimų dažnumas nepriklauso nuo lyties.

2. Seni žmonės dažniau taiko kognityvinį pakartotinį įvertinimą emocijoms reguliuoti nei ekpsresyvų slopinimą.

3. Gyvenantys senelių namuose patiria dau-

giau neigiamų emocijų, jiems dažniau būdingi depresijos simptomai nei savarankiškai gyvenantiems žmonėms.

4. Seni žmonės, kurie taiko kognityvinį pakartotinį vertinimą, dažniau išgyvena teigiamas emocijas.

Literatūra

Alseikienė Z. (1999) Geriatriinė depresijos skalė / Biologine psichiatrija ir psichofarmakologija, 1 (1), 35.

Blanchard-Fields F. (2007) Every Day Problem Solving and Emotion. An Adult Developmental Perspective / Current Directions in Psychological Science, 16, 26-31.

Carstensen L. L., Fung H. H., Charles S. T. (2003) Socioemotional Selectivity Theory and the Regulation of Emotion in the Second Half of Life / Motivation and Emotion, 27 (2), 103-119.

Carstensen L. L., Charles S. T. Social and Emotional Aging / Annual Review of Psychology, 2009, 61, 383-409, prieiga per internetą [žiūrėta 2012 vasario 10 d.]:

<http://extranet.libraries.psu.edu/content/dam/psul/newkensington/documents/SocialEmotionalAging.pdf>

Carstensen L. L., Turan B., Scheibe S., Ram N., Ersner-Hershfield H., Samanez-Larkin G., Brooks K., Nesselroade J. (2011) Emotional Experience Improves with Age: Evidence Based on Over 10 years of experience sampling / Psychology of Aging, 26 (1), 21-33.

Garnefski N., Kraaij V., Pruyboom E. (2002) Cognitive Coping and Depressive Symptoms in the Elderly: A Longitudinal Study / Aging and Mental Health, 6 (3), 275-281.

Gross J. J., John O. P. (2003) Individual Differen-

ces in Two Emotion Regulation Processes: Implications for Affect, Relationships, and Well-Being / Journal of Personality and Social Psychology, 85 (2), 348-362.

Lemme B.H. (2003) Suaugusiojo raida, Vilnius.

Mroczek D. K., Kolarz C. M. (1998) The Effect of Age on Positive and Negative Affect: A Developmental Perspective of Happiness / Journal of Personality and Social Psychology, 75 (5), 1333-1349.

Mroczek D. K. (2001) Age and Emotion in Adulthood / Current Directions in Psychological Science, 10 (3), 87-90.

Phillips L. H., Henry J. D., Hosie J. A., Milne A. B. (2006) Age, Anger regulation and Well-being / Age and Mental Health, 10 (2), 250-256.

Watson D., Clark L. A., Tellegen A. (1988) Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales / Journal of Personality and Social Psychology, 54 (6), 1063-1070.

Yesavage J. A., Brink T. L., Rose T. L., Lum O., Huang V., Adey M., Leirer V. O. (1983) Development and Validation of Geriatric Depression Screening Scale: A Preliminary Report / J Psychiatry Res. 17 (1), 37-49.

Šilinskas G., Žukauskienė R. (2004) Subjektyvios gerovės išgyvenimas ir su juo susiję veiksniai vyrų imtyje / Psichologija, 30, 47-58.

EMOTIONAL EXPERIENCE AND EMOTION REGULATION IN THE ELDERLY

Viktorija Maslenikova, dr. Laima Bulotaitė
Vilnius University
viktorija.maslenikova@gmail.com

The purpose of our research is to investigate the coherence between emotions and emotion regulation in elderly age. The methods used in this survey are: specially designed questionnaire, Geriatric Depression Scale (Yesavage, 1983), Positive Affect and Negative Affect Schedule (Watson ir kt., 1988), Emotion Regulation Questionnaire (Gross, John, 2003). 78 citizens of Vilnius participated in this research, mean age - 75,83 (SD = ±9,81). 62,8 % female and 37,2 % male. 41,1 % live in nursing home, 58,9 % in their own home. Elderly people experience more positive emotions than negative. Elderly people living in nursing home experience more negative emotions and are more depressive than elderly people living in their own home. Elderly people use more cognitive reappraisal to regulate their emotions than expressive suppression. Elderly people, who use cognitive reappraisal, experience more positive emotions.

LĒTINĮ NUGAROS SKAUSMĄ PATIRIANČIŲ ASMENŲ SKAUSMO SUKELIAMO TRUKDYMO ĮVAIRIOMS GYVENIMO SRITIMS IR SKAUSMO ĮVEIKŲ SKIRTUMAI, ATSIŽVELGIANT Į PABLOGĖJUSIOS NUOTAIKOS IŠREIKŠTUMĄ

Viktorija Meščeriakova, dr. Liuda Šinkariova
 Vytauto Didžiojo universitetas
Viktorija.Mesceriakova@fc.vdu.lt

Pablogėjusi lėtinį skausmą patiriančio asmens nuotaika gali veikti jo motyvaciją gydymui ir gydymo laikymąsi, todėl lėtinio skausmo kontekste svarbu analizuoti pablogėjusią nuotaiką (Peacock, Watson, 2003) ir jos sąsajas su įvairiais skausmo komponentais. Šiame tyrime siekiama palyginti skausmo intensyvumą, sukeliama trukdymo įvairioms gyvenimo sritims ir įveikos strategijų taikymo rodiklius mažiau ir daugiau išreikštos pablogėjusios nuotaikos tiriamųjų grupėse. Skausmo intensyvumas, skausmo sukeliama trukdymas ir pablogėjusi nuotaika įvertinti naudojant atitinkamas Plataus profilio skausmo klausimyno (Kerns ir kt., 1985) subskales. Skausmo įveikos strategijų taikymo dažnumas įvertintas naudojant Vanderbilt skausmo įveikos klausimyną (Brown, Nicassio, 1987). Statistinė duomenų analizė atlikta remiantis 89 lėtinį nugaros skausmą patiriančių asmenų atsakymais. Nustatyta, jog asmenys, pasižymintys daugiau išreikšta pablogėjusia nuotaika, nurodo patiriantys intensyvesnę skausmą, didesnę skausmo sukeliama trukdymą, dažniau taiko pasyvią skausmo katastrofizavimo ir rečiau aktyvias skausmo įveikos elgesiu bei skausmo malšinimo strategijas nei pasižymintieji mažiau išreikšta pablogėjusia nuotaika. Didžiausią dispersijos procentą pablogėjusi nuotaika paaiškina skausmo sukeliama trukdymui.

Pablogėjusi lėtinį skausmą patiriančio asmens nuotaika gali veikti jo motyvaciją gydymui ir gydymo laikymąsi, todėl lėtinio skausmo kontekste svarbu analizuoti pablogėjusią nuotaiką (Peacock, Watson, 2003) ir jos sąsajas su įvairiais skausmo komponentais. Nustatyta, kad labiau išreikšta lėtinį skausmą patiriančių žmonių pablogėjusi nuotaika siejasi su intensyvesniu skausmu (Abeare ir kt., 2010; Connelly ir kt., 2007), didesniu subjektyvaus skausmo sukeliama trukdymo įvairioms gyvenimo sritims (darbui, poilsiui, bendravimui) išgyvenimu (Tan ir kt., 2008), dažnesniu pasyviu (Esteve ir kt., 2005) ir retesniu aktyviu skausmo įveikos strategijų (Esteve ir kt., 2007) taikymu.

Lietuvos psichologijos mokslo srityje vis labiau domimasi lėtinio skausmu. Tačiau šis susidomėjimas yra mažesnis nei kitose pasaulio šalyse nepaisant esančio poreikio. Lėtinį skausmą šiandien patiria 21 procentas suaugusių Lietuvos gyventojų, vidutinė patiriamo skausmo trukmė – beveik 8 metai (Ščiupokas, 2009). Psichosocialiniai veiksniai gali nulemti tiek lėtinio skausmo išsivystymą, tiek sutrikimo palaikymą, todėl jų tyrinėjimas pagrindžia geresnį supratimą ir įvairiapusišką pagalbą pacientams, apimančią psichologines priemones (Patamsytė-Adomonienė,

Sargautytė, 2011). Tyrimų rezultatai rodo, jog depresija pasižymintys ir lėtinį skausmą patiriantys asmenys teigia jaučiantys intensyvesnį skausmą, didesnę skausmo sukeliama trukdymą (Haythornthwaite ir kt., 1991) ir dažniau taiko pasyvias įveikos strategijas (Weickgenant ir kt., 1993), lyginant su depresija nepasižyminčiais lėtinį skausmą patiriančiais žmonėmis. Taigi galima kelti prielaidą, jog lėtinį skausmą patiriantys asmenys yra heterogeniška grupė, kurioje vienas iš skirtumų išryškinančių aspektų gali būti emocinė būsena.

Apibendrinant galima teigti, jog lėtinis skausmas yra kompleksinė problema, paveikianti žmogaus emocinę būseną ir įvairias gyvenimo sritis. Pripažįstant, jog pablogėjusi lėtinį skausmą patiriančio asmens nuotaika gali veikti jo motyvaciją gydymui ir gydymo laikymąsi (Peacock, Watson, 2003), tampa svarbu suprasti, kaip skiriasi įvairių lėtinio skausmo komponentų išreikštumas dviejose pablogėjusios nuotaiikos grupėse bei kurio komponento skirtumai tarp grupių yra didžiausi. Tikėtina, kad, nustatčius šiuos skirtumus, atsirastų galimybė geriau suprasti psichologinės pagalbos lėtinį skausmą patiriantiems žmonėms kryptis. Todėl šiame tyrime siekiama palyginti kelių lėtinio skausmo

komponentų rodiklius dvejose pablogėjusios nuotaikos grupėse.

Šio tyrimo tikslas yra palyginti lėtinį nugaros skausmą patiriančių asmenų skausmo intensyvumo, išgyvenamo subjektyvaus skausmo sukeliama trukdymo įvairioms gyvenimo sritims ir įveikos strategijų taikymo rodiklius dvejose (mažiau ir daugiau išreikštos) pablogėjusios nuotaikos grupėse.

Metodika

Tiriamieji ir tyrimo procedūra. Tyrimas atliktas anketinės apklausos būdu. Jame dalyvavo 91 „Sveiko stuburo“ mokykloje Kaune specializuotus stuburo mankštos užsiėmimus lankantis asmuo. Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta įtraukiant asmenų, skausmo intensyvumo skalėje surinkusių bent 1 balą, atsakymus. Todėl toliau aprašomo tyrimo rezultatai pateikiami remiantis 89 tiriamųjų (iš jų 70 moterų ir 19 vyrų) atsakymais. Moterų amžiaus vidurkis lygus 48,09 metams (SD = 11,55), juntamo lėtinio nugaros skausmo trukmės vidurkis lygus 8,07 metams (SD = 8,45). Vyrų amžiaus vidurkis lygus 45,05 metams (SD = 12,77), juntamo lėtinio nugaros skausmo trukmės vidurkis lygus 7,10 metams (SD = 9,24).

Įvertinimo priemonės. Skausmo intensyvumas, asmens išgyvenamas subjektyvus skausmo sukeliamas trukdymas įvairioms gyvenimo sritims ir pablogėjusi nuotaika tirtoje imtyje įvertinta naudojant atitinkamas Plataus profilio skausmo klausimyno (*West Haven-Yale Multidimensional Pain Inventory*) (Kerns ir kt., 1985) subskales, kiekvienas jas sudarantis teiginys vertinamas nuo 0 iki 6. Didesnis subskalės skaičius reiškia intensyvesnį skausmą, didesnį skausmo sukeliama trukdymą ir blogesnę nuotaiką. Rengiant metodiką tyrimui atliktas dvigubas klausimyno vertimas. Skausmo sukeliama trukdymo subskalės Kronbacho alfa lygi 0,909, skausmo intensyvumo 0,815, pablogėjusios nuotaikos 0,660.

Skausmo įveikos strategijų taikymo dažnumas tirtoje imtyje įvertintas naudojant Vanderbilt skausmo įveikos klausimyną (*The Vanderbilt Pain Management Inventory*, Brown, Nicassio, 1987). Klausimyną sudarantys teiginiai vertinami skale nuo 1 (beveik niekada) iki 4 (beveik visuomet). Šiais teiginiais įvertinamas dviejų pasyvių (skausmo katastrofizavimo ir so-

cialinės paramos paieškos) bei dviejų aktyvių (skausmo įveikos elgesiu ir skausmo malšinimo) skausmo įveikos strategijų naudojimo dažnumas (pagal Esteve ir kt. (2005) rekomendacijas). Rengiant metodiką tyrimui atliktas dvigubas klausimyno vertimas. Skausmo katastrofizavimo strategijos subskalės Kronbacho alfa lygi 0,656, skausmo įveikos elgesiu 0,638, socialinės paramos paieškos strategijos 0,627, skausmo malšinimo strategijos 0,592.

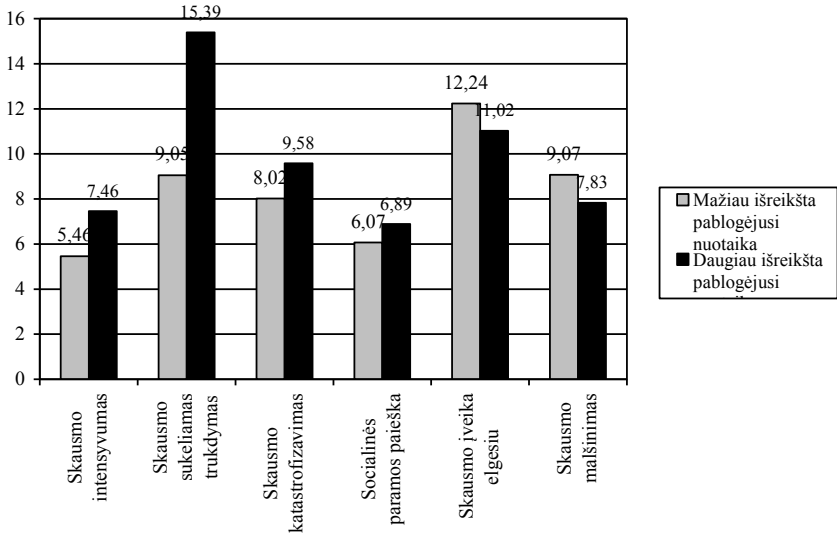
Rezultatai

Įgyvendinant išsikeltus tikslus, buvo atlikta daugiamatė vieno faktoriaus dispersinė analizė (*Multivariate Analysis of Variance, MANOVA*). Analizėje nepriklausomu kintamuoju buvo pablogėjusios nuotaikos grupės. I grupė – mažiau išreikšta pablogėjusi nuotaika (įvertinimas skalėje nuo 0 iki 6, $n = 41$), II grupė – daugiau išreikšta pablogėjusi nuotaika (įvertinimas skalėje nuo 7 iki 15, $n = 48$). Pablogėjusi nuotaika gali veikti lėtinį skausmą patiriančio asmens motyvaciją gydymui ir gydymo laikymąsi (Peacock, Watson, 2003). Taigi įvairių skausmo komponentų išreikštumo palyginimas pagal pablogėjusios nuotaikos (nepriklausomo kintamojo) rodiklius gali turėti praktinės naudos. Priklausomi kintamieji buvo skausmo intensyvumas, skausmo sukeliamas trukdymas, skausmo katastrofizavimas, socialinės paramos paieška, skausmo įveika elgesiu, skausmo malšinimas. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo α lygus 0,05.

Analizės rezultatai parodė, jog priklausomų kintamųjų vidurkiai statistškai reikšmingai priklauso nuo pablogėjusios nuotaikos (Wilk = 0,770, $F = 4,071$, $p = 0,001$), šis kintamasis paaiškina 23 % priklausomų kintamųjų dispersijos (dalinis $\eta^2 = 0,230$). Kintamųjų skausmo intensyvumo ($F(1) = 8,506$; $p = 0,005$), skausmo sukeliama trukdymo ($F(1) = 14,780$; $p = 0,0001$), skausmo katastrofizavimo ($F(1) = 10,659$; $p = 0,002$), skausmo įveikos elgesiu ($F(1) = 6,909$; $p = 0,010$) ir skausmo malšinimo ($F(1) = 10,975$; $p = 0,001$) vidurkiai skiriasi dvejose pablogėjusios nuotaikos grupėse statistškai reikšmingai. Paveikslėlyje matyti (žr. 1 paveikslėlį), jog daugiau išreikšta pablogėjusia nuotaika pasižymintieji patiria intensyvesnį skausmą (SD = 0,464), didesnį skausmo sukeliama trukdymą (SD = 1,121), dažniau taiko pasyvią skausmo katastrofizavimo (SD = 0,324)

ir rečiau aktyvias skausmo įveikos elgesiu (SD = 0,316) bei skausmo malšinimo (SD = 0,254) įveikos strategijas nei mažiau išreikšta pablogėjusia nuotaika pasižymintys tiriamieji (atitinkamai SD = 0,502; SD = 1,212; SD = 0,351; SD = 0,342; SD = 0,275). Pasyvios socialinės paramos paieškos skausmo įveikos strategijos taikymo vidurkiai pablogėjusios nuotaikos grupėse statistiškai reikšmingai nesiskiria (F(1) = 3,261; p = 0,074). Didžiausią dispersijos procentą pa-

blogėjusi nuotaika paaiškina skausmo sukeltamo trukdymo kintamajam: pablogėjusi nuotaika paaiškina 14,5 % skausmo sukeltamo trukdymo dispersijos (dalinis $\eta^2 = 0,145$). Mažesnę dispersijos procentą pablogėjusi nuotaika paaiškina skausmo malšinimo (dalinis $\eta^2 = 0,112$), katastrofizavimo (dalinis $\eta^2 = 0,109$), intensyvumo (dalinis $\eta^2 = 0,089$) ir skausmo įveikos elgesiu (dalinis $\eta^2 = 0,074$) kintamiesiems.

1 pav. Skausmo intensyvumo, sukeltamo trukdymo ir įveikos strategijų subskalių vidurkių pasiskirstymas mažiau (n = 41) ir daugiau (n = 48) išreikštos pablogėjusios nuotaikos grupėse.

Rezultatų aptarimas

Tyrimo rezultatai rodo, jog daugiau išreikšta pablogėjusia nuotaika pasižymintys asmenys patiria intensyvesnę skausmą, didesnę skausmo sukeltamą trukdymą, dažniau taiko pasyvių skausmo katastrofizavimo ir rečiau aktyvias skausmo malšinimo bei skausmo įveikos elgesiu strategijas, nei pasižymintys mažiau išreikšta pablogėjusia nuotaika. Šie rezultatai iš dalies patvirtina duomenis, rodančius, jog labiau išreikštą lėtinį skausmą patiriančių asmenų pablogėjusi nuotaika siejasi su intensyvesniu skausmu (Abeare ir kt., 2010; Connelly ir kt., 2007), didesniu skausmo sukeltamo trukdymo įvairioms gyvenimo sritims išgyvenimu (Tan ir kt., 2008), dažnesniu pasyvių (Esteve ir kt.,

2005) ir retesniu aktyvių skausmo įveikos strategijų taikymu (Esteve ir kt., 2007). Taip pat dalinai patvirtinami rezultatai, rodantys, jog depresija pasižymintys ir lėtinį skausmą patiriantys asmenys nurodo jaučiantys intensyvesnę skausmą, didesnę skausmo sukeltamą trukdymą (Haythornthwaite ir kt., 1991) ir dažniau taiko pasyvias įveikos strategijas (Weickgenant ir kt., 1993), lyginant su depresija nepasižyminčias lėtinį skausmą patiriančiais žmonėmis. Tačiau, šalia ankstesnių duomenų patvirtinimo, tyrimo rezultatai atskleidė keletą naujų pastebėjimų.

Tyrimo rezultatai rodo, jog lėtinį skausmą patiriančių asmenų pablogėjusi nuotaika didžiausią dispersijos procentą paaiškina skausmo sukeltamam trukdymui. Tokie rezultatai leidžia

kelti prielaidą, jog teikiant psichologinę pagalbą lėtinį skausmą patiriantiems žmonėms yra svarbu aptarti, kaip skausmas trukdo asmens funkcionavimui gyvenime. Taip pat nustatyta, kad skausmo intensyvumas ir pastangos įveikti skausmą pablogėjusios nuotaikos yra silpniau paaiškinami. Taigi tikėtina, jog glaudesnis ryšys yra tarp psichologinių ir socialinių, o ne psichologinių ir fiziologinių ar kognityvinių skausmo komponentų. Tačiau vertinant šio tyrimo rezultatus svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog skausmo įveikos strategijų subskalių vidinis patikimumas yra nepakankamai aukštas.

Išvados

1. Daugiau išreikšta pablogėjusia nuotaika

Literatūra

Abearé C. A., Cohen J. L., Axelrod B. N., Leisen J. C. C., Mosley-Williams A., Lumley, M. A. (2010). Pain, executive functioning, and affect in patients with rheumatoid arthritis. *Clinical Journal of Pain*, 26, 683-689.

Brown G. K., Nicassio P. M. (1987). The development of questionnaire for the assessment of active and passive coping strategies in chronic pain patients. *Pain*, 31, 53-65.

Connelly M., Keefe F. J., Affleck G., Lumley M. A., Anderson T., Waters S. (2007) Effects of day-to-day affect regulation on the pain experience of patients with rheumatoid arthritis. *Pain*, 131, 162-70.

Esteve M. R., Ramirez C., Lopez A. E. (2005). General versus specific indices in the assessment of chronic pain coping. *Psychology in Spain*, 9(1), 49-56.

Esteve R., Ramirez-Maestre C., Lopez-Martinez A. E. (2007). Adjustment to chronic pain: the role of pain acceptance, coping strategies and pain-related cognitions. *Annals of Behavioral Medicine*, 33(2), 179-188.

pasižymintys, lėtinį nugaros skausmą patiriantys asmenys nurodo jaučiantys intensyvesnį skausmą, didesnį skausmo sukeliama trukdymą įvairioms gyvenimo sritims, dažniau taiko pasyvią skausmo katastrofizavimo ir rečiau aktyvias skausmo įveikos elgesiu bei skausmo malšinimo įveikos strategijas nei pasižymintys mažiau išreikšta pablogėjusia nuotaika.

2. Didžiausią dispersijos procentą pablogėjusi nuotaika paaiškina skausmo sukeliama trukdymui.

3. Pasyvios socialinės paramos paieškos skausmo įveikos strategijos taikymo skirtumų pagal pablogėjusios nuotaikos išreikštumą nenustatyta.

Haythornthwaite J. A., Sieber W. J., Kerns R. D. (1991). Depression and the chronic pain experience. *Pain*, 46(2), 177-184.

Kerns R. D., Turk D. C., Rudy T. E. (1985). The West Haven-Yale Multidimensional Pain Inventory (WHYMPI). *Pain*, 23, 345-356.

Patamsytė-Adomonienė K., Sargautytė R. (2011). Lėtinio skausmo subjektyvaus vertinimo psichologiniai veiksniai: aleksitimija ir skausmo katastrofizavimas. *Skausmo medicina*, 2, 18-22.

Peacock S., Watson P. (2003). The psychology of chronic pain. *British Journal of Anaesthesia*, 8(5), 147-150.

Ščiupokas A. (2009). Redakcijos skiltis. *Skausmo medicina*, 1(25), 2.

Tan G., Jensen M. P., Thornby J., Sloon, P. A. (2008). Negative emotions, pain, and functioning. *Psychological Services*, 5, 26-35.

Weickgenant A. L., Slater M. A., Patterson T. L., Atkinson J. H., Grant I., Grafin S. R. (1993). Coping activities in chronic low back pain: relationship with depression. *Pain*, 53(1), 95-103.

DIFFERENCES BETWEEN PAIN INTERFERENCE AND PAIN MANAGEMENT AMONG PEOPLE WHO SUFFER FROM CHRONIC BACK PAIN, TAKING INTO ACCOUNT THE EXPRESSION OF LOW MOOD

Viktorija Meščeriakova, dr. Liuda Šinkariova
Vytautas Magnus University
Viktorija.Mesceriakova@fc.vdu.lt

Negative mood in chronic pain is likely to affect treatment motivation and compliance with treatment, therefore it is important to analyze negative mood (Peacock, Watson, 2003) and its interfaces with various pain components. This study is aimed to compare pain severity, interference, use of pain management strategies in less and more expressed low mood groups. Pain severity, interference and low mood was assessed by corresponding subscales of The West Haven-Yale Multidimensional Pain Inventory (Kerns, Turk, Rudy, 1985). Use of pain coping strategies by The Vanderbilt Pain Management Inventory (Brown, Nicassio, 1987). Statistical analysis was based on 89 chronic back pain sufferers answers. Results indicated that people having more expressed low mood, relative to people who have less expressed low mood, reported greater pain severity, interference, more passive pain catastrophizing, less active behavioural and pain suppression coping activities. Largest percentage of variance explained by depressed mood is in pain interference case.

IKIMOKYKLINUKŲ WPPSI–III VERBALINIŲ UŽDUOČIŲ ATLIKTIES ANALIZĖ

Laura Sabaliauskaitė, dr. Albinas Bagdonas
Vilniaus universitetas

laura_sabal@yahoo.com, albinas.bagdonas@fsf.vu.lt

Lietuvoje nėra standartizuotų metodikų, skirtų ikimokyklinukų kognityviniams gebėjimams įvertinti. Dėl to šiuo metu yra pradėta Wechslerio ikimokyklinukų intelekto skalės ketvirtas leidimas adaptacija Lietuvos vaikams. Yra padarytas metodikos vertimas iš anglų kalbos. Prieš atliekant sistemiską testo adaptaciją ir standartizaciją, būtina atlikti preliminarius subtestų tyrimus. Šiame darbe buvo tikrinama trijų verbalinių subtestų – Informacijos, Žodyno ir Supratingumo – tinkamumas ketverių metų vaikams. Užduočių analizės metu nustatyta kiekvieno subtesto netinkamos užduotys bei, remiantis užduočių charakteristikomis, labiausiai trūkstamos užduotys. Gauti pakankamai aukšti subtestų patikimumo bei tinkami validumo rodikliai. Tyrimo metu taip pat nustatyta, jog subtestų atliktis nepriklauso nuo lyties, pastebėta, kad teigiamo ryšio tendencija yra galima tarp subtestų atlikties ir vaiko tėvų išsilavinimo, vaikų skaičiaus šeimoje bei gimimo eiliškumo. Remiantis tyrimo rezultatais daroma prielaida, kad vaikai, augantys su abiem tėvais, subtestus atlieka geriau, nei tie, kurie auga tik su motina. Taip pat pastebėta, kad darželio lankymas gali būti stiejamas su geresniu subtestų atlikimu.

Lietuvoje yra mažai standartizuotų metodikų, kurias būtų galima naudoti klinikinėje praktikoje kognityviniams vaiko gebėjimams vertinti, o ikimokyklinio amžiaus vaikams jų apskritai nėra. Ikimokykliniame amžiuje visapusiškas kognityvinis įvertinimas yra labai svarbus daugiadisciplininio įvertinimo komponentas, kuris tiesiogiai padeda numatyti intervencijos strategijas (Lichtenberger, 2005). Ankstyva intervencija į vaiko, turinčio funkcionavimo sunkumų, gyvenimą yra būtina, kad sumažintų ilgalaikius padarinius (Kenny, Culbertson, 1993, cit. pg. Lichtenberger, 2005). Dar viena svarbi kognityvinių gebėjimų vertinimo paskirtis – nustatyti protinį atsilikimą ir nukreipti vaiką tinkamai ugdymo programai.

Ikimokyklinukų intelektiniams gebėjimams vertinti plačiai naudojama *Wechslerio ikimokyklinukų intelekto skalė*. Ji gali būti taikoma vaikams nuo dviejų su puse metų iki septynių metų ir septynių mėnesių, be to testas turi gerus patikimumo ir validumo rodiklius. Testas gali būti naudojamas kaip dalinis įvertinimas nustatant intelektinius gebėjimus, sulėtėjusią pažintinę raidą ir mokymosi sunkumus.

Instrumentų kūrime ar adaptavime daug dėmesio skiriama užduočių analizei, kurios pagalba galima didinti viso testo patikimumą ir validumą (Anastasi, Urbina, 1997). Teste naudojamų užduočių sunkumas turi atitikti normalųjį

skirstinį tai amžiaus grupei, kuri yra tiriama. Užduotys taip pat turi gerai diferencijuoti skirtingo lygio intelektą turinčius individus. Daugumoje testų skiriamoji gėba naudojama kaip pagrindinė charakteristika atrenkant užduotis į testą (Urbina, 2004). Intelektu testų adaptacijos procese daugiausiai problemų kelia verbalinių skalių adaptavimas. Kai vienas žodis turi kelias reikšmes ar sinonimą, užduoties sunkumo lygis keičiasi priklausomai nuo to kurią reikšmę ar sinonimą naudosime (Cárdenas, 1964). Analizuojant užduotis svarbu atsižvelgti ir į naują kultūrinį kontekstą: tai, kas savaime suprantama vienoje kultūroje, gali būti visai nežinoma kitoje.

Vaiko intelektas stiejamas su kai kuriais sociodemografiniais kintamaisiais. Teigiamas ryšys yra tarp vaiko intelekto koeficiento ir tėvų išsilavinimo (Hogan, 2007; Gintilienė, Butkienė, 2005; Gintilienė, Girdzijauskienė, 2003). Kai kurie tyrimai rodo, kad egzistuoja neigiamas ryšys tarp šeimos dydžio ir vaikų intelekto: kuo daugiau vaikų šeimoje, tuo intelekto koeficientas mažesnis (Abdel-Khalek, Lynn 2008; Bagdonas ir kt., 1996), kitų tyrimų metu toks ryšys nenustatytas (Abdel-Khalek, Lynn 2008). Yra tyrimų, kurių metu nustatyta, jog pirmagimiai turi didesnį intelekto koeficientą (Zajonc, 2001). Šią tendenciją pirmas aprašė A. Adleris, teigdamas, jog pirmas vaikas šeimoje dėl socia-

linės aplinkos, kurią nulemia pirmagimystė, gali geriau išvystyti intelektualinius gebėjimus (Schultz, Schultz, 2005).

Plačiai diskutuojamas klausimas apie mergaičių ir berniukų intelektualinius gebėjimus. Iki šios nėra tvirtai nustatyta, kad egzistuoja patikimi skirtumai tarp lyčių. Dažniausiai tyrimais atskleidžiama, kad tam tikrų subtelių vidurkiai skiriasi, tačiau skirtumai gali būti nulemti atsitiktinum (Gintilienė, Girdzijauskienė, 2003; Gintilienė, Butkienė, 2005) arba tiriamųjų amžiaus grupės (Arden ir Plomin, 2006). Skirtumai tarp verbalinių berniukų ir mergaičių gebėjimų taip pat vertinami prieštarigai (Roe ir kt., 1985 cit. pg. Bjorklund, 2005; Bjorklund, 2005).

Šis tyrimas ir buvo skirtas patikrinti trijų verbalinių subtelių – Informacijos, Žodyno ir Supratingumo, vertimų tinkamumą, nustatant kai kurias šių subtelių psichometrinės charakteristikas, bei atlikti užduočių analizę. Tyrimo metu taip pat buvo patikrintas ryšys tarp subtelių atlikties ir vaiko amžiaus bei tėvų išsilavinimo bei kitų sociodemografinių kintamųjų (lyties, su kuo gyvena vaikas, vaikų skaičiaus šeimoje, gimimo eiliškumo).

Metodika

Tyrimo dalyvavo 40 Molėtų lopšelių-darželių keturmečių vaikų. Tiriamieji atrinkti patogiosios atrankos būdu. Imtį sudarė 23 berniukai ir 17 mergaičių; jauniausiam – 4 metai ir 5 dienos (2 vaikai), vyriausiam – 4 metai 11 mėn. ir 29 d. (vidutinis vaikų amžius – 236 sav.). Visi vaikai šeimose bendrauja lietuvių kalba. 8 vaikai gyvena tik su motina, 32 – su abiem tėvais. 34 vaikai kilę iš vieno ir du vaikus turinčių šeimų, 6 – iš daugiavaikių šeimų. Pirmagimių ir antragimių po 17, likusieji 6 vaikai gimę treči arba ketvirti šeimoje. Tėvų išsilavinimui įvardinti išskirtos 6 kategorijos (pradinis, pagrindinis, vidurinis, profesinis, aukštesnysis, aukštasis). Naudotas bendras abiejų tėvų išsilavinimą nusakantis rodiklis, gautas apskaičiavus abiejų tėvų išsilavinimų vidurkį, apvalinant aukštesnio išsilavinimo nau-dai.

Vokai su anketomis, kurią sudarė informuo-tas sutikimas ir klausimynas apie vaiką, buvo išdalinti grupių auklėtojoms, kurios perdavė vokus keturmečių vaikų tėvams. Tyrimo dalyvavo tik tie vaikai, kuriems buvo gautas tėvų sutiki-mas.

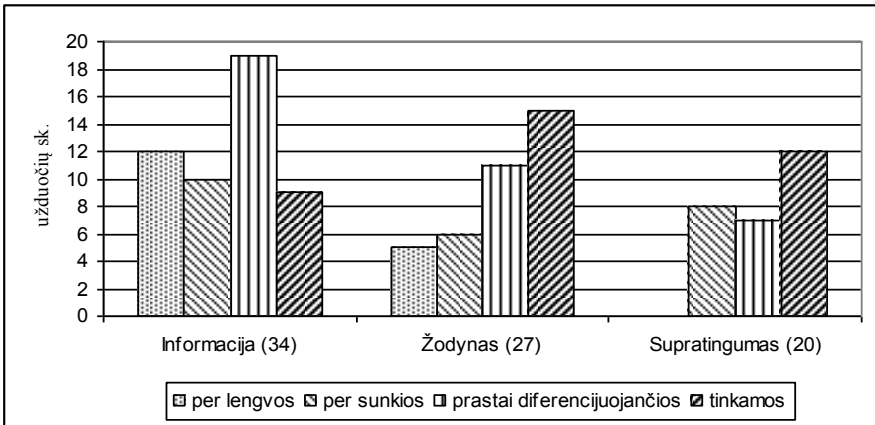
Tyrimas buvo atliktas naudojant *Wechslerio ikimokyklinukų intelekto skalę trečio leidimo* tris verbalinius subtetus – Informacijos, Žodyno, Supratingumo. Kiekvienas vaikas tirtas individualiai, pateikiant subtetus tokia tvarka: Informacijos, Žodyno, Supratingumo. Atsakymus vertino vienas vertintojas, kitas specialistas peržiūrėjo užpildytus protokolus.

Užduotims patikrinti naudota klasikinė užduočių analizė – apskaičiuoti užduočių sunkumo indeksai ir skiriamoji geba. *Užduoties sunkumas* – teisingai atsakiusių dalis (Anastasi, Urbina, 1997). Intelektu testuose patartina naudoti užduotis, kurių sunkumo lygmuo nuo 0,20 iki 0,80 (Aiken, 1979). *Užduoties skiriamoji geba* – laipsnis, kuriam esant užduotis teisingai atskiria tiriamuosius pagal savybę ar gebėjimą, kuriam testas skirtas matuoti (Anastasi, Urbina, 1997). Šis indeksas turėtų viršyti 0,20 (Aiken, 1979). Patikimumas apskaičiuotas naudojant dalinimo pusiau metodą, Spearman-Brown formulę (S-B). Turinio validumui nustatytas apskaičiuojant subtelių tarpusavio koreliacijas ir Subtelių homogeniškumą (užduoties koreliacija su bendru subteto įverčiu). Tyrimo duomenims apdoroti naudota SPSS 10 programa.

Rezultatai ir jų aptarimas

Šio tyrimo metu atlikta pirminė užduočių analizė parodė, kurios užduotys yra tinkamos ir kurias reikia peržiūrėti. Kadangi visi subtetai taikomi platesnei amžiaus grupei nei šio tyrimo dalyviai, natūralu, kad visuose subtetuose buvo nustatyta pakankamai netinkamo sunkumo užduočių. Daugiausiai jų Informacijos subteste, tačiau toks rezultatas tikėtinas, nes šis subtestas naudojamas vaikams nuo 2:6 iki 7:7 metų. Subtelių užduočių analizės rezultatai pateikiami 1 pav.

1 pav. Subtestų užduočių analizės charakteristikų grafikai. Per lengvos užduotys - $p > 0,80$, per sunkios - $p < 0,20$. Tinkamai diferencijuoja - $0,20 \leq D \leq 0,80$. Tinkamos užduotys – tinkamo sunkumo - $0,20 \leq p \leq 0,80$ ir tinkamai diferencijuojančios. Skliaustuose prie subtestų pavadinimų pateikiamas subtesto užduočių skaičius.

Žodyno ir Supratingumo subtestai taikomi nuo ketverių metų, tačiau ir juose turi būti šiek tiek užduočių, kurios būtų per lengvos vidutinio intelekto vaikui, tam, kad būtų galima įvertinti sunkumų turinčius vaikus. Supratingumo subtestė tokių užduočių nebuvo nustatyta. Be to šiame subtestė buvo labai mažai lengvų užduočių. Nustatyta, jog Informacijos subtestė trūko sunkesnių nei vidutinio ir vidutinio sunkumo užduočių, Žodyno subtestė – vidutinio sunkumo ir lengvų užduočių, o Supratingumo – vidutinio sunkumo ir lengvų užduočių. Analizuotuose subtestuose skiriamosios gebos rodikliai nebuvo labai geri. Vos kelios užduotys kiekviename subtestė turėjo vidutinę ir didesnę nei vidutinę skiriamąją gebą.

Kadangi nagrinėti subtestai priklauso verbalinėms skalėms, jas sudarančių užduočių charakteristikas gali stipriai veikti užduotyje naudojami konkretūs žodžiai (Cárdenas, 1964), taip pat netikslus vertimas (Oakland, 2002). Vadovaujantis vien tik šiuo tyrimu būtų per drąsu teigti, kurias užduotis verta palikti, o kurių geriau atsakyti. Tyrimo rezultatai buvo lyginami su tų pačių subtestų analize šešiamečiams vaikams (Žvinakevičiūtė-Stankevičienė, 2007). Užduočių analizės rezultatai vieni kitiems neprieštarauja: dauguma užduočių, kurios yra vidutinio sunkumo ir sunkios keturmečiams yra atinka-

mai lengvos ir vidutinio sunkumo šešiamečiams.

Subtestų patikimumo (S-B) rodikliai – Informacijos subtestas – 0,733, Supratingumo – 0,701, Žodyno subtestas – 0,637, vertinami kaip pakankamai geri. Subtestų užduotys dar nėra adaptuotos, matuotas patikimumas subtestų, kurie yra dar tik išversti į lietuvių kalbą, todėl natūralu, kad subtestų patikimumas nesiekia norimo lygmens.

Subtestų validumas vertintas pagal koreliacijas tarp subtestų ir subtestų homogeniškumo rodiklius. Koreliacijos tarp subtestų buvo artimos vidutinėms (aukščiausia tarp Informacijos ir Supratingumo subtestų, $r = 0,57$, žemiausia – tarp Informacijos ir Žodyno subtestų, $r = 0,46$, $p \leq 0,01$). Tai reiškia, kad visus subtestus galima priskirti vienai grupei, šiuo atveju verbaliniams subtestams, tačiau jos ne tokios aukštos, kas liudytų apie vienodų savybių matavimą. Tokie rodikliai vertinami kaip pakankamai geri.

Subtestų homogeniškumo rodikliai nebuvo itin aukšti. Teigiamas koreliacijas ($r \geq 0,20$) turėjo tik apie pusę subtestų užduočių – Informacijos subtesto 41 proc., Žodyno – 52 proc., Supratingumo – 65 proc. Tokį rezultatą galima aiškinti tuo, kad dauguma tų užduočių yra netinkamos atitinkamam subtestui pagal užduočių analizės rodiklius: yra per lengvos arba per sun-

kios ir / arba turi prastą skiriamąją gebą.

Tyrimo metu ryšio tarp subtestų atlikties rezultatų ir vaiko amžiaus nerasta. Tokie rezultatai galėjo atsirasti, nes amžiaus skirtumas tarp jauniausiųjų ir vyriausiųjų palyginti nebuvo didelis. Skirtingai nei teigia kiti autoriai (Hogan, 2007; Gintilienė, Butkienė, 2005; Gintilienė, Girdzi-jauskienė, 2003) šiame tyrime ryšio tarp subtestų atlikties rezultatų bei tėvų išsilavinimo nerasta. Vertinant grafikus pastebėta tik galima šio ryšio teigiama tendencija, tačiau statistiniai tendenciją grindžiantys skaičiavimai nedaryti dėl per mažos imties. Tam įtakos galėjo turėti maža imtis, kurioje tėvų išsilavinimo įvairovė nebuvo didelė. Berniukų ir mergaičių subtestų atlikimo skirtumų nenustatyta. Gauti reikšmingi skirtumai vertinant vaikų, gyvenančių su abiem tėvais arba tik su motina, Supratingumo subtesto atliktį – gyvenantys su abiem tėvais subtestą atlieka geriau ($t = 2,22, p = 0,033$). Vertinat pagal šį kriterijų Informacijos bei Žodyno subtestų atliktį skirtumų nerasta. Kai kurie tyrimai aptvirtina prielaidą, jog egzistuoja ryšys tarp vaiko intelektinių gebėjimų ir vaikų skaičius šeimoje (Abdel-Khalek, Lynn 2008; Bagdonas ir kt., 1996). Šio tyrimo metu pastebėtos tendencijos, jog visų subtestų rezultatų vidurkiai truputį didesni vienašalių šeimų vaikų nei vaikų, turinčių bent vieną brolių ar seserį bei pirmagimių. Šie skirtu-

mai nebuvo reikšmingi, tačiau tai gali būti dėl nedidelės imties.

Apibendrinant šio tyrimo rezultatus, galima teigti, jog nepaisant minėtų tyrimo ribotumų, gauti rezultatai pabrėžia verbalinių užduočių kultūrinės adaptacijos svarbą ir yra naudingi rengiant lietuviškas ikimokyklinio amžiaus vaikų intelekto vertinimo priemones.

Išvados

1. WPPSI-III Informacijos, Žodyno ir Supratingumo subtestų užduočių analizė metu nustatytos tinkamos ir būtinos peržiūrėti užduotys: per lengvos, per sunkios, turinčios prasta skiriamąją gebą.
2. Subtestų patikimumo rodikliai yra pakankamai aukšti, turinio validumas (koreliacijos tarp subtestų) tai pat geras, tačiau atskirų užduočių validumo rodikliai nėra pakankami.
3. Pastebėta tendencija, kad subtestų atliktis gali turėti teigiamą ryšį su vaiko tėvų išsilavinimu, o atlikties ryšio su amžiumi nerasta.
4. Berniukų ir mergaičių subtestų atlikties skirtumų nerasta.
5. Augimas su abiem tėvais siejamas su geresniais subtestų rezultatais, taip pat pastebėtas galimas ryšys tarp subtestų atlikties ir vaikų skaičiaus šeimoje: mažesnių šeimų vaikai sėkmingiau atlieka užduotis.

Literatūra

Abdel-Khalek A. M., Lynn R. (2008) Intelligence, Family Size and Birth Order: Some Data From Kuwait. *Personality and Individual Differences*, 44, 1032-1038.

Aiken L. R. (1979) *Psychological Testing and Assessment*, Boston: Allyn and Bacon.

Anastasi A., Urbina S. (1997) *Psychological Testing* (7th ed.), New York: Prentice-Hall, Inc.

Arden R., Plomin R. (2006) Sex Differences in Variante of Intelligence Across Childhood. *Personality and Individual Differences*, 41 [žiūrėta 2008 kovo 13d.]. Prieiga per duomenų bazę ScienceDirect.

Bagdonas A. Greblikienė R., Kaniaviėnė Ž. (1996) Gimimo eiliškumas – svarbus individualios raidos veiksnys. *Psichologija: mokslo darbai*, 15, 51-56.

Bjorklund D. F. (2005) *Children's Thinking: Cognitive Development and Individual Differences* (4th ed.), Belmont: Wadsworth/ Thomson Learning.

Cárdenas J. A. (1964) *Bilingual Intelligence Testing* [žiūrėta 2005 lapkričio 20d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.idra.org/Newsltr/1995/Jan/JAC.htm>

Gintilienė G., Butkienė D. (2005) Raveno spalvotų progresuojančių matricių standartizacija Lietuvoje. *Psichologija: mokslo darbai*, 32, 22-34.

Gintilienė G., Girdzi-jauskienė S. (2003) Lithuania. *Culture and Children's Intelligence. Cross-cultural Analysis of the WISC-III/* Ed. by Georgas J., Weiss L. G., Fons J. R. Van de Vijver, D. H. Saklofske. San Diego: Academic Press, 165-179.

Hogan T. P. (2007) *Psychological Testing: a Practical Introduction* (2nd ed.), New York: John Wiley & Sons, Inc.

Lichtenberger E. O. (2005) General Measures of Cognition for the Preschool Child. *Mental Relation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 11, 197-208.

Oakland T. (2002). Tarptautinės testų adaptavimo gairės (vert. Grabliauskaitė V. ir Gintilienė G.). *Psichologija: mokslo darbai*, 26, 88-95.

Schultz D. P., Schultz S. E. (2005) *Theories of Personality* (8th ed.), Belmont: Thomson Wadsworth.

Urbina S. (2004) Essentials of Psychological Testing. Hoboken: J. Wiley.

Zajonc R.B. (2001) The Family Dynamics of Intellectual Development. *American Psychologist*,

56, 490-496.

Žvinakevičiūtė-Stnakevičienė A. (2007). Priešmokyklinio amžiaus vaikų WPPSI-III verbalinių užduočių atlikimo ypatumai (bakaluro darbas)

ANALYSIS OF PRESCHOOL CHILDREN PERFORMANCE ON THE WPPSI-III VERBAL SUBTESTS

Laura Sabaliauskaitė, dr. Albinas Bagdonas

Vilnius University

laura_sabal@yahoo.com, albinas.bagdonas@fsf.vu.lt

There is no standardized methodology to assess cognitive abilities of preschoolers in Lithuania. Presently the adaptation process of Wechsler's Preschool and Primary Scale of Intelligence is started. Within this study, the preliminary analysis of three verbal subtests (Information, Vocabulary, and Comprehension) was undertaken on a number of four-year old children. Item analysis showed items that are not informative: too easy, too difficult, not discriminating, and what kind of items subtests lack. The results of reliability was fairly high and validity was acceptable. Both sexes performed equally well. A mild tendency for a positive relationship was noted between performance on subtests and parents' education, number of children in a family, and birth order. An assumption might be made that children perform better if they live with both parents, rather than only with their mother. It was also noted that attendance of kindergarten might be linked with better performance on subtests.

Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai (X-osios Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencijos medžiaga) / [Sudarė: Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Vaiva Klimaitė, Andrius Lošakevičius, Rasa Geležinytė, Paulina Želvienė, Olga Zamalijeva]. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, 170 psl.

Redagavo: Dovilė Petkevičiūtė-Barysienė, Vaiva Klimaitė, Andrius Lošakevičius, Rasa Geležinytė, Paulina Želvienė, Olga Zamalijeva.

Viršelyje panaudota Olgos Zamalijevos ir Dovelės Petkevičiūtės-Barysienės kompozicija

Tiražas 90 egz., 15,5 sp. l.
Išleido Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3 LT-01513 Vilnius

ISSN 2029-9958